

DOI: 10.15773/EKKE.2025.003

ESZTERHÁZY KÁROLY KATOLIKUS EGYETEM
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

**MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE A REFORMKOR VÉGÉTŐL NAPJAINKIG –
DOKTORI ALPROGRAM**

ÉRSEKÚJVÁR KÉT KOR MEZSGYÉJÉN
**AZ 1918/1919-ES ÁLLAMFORDULAT ESEMÉNYEI ÉS
SAJÁTOSSÁGAI ÉRSEKÚJVÁRBAN ÉS KÖRNYÉKÉN**

BENCZE DÁVID

2024

ESZTERHÁZY KÁROLY KATOLIKUS EGYETEM
MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE A REFORMKOR VÉGÉTŐL NAPJAINKIG –
DOKTORI ALPROGRAM

**Bencze Dávid: Érsekújvár két kor mezsgyéjén. Az 1918/1919-es
államfordulat eseményei és sajátosságai Érsekújvárban és környékén**

Doktori disszertáció

Témavezető:

Dr. Simon Attila egyetemi tanár (Selye János Egyetem)

Bíráló Bizottság:

Elnök: Dr. Rainer M. János egyetemi tanár (EKKE)

Bíráló: Dr. Romsics Ignác professor emeritus (EKKE)

Bíráló: Dr. Ablonczy Balázs tudományos főmunkatárs (HUN-REN BTK)

Külső tag: Dr. Szarka László ny. tudományos főmunkatárs (HUN-REN BTK)

Titkár: Dr. Ballabás Dániel: egyetemi docens (EKKE)

Póttag: Dr. Bartók Béla egyetemi docens (EKKE)

Póttitkár: Dr. Rózsa Sándor egyetemi adjunktus (EKKE)

TARTALOM

1. Bevezetés.....	3
2. Trianon a történetírásban.....	12
2.1 Az impériumváltás a magyarországi historiográfiában.....	16
2.2 Az államfordulat a szlovák historiográfiában.....	29
2.3Az államfordulat szlovákiai magyar narratívája.....	43
3. „Paraszt metropoliszból” lett „tranzító város” – Érsekújvár az első világháború előtt.....	50
4. Csehszlovákia születése és az államfordulat folyamata.....	58
5. Érsekújvár és környéke két kor mezsgyéjén.....	89
5.1 Érsekújvár első megszállása.....	91
5.2. Az érsekújvári vasutassztrájk.....	127
5.3. Szimbolikus térhódítás és a Kossuth-szobor ledöntése.....	135
5.4 Érsekújvár a Tanácsköztársaság idején – harcok a városért.....	142
6. Az impériumváltás következményei Felvidéken, illetve Érsekújvárban és környékén.....	175
7. Összegzés.....	198
8. Felhasznált irodalom.....	212

Nyilatkozat

Alulírott Bencze Dávid ezennel kijelentem, hogy az *Érsekújvár két kor mezsgyéjén. az 1918/1919-es államfordulat eseményei és sajátosságai Érsekújvárban és környékén.* című doktori értekezést magam készítettem, és abban csak a szakirodalmi hivatkozások listáján megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból átvettem, a forrás egyértelmű megadásával megjelöltem.

Eger, 2024. 08. 31.

A doktorandusz aláírása

1. Bevezetés

A történelmi Magyarország felbomlása a magyarság számára olyan traumának számít, mely mind a mai napig komoly hatást gyakorol a közösségi identitás formálódására. Mindezzel együtt kétségtelen, hogy Trianon a magyar nemzeti tragédiáknak a legmarkánsabb pillanatához tartozik. Egyrészt azért, mert jelentősen sérült az ország területi integritása, és emellett Magyarország a kelet-közép-európai régióban betöltő vezető, vagy legalábbis hatalmi szerepét végképp elveszítette. Eközben azoknak a magyaroknak a helyzete, akik az impériumváltást követően kerültek kisebbségi helyzetbe, rendkívül összetetté és minden tekintetben kiszolgáltatottá vált. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a döntést egy olyan nemzetközi tanácskozás hozta, amely nem törekedett a kompromisszumra Magyarország és az újonnan alakuló nemzetállamok között.

Mint tudjuk, az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetiségi összetételét figyelembe véve a magyarság és a nemzetiségek között olyan feszült helyzet alakult ki, amely az elhúzódó, vesztes háború kapcsán csak tovább fokozódott. Az elveszített első világháború pedig a történelmi Magyarország felbomlásához vezetett. Tehát megállapíthatjuk, hogy a felvidéki államfordulat gyakorlatilag az elveszített világháborúval és a nemzetiségek önállósodási törekvéseivel kezdődött el. A folyamat során következő „állomása” a mai Szlovákia déli részének – csehek általi – birtokbavétele, majd az új rendszerbe való beilleszkedésnek a nehézségei következtek. A békediktátum aláírását, illetve a szerződés ratifikálását pedig a folyamat záróakkordjaként értelmezhetjük. Vizsgálódásom középpontjában tehát pontosan ezen keretek között fogom érinteni a fordulat helyi vonatkozásait, vagyis Érsekújvár és környékének az impériumváltás során történt eseményeit és változásait mutatom be.

Mint említettem, a történelmi Magyarország felbomlásának a folyamata a mai szemmel nézve egyenlő a nemzeti tragédiával, amely mintha az egyik napról a másikra történt volna. Egy nagyhatalmi döntés, amely után a magyarság úgy érezte – és bizonyos szempontból valóban egy kelet-közép-európai, illetve legalábbis egy középhatalmi – státuszt veszített. Az ország megcsönkítésre került... talán ez az, ami elsőre az ember eszébe juthat.

Vajon a korabeli érsekújvári¹ vagy felvidéki² magyar ember ugyanezt érezte és ugyanúgy érzékelt-e az 1919-es évben, és ugyanezen szempontok miatt utasította el a csehszlovák területszerzéseket? Azt kell következtetnünk, hogy nem ezek játszottak központi szerepet. A felvidéki magyar ember számára Trianon nem a megkonstruált és lezárt múlt volt, hanem a folyamatosan változó és alakuló jelen.³ Az őszirózsás forradalom, a csehszlovák megszállás, az internálások, a hivatalnokcsere, a különböző szabotázs akciók és az utánuk következő megtorlás, vagy a terek és utcák magyartalanítása stb. Az államhatárrá merevedő demarkációs vonalat pedig nem a magyarság egyharmadának az anyaországtól való elszakításaként értelmezték vagy tartották számon – hiszen azt valószínűleg ideiglenesnek tekintették. A demarkációs vonalat sokkal inkább a mindennapi élet boldogulásához szükséges feltételeket nehezítette. Gondoljunk csak bele, lehetetlen volt az utazás a rokonokhoz, barátokhoz. Egyik napról a másikra, amikor ténylegessé vált a határzár, nem lehetett bemenni a munkahelyekre, és az alapanyag vagy éppen a készáru sem érkezett át azon a bizonyos határon. Ennek okán pedig talán el sem hitték, hogy ez a lezárás örökre szólhat majd. Ma már tudjuk, hogy bizonyos tekintetben a világháborút sem érezték lezártnak. Hiszen a politikai erőszak és fegyveres harcok nem csak a régiókban, de a kontinens számos területén sem értek véget 1918 novemberében.⁴

Csehszlovákia megalakulásával és a történelmi Magyarország szétesésével foglalkozó történelmi munkák az impériumváltást gyakran összekeverik a megszállás óráival és napjaival, miáltal az olvasónak az az érzése támadhat, hogy például egy érsekújvári polgár, aki az egyik nap még a történelmi Magyarország feudális rendszerében, uram-bátyám viszonyban élt, másnap már a Csehszlovák Köztársaság demokratikus apparátusában, teljes jogú polgára lett. Viszont ez a

¹ Az alábbi fejezetben ugyan részletesen kerül majd bemutatásra, hogy miért választottam Érsekújvárt vizsgálódásom középpontjává, most csupán azt jegyezni meg, hogy a város egyfajta etnikai kontaktzóna volt, és bizonyos tekintetben nyelvhatar is egyszerre, hiszen a tőle északra fekvő települések mindig is szlovák többségű területek voltak.

²A Felvidék kifejezés egyszerre jelenthet földrajzi, történelmi és néprajzi fogalmat, amelynek a jelentését eredetileg az alföld ellenpárjaként értelmezték északi, hegyvidéki és dombos területek, főként a szlovákság által lakott területekre értettek. A trianoni békeszerződést, valamint az impériumváltást követően a fogalom újabb jelentésváltozáson ment keresztül, és ettől kezdve a Csehszlovákiához került szlovák területek szinonimájaként kezdték használni. Manapság viszont Szlovákia déli, főként a magyar kisebbség által lakott régiót értik Felvidék alatt azoknak a városoknak és falvaknak a láncolatát, melyek a magyarországi államhatárhoz közel helyezkednek el, s amelyekben a magyar jelenlét valamilyen szinten még kimutatható. Tehát a vizsgált időszak alatt nem létezett a Felvidék fogalom abban az értelemben, amelyet használok. Ezt a mából nézve, az egyszerűsítés kedvéért használom majd.

³ A megállapítást témavezetőm fektette le, nagyon helytállóan az egyik legújabb könyvében: Simon Attila: *Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/1919-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Somorja – Budapest, 2021.

⁴A háború utáni erőszakról lásd: Konrád, Ota – Kučera, Rudolf: *Fyzickénásili v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922*. Praha, Academia, 2018.; Bődök Gergely: *Politikai erőszak az első világháború után: forradalmak és ellenforradalmak Magyarországon és Közép-Európában*. IN Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó, 2015. 85-109

konstrukció fals képet mutat a valóságról. A Károlyi-féle demokratizálási folyamat indította el a társadalmi változásokat, amelyet a csehszlovák megszállás, majd a diktatúra bevezetése szakított meg. Éppen ezért egy érsekújvári magyar vagy egy szlovák ember számára is a katonai jelenlét csak addig volt üdvözölt, amíg a felforgató elemek kiküszöbölésre kerültek. Ezt követően azt tapasztalhatta, hogy az ígért szabadságjogok valahogy elmaradnak...

Felmerül az a kérdés is, hogy vajon mikortól tekintette magát Csehszlovákia állampolgárának a felvidéki magyar? Ugyan a csehszlovák hadsereg már január első napjaiban elfoglalta a Felvidék egy jelentős részét, de áprilisban még mindig két világ között lebegve élt a régió magyarsága. Tehát, amit most visszatekintve, rövidnek és véglegesnek szemlélünk, azt ők képlékeny jelenként, átmeneti állapotként élték meg, tele bizonytalansággal.⁵ Így voltaképpen Érsekújvár és környéke az 1918–1920-as időszakban valóban „két kor mezsgyéjén”⁶ volt.

A dolgozat tehát az egykori Magyarország kiválasztott régiójában – Érsekújváron és környékén – a főhatalom átmenetének a bemutatását vállalja fel. Választásomat egyrészt személyes érintettség motiválta, másrészt pedig úgy gondolom, nagyon izgalmas az impériumváltás folyamatát olyan régióban vizsgálni, ahol egyszerre találhatunk magyar, szlovák és vegyes nemzetiségűek által lakott településeket. Természetesen az Érsekújvár és környéke meghatározás szubjektív jellegű. Ennek oka, hogy eltérések vannak az utolsó magyarországi közigazgatási rendszer és az első csehszlovák járási rendszer között. Magyarán problematikus annak meghatározása, hogy mit értünk Érsekújvár környéke alatt. 1872-ben 12 szolgabírói járásra osztották Nyitra vármegyét. Annak legdélebbre található járása volt az Érsekújvári járás, melynek a székhelye kezdetben Nagysurány volt. 1908-tól a járási intézmények fokozatosan Nagysurányból Érsekújvárra költöztek át.⁷

A monarchiabeli időkben a járáshoz nem tartozott sem Udvard, sem Szímő vagy Naszvad. Udvard és Naszvad nevezetesen Komárom vármegye Udvardi járásához tartozott, ráadásul az előbbi a járás székhelye volt. S fokozatosan a nagyobb lélekszámmal rendelkező Ógyalla vette át a járási intézményeket egészen az Udvardi járás 1922-es megszűnéséig. Addig Szímő község például közigazgatásilag a Komárom vármegye Csallóközi járásához tartozott. Mindazonáltal ezeket a településeket is vizsgálat tárgyává kívánom tenni, hiszen a települések közelsége

⁵ Utalva témavezetőm művére: Simon: Attila: *Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/1919-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Somorja – Budapest, 2021.

⁶ Utalva Turczel Lajos művére: Turczel Lajos: *Két kor mezsgyéjén*. Madach Posonium, Pozsony, 2007.

⁷ Részleteiben lásd: MNL-OL-S 75

Érsekújvárhoz olyan gazdasági és társadalmi függőséget mutattak, amely rendkívül meghatározó, így vétek lenne megfeledkezni azokban a településekben játszódó eseményekről.

A munkám legfontosabb kérdései a következők:

1. Valóban felkészületlenül és váratlanul érte a szlovákiai magyarságot, illetve az Érsekújvár környéki lakosságot az impériumváltás?
2. Hogyan illeszkedett be a régió az új államba, s mit jelentett ez az ott élőknek, vagyis az érsekújvári, a tardoskeddi, az udvardi, a nagysurányi, a tótmegyeri, a komijáti, szímői és a naszvadi lakosságnak?
3. Milyen változásokat generált az átmenet a közigazgatásban, és államigazgatásban?
4. A szlovákiai magyarok számának országos szintű csökkenésének a tendenciái miként érvényesülnek a város és régiójának nemzetiségi összetételének a változó tendenciáival?

A dolgozat fő célja továbbá, hogy párhuzamosan értékelje az 1918–1920 közötti országos és regionális eseményeket, illetve azok lefolyását.

A feltett kérdések megválaszolása mellett néhány résztémát is érinteni kívánunk a disszertáció során. Először a csehszlovák állam megalakulására adott reakciókat szeretném összegyűjteni és mérlegelni. Már csak abból a szempontból is érdekes lehet, hogy ezek elemzése során kiderülhet, hogy mennyire volt a korabeli város környéki magyarság naprakész az 1918-as évvégi és az 1919-es év eleji eseményekkel kapcsolatban. A korabeli regionális és országos sajtóban írtak alapján arra számíthatunk, hogy bizonyos tekintetben ismerték az események folyamatát, ebből azonban elsőre nem derülhet ki, hogy mennyire gondolták, hogy saját környezetükre is vonatkozhat az államfordulat. Magyarán, mennyire gondolhatták azt, hogy a lakosság az új Csehszlovákia részévé válhat. Ezért fontosnak tartom, hogy a korabeli sajtó a kérdéssel kapcsolatos kvalitatív és kvantitatív elemzésén túl összevessem a környék értelmiségeinek az ide vonatkozó feljegyzéseivel. Legyenek azok memoárok, visszaemlékezések, vagy naplórészletek. Fontosnak tartom megvizsgálni azt is, hogy a korabeli magyarság mikor veszi észre, hogy a kialakult helyzet bizony nem lesz ideiglenes. A bevonuló és a régiót elfoglaló csehszlovák csapatok ugyanis valóban a tartós berendezkedésre készültek. Az illúzió szertefoszlása úgy gondolom, a valós és szimbolikus térfoglalások pillanatában történhetett meg, valamikor a Tanácsköztársaság kikiáltásával egy időben.

A munkámban szeretnék foglalkozni Trianon hatásaival is a régióra vonatkozóan. Ebben elsősorban a népesedési változásokra leszek kíváncsi. Össze kívánom vetni az országos és a helyi adatokat, tendenciákat. Azon belül is a szlovákiai magyarok fogyására vonatkozó megállapítások és okok felülvizsgálatát szeretném elvégezni. Magyarán, érvényben voltak-e az identitásváltásra, a kivándorlásra, a zsidók magyar nemzetből való kiválására a negatív népesedési mutatók feltételei az Érsekújvár és környékére vonatkozóan.

Bízom benne, hogy a disszertációm elősegítheti a téma további kutatását is, hiszen a mai Dél-Szlovákia Csehszlovákiába való betagozásáról, illetve arról, hogy az itt élő városlakók hogyan élték át az államfordulatot, még alig született releváns, átfogó szakirodalom.⁸ A felvidéki impériumváltás részletes történeti feltárása tehát mindmáig töredékes. Olyan kulcsfontosságú magyar többségű városok, mint Érsekújvár, Komárom, Ipolyság, Rimaszombat, Losonc, vagy Királyhelmecc maradtak a kutatók látókörén kívül, amelyek kezdettől fogva komoly vagy legalábbis fontos jelentőséggel bírtak a szlovákiai magyarság politikai, kulturális és gazdasági megszerveződésében. Különböző helytörténeti írások által ugyanakkor már történtek kísérletek a hiátusok betöltésére. Viszont az is nagy probléma, hogy a helytörténészek által írt lokális kutatások nem helyezkednek bele egy nagyobb történeti perspektívába. Tehát általában csak a helyi jelentőségű események kerülnek középpontba a magyar történetírás negligálásával párhuzamosan.

Ugyanakkor a magyarországi történetírás sem reagál kellőképp ezekre a lokális vizsgálatokra, lévén, hogy ezek a kutatások sok esetben töredékes forrásbázisa épülnek.⁹ A sajtó, illetve a levéltári anyagok nagy száma viszont nagyon aprólékos, precíz munkát igényel.

A jelen munka épp ezért nagymértékben támaszkodik új, eddig nem használt, vagy éppen elhanyagolt levéltári forrásokra. Az eddigi kutatásaim során ebben a témában, amely nagyjából immár öt évet ölelt fel, rengeteg forrásanyag halmozódott fel. Ez pedig egy város és környékére vonatkozik csupán. Így különösen sok még a feltáratlan anyag más városokra és környékére vonatkozóan. Tehát a témához kapcsolódó elméleti rész szakirodalmának feldolgozásán túl a munka alapvetően a levéltári forrásokra épül, ami kiegészül statisztikai, demográfiai és sajtóforrásokkal is. Ezek alapján mind a kiválasztott régió, mind a kiválasztott települések

⁸ Bizonyos tekintetben cáfolja a kijelentést témavezetőm könyve, ahol morzsánként valamilyen szinten rendkívül körültekintő képet nyerünk a kérdéskörrel. Simon, 2021.

⁹ A magyar történetírás Trianonnal kapcsolatos megközelítéséről lásd a 2. fejezetet.

esetében meg kívánom rajzolni a politikai és államjogi változások nyomán kialakult új társadalom- és mentalitástörténeti mozgásteret.

A visszaemlékezések és települési krónikák valóban hasznosnak bizonyultak a disszertációm során, azonban számos fontos különbség van a naplók, krónikák és a visszaemlékezések között. A napló alapesetben a pillanatnyi érzések, a későbbi háttértudás híján reflektál az eseményekre. Így tehát rendelkezik azzal a nyomatékosabbnak ható jelentőséggel, amelyet az események azonnali vagy időben közeli rögzítésének ténye kölcsönöz. Ezért az olvasó gyakorta hitelt szokott adni a naplónak, sőt az abszolút igazság lenyomataként tekint rájuk, éppen azért, mert az egyéni érzelmek, tapasztalatok még nem kaptak, nem kaphattak elegendő, sőt semennyi időt az utólagos értelmezésre, értékelésre. A napló tehát elsősorban, de nem kizárólagosan pillanatsfelvétel, megéleltörténet, ha csak a szerzőjének a kezét nem vezeti tudatosság abban a tekintetben, hogy eleve nem magának szánja, esetleg számol a lehetőséggel, hogy idővel mások is olvasni fogják.

A visszaemlékezés viszont mindig utólagosan lát napvilágot, az eseményt később értékeli, magyarázza, mérlegeli, s szerzőjük nyilván nem pusztán magának szánja írását. Az emlékiratban, önéletírásban egy-egy eseménysor újbóli felidézésekor lehetőség van arra, hogy a korábban történtek későbbi kimenetelét, következményeit ismerve, a memória szelekciójával és a mondanivaló kihangsúlyozásával úgy helyezze el az egyes momentumokat, vagy éppen hagyjon ki dolgokat, hogy az csak a szerző narratívája legyen. Így nem lehet azt mondani, hogy egy-egy visszaemlékezés az a múlt kizárólagos leírata. Sokkal inkább a szerző szemszögéből interpretált múlt.

A krónikákat már a szakszerű történetírás részének lehet tekinteni, ugyanis elengedhetetlen a precizitás és pontosság, hiszen nincs ebben olyan terjedelmi keret, hogy megmagyarázzuk az események hátterét, ok-okozatosságát. Itt csupán az események rövid leírására van lehetőség. Ennek okán a település krónikák előfeltételeznek egy levéltári kutatást is. Ennek a műfajnak a kritikája egyrészt az emberi faktorban keresendő, hiszen, hogy mennyire alaposan végzi el a munkáját, azt főként a tehetsége és szorgalma mutatja. Másfelől pedig a korszellem és az ideológia, illetve valamilyen szinten a megrendelő világképe, amely nagyban meghatározó lehet a krónika milyenségét illetően.

A levéltári források viszont talán a legfontosabb dokumentumaim. Azok felhasználásával a régió eseményeit kívánom vizsgálni és összevetni az egész országban lefolyt jelenségekkel. A

téma mélységi feltárására a sajtó mellett csak levéltári forrásokra támaszkodhatok (Érsekújvári Járási Levéltár, Nyitraivánkai Megyei Levéltár). Emellett a régióban sok a nagyközség, mint Tardoskedd, Udvard, Nagysurány, Tótmegyer, stb., ahol nagymennyiségű anyagot gyűjtöttem össze. Gondolok itt az évkönyvekre és historia domusokra, vagyis a falusi krónikákra. A régió legfontosabb sajtóterméke az *Érsekújvár és Vidéke* című újság, amelyet szintén forrásként szeretnék felhasználni.

Levéltári kutatásom során a következő levéltárak és fondok feltárását vállaltam: pozsonyi, prágai központi levéltárak, a pozsonyi és budapesti statisztikai könyvtárak és levéltárak, a somorjai Fórum Intézet levéltára, valamint az OSZK történelmi kéziratára. A helyi esetek forrásbázisaként a nyitraivánkai levéltár és az érsekújvári levéltár alábbi fondjait vizsgáltam meg: Nitrianska župa (Nyitra megye) I., 1464 – 1922, Verejnoprávny výbor Nitrianskej župy (Nyitra megye Közigazgatási Bizottsága), 1876 – 1923, Slúžnovský úrad v Nových Zámkoch (Érsekújvári Járási Hivatal), 1854-1922, Magistrát mesta Nové Zámky (Érsekújvár Önkormányzata), 1605 – 1922.

Izgalmas volt továbbá az egykori két érsekújvári helytörténész a vizsgált időszakról írt kéziratát is megvizsgálni. Amíg Vágovits Gyula munkája az érsekújvári fióklevéltárban, addig Saskó Kázmér munkája az érsekújvári Thain János Múzeumban található. Érdekesség, hogy mindkét helytörténész egyszerre visszaemlékező is volt.

A disszertációmban tehát összegezve a következő vállalásokat szeretném teljesíteni:

1. Bemutatom, hogy milyen körülmények uralkodtak a vizsgált időszakban a városban.
2. Párhuzamosan értékelem az 1919-es érsekújvári és országos eseményeket, bemutatva, elemelve és összehasonlítva a szlovák (csehszlovák), magyar és helyi nézőpontot.
3. Bemutatom, hogy milyen változásokat eredményezett a város és környéke számára az államfordulat folyamata.
4. Egy kiválasztott társadalmi – foglalkozási – csoport: a vasutasok státuszváltozásának az okát vizsgálom meg.
5. A város politikai vezetőinek a kialakult helyzetben betöltött szerepét, reakcióját és az eredményeit vizsgálom meg, összehasonlítva más felvidéki városvezetők tevékenységének a vonatkoztatásában.
6. Feltárom egy esemény történéseit, amely a szimbolikus térhódítás egy tipikus példája lehet: az érsekújvári Kossuth-szobor ledöntésének a történetét.

Kutatásaimat egy rövid időre a 2020-as évben a koronavírus-járvány beárnyékolta. A bejelentett intézkedések miatt egy ideig nem jutottam el néhány levéltárba. Talán pont ennek köszönhető, hogy a disszertációm témájában jó néhány publikációm látta meg a napvilágot ez idő alatt. Persze mindemellett időt nyertem arra is, hogy a rendelkezésemre álló forrásokat, amelyeket az előző években felhalmoztam, alapos forráskritika alá vegyem.

A disszertációm nem jöhetett volna létre a feleségem és a családom támogatása nélkül, akik mindvégig teljes válszélességgel álltak mellettem. Ha szakmai oldalról közelítem meg, akkor a köszönet elsősorban Simon Attilát, témavezetőmet illeti, hiszen a segítése, bátorítása és útmutatása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy elkészítsem munkámat. Így szakmai fejlődésem előmeneteléhez elsősorban az Ő személye az, aki ezek után is a legmeghatározóbb lesz számomra.

Természetesen a doktori iskolámnak is az elsők között tartozom köszönettel. Az egri Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának oktatói a történészszakma elengedhetetlen feltételeire, alapjaira tanítottak bennünket. A profizmus és precizitás mellett pedig azért a bizalomért, amelyet belém fektettek, mindig is hálás leszek Romsics Ignácnak, Rainer M. Jánosnak, Pap Józsefnek, Verók Attilának, Ballabás Dánielnek és sokan másoknak Egerből.

Köszönöm továbbá azoknak a kollégáknak is, akik saját munkáik által motiválni, értékes beszélgetéseink során pedig segíteni tudtak. Főként Szarka Lászlónak, Filep Tamás Gusztávnak, Popély Gyulának, Bukovszky Lászlónak, Molnár Imrének, Ablonczy Balásznak, Hatos Pálnak, Bajcsi Ildikónak, Tömösközi Ferencnek, Buda Ferencnek. Hatalmas köszönettel tartozom továbbá František Dánielnek, hiszen az ő magángyűjteménye tartalmazta a leglényegesebb forrásokat. Dániel közben eltávozott közülünk, így az Isten nyugosztalja őt! Köszönet továbbá a Matica slovenská érsekújvári alapszervezetének, akik több ízben foglalkoztak a téma szlovák szempontú megközelítésével, és a meghívásuknak mindig eleget tettem. Készséges segítők voltak továbbá azok a levéltári és múzeumi dolgozók, akik az pozsonyi, nyitrai és érsekújvári kutatóútjaim során a rendelkezésemre álltak. Minden hasznos forrásért és eligazításért köszönet jár az érsekújvári Thain János Múzeum történészeinek, a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet dolgozóinak, a várpalotai Trianon Múzeum munkatársainak és a Veritas Intézetnek is. Mindamellert persze köszönet illeti a munkahelyeim - budapesti Garabonciás Gimnázium és Szakgimnázium és a Martosi Rendezvényliget és Népfőiskola – vezetőit és kollégáit, akik mindvégig támogatták szakmai előmeneteletem.

Végezetül a különböző ösztöndíjprogramok is nagyban hozzájárultak a doktori előmenetelemhez, így ezúton is köszönöm a Collegium Talentum programnak, akik nemcsak a tanulmányok megírásában motiváltak, de a disszertációm egy részének még egy kéziratvitát is szerveztek, ahol rendkívül hasznos tanácsokat kaptam. A CT-hez hasonlóan a Kulturális és Innovációs Minisztérium által hirdetett Nemzeti Tehetség ösztöndíjprogramnak is nagy köszönettel tartozom, hiszen így lehetőségem nyílt több pozsonyi kutatóútra is.

2. Trianon a történetírásban

A magyar és a szlovák történetírás az államfordulat folyamatát más-más kontextusban tárgyalja. Ez az általános ténymegállapítás azonban túlmutat azokon a kereteken, hogy egy-egy nemzet a saját interpretációjában tárgyalja az eseményeket. A magyar történetírásban függetlenül attól, hogy milyen környezet hatása alatt született munkáról van szó, feltétlenül érvényesek a következő témák: az első világháború elvesztése, az abból fakadó forradalmak általi nehézségek és a méltánytalan trianoni béketárgyalás, amely egy korszak lezárását jelzi. Ezzel szemben a szlovák történetírás más szempontból interpretálja az 1918-1920-as eseményeket. Itt a hangsúly egy új állam megszületésén van.

Azt is érdemes kiemelni, hogy miközben az 1918–1920-as események bizonyos mértékben a magyar és a szlovák historiográfia számára is „nullpontot” jelentenek, komoly hangsúlyeltolódásokat figyelhetünk meg a két történetírás tematizációjában.¹⁰ A magyar Trianon-értelmezésekkel ellentétben ugyanis – amelyekben mindig előkerül a tragikus események „második Mohács”-nak nevezett metaforikus megközelítése – a szlovák fél főként Csehszlovákia 1918. októberi megalakulásától eredezteti az egész világháború utáni eseménysort. Magának az állam létrejöttének az előzményeként pedig előszeretettel hangsúlyozza a dualizmus kori Magyarország „szűkkeblű” nemzetiségpolitikáját, vagyis az „ezeréves elnyomás toposzát”, amely egyébként – a cseh és szlovák nemzeti mozgalmak föderalista, autonomista követeléseinek folyamatos elutasítását hangsúlyozó érvek mellett – mindmáig a legerősebben ható elem.¹¹

A történeti értékelések eltérései persze jórészt abból fakadnak, hogy a magyar és a szlovák nemzet Trianonról, az esemény körülményeiről – a nemzeti szempontokat előtérbe helyezve – másként gondolkodik, az eseményrendszer súlypontjait eltérő nézőpontok szerint állapítja meg. A magyarság történelmének egyik traumatikus pontjaként értelmezett trianoni döntést a szlovák történetírás egy győzelmi folyamat zárómomentumaként jeleníti meg. Az események

¹⁰ A két nemzeti történetírás eltérő tematizálásáról lásd bővebben pl.: Kollai István (szerk.): *Meghasadt múlt. Fejezetek a szlovákok és a magyarok történelméből*. Terra Cognita Alapítvány, Budapest. 2008.

¹¹ Az „ezeréves elnyomás” tipikus megjelenéseiről Miroslav Michela a következőket írja: „A „nemzetiségi elnyomás” hangsúlyozása nagy jelentőségű legitimációs érv volt a Csehszlovák Köztársaság létezése mellett. A magyar történeti gondolkodásban Magyarországot gyakran az Árpádok „ezer - éves államaként” reprezentálják, ami az 1896-os milleniumi ünnepségek idejére vezethető vissza, az ezzel szembeállított, az „ezeréves elnyomásról” szóló érv pedig azt sugallta, hogy amióta a magyar állam létezik, azóta kezdődött a korábban itt élt szlávok elnyomása. Egyébként a kifejezés az 1896-os milleniumi ünnepségek idején terjedt el igazán.” IN: Michela, Miroslav: *Trianon labirintusában. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon*. Magyarországi szlovákok Kutatóintézete – MTA-BTK-TTI, Békéscsaba – Budapest, 2016. 88-89

traumatikus értelmezését hangsúlyozó, valamint a győzelmi szempontokat előtérbe helyező történelmi narratívák pedig nagyban nehezítik a kölcsönösen mértéktartó történelmi értékelést. Ezeknek a szemléleti különbségeknek a háttérében egyébként nagyon különböző – a múlt eseményei mellett sok esetben a két nemzet jelenlegi társadalmi és politikai helyzetét befolyásoló – szempontok húzódnak. Az 1920-as trianoni, illetve az 1947-es párizsi békeszerződés a szlovákok számára történelmük máig az egyik legfontosabb legitimációs dokumentuma.¹²

Úgy gondolom, hogy egy-egy kisebb perspektívában megközelített munka sokkal inkább segíthetne egy új nézőpont megszületésében, amely talán közelebb hozhatna a múlt valóságához, hiszen a mikrotörténeten keresztül a vizsgált terület lakosságának a szemüvegén megláthatjuk azt is, amelyre a nemzeti narratíva ritkán figyel oda.¹³ Hiszen, ha belegondolunk, egy érsekújvár-környéki szlovák számára éppúgy kaotikusak és kiszámíthatatlanok voltak az 1918-1920 közötti események, mint a környékbeli magyarok számára. A kisebb perspektíva pedig teret enged a szlovák és a magyar toposzok feloldására is.

A magyar történetírás értelmezési lehetőségeit elsősorban az bonyolítja, hogy Trianon a magyarság számára egyszerre jelent kollektív kulturális és történelmi traumát, hiszen a világháborús vereséget követően Magyarország nemcsak területének 67%-át, de lakosságának közel kétharmadát – köztük 3,2 millió magyart is – elveszített. Ráadásul az utódállamok fennhatósága alá került kisebbségi magyar közösségek politikai helyzetének, kényszerkisebbségekké válásának problémái sok tekintetben rendezetlen közösségi jogaik akkor és azóta is állandó frusztráció forrásaként szolgálnak. Ugyanakkor a szlovák történetírás újraértelmezéseinek háttérét éppen az állami legitimitás és a nemzeti önrendelkezés szempontjai biztosítják, Trianon magyar újraértelmezési kísérleteit pedig a szlovák történészek

¹² Erre a helyálló megállapításra jut többek között Halász Iván is: Halász Iván: *Az első Csehszlovák Köztársaság és a második Lengyel Köztársaság születése az első közjogi dokumentumok tükrében (1918-1919)*. Állam és Jogtudomány, 2019/3. 32-58.

¹³ Bár az is igaz, hogy ez a szempont az utóbbi években egyre inkább jelenti a Trianonnal kapcsolatos történetírás fősodrát. Remélem, egy ilyen jellegű disszertációs munka végleg a fősodor részévé teszi azt. A következő munkákat tartom érdemlegesnek kiemelni: Jakešová, Elena – Dudeková, Gabriela – Mannová, Elena: *Spoločnosť, kultúra a spoločenský život*. IN: Kováč, Dušan: *Slovensko v 20. storočí. 2. zväzok*. SAV, Bratislava, 2008. 161-214; Dudeková, Gabriela a spol. (szerk.): *Medzi provinciou a metropolou: obraz Bratislavy v 19. a 20. storočí*. Historický ústav SAV, Bratislava, 2012; Bárdi Nándor (szerk.): *Konfliktusok és kezelésük Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000, 181-212; Kiss Balázs: *Államfordulat Nyitrán (1918-1923)*. Kisebbségkutatás, 2008/2. Szakál Imre: „... Egymásra zuhanó sűrű történések”. IN: P. Kónya (szerk.): *Az első világháború a Kárpátokban – Prvá svetová vojna v Karpatoch*. Prešovská Univerzita v Prešove, Prešov, 2016; Fedinec Csilla: *Államfordulat a hétköznapokban (Ungvár 1918-1920)*. IN: *Nemzet a társadalomban*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004. Peter Švorc: *Veľká doba a jej dôsledky*. Prešov v 20. rokoch 20. storočia. Filozofická fakulta - Prešovská Univerzita, Prešov, 2012.

sok esetben egyfajta nacionalista provokációként, vagy a magyar revíziós vágyak életben tartásaként értékeli.

Az első Csehszlovák Köztársaságnak a Párizs környéki békerendszerhez való hivatalos viszonya meglehetősen egyértelmű és jól olvasható volt, hiszen a csehszlovák állam léte közvetlenül kapcsolódott össze az első világháborút lezáró békerendszer határozataival. Ennek köszönhetően a hivatalos csehszlovák politika a trianoni határoknak és azok igazságosságának a megkérdőjelezését Csehszlovákia elleni támadásként értelmezte. Így szinte dogmaként rögzült az a vélekedés, miszerint Trianon nem volt más, mint a jogos, de mégis kulturált és visszafogott válasz a szlovákok ezeréves elnyomására, amely tézist a szlovákon kívül a cseh politikai közgondolkodás is erősen táplálta.

A Trianonnal kapcsolatos magyar szakirodalom két csoportba sorolható. Létezik egyfajta „kritikai iskola” és egy „sérelemi irányzat”. Ezek az elnevezések a két csoport legfőbb jellemzőit is magukban foglalják: a kritikai szemlélet történészei számára az önkritikus hozzáállás természetes, míg a másik vonal képviselőit a sérelemi diskurzus határozza meg leginkább. Trianonhoz kötődően is jelen van a történelemfelfogás terén a szűken vett nemzeti kategóriákban az etnocentrikus gondolkodás, ennek azonban komoly korlátai vannak. A nemzeti történetírás ugyanis a nemzetállam politikai terét hivatott kitölteni a maga elbeszélésével. Benne rátalál arra a fontos történelmi entitásra, amely valóban meg tud felelni a lineáris történetmondás célkitűzésének. Ez a választás ugyanakkor felettébb paradox következményeket is maga után vonhat. Gyáni Gábor azt is sugallja, hogy Trianon az utolsó „összmagyar”, össznemzeti téma, s ami a 20. századi magyar történelem további részében történik, az egyre inkább a magyar nemzetállam területére korlátozódik.¹⁴ Mindenesetre a Trianon-historiográfia egyfajta kettős közgondolkodás képét mutatja.

A következő részben szeretném azt a szakirodalmat felsorakoztatni, amely az itt felsorolt témák valamennyi részét érinti. A két nemzeti történetírás ide vonatkozatható műveit mennyiségükben és minőségükben ugyan nem tisztünk bírálni, viszont a témánk szempontjából fontos művek ide vonatkozó részeit szeretném csupán vonatkoztatásaikban és nem teljes mértékben összehasonlítani. Nyilván maradtak a téma történetírásához tartozó olyan művek is, amelyek nem kerültek bele disszertációm következő részébe. Ennek az oka, hogy rendkívül

¹⁴ Gyáni Gábor: *Elveszített múlt*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010

nagy az olyan nagyperspektívából tárgyalt munkák száma, amelyek nem érintik a vizsgált térséget, vagy az elcsatolt területeken történt átmenetről nem esik bennük szó.

Akadnak viszont olyan munkák, amelyek annak ellenére, hogy Trianonról, vagy éppen Csehszlovákia megalakulásáról szólnak, és regionális szempontból nem lehetnének relevánsak, de mégis belekerültek a historiográfiai elemzésbe. Ez azért történhetett meg, mert amellett, hogy az adott könyv a témának csak a tágan értelmezett részéhez kapcsolódik, mindazonáltal az adott mű megjelenésének az idején nagy hatást gyakorolt a történetíráásra.

Ugyanakkor mindenképpen szeretném megjegyezni, hogy Trianon historiográfiájával már több elődöm is foglalkozott, akik minden tekintetben precíz munkát végeztek ezzel kapcsolatban. Így egy újabb mélyelemzést most nem vállalok. Számomra elsősorban Romsics Ignác részletekbe menő munkája volt meghatározó.¹⁵ Ebben a szerzőnek sikerült korszakokon átívelően a közélet és történészszakma legfontosabb műveit összegyűjtenie, értékelnie és összehasonlítani. Ráadásul időtállóan is bizonyult az írása, hiszen azoknak a történetírói mesternarratíváknak a fejlődését is bemutatta, amelyek a jelenlegi Trianonnal kapcsolatos kutatások gerincét képezik. Romsics mellett Zeidler Miklós és Szóts Zoltán Oszkár historiográfiai munkáit említeném meg.¹⁶ Amíg az előző szerzőnek a Trianon című, gigantikus munkájában található válogatott bibliográfiát és az összegyűjtött irodalmat emelném ki, addig Szócs Zoltán ugyan az első világháború történetírásának a bemutatására vállalkozik az 1945-ös évig, mindazonáltal nagy szerencse, hogy nem csak a hadtörténeti szakirodalomra, hanem a politika-, diplomácia-, társadalom-, és művelődéstörténeti szempontból egyaránt válogatott és elemzett írásokat.

¹⁵ Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001; Romsics Ignác: *Clio bővületében. Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Osiris, Budapest, 2011. Romsics Ignác: *Trianon okai. A szembenézés narratívái a magyar történeti gondolkodásban*. Hadtörténeti Közlemények, 2014/3. 663-691

¹⁶ Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon*. Osiris kiadó, Budapest, 2003; Szóts Zoltán Oszkár: *Az első világháború az előtti magyar történetírásban. Nézőpontok, műfajok, intézmények*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2020.

2.1 Az impériumváltás a magyarországi historiográfiában

Már az elején hangsúlyoztuk, hogy Trianon traumatikus hatása miatt a magyar történetírásban már a két világháború közti években is készültek feldolgozások, amelyek egyrészt a sérelem és a veszteség retorikájának a súlya alatt születtek meg.¹⁷ Másrésztől már ekkor is születtek olyan művek, amelyek nem egyszerűen a veszteségekre adott reakcióként értékelhetők, hanem az önkritika jegyeit is magukon hordozták.¹⁸ Ezek mellett az 1918–19-es forradalmi hullámokat követő évek Trianonnal, illetve annak okaival foglalkozó közbeszédet nagymértékben befolyásolta az éppen hatalomra került konzervatív és jobboldali radikalizmus képviselőinek az értelmezései.

A két világháború közötti időszakban a jobboldalhoz tartozó szerzők főleg belső okokkal foglalkoztak, vagyis Trianonért a „belső ellenséget” okolták. Bűnbakká tették a zsidóságot és szövetségeseiket, a szabadkőműveseket, a szocialistákat és a monarchiabeli liberális felfogás képviselőit is, vagy éppen egy erőskezű politikai vezető hiányára hívták fel a figyelmet.¹⁹

A baloldali diskurzus a két világháború között nem tudott olyan széles körben népszerűvé válni, mint a jobboldal holdudvarában található kutatók, művészek és megmondóemberek bűnbakkereső művei. A baloldali írók főként emlékirataikba tudták belecsempészni nézeteiket Trianonnal kapcsolatban. Érdekes, hogy a forradalmi vezetőket igyekeztek minden felelősség alól felmenteni.²⁰ Így Károlyi Mihályt egy tragikus hősként próbálták láttatni, akinek nem sok választása maradt. Viszont annál erősebben hangsúlyozták, hogy az összeomlás és a

¹⁷Ilyen munka volt például: Karácsonyi János: *Történelmi jogunk hazánk területi épségéhez*. Szent István-Társulat, Budapest, 1921; Marczali Henrik: *A béke könyve. A múlt tanulsága*. Athenaeum, Budapest, 1920; Domanovszky Sándor: *A magyar kérdés történeti szempontból tekintve*. Budapest, 1920; Hodinka Antal (szerk.): *Pro Hungaria. Magyarország Igazsága. Szózat a békekonferenciához*. Pozsony, 1918. Iványi Béla: *Pro Hungaria Superiore. Felsőmagyarországért*. Debrecen, 1919; Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Bécs, 1923.; Buday László: *A megcsönkített Magyarország*, Budapest, 1921.; Búza Barna: *Magyarország igaza*. Budapest, 1919.; Léderer Lajos: *Egy év a revíziós küzdelemben*. Budapest, 1928.

¹⁸ Angyal Dávid: *Magyarország felelősége a világháborúért*. Budapest, 1923; Horváth Jenő: *A trianoni béke megalkotása*. Budapest, 1924; Uő.: *A magyar kérdés a XX. században*. 1-2. kötet. Budapest, 1929;

¹⁹ Tehát amíg Tormay 1918-19-es évek forradalmárjait és a maga konkrétságában a zsidókat és Károlyit teszi felelőssé, addig Bangha és Szekfű döntően a háború előtti évek belpolitikai változásaival – szociáldemokrácia és liberalizmus térnyerése, a Tisza-féle konzervativizmus ellenük való nem effektív fellépése okán – magyarították az ország felbomlását. Lásd bővebben: Szekfű Gyula: *Három nemzedék*. Budapest, 1920.; *Három nemzedék, és ami utána következik*. Maecenas Kiadó, Budapest, 1989; Tormay Cécile: *Bujdosó könyv*. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet, Budapest, 1920.; Bangha Béla: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység*. Szent István Társulat, Budapest, 1920. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/05300/05387/05387.htm>; Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar Történet*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1928. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/00900/00940/html/tart/00595.htm>; Bajcsy-Zsilinszky Endre (1941): *Helyünk és sorsunk Európában*. Gergely R. kiadása, Budapest, 1941. Bővebb elemzést találni: Romsics Ignác: *Trianon okai. A szembenézés narratívái a magyar történeti gondolkodásban*. Hadtörténeti Közlemények, 2014/3. 663-691

²⁰ Erről bővebb megállapításokat találni: Romsics, 2014/3, 664-668

területvesztések felelősei az 1918 előtti társadalmi, gazdasági és politikai rendszerek, illetve annak a vezetői, akik képtelenek voltak jó válaszokat adni az eléjük álló kihívásokra.²¹

A két világháború között dominált jobboldali trianon-diskurzussal szemben csupán Jászi Oszkár: *A Habsburg Monarchia felbomlása* című munkája és Németh László írása tartozik a kiemelendő, kellően kidolgozott művek táborába.²² Jászi a művében a dinasztia és a „feudális arisztokrácia” elhibázott politikáját tette felelőssé a bukás vizsgálatakor. Emellett hangsúlyozta, hogy a gyarmatias jellegű kapitalizmus és a szabad verseny kudarca azzal ássák a Monarchia sírját, hogy kiélezi a nemzetiségekkel való viszonyt. Vagyis ennek fejében a Habsburg Monarchia felbomlását gyakorlatilag három tényezőre vezette vissza: a nemzetek elszakadási szándékára, a környező országok és a nagyhatalmak törekvéseire, valamint a világháború bomlasztó hatására.²³ Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását tárgyaló 1929-es nagymonográfiájában az antant szerepét szinte teljes mértékben negligálta, s csupán a nemzetiségi kérdés feszítő erejét emelte ki.

Összességében elmondható, hogy a húszas évek Trianon-diskurzusára jobb- és baloldali történészek egyaránt kettősmércét alkalmaztak. Ez nagyjából abban fogható fel, hogy olyan történelemkép alakult ki mindkét oldalon, amelyek élesen szemben álltak egymással, illetve ami az egyik oldalon a megoldást, a másik oldalon a romlást jelentette, vagyis tulajdonképpen az érvelések egymás tükörképei voltak. Közös volt bennük, hogy a Monarchia felbomlását belső okokra vezették vissza. Azért is tekinthetjük a jobb- és baloldali Trianon-értelmezést egymás tükörképének, mert amíg a konzervatív holdudvarhoz Trianonért a felelősség a zsidókat, a szabadkőműveseket és Károlyi Mihály pacifizmusát terhelte, addig a baloldali történétírók a régi rendszert, a reakciós földbirtokos réteget és Tisza István háborús felelősségét emelték ki. Az 1920-as évek történétírói Trianont vizsgálva nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget a döntés külföldi tényezőinek. Gondoljunk akár a nagyhatalmakra vagy a szomszédos országok irredentizmusára. Később, a harmincas évek történétírói azonban már valamelyest elkezdtek a nemzetiségek radikalizálódását egy potenciális okként értelmezni, azonban itt sokkal inkább a nemzetiségi politika mérlegeléséről volt szó, mintsem a nemzetiségek történetének mélyebb kutatásának összpontosításáról. Végezetül az egész

²¹Jó példa rá: Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Bécs, 1923

²²Jászi Oszkár: *A Habsburg Monarchia felbomlása*. Gondolat kiadó, Budapest. 1982; Németh a történelmi ország összeomlása egy szerves folyamat betetőzése, és nem véletlen történelmi kisiklásként értelmezhető. Lásd bővebben: Németh László: *Mozgalom*. In: Németh László: *Sorskérdések*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989.

²³Jászi, 1982, 557

korszak történetírására jellemző volt, hogy a szerzők sokkal inkább a „hogyan kellett volna elkerülni” kérdéskörre összpontosítottak, ezzel megjelölve a felelősöket, mintsem megtörtént volna a kellő önkritika és szembenézés.

A második világháború után a magyar politika és szellemi élet Trianon-felfogásában radikális és realista irányú fordulat vette kezdetét. A hatalomra került koalíciós pártok a két világháború közötti baloldali ellenzék mérsékelt revíziós elképzeléseiből indultak ki, és azokat próbálták alkalmazni az új helyzetre. Ez pedig megmutatkozott a történetírók műveikben is.²⁴

1945 és 1946 fordulóján a kommunista és a szociáldemokrata politikai elit álláspontja annyiban változott, hogy Erdélyt illetően hozzájárultak az 1920-as határok módosításának felvetéséhez. Egyetértés alakult ki az elit között abban is, hogy Jugoszláviával szemben értelmetlen lenne területi követelésekkel fellépni. A határ menti szlovákiai területek jövőjével kapcsolatban azonban továbbra is ellentét feszült. Volt elképzelés a „kompakt magyar többségű vidékek” visszakövetelésével kapcsolatban, azonban ez csupán elképzelés maradt, hiszen a magyar kommunisták és a szociáldemokraták képviselői hallani sem akartak erről. Sőt mi több, a nagyhatalmak világosan kifejezésre juttatták elképzeléseiket, melyek szerint az 1938 előtti határok visszaállítása a prioritás. Így 1946. július 29-én kezdődő békekonferencián a magyar delegáció Csehszlovákiával szemben nem támasztott területi követelést. Romániával szemben viszont igen, ám ezen elképzeléseit amerikai tanácsra, augusztus második felében a magyar delegáció redukálta. A békekonferencia azonban – ismeretes módon – ezt is elutasította, s a Pozsonnyal szembeni hídfő kivételével, amit Csehszlovákiának ítélt, az 1920-as határokat állította helyre.²⁵

A második világháborút lezáró békeszerződést 1947. február 10-én írták alá Párizsban. Lelkesedést Magyarországon természetesen senkiből sem váltott ki, de olyan elkeseredést és pánikot sem, mint 1920-ban a trianoni békeszerződés aláírása. Ilyen körülmények között, illetve a kommunista teljhatalomnak köszönhetően a Trianonnal kapcsolatos narratíva megváltozott a két világháború közötti Trianon-narratívához képest.

A kommunista térnyerés időszakában a baloldali történetírás sokkal nagyobb figyelmet fordított a történelem kanonizálására, mintsem az értelmezések szabad megfogalmazására. Andics Erzsébet irányt indító műve²⁶ a magyar Vörös Hadsereg koncentrálására helyezte a hangsúlyt.

²⁴ Romsics, 2014/3, 678

²⁵ Szóts, 2020, 29-30.

²⁶ Andics Erzsébet: *Fasizmus és reakció Magyarországon*. Szikra kiadó, Budapest, 1945.

Andicsot követően elsőként Kassai Géza *Trianon és Párizs* című munkája volt az, mely a marxista kánont követve értelmezte a történeteket. A brosúra nagyon keveset foglalkozott a határon túli magyarok helyzetével, meggyőződésekkel hirdette, hogy a kommunista integráció pótolhatja az elcsatolt gazdasági erőforrásokat. Trianon felelősségének a kérdésére pedig sokkal nagyobb hangsúlyt helyezett.²⁷ Az Andics Erzsébetet követő történeti szintézisek mindegyike igyekezett erősíteni ezt a képet, amelyet a „marxista triász”²⁸ is diktált. Véleményük szerint a békeszerződést a reakciós körök azért írták alá, hogy hatalmukat megtartsák. A revíziós propagandát pedig hol az imperialista térhódítási szándék számlájára írták, hol pedig szofisztikált hangnemben az elit hungarocentrikus szemléletének a görcsös ragaszkodásában láttatták. A szocialista időszakban Magyarország történetét leíró nagyművek a legritkább esetben ejtettek szót a külföldi magyarok helyzetéről.²⁹

Bibó István sokkal inkább a népi mozgalomhoz kötődő demokrata volt. *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* című munkájában természetesnek tartotta a nemzetiségek saját államiság utáni törekvéseiket. A kiindulópontja természetesen a magyar kérdés volt, s a magyar ügy görcsövén keresztül szemléltette az egész közép-európai régiót. Trianonnal kapcsolatban megállapította, hogy a történelmi Magyarország felbomlása az 1848-49-es szabadságharc egyik illúziójából gyökerezik, és Bibó véleménye szerint ez két tanulságot hozott magával, legalábbis a nemzetiségek elszakadását illetően: 1848-ban nem sikerült a történelmi Magyarország keretein belül a nemzeti egységet létrehozni, amellyel elkerülhető lett volna az 1918-as elszakadási válság.³⁰

Természetesen Bibó, konkretizálja is a felelősöket. Meglátása szerint a politikai elit, amely szűk látókörrel és a két tanulságtól tartva „*azt képzelte, hogy ha a különféle magyarországi nem magyar nyelvek közjogi érvényesülését kicsinyes módon megakadályozza, ezzel biztosítja a történelmi Magyarország fennmaradását.*”³¹ – Ebből pedig következik a másik tanulság: A nemzetiségi önrendelkezés megakadályozása a birodalmon belül arra sarkallta a nemzetiségeket, hogy amikor lehetőséget kapnak a történelemtől, elszakadjon a történelmi Magyarország gondolatától. A kiszámíthatatlan és gyorsan változó, politikai értelemben vett

²⁷Kassai Géza: *Trianon és Párizs*. Magyar-Szovjet Társaság, Budapest, 1959.

²⁸Révai József, Mód Aladár, Molnár Erik

²⁹Heckenast Gusztáv – Karácsonyi Béla – Lukács Lajos – Sipra György: *A magyar nép története, rövid áttekintés*. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1951.; Molnár Erik (szerk.): *Magyarország története*. Gondolat kiadó, Budapest, 1964.

³⁰Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. Második kötet, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. 202.

³¹Bibó, 1986, 203

mindennapok a válságokban és a megjelenő frusztrációban, illetve erőszak megjelenésében eredményeztetni. Nem beszélve a magyarságban megjelenő ellenségképről, amelyet gyakorlatilag mindenki látott, legyen szó a szomszédos országokról, vagy a béketárgyalásokat bonyolító Nyugatról. „Ennek következtében nem tudott elszakadni a történeti nagy Magyarország ábrándképétől, és még inkább abba a lelkiállapotba került, hogy Európa neki egy súlyos igazságtalansággal adósa.”³²

Kádár-korszak liberalizálódó társadalmi változásainak köszönhetően az újra szakszerűsödő magyar történetírás az 1960-as évek közepére nagy lépéseket tett afelé, hogy szakítson a korábbi Andics által fémjelzett propagandisztikus és politikailag motivált trianon-szemlélettel.³³ Ez ekkor még természetesen nem azt jelentette, hogy a többszemponútú trianon-narratíva megjelenik, tehát először L. Nagy Zsuzsa volt az, aki 1965-ben komoly levéltári forráskutatásra épülő monográfiát jelentetett meg. Ez a munka már nem kizárólag a belső okokra vezette vissza Trianon bekövetkezését.³⁴ Rávilágított többek között arra, hogy a vezetőrétegben hiányzott a sikeres külpolitikai manőverezés alapfeltétele, így az antanthatalmakkal való kapcsolatfelvétel elhúzódott, s ennek oka, hogy már a Károlyi Mihály féle rendszert sem ismerték el tárgyalóképes rezsimnek Párizsban.³⁵ Emellett sorra bemutatta, hogy a háború alatti titkos szerződések jóvoltából Magyarország sorsa megpecsételődni látszott, illetve ezeket a megállapodásokat az ország kisebbségei sikeresen használták az elszakadás reményében. Így következtetése végül is az, hogy Trianon döntő tényezői a nagyhatalmi érdekek és az emigráns kormányok lobbija volt.

A hatvanas évek második felétől tehát sorra jelentek meg azok az elemző jellegű művek, amelyek a korszak külpolitikai tevékenységét szerették volna papírra vetni.³⁶ Ezen szerzők végképp szakítottak Andics, Kassai, vagy éppen Nemes dogmatikus és sematikus szemléletével. Ezt bizonyítja Hanák Péter 1975-ben megjelenő műve a *Magyarország a Monarchiában*.³⁷ A kötet utolsó tanulmánya szól a felbomlás folyamatáról. Hanák a Monarchia felbomlását egy hosszú folyamatként értelmezi, melyben a központi tényező a folyamatosan erősödő külső és belső nacionalizmus volt. Trianon oka – Hanák értelmezésében – a

³²Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. Második kötet, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. 202-204

³³Romsics, 2014/3, 680

³⁴L. Nagy Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország*. 1918-1919. Kossuth Kiadó, Budapest, 1965.

³⁵L. Nagy, 1965, 75

³⁶Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*. Kossuth Kiadó, Budapest. 1968.; Márkus László: *Károlyi Gyula-kormány bel- és külpolitikája*. Akadémia Kiadó, Budapest. 1968.

³⁷Hanák Péter: *Magyarország a Monarchiában*. Gondolat Kiadó, Budapest. 1975.

kisebbségek és a szomszédos országok nacionalizmusára adott megkésett és hatástalan ellenstratégia.

A Monarchia felbomlásának egyre sokoldalúbb vizsgálata 1983-ban jelent meg Ormos Mária *Padovától Trianonig* című kötete révén.³⁸ Ez a mű amellelt, hogy a francia diplomáciai iratok alapján próbálta rekonstruálni az eseményeket, bizonyos tekintetben az új perspektívák feltárásától az új szintézis igényére is felhívta a figyelmet. Egyik jelentősebb része a műnek, amikor a Monarchia felbomlásának okait vizsgálva a szerző megállapítja, hogy az iratok alapján még a háború elején és annak folyamatában az antant részben titkos szerződésekkel és szövetségesek közötti megállapodásokkal, valamint a nemzetiségi mozgalmak vezetőinek tett ígéretekkkel, nyilatkozatokkal megásta a birodalom sírját. A nagyhatalmi törekvések mellett a Monarchia felbomlásának a másik fontos tényezője a belső feszítő tendenciák kiéleződése volt.³⁹

A rendszerváltáskor, illetve az azt követő időszakban a trianoni békediktátum iránti érdeklődés megélénkült. Ebből fakadóan már a rendszerváltás évében is jelentek meg művek. Elsősorban Gerő András *Sorsdöntések* című kötete volt jelentős Arday Lajos angol politikát elemző műve mellett.⁴⁰ Ahhoz, hogy máris az első éven több történést foglalkoztasson Trianon, kétségkívül nagy lendületet adott a téma feldolgozásának Raffay Ernő *Erdély*-könyve.⁴¹

Fejtő Ferenc a Trianon-kérdés újjáéledését segíthette volna elő művével, azonban a mű elsősorban a radikális jobboldal által használt elemeket erősítette a történetírásban. Művében az Osztrák–Magyar Monarchia okait és körülményeit veszi górcső alá igen kritikus hangsúllyal. Tulajdonképpen azt szerette volna bebizonyítani, hogy a Monarchia felbomlása nem volt sorsszerű, hanem tudatos ideológiai és geopolitikai döntések sorozatának a következménye volt. A Monarchia „szétrombolását” – ahogy a szerző használta konzekvensen a művében – az antanthatalmak hajtották végre, illetve a nemzetközi szabadkőművesség.⁴²

Raffay Ernő *Trianon titkai* című műve az 1990-es év könyvszenzációjaként értékelhető, azonban ez a munka is sérelmi irányba mutatott.⁴³ Raffay művének a szemlélete abban

³⁸Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918-1920*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.

³⁹Ormos, 1983, 13-15.

⁴⁰Gerő András (szerk.): *Sorsdöntések (Kiegyezés 1867, Trianon 1920, Párizs 1947)*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1990., Arday Lajos: *Térkép csata után. Magyarország a brit külpolitikában 1918 - 1919*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990.

⁴¹Raffay Ernő: *Erdély 1918-1919-ben*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987.

⁴²Fejtő Ferenc: *Rekviem egy hajdan volt birodalomért*. Atlantisz, Budapest, 1990.

⁴³Raffay Ernő: *Trianon titkai, avagy hogyan bántak el országunkkal*. Tornádó Dannenija, Budapest, 1990.

teljesedik ki, hogy a trianoni béke a magyar nemzet mindenkori legnagyobb tragédiája, amelyet igazságtalanul szenvedett el. Hozzáteszi: „*Meg kell őriznünk a reményt és tudnunk kell jogainkat a Kárpátok medencéjében.*”⁴⁴ Ezt azonban a mindenkori politika fő programjaként határozza meg, nem pedig történelmi tényként tárja fel. Ezzel tulajdonképpen Raffay a rendszerváltás utáni politikai programot kínált fel, amely lényegében a két világháború közötti külpolitikai irányelv szemléletéhez hasonlít a leginkább, vagyis lényegében egyfajta revíziót tart életképes politikai programnak. Ez kimerül abban is, hogy a történelmi Magyarországot veszi az egyetlen elfogadható kiindulási alapnak. A nemzetiségi mozgalmak törekvése kapcsán legitimálja a magyar nemzeti állam kialakítására jogos és természetes törekvéseket, ugyanakkor nem is veszi figyelembe, hogy a békeszerződés következtében nemcsak magyar területek kerültek elvesztésre, hanem olyanok is, amelyek lakosai többségben más nemzetiséghez tartoztak. Raffay a trianoni békediktátum megszületésének az okait a nagyhatalmak magyarellenességében, az irredentizmusban és a nemzetiségi politika elhibázott stratégiájában láttatja. A trianoni döntéshez vezető okokat pedig az elveszített háború ténye erősítette fel.

Az 1989 utáni magyar munkák közt meg kell még említeni Galántai József: *Trianon és kisebbségvédelem*, illetve *A trianoni békekötés 1920* című könyvét, valamint Palotás Zoltán: *A trianoni határok* című munkáját, amely elsősorban a határkijelölés gazdasági, vasúti összefüggéseivel foglalkozott.⁴⁵ A diplomáciatörténetnek ebben a témában új lendületet adott Pritz Pál, akinek az írásai a 2000-es években jelentősen felértékelődtek.⁴⁶

A rendszerváltástól egészen napjainkig a magyar történetírásban az első, tudományos szempontból kellően alátámasztott kötet a témában Romsics Ignáctól: *A trianoni békeszerződés* című monográfia volt.⁴⁷ A könyv közérthetően és olvasmányosan, ám viszonylag röviden szól a békeszerződés megszületésének körülményeiről, következményeiről, de sokkal értékesebb a többszemponúságra való törekvése. Eddig a rendszerváltás előtt megszokhattuk, hogy a témával kapcsolatos művekre jellemző a nagyfokú elfogultság. A bűnbakkreáló narratíva mellett megjelentek olyan írások, amelyek az Osztrák–Magyar Monarchia különböző jellegzetességeiből, a nemzetiségek vagy azok mozgalmainak törekvéseiből eredményezték a békediktátum megszületését. Ezek mellett pedig voltak, akik a nagyhatalmi törekvések

⁴⁴Raffay, 1990, 5

⁴⁵Galántai József: *Trianon és kisebbségvédelem*. Maecenas Kiadó, Budapest, 1989.; Galántai József: *A trianoni békekötés 1920*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990. Palotás Zoltán: *A trianoni határok*. Interedition, Budapest, 1990.

⁴⁶Pritz Pál: *A magyar diplomácia a két világháború között*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995.

⁴⁷Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

számlájára írták a trianoni katasztrófát. Ezekkel a hagyományokkal szakított Romsics Ignác. A szerző tényekre és dokumentumokra alapozva reális képet tudott adni a trianoni békeszerződésről. Bűnbakok helyett racionális magyarázatokkal találkozhatunk művében. Emellett Romsics több pontatlan és valótlan tézist oszlatott el a béke megkötésével kapcsolatban. Romsics könyvéből jól kivehető, hogy a Monarchia felbomlásában kétségtelenül több külső és belső tényező játszott központi szerepet. Ilyen a birodalom, illetve Magyarország soknemzetiségű jellege és a nemzetiségek magyarokkal ellentétes elképzelései, melyek idővel radikálisabb nemzeti mozgalmakká váltak, és az elszakadás mellett döntöttek. Számottevő e mellett a birodalom szomszédságában található államok területszerző, nemzetét egységesíteni kívánó, mondhatnánk irredenta politikája. Szintén fontos faktor az elveszített világháború ténye illetve a nagyhatalmak elképzelései, melyek alapján a birodalom nem maradhatott meg addigi formájában. Végül pedig a magyarországi belső helyzet is primér témája a kötetnek. A szerző emellett több alampüvet készített a kérdéskörrel kapcsolatban, legyen az közvetlen vagy közvetett érintettségű.⁴⁸

A tudományos vállalkozások között fontos az az okmánykiadás, mely Ádám Magda és Ormos Mária nevéhez fűződik, akik a műükben a legfontosabb francia diplomáciai dokumentumokat adták közre.⁴⁹ A szöveggyűjtemények köréből érdemes kiemelni Zeidler Miklós békedelegációról készült művét,⁵⁰ illetve ha már Zeidler Miklóst említettük, akkor nem feledkezhetünk meg más Trianonnal kapcsolatos művéről sem.⁵¹ Munkái olyan mentalitás-, illetve társadalomtudományi irányba mutatnak, melyek tematikailag és módszertanilag egyaránt megújították a Trianon-kutatást.

A magyar történetíráson belül hol nagyobb, hol kisebb erővel jelenlévő nemzeti, nemzetközponitú, mondhatni nacionalista szemléletű történészek közül többen is foglalkoznak az 1918–1920 közötti időszak eseményeivel. Közülük kell kiemelni Salamon Konrádnak a munkáját, amely a belső ellentétek (jobb- és baloldali) megerősödését emelte a Trianonhoz vezető út okai fölé.⁵² A magyarság nemzeti és társadalmi tragédiáját nemcsak a világháború és

⁴⁸Romsics Ignác: *Magyarország története*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2017.; Romsics Ignác: *A nagy háború és az 1918-1919-es Magyarországi forradalmak*. Helikon, Budapest, 2018.

⁴⁹Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.) *Francia diplomáciai dokumentumok a Kárpát-medence történetéről*, I-III, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.

⁵⁰Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon*. Osiris kiadó, Budapest, 2003.; Zeidler Miklós: *A magyar békeküldöttség naplója. Neuilly – Versailles – Budapest (1920)*. MTA BTK-TTI, Budapest, 2017.

⁵¹Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Teleki László Alapítvány, Régió Könyvek, Budapest, 2002.; Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Kalligram, Pozsony, 2009.; Zeidler Miklós: *Revíziós törekvések és külpolitika*. In: Gróf Bethlen István és kora. Osiris, Budapest, 2014.

⁵²Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918-1920*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.

a győztesek kíméletlensége, tehát a külső erők pusztítása okozta, hanem az a belső meghasonlottság is, ami az egész magyarságot fenyegető veszélyhelyzet ellenére lehetetlenné tette a nemzeti összefogásra épülő egységes magyar fellépés kialakítását.”⁵³

A magyar történetírásban a Trianonnal kapcsolatos legújabb kutatások és munkák elsősorban a már említett Romsics Ignáchoz, illetve az Ablonczy Balázs által vezetett Trianon 100 kutatócsoporthoz köthetőek.⁵⁴ Ablonczy *Trianon-legendák*⁵⁵ című műve nem a békeszerződés történetének a konstatálására született meg, illetve nem is elsősorban a tudományos elit számára készült munkáról van szó. A *Trianon-legendák* sokkal inkább a széles közönségnek íródott mű. Célja, hogy a különböző összeesküvés-elméleteket, amelyek a magyar társadalomban élnek, valamiféleképpen megcáfolja. Emellett pedig nyílt szándéka, hogy a „Trianon-bizniszre” épülő politikai soft power ellensúlyozza.⁵⁶

Ablonczy Balázs hét pontba szedve vázol fel néhány fontos szempontot a trianoni békeszerződés értékelése kapcsán, kiegészítve Romsics korábban említett művének eredményeit. Ablonczy arra a kérdésre, mi vezetett Trianonhoz, több válasszal is szolgál: az elveszített háború, a nagyhatalmak háború végi elképzelései, a rossz nemzetiségi politika, a békerendszer, valamint az a tény, hogy a magyar kérdés csupán sokadrangú probléma volt a béketárgyalásokon. Végül itt emlékezik meg néhány mondat erejéig Károlyi Mihály szerepéről is. Leszögezi, hogy „*Károlyi Mihály, sőt, bizonyos értelemben Kun Béla sem volt oka, inkább következménye a magyar összeomlásnak. (...) Károlyi Mihály vagy Jászi Oszkár a legkevésbé sem volt eszköze, netán mozgatója valamiféle összeesküvésnek, amelyet Magyarország ellen szőttek volna.*”⁵⁷

A Trianon 100 kutatócsoport jóvoltából jelent meg a legutóbb két olyan fontos mű, amely a Trianon diskurzusnak talán egy újabb lendületet adhat. Az egyik ilyen mű a Bódy Zsombor által szerkesztett *Háborúból békébe* című, a magyar társadalmi viszonyokkal foglalkozó műve.⁵⁸ A másik, amely a Trianon kutatás új, eddig feltáratlan mikrotörténeti aspektusainak a vizsgálatát indíthatja be, a Kunt Gergely, L. Balogh Béni és Schmidt Anikó közös

⁵³Salamon, 2001, 8.

⁵⁴A kutatócsoport tevékenységét lásd: <http://www.trianon100.hu/>

⁵⁵Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2010.

⁵⁶Ablonczy, 2010, 42.

⁵⁷Ablonczy, 2010, 155.

⁵⁸Bódy Zsombor: *Háborúból békébe. A magyar társadalom 1918 után*. MTA BTK, Budapest, 2018

szerkesztésben megjelenő visszaemlékezéseket és levelezéseket tartalmazó munkája, a *Trianon arcai*.⁵⁹

Az utóbbi évek terméséhez tartozik a Veritas Intézet „*Valami fáj, ami nincs*” *Trianon előzményei és következményei* című tematikus kiadványa.⁶⁰ Fő kérdései a kötetnek, hogy milyen kontextusban keletkezett a békediktátum, vagy hogy mi kényszerítette rá a korabeli politikai elitet az elfogadására. Emellett a tanulmányokban megjelent az is, hogy alakult ki a nagyhatalmak és véleményformálók gondolkodásában az Osztrák –Magyar Monarchia és Magyarország feldarabolása. Bizonyos tanulmányok biográfiára is készültek, de ez a keretek miatt csak szűkre sikeredhetett.

Izgalmasnak bizonyult az a vállalkozás, amelyet az Országgyűlés Hivatalának Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága a Magyar Történelmi Társulattal közösen hajtott végre, vagyis hogy a 100 éves évfordulóra való tekintettel négy egymást követő konferencián mutatja be a legújabb kutatási eredményekre alapozva a sorsfordító éveket. A vállalkozások között szerepelt a világháborús összeomlás, őszirozsás forradalom, a Tanácsköztársaság és a trianoni békeszerződés. Eddig három konferencia tanulmánykötete jelent meg, ahol nagyban reprezentálásra kerültek a fiatalabb kutatók eredményei is.⁶¹

A magyar történetírás trianoni narratíváját vizsgálva megállapítható, hogy a magyarországi történetírás szakmai szinten a következő tényezőket tekinti a legmérvadóbbaknak a Monarchia felbomlását illetően: (1) a nagyhatalmak döntése, hogy a Monarchia területét fel fogják darabolni; (2) az ehhez szükséges békerendszer, amelyből a magyar fél, mint tárgyaló partner kimaradt; (3) a Monarchia nemzetiségi politikája, amely predesztinálta, hogy a nemzetiségek önálló államban képzeljék el jövőjüket; (4) a nemzetiségi törekvések, amelyek hatására a nemzetiségek ki akartak szakadni az országból; (5) a hátország közhangulata, vagyis az ország vezetésének a helyzete. Néhányan a nemzeti megosztottságot tartják, mint tényezőt, mások a nagyhatalmi politikát vallják kizárólagosnak még ma is, mint a trianoni katasztrófa egyedüli okát. Megállapítandó az is, hogy a különböző szabadkőműves-összeesküvések a rendszerváltást követően, de különösen az elmúlt évben újra a téma középpontjába kerültek, különösen a különböző publicisztikai és a kommunikatív emlékezeti platformokon, mint a közösségi média

⁵⁹Kunt Gergely – L. Balogh Béni – Schmidt Anikó: *Trianon Arcai*. Libri Könyvkiadó, Budapest, 2018

⁶⁰Anka László (szerk.): „*Valami fáj, ami nincs*”. *A trianoni békekötés előzményei és következményei*. Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, Budapest, 2020.

⁶¹Hermann Róbert – Ligeti Dávid (szerk.): *1918 – A nagy összeomlás*. Sorsfordító évek 1., Országgház Könyvkiadó, Budapest, 2019.; *1919 – A nagy szétesés*. Sorsfordító évek 2., Országgház Könyvkiadó, Budapest, 2020.; *1920 – Kényszerpályán*. Sorsfordító évek 3., Országgház Könyvkiadó, Budapest, 2022.

és más online térben is megjelenő sajtóorgánumokra, valamint a közszereplői megnyilvánulásokra.

A véleményem szerint a Monarchia összeomlását tárgyaló szakirodalom, különös tekintettel a trianoni békeszerződés szakmai megítélése, ha nem is ért véget, de célegyenesben van. A rendszerváltozást követő időszakban élte reneszánsz korát a téma, így a már 1965–2000 között értelmezett és helyén kezelt trianoni okok újra felvetődtek vagy jobban mondva terítékre kerültek.

Ennek értelmében a történész szakmának újra mérlegelnie kell, hiszen Trianon okairól persze nemcsak a történészek, hanem a közélet különböző megmondó emberei is markáns véleményt alkotnak. Ezért talán soha véget nem érő téma lesz ez a magyar közgondolkodásban. Kérdés, hogy szakmai szinten milyen új perspektívákat lehetne a kérdéskörhöz felhozni. Meggyőződésem, hogy a mikrotörténeti megközelítések, az egyének és közösségek által átélt narratívák még biztosíthatnak a történész szakmának újabb lehetőségeket. Mindazonáltal az sem hagyja a témát „nyugodni”, hogy számos megnyilvánulást követően egy bizonyos mértékű készletelés keletkezik a téma kutatói részéről az újraértékelés és a hangsúlyok helyrerakására vagy éppen a cáfolat megfogalmazására.

Ezt bizonyítják a centenárium időszakában történő megnyilvánulások és az azokra adott reakciók is. A közszereplők részéről 2019–2020-as megelőző években számos olyan megnyilvánulás történt, amely okán bizonyos tekintetben a magyar Trianon-diskurzust a szomszédos államok gyanakvással és ingerültséggel követhették. Hiszen több tekintetben felmerült a hangzatos nemzetpolitikai retorika szintjén, ha nem is a maga konkrétságában, a határrevízió.⁶² Az aktuális kormányzat ellenállását a nagyhatalmi törekvésekkel, a „globális háttérhatalmakkal” és az ellenzékkel szemben ugyanis tetszetős történeti párhuzamba igyekezett állítani a többek közt Raffay Ernő és Schmidt Mária történészek munkáiból visszaköszönő nézetekkel. Míg Raffay szerint a történelmi Magyarország 1918-as összeomlása, illetve a trianoni békeszerződés részben a magyar szabadkőművesség és a nemzetet belülről meggyengítő erők 1918–1919-es tevékenységére vezethető vissza.⁶³ Addig Schmidt Mária

⁶² Vö: Ungváry Krisztián: Harmincmillió magyar? – Raffay Ernő és a tudomány. IN: Válaszonline.hu: <https://www.valaszonline.hu/2020/09/03/ungvary-krisztian-raffay-erno-szabadkomuves-konyv-elemzes/>; Trianon: mit érez egy magyar június 4-én? Origo.hu, 04/06/2020. <https://www.origo.hu/itthon/20200604-trianon-mit-erez-egy-magyar-junius-4-en.html>; Száz év után is széttöredezve. Népszava, 2020. június 4., 1.;

⁶³ Nézetei visszavezethetőek: Raffay Ernő: *Szabadkőművesek Trianon előtt*. Kárpátia Stúdió, Csíkszereda-Budapest, 2011.

szerint a mai nyugati politikai és kulturális befolyás jelenlegi megnyilvánulásai párhuzamba állíthatók az USA és az antanthatalmak első világháborús szerepvállalásával.⁶⁴

A központi centenáriumi megemlékezéseket a magyarországi adminisztrációnak sikerült egyfajta mérsékeltebb mederbe terelnie. A gyászra és a traumára összpontosító narratívát felváltották a nemzeti összetartozás fogalmával. Ennek az egyik legkifejezőbb eleme az évfordulóra megszervezésre kerülő, összetartozás tánca volt.

A hivatalos emlékezetpolitika egyik kiemelt eszköze a Trianon-emlékmű megvalósítása és átadása volt. A Kossuth téren megvalósult emlékmű az összetartozást és az igazságtalanul elcsatolt területek nagyságát, illetve egyszerre a magyar megmaradást volt hivatott ábrázolni. Az emlékművet azonban már elkészülte előtt is érték bírálatok⁶⁵, amelyek java része arra összpontosított, hogy találhatóak olyan, 1913-as magyarországi helységnevek, amelyek tulajdonképpen jellemzően nem voltak magyar többségűek, és kísértetiesen a magyarosítás politikájának állítanak emléket.⁶⁶

Természetesen a viták nem csak az emlékmű megvalósításának párhuzamában születtek, hiszen az egyes, úgymond centenáriumi publikációk alkalmával is ütköztetésre került a szakma megosztottsága. Ilyen volt Gyáni Gábor és Egry Gábor esete, amikor is egy publicisztikai eset és egy interjú heves reakciót váltott ki, hiszen lényegében mindketten a történelmi Magyarország felbomlását nem a hagyományos megközelítéssel és kizárólag magyar „nemzeti” szempontból értelmezték.⁶⁷ Ezek mellett pedig szintén feléleződött a szabadkőműves összeesküvés-elmélet. Így konstatálható, hogy a Trianonnal kapcsolatos emlékezet- és

⁶⁴ Nézetei visszavezethetőek: Schmidt Mária: *Új világ született 1918–1923*. Közép- és Kelet európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2019

⁶⁵ Vö: Szarka László: Soknyelvű ország – egynyelvű álm és emlék(mű). IN: Új Szó online: <https://ujso.com/panorama/soknyelvu-oroszag-egynyelvu-alom-es-emlekmu> 2020; Gerő András: Városok helyett magyar családokkal emlékezzünk Trianonra! IN: 24.hu: <https://24.hu/kozelet/2019/04/13/gero-andras-trianon-emlekmu-varos-csalad-nev/> 2019;

⁶⁶ Hozzám közel álló megállapítása volt Romsics Ignácnak, aki egy interjúban a következőket nyilatkozta: *„Egyetértek azzal, hogy a 100. évforduló alkalmából készüljön egy emlékmű. Abban sem látok kivétlivalót, hogy az 1913-as helységnévtár alapján minden település neve felkerül a talajszint alá futó rámpa falára. Ha ehhez nem társulnak olyan irredenta feliratok, mint amilyenek az ország számos településén emelt emlékműveken olvashatók, akkor ez csak annyit üzen, hogy volt egyszer egy ilyen Magyarország. És tényleg volt. Helyes, ha ezt tudjuk és emlékezünk rá. Ha azt is odairnák, hogy „Nem, nem, soha” vagy „Így volt, így lesz”, akkor nem értenék vele egyet.”* – Szabó Zsolt László: Horthyra kacsint a Fidesz. IN: Magyar Hang: <https://hang.hu/belfold/horthyra-kacsint-a-fidesz-106624> 2019.

⁶⁷ Vö: Bácskai B. (2020). Trianon előnyeit esetelte egy történész. Magyar Nemzet. hu, 06/01/2020. <https://magyarnemzet.hu/belfold/trianon-elonyeit-ecsetelte-egy-tortenesz-7641956/>; 2020; Nagy Á. (2020). Trianont relativizálni szafos, címlapos sztori a ballib agymosó gépezetben. Magyar Nemzet.hu, 08/01/2020. <https://magyarnemzet.hu/belfold/trianont-relativizalni-szafos-cimlapos-sztori-a-ballib-agymoso-gepezetben-7651265/>

nemzetpolitikai diskurzusokban megerősödött a jobboldal által diktált narratíva. Sajnos ez gyakran bűnbakkereső narratív elemekkel kerül tarkításra. Mindez mainstream szinten történik, vagyis ami a történetírást illeti, a 2010-es évek óta úgymond hivatalban lévő tudományos narratíva csak bizonyos árnyalásokon megy keresztül. A centenáriumi viszont jól mutatja, hogy bizonyos tekintetben újra felerősödött a nemzeti szemlélet, amelyet olykor beárnyékol a mítoszteremtő és leegyszerűsítő tálalásmód. Így ellentétben a rendszerváltáskor megjelenő, jól elkülöníthető egykori értelmezési különbségeket okozó törésvonal ahelyett, hogy a közeledést indította volna be, vagy a narratíva kitisztulását eredményezte volna, a 2020-as év lényegében a párbeszéd nélküliségét eredményezte.

2.2 Az államfordulat a szlovák historiográfiában

A szlovák historiográfiában az 1918–1919-es felvidéki impériumváltás tárgyalása egyet jelent a csehszlovák állam megalakulásának a témájával, pontosabban annak záróakkordjával. Jóformán a 20. század végéig uralkodó maradt az a tézis, hogy a történelmi Magyarország dezintegrációja a szlovák nemzet elnyomásának végét, a nemzethaláltól való megmenekülést, történelmi szükségszerűséget, de ugyanakkor a nemzeti szabadságért, illetve a nemzeti emancipációért vívott több száz éves harc beteljesülését egyaránt jelentette.

A szlovák történeti munkák száma összehasonlíthatatlanul alacsonyabb a magyar történetírás Trianonnal foglalkozó művek számától. Az 1918 őszen és telén történt eseményekről szóló első könyv csak a 20. század hetvenes éveiben jelent meg. Az első világháború végétől a trianoni békeszerződés aláírásáig tartó teljes korszakot vizsgáló első monográfia csak 1998-ban látott napvilágot. Mindezedig a korszak egyetlen monografikus feldolgozása, amely a történelmi magyarországi és az utána kialakuló magyar kontextust is megpróbálja nyomon követni, csak 2009-ben jelent meg. A magyar történelmi tárgyú munkákhoz hasonlóan a szlovákokban is szinte általános bizonyos toposzok és speciális metaforák előfordulása, amelyeket erős érzelmi töltet jellemez.

Az impériumváltás történetének szlovák narratívája teljesen mást jelent a magyar narratívához képest. Szembetűnő különbség például, hogy a történelmi Magyarország dezintegrációját pozitív történelmi folyamatként ábrázolják, amely egyúttal a szlovák nemzeti önállósodás része volt. A szlovák történeti diskurzusban az eltelt csaknem száz év során az a nézet gyökeresedett meg, hogy 1918. október 28-án, a Csehszlovák Köztársaság kikiáltásának időpontjában, illetve október 30-án, amikor Turócszentmártonban deklarálták Szlovákia függetlenségét a Magyar Királyságtól, a szlovák történelem új korszaka kezdődött el. Ez gyakorlatilag egyfajta hasonlóság is, hiszen a magyar történetírásban is a trianoni jelenség egyfajta nullpont.⁶⁸ Ezt jól jelzi a szlovák történeti narratívában az állami folytonosság megszakításáról szóló szlovák történeti koncepció is, amelyen belül éles megkülönböztetésre és konkrét jelzésre került az 1918 előtti (tehát Uhorsko), illetve az 1918 utáni (Maďarsko) időszak. Az 1918 előtti, vagyis az Uhorsko kifejezéssel illetett történelmi Magyarország jelzi az egykori állam többnemzetiségű jellegét, ugyanakkor a 1918 utáni Maďarsko, vagyis Magyarország már arra utal, hogy az adott ország szinte csak a magyar nemzetiségű lakosság országa. A szlovák diskurzusban tehát az

⁶⁸ Halász Iván is: Halász Iván: *Az első Csehszlovák Köztársaság és a második Lengyel Köztársaság születése az első közjogi dokumentumok tükrében (1918-1919)*. Állam és Jogtudomány, 2019/3. 50

államjogi változást többnyire a nemzeti mozgalom „hosszú távú törekvéseinek” eredményeként értelmezik. A két történetírás közötti leglényegesebb pont, amelyet fentebb már említettem, hogy a szlovák történetírás nemzeti sikertörténetként könyveli el a folyamatot, hogy „megmenekült a nemzethaláltól”, míg a magyar történeti szemlélet a nemzet legnagyobb tragédiájának tekinti azt.⁶⁹

Ebből kifolyólag a szlovák historiográfia Trianonnal foglalkozó műveinek a száma arányaiban jóval kisebb, mint a magyar történetírásban. A két világháború közötti időszakban a szlovák történetírásnak az intézményrendszere, és egyben tudományági feltétele csak alakulóban volt. A képzett szlovák történészek, illetve a történészi képzettséggel ugyan nem rendelkező, de történetírással foglalkozó szerzők száma néhány tucatra tehető. Általánosságban elmondható, hogy a két világháború közti szlovák történetírást nem szemlélhetjük a „csehszlovakizmus”, illetve a „csehszlovák nemzet” ideológiájának kontextusán kívül, mivel ezt az eszmét az akkori politikai elitek meghatározó része magáénak vallotta. Szlovákiában elsősorban a Csehszlovák Köztársaság létrejöttét követő első évtizedben működtek olyan cseh történészek, akik az egységes csehszlovák nemzeti történelem koncepcióját igyekeztek meghonosítani, ami a már a világháború előtt kialakult szlovák nemzeti történelem koncepciójának elutasítását jelentette. E szlovák nemzeti történet központi motívuma ugyan a magyar dominancia ellenében a nemzet fennmaradásáért vívott harc volt, ám a szlovák narratíva így is a történelmi Magyarország területéhez kapcsolódott, de a fókuszában a „szlovák nemzet” állt, illetve a szlovák kisebbség jelentős személyiségei.⁷⁰ Míg a „*magyarosító elnyomással szembeállított szlovák harc a nemzet fennmaradásáért*” motívuma teljes egészében integrálódott a csehszlovák történelem narratívájába, mi több, még inkább kiéleződött, a történelmi Magyarországot, mint a történelem színhelyét lehetőség szerint igyekeztek teljesen figyelmen kívül hagyni.⁷¹

Mára a két világháború közti időszyakkal foglalkozó irodalom a laikus és szakmai közbeszédben éppúgy, mint a politikai megnyilvánulásokban következetesen alkalmazták a „Szlovákia” megjelölést az 1918 előtti időszyakokra is, ahogy a legrégebbi történelmi korokról tárgyalt tankönyvekben is találkozhatunk „Szlovákia” megnevezésével.⁷² Ugyanakkor nem

⁶⁹Kollai István (szerk.): *Meghasadt múlt. Fejezetek a szlovákok és a magyarok történelméből*. Terra Recognita Alapítvány, Budapest, 2008

⁷⁰Vö: Egry Gábor: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918-1944*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015. 91-93

⁷¹Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. SAV, Bratislava, 2013

⁷² A történelemtankönyv-kutatások eredményeiről ezzel a témával kapcsolatban lásd: Otčenášová, Slávka: *Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918-1989)*. Filozofická Fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice, 2010; Kollai István: *Emlékezetpolitika Szlovákiában és a szlovák társadalom magyarságképe*. Doktori disszertáció, Corvinus Egyetem, Budapest, 2014;

használatosak a korábban teljesen bevett megnevezések, amelyek Szlovákiát a történelmi Magyarország részeként Felső-Magyarországnak („Horniaky”, „Horné Uhry”, „Horné Uhorsko”) nevezik.

Az impériumváltással kapcsolatos művek közül, amelyek főként visszaemlékezéseken alapultak, de részben foglalkoztak az érsekújvári eseményekkel is Ježek Zdeněk: *Boj o Slovensko v letech 1918 – 1919* és Anton Szomolányi: *Prevrat na južnom Slovensku: 1918-1919* könyvei említendők meg.⁷³ Az 1920-ban kiadott csaknem 160 oldalas mű volt az első, amely az impériumváltást szlovák szemmel összegezte, főleg had- és eseménytörténeti vonatkozásban.⁷⁴

A történelmi Magyarország széteséséről írott munkák közül a szlovák történetírásban a két világháború közötti időben a legfontosabb munkaként Karol Medvecký: *Slovenský prevrat 1918* című négykötetes feldolgozása, valamint Fedor Houdek: *Vznik hraníc Slovenska* című munkája említhető.⁷⁵ Illő azonban megjegyezni, hogy mind a két esetben nem szaktörténeti munkáról van szó, Medvecký esetében inkább egy visszaemlékezéseket összegyűjtő munkáról beszélhetünk, Houdek műve pedig az események résztvevőinek emlékezéseit, valamint azok értelmezését vetette papírra.

A politikusok és publicisták szövegei a húszas, illetve valamivel kisebb mértékben még a harmincas években is nagyban helyettesítették a professzionális történészek munkáit. Ahogyan a két világháború közti Magyarországon is megjelentek a fennálló rezsimet és politikai berendezkedést legitimáló motívumok, a Trianonnal kapcsolatos megnyilatkozások, addig ugyanúgy érvényes volt az első Csehszlovák Köztársaságban, hogy a zömében a történelmi Magyarország dezintegrációját taglaló szlovák narratívák céljai Szlovákia történelmi Magyarországtól való elszakadásának és Csehszlovákia megalakulásának a sorsszerűségére és jogosságára összpontosítottak. A két világháború közötti közbeszédben megjelenő érvelési sémák is a szlovák nacionalista és a „csehszlovák” orientációjú eszmerendszer századfordulás,

Kollai István: *Szlovákia királyt választ.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2021.; Kratochvíl, Viliam: *Etnikai sztereotípiák a történelemtankönyvek mi és ők konstrukcióiban.* Történelemtanítás - Új folyam II, 2011/3; Kerényi Éva: *Nemzetképek vizsgálata, avagy magyarok a tankönyvekben a szlovákok szemszögéből.* Fórum – Társadalomtudományi Szemle, 2012/3, 109-128. Szabolcs Ottó: *A külföldi tankönyvek magyarságképe.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1990

⁷³Ježek Zdeněk, *Boj o Slovensko v letech 1918 – 1919, vlastní náklad, Praha 1928*; Szomolányi, Anton: *Prevrat na južnom Slovensku: 1918-1919.* Lovasovce, 1931

⁷⁴Peter Kompíš: *Na slovenském bojišti.* Zemědělské knihkupectví A. Neubert, Praha, 1920.

⁷⁵Medvecký, Karol A: *Slovenský Prevrat.* III. Spolok sv. Vojtecha, Trnava, 1931; Fedor Houdek: *Vznik Hraníc Slovenska,* Nákl. Průdov, Bratislava 1931.

illetve a 20. század első két évtizedére jellemző alapvető toposzaiból indultak ki. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a magyar historiográfia kilengéseivel szemben a szlovák történetírás sokkal kiegyensúlyozottabb képet mutat 1918–1920 történeti reprezentációjában.

A történelmi Magyarország szétesését és Csehszlovákia létrejöttét leíró, két világháború közötti, immár kizárólag szlovák megnyilatkozások alapvető narratívája a szlovákok magyaroktól elszenvedett „nemzeti elnyomása” (számos szerző „ezeréves elnyomásról” beszél).⁷⁶ A később „ľudák”-nak nevezett szlovák történetírói irányzat ugyan nem foglalja el a legmagasabb pozíciókat, amelyet az akadémiai történetírók köre testesít meg, de bizonyos tekintetben még mindig nagy számmal vannak jelen a szlovák történészszakmában.⁷⁷ Fő megkülönböztető jelük, hogy a magyarok mellett a cseheket is a szlovák nép elnyomóinak tartják. A nemzeti elnyomás narratívája szerint az ezeréves elnyomás kezdetét már a magyarok a Kárpát-medencébe való jövetelétől számították, a sikeres felszabadulást pedig az államfordulatot követően datálták, amikor is a Šrobár-féle adminisztrációnak köszönhetően sikerült egyfajta szlovák államot létrehozni... Így az „ezeréves elnyomás” narratívája talán az egyik legelterjedtebb motívum a szlovák nacionalista narratívákban.

Tehát a két világháború közötti időszak „csehszlovakista” és a „ľudák” – szlovák nemzeti vonalat képviselő – történetírás nézetkülönbségei és eltérő fejlődési folyamatai ellenére a szlovák történetírás Trianon-narratívájának a legmeghatározóbb irányzata, hiszen a közös államban hívó történész generációk és az önállóságot képviselő szlovák történészek egyaránt kulcspillanatnak könyvelik el a Csehszlovák Állam kihirdetését.⁷⁸ Ráadásul a cseh és szlovák vonal nézetkülönbségei következtében a „csehszlovakista” és az autonomista szlovák néppárti („ľudák”) – nemzeti koncepció szintén eltérő fejlődési tendenciákat mutatott.⁷⁹

A forrásdokumentumok közzlése a Csehszlovák Köztársaság megalakulásáról és a csehszlovák–magyar határ kialakulását dokumentáló művek kiadása tulajdonképpen már az 1920-as években

⁷⁶ Bajcsi Ildikó: *Szlovák történészek trianon-interpretációi napjainkig*. Kisebbségi Szemle, 2022/4, 83.

⁷⁷ Ludák történetírás: a szlovák nemzet ahistorikus koncepciója köré építette fel a történetírást. Mindkét jelenség megfigyelhető volt ugyan a szocializmus időszakában, sőt a rendszerváltás után is. Szlovákiában különös számmal voltak jelen a kilencvenes években. Természetesen Szlovákiában is megjelentek a történetírás szofisztikáltabb módszerei (a legszélesebb értelemben vett társadalom- és eszmetörténet), de a kétezres évek közepén áttörésről még egyáltalán nem lehetett beszélni. Sőt, 2002-ben a leginnovatívabb szlovák történészek közé tartozó Roman Holec még nem látta azt az új nemzedéket, ami a módszertani megújulást győzelemre vezethetné a szlovák történetírásban.

⁷⁸ Bajcsi, 2022/4, 88

⁷⁹ Az ún. „csehszlovakista” koncepcióról bővebben lásd Hudek, Adam: *Slovenská historiografia a československé dejiny v rokoch 1918– 1968*. Forum Historiae, 2007. 1. 49–62., A ľudáki irányról bővebben lásd Ján Rychlík (szerk.): *První Československá republika v slovenské ľudácké a neofudácké historiografii*. In: *Reflexe dějin první československé republiky v české a slovenské historiografii*. Historický ústav AV ČR: Praha, 1998. 7-84

megkezdődtek Csehszlovákiában. Az első ilyen kezdeményezést a csehszlovák külügyminisztérium *Archiv diplomatických dokumentů československých* címmel indította el.⁸⁰ Ezzel egy időben adta ki Edvard Beneš külügyminiszter a két kötetből álló emlékiratait, amelyet az 1930-as évek kezdetén egészítettek ki.⁸¹

A szlovák történelmi munkák közül talán a legérdekesebb a korszak történéseinek egyik vezéralakja, és a „csehszlovakista” iskola kvázi első nagy képviselője, Daniel Rapant által 1930-ban kiadott *Maďarizácia, Trianon, revízia a demokracia* című esszéje.⁸² Rapant a művében Magyarország felbomlását történelmi szükségszerűségként értékelte, hiszen az uralkodó rétegek nacionalista és asszimilációs politikája vezetett a történelmi Magyarország széteséséhez, azok ugyanis nem voltak hajlandók elfogadni a több nemzetből álló történelmi Magyarország létét, amelyet erőszakkal magyar nemzetállammá akartak alakítani. A történelmi Magyarországon, a modern kor demokratizmusával ellentétben, egészen a megszűnéséig antidemokratikus rezsim uralkodott, amely nemcsak nemzeti tekintetben nyomta el a „nemzetiségeket”, hanem társadalmi és gazdasági tekintetben is.⁸³

Ezt az elméletet megtalálhatjuk a ľudák irányzathoz tartozó, František Hrušovský és František Bokes műveiben is.⁸⁴ Hrušovský egyébként a nácibarát Szlovák Köztársaság vezető történésze volt. Értelemszerű, hogy Hrušovský alapvető művében elvetette mind a magyar, mind a csehszlovák történelmi kontextust. A „magyar elnyomást” tehát – tézise szerint – a „csehek elnyomása” követte. Egy olyan önálló múltképet alakított ki, amely szerint a szlovákság története egy összefüggő, csaknem 1500 éves megszakított folytonosságot alkotott, amelynek a végkimenetele a szlovák államiság létrejötte. Bokes pedig megírta a szlovák nemzeti történelem második számú szintézisét. Rapant koncepcióját követve úgy gondolta, hogy

⁸⁰*Archiv diplomatických dokumentů československých*. Sešit 1–3, Ministerstvo zahraničních věcí, Praha, 1927.

⁸¹Beneš, Edvard: *Světová válka a naše revoluce, díl. 1-3. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa*. Praha, 1929., (1929, 1931)

⁸²Rapant, Daniel: *Maďarizácia, Trianon, revízia a demokracia*, Prúdy, Bratislava, 1930. „(...) Trianon logikus betetőzése volt annak a mélyreható történelmi folyamatnak, amely lényegében a magyaroknak a mai településterületeikre érkezésével kezdődik, és 1790-től, azoktól az erőszakos és természetellenes magyar törekvésektől, hogy az egész történelmi Magyarországot elmagyarosítsák és magyarokkal töltsék be, egyenesen halad a katasztrófa felé. (...) nem lehet kétséges, hogy épp ez az erőszakos magyarosítás juttatta el a magyarokat Trianonhoz.” Rapant: 130, 351.

⁸³Vörös László: *Rozpad Uhorska, vznik Československa a Trianon. Reprezentácie udalostí rokov 1918 – 1920 v maďarskej a slovenskej historiografii*. IN: Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Historický ústav SAV, Bratislava, 2013. 53

⁸⁴Hrušovský, František: *Slovenské dejiny*. Matica Slovenská, Bratislava, 1940. Bokes, František: *Dejiny Slovenska a Slovákov. Od najstarších čias po oslobodenie*. SAVU, Bratislava, 1946.

Szlovákia és a szlovákok történetének problematikáját szélesebb összefüggések közé kell helyezni.⁸⁵

Érdekes, hogy Hrušovskýnál – Rapanttal ellentétben – az esemény, amely után a történelmi Magyarország az elkerülhetetlen megszűnés útjára lépett, az 1867-es osztrák – magyar kiegyezés, hiszen a multietnikus ország nem vette figyelembe a többi nemzetiséget. Ezzel elindított egy elkerülhetetlen folyamatot. Ám „a magyarok” – a „csehszlovakista” koncepcióhoz hasonlóan – mint „pusztítók” jelennek meg már a 9. században, illetve a 10. század elején, amikor a Kárpát-medencébe való megérkezésüket követően Nagy-Morvaország megszűnését okozták. Nagy-Morvaország ugyanakkor Hrušovský szerint nem az első csehszlovák állam volt, hanem az első szlovák királyság. A magyarok mellett Hrušovský narratívájában megjelenik a másik nagy ellenfél is, „a csehek”, akikhez az ezeréves elnyomás toposza is alkalmazkodik, és „több mint ezeréves elnyomás” lesz belőle.⁸⁶ A történelmi Magyarország 1918. október 28-i megszűnése Hrušovský számára pozitív esemény volt, mert a szlovák nemzet felszabadult a „magyar elnyomás” alól, ám Csehszlovákia létrejötte ugyanazon a napon nem volt pozitív esemény, mivel a szlovák nemzetnek még további húsz évig el kellett viselnie a „cseh elnyomást”, egészen 1939. március 14-ig, amikor *„a szlovák nemzet a több mint ezeréves szolgátság után újra szabad nemzetté vált.”*⁸⁷

Az 1948-as kommunista hatalomátvételt követően Magyarországhoz és Közép Kelet-Európa más országaihoz hasonlóan drasztikus módon megszakadt a történelmi interpretációk kontinuitása, valamint a személyi folytonosság a történetírásán belül. Ám az ötvenes évektől egészen a hatvanas évek második feléig átértékelődik a csehszlovák és szlovák történelem periodizálása, és természetesen megszülettek a nemzeti történelem új, a marxista-leninista színezettel összhangban lévő interpretációi. Radikálisan új interpretációja keletkezett Csehszlovákia megalakulásának, elsősorban az antanthatalmak szerepe és jelentősége értékelődött át, továbbá Tomás Garrigue Masaryk, Eduard Beneš és Milan Rastislav Štefánik, illetve az oroszországi csehszlovák légiók tevékenysége (leginkább a bolsevikok elleni harcokban való részvételük). A történelmi Magyarország szétesésének és Csehszlovákia létrejöttének folyamatában kulcsszerepet kapott az októberi szocialista forradalom és a munkásmozgalom. Ennek ellenére bizonyos dolgokban nem szakadt meg a folytonosság a „burzsoá történetírás” korábbi értelmezéseivel. Tovább uralkodott az ezeréves elnyomás

⁸⁵ Bajesi, 2020/4, 10

⁸⁶Vörös, 2013, 71

⁸⁷Hrušovský, 1940 432

toposza, illetve a csehszlovák – szlovák történeti értelmezés konfliktusa is.⁸⁸ Tehát az 1948 utáni időszakban Trianon történeti reinterpretációja lényegében elmaradt. Annyiban viszont a kor igényeihez mérten a korábbi évekhez képest módosulás következett be, hogy a magyar elnyomás helyett nagyobb hangsúlyt kapott a magyar uralkodó osztály „társadalmi elnyomásának” a hangsúlyozása.

Csupán az 1960-as években az ideológiai enyhülés után a történeti kutatásokban is bekövetkezett liberalizálódási folyamatokra lehetett számítani, így az egyik közkeletű érdeklődés a szlovák országrész gazdasági helyzetére összpontosult.⁸⁹ Mindazonáltal a trendek ellenére Lubomír Lipták *Slovensko v 20. storočí* című könyve kiemelkedik a történeti munkák közül.⁹⁰ Munkájában, ahogyan Bajcsi Ildikó, illetve Vörös László is megállapította, kevesebb a nemzeti teologikus perspektíva.⁹¹ Lipták megállapítása szerint Magyarország dezintegrációja nem szükségszerű, hanem természetes folyamat eredménye volt. Így Lipták került legközelebb a későbbi magyar történészek érveléséhez, amely szerint a történelmi Magyarország dezintegrációja elsősorban az elvesztett háborúé, az antant nagyhatalmi, valamint a nem magyar nemzeti mozgalmak politikai elitjeinek hatalmi érdekeié. Lipták megközelítése azonban nem kapott nagyobb figyelmet a maga korában, mivel a történetst 1969-ben elbocsátották a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetéből, egy évvel később megtiltották, hogy publikáljon, könyvét pedig betiltották, ami tulajdonképpen a rendszerváltozásig érvényben maradt.⁹²

A csehszlovák központú gondolkodás enyhülése után a szlovák nemzeti narratíva egyfajta fejlődésnek indult. A nacionalista motívumok kezdtek megerősödni. A csehszlovák államalapítás szlovákiai mozgalmakra és szociális mozzanataira marxista megközelítéssel fókuszáló Ludovít Holotik által szerkesztett forrásgyűjtemény 1979-ben jelent meg, amely a *Sociálne a národné hnutie na Slovensku od Októbrovej revolúcie do vzniku československého štátu* címet viselte.⁹³ Az első monografikus munka, amely részletesen kitért a Habsburg Monarchia szétesésének körülményeire és Magyarország dezintegrációjára. Marián Hronský által 1987-ben kiadott kötete, *Slovensko pri zrode Československa* (Szlovákia Csehszlovákia

⁸⁸ Vö: Bajcsi Ildikó: Szlovák történészek Trianon értelmezései – historiográfiai áttekintés. Clio Műhelytanulmányok, Clio Intézet, Budapest, 2020/4, 24-29.

⁸⁹ Az egyik legjobb munka: Faltus, Jozef – Prucha, Václav: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v r. 1918-1945*. Bratislava, 1969.

⁹⁰ Lipták, Lubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1968.

⁹¹ Vö: Bajcsi, 2020/4; Vörös, 2013, 21-65

⁹² Bajcsi, 2020/4, 10-13

⁹³ Holotik, Ludovít (ed.): *Sociálne a národné hnutie na Slovensku od Októbrovej revolúcie do vzniku československého štátu*. Bratislava, Veda, 1979.

születésekor) volt, amely az első világháború teljes időszakát egészen 1918-ig tárgyalta.⁹⁴ A kérdés további feldolgozója Ladislav Deák. Hronský mellett az 1990-es években azonos interpretációk alkalmazása volt jellemző Ladislav Deákra és Milan Krajčovičra.⁹⁵ Emellett fontos még megemlíteni a szlovák szocialista történetírás egyik legnagyobb képviselőjének, Viliam Plevzának a *Rok osemnásty: 1918* című könyvét.⁹⁶ Ebben a kötetben is szépen kirajzolódik, hogy az 1918–1919. évi események teljes körű történeti értékelésénél a szlovák történetírásban ekkor még az államalapítás és munkásegység ideológiai koncepciói szabják meg a historiográfia irányelvét. Művében leszögezi, hogy a szocialista vívmányok elérésében, a nemzetek önrendelkezésének a jogában és a béke megteremtésében látja Csehszlovákia megalakulását.

Figyelemreméltó Dušan Kováč munkássága, aki már a rendszerváltozás előtt a szlovák kérdés közép-kelet-európai külpolitikai kontextusát vizsgálta, s próbálta árnyalni a korábbi fekete-fehér képleteket. Szerinte ugyanis a békerendszer közvetlen következménye az események sorának.⁹⁷ Azt is hangsúlyozza Kováč, hogy az első világháborút lezáró békerendszer az antant hatalmak közti belső ellentétek növekedésével rohamosan fellazult, sőt mi több, hamarabb kezdett széthullani, mintsem valójában gyakorlattá vált volna.

Az 1989-es rendszerváltást követően kapott új lendületet a téma kutatása, amikor a két háború közötti csehszlovák többpárti demokrácia, illetve az államalapítók kerültek fókuszba. Amellett, hogy a rendszerváltozással a posztmarxista örökség mellett párhuzamosan megjelentek a kritikai, transznacionális, komparatív megközelítések, öröndetesnek számított az önálló Szlovákia 1993-as megszületésével felerősödött szlovák nacionalista szellemi, kutatói irányzat is, s ez megjelent a különböző publikációk nagyságrendjében egyaránt. Ezt súlyosbította a pártállami évek historiográfiai öröksége, amely a nemzeti történelemre és a politikatörténeti megközelítésekre fókuszált.

Ezt bizonyítja *A csehszlovák külpolitika forrásai* című sorozat is, amelynek Antonin Klimek által szerkesztett *Vznik Československa 1918* címmel 1994-ben jelent meg, s amelybe a szerkesztők a csehszlovák államalapítás alapidokumentumait gyűjtötték össze, főleg a cseh szempontúságra koncentrálnak.⁹⁸ Peter Zelenák gondozásában jelent meg egy konferenciakötet,

⁹⁴Hronský, Marián: *Slovensko pri zrode Československa*. Bratislava, Pravda, 1987.

⁹⁵Deák, Ladislav: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918-1920*. Matica Slovenská, Martin, 1995.

⁹⁶Plevza, Viliam: *Rok osemnásty: 1918*. Smena, Bratislava, 1988.

⁹⁷Kováč, Dušan: *K niektorým zahraničnopolitickým súvislostiam vzniku Československa*. Historický časopis, 1982/1. 107

⁹⁸Klimek, Antonín: *Vznik Československa 1918. Ústav medzinarodných vstahů*, Praha, 1994

amely a szlovák és a magyar viszonyt kívánta vizsgálni. A konferencia során a történelmi sérelmek és azok esetleges feloldására cseréltek eszmét a két ország történészei.⁹⁹

Az egykori l'udák vonal nacionalizmusához hasonló hangnemet ütött meg Ladislav Deák, aki a *Trianon – ilúzie a skutočnosť*¹⁰⁰ című, 1995-ben kiadott művében a békeszerződés jogos eredményére a nemzetnek igazságot szolgáló érzetként érvelt. Kvázi értetlenkedve áll a magyar történetírásban konszenzust jelentő békediktátum igazságtalansága előtt.

Marián Hronský 1998-ban adta ki a *Boj o Slovensko a Trianon* című harmadik kötetét, amely szintén az etnocentrikus szemléletet vezette tovább, vagyis a „nemzeti dimenzió“ kontinuitása lelhető fel ebben a kötetben.¹⁰¹ Ebben a művében a történelmi Magyarország megszűnésének okát Hronský abban látta, hogy Trianon nem csak a közvetlen események láncolatának az eredménye vagy a győztes hatalmak büntetése volt az elvesztett háborúért, hanem logikus következménye volt a magyarok dualizmuskori elnemzetietlenítő politikájának, amelyből a leigázott nemzetiségeknek a nemzeti felszabadító mozgalmához vezetett. Mindenek pedig egyenes következménye volt a szétválás. Hronský értelmezésében a történelmi Magyarország elkerülhetetlen szétesésének a fő oka a korábbi magyar politikai rendszerben keresendő.

Szerencsére Hronský 2011-ben kiadott *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti* című művében már árnyaltabban fogalmaz, s már nem annyira élezi ki, illetve bizonyos tekintetben elhagyja a magyarosítás – Trianon következménye konstrukciót. Elismeri benne, hogy a kérdés rendkívüli összetettségében több faktor is szerepet játszott.¹⁰² Jelentősebb elmozdulás azonban ebben a műben sem történt.

Később, Miroslav Michela 2009-ben jelentette meg az ide vonatkozó monográfiáját *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1920* címmel.¹⁰³ A kutató a történelmi Magyarország felbomlása utáni magyar kormányzatok csehszlovák politikájával foglalkozott, illetve a korabeli magyarországi viszonyokkal, így főként a magyarországi bel- és külpolitikai alternatívákra összpontosított.

⁹⁹Zelenák, Peter: *Slovensko-maďarské vzťahy v 20. storočí*, Historický ústav SAV, Bratislava, 1992.

¹⁰⁰Deák, Ladislav: *Trianon – ilúzie a skutočnosť*. Vydavateľstvo Kubko Goral, Bratislava, 1995. 24

¹⁰¹Hronský, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon*. Národné literárne centrum, Bratislava, 1998

¹⁰²Hronský, Marián: *Trianon Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti*. Veda, Bratislava, 2011.

¹⁰³Michela, Miroslav: *Pod heslom integrity*. Kalligram, Bratislava, 2009.; *Emlékezet, politika, Trianon*. In: *Regio*, 4. szám, 2007.; *Reakcia slovenských politických kruhov a tlače na Rothermerovu akciu (1927–28)*. *Historický časopis*, 2004/3

Pár évvel később magyar nyelven is megjelent Dušan Kováč Szlovákia történetével foglalkozó monográfiája¹⁰⁴, melyben igyekezett a multikauzalitás és multiperspektivitás kritériumainak megfelelni, bár szemléletével és megállapításaival nem minden esetben lehet egyetérteni, de legnagyobb érdeme, hogy a könyv igyekszik minden korábbi mítoszteremtő ideologikus állásfoglalást elutasítani, s így egy szlovák nemzeti szintézist megalkotni. Ezzel szemben Ladislav Deák *Trianontól a kis háborúig* című munkája nem mentes a pejoratív, ellenséges hangnemben íródott gondolatoktól.¹⁰⁵

2013-ban Miroslav Michela és Vörös László szerkesztésében született meg az első multiperspektivitásra törekvő komolyabb munka.¹⁰⁶ A téma alapos körüljárása érdekében a műben találkozhatunk szlovák és magyar történészek Trianonnal kapcsolatos írásaival.¹⁰⁷

Michela a mai szlovák történészek közép-nemzedékének magyarul is publikáló képviselője, a *Trianon labirintusaiban. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon* című munkájában is hangsúlyozta: Trianon nemcsak Magyarország ügye, hanem Szlovákiáé is. Szerinte az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnésével és a „nemzetállamok” létrejöttével kapcsolatos kérdéseknek száz év után is igen komoly jelentőségük van.¹⁰⁸

Szintén alapvető tanulmányokat tartalmaz a Gabriela Kilianová, Eva Kowalská és Eva Krekovičová által szerkesztett *My a tí druhí v modernej spoločnosti* című tanulmánykötet.¹⁰⁹ A könyv a nemzeti mítoszokkal, történelmi mitizálások témájával foglalkozik, elsősorban a szlovák nemzeti társadalom vonatkozásában. A könyv már próbálja elhelyezni a trianon-

¹⁰⁴Kováč, Dušan: *Szlovákia története*. Kalligram, Pozsony, 2011.

¹⁰⁵Deák, Ladislav: *Od Trianonu po malú vojnu*, Eko-konzult, Bratislava, 2010.

¹⁰⁶Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. SAV, Bratislava, 2013.

¹⁰⁷Šutaj, Štefan: Trianon v historickej pamäti na Slovensku. IN: Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. SAV, Bratislava, 2013. 97-114; Simon Attila: „V tejto republike sa stal maďarský ľud národom ...“ Vzťah provládných maďarských elit na Slovensku k Trianonu a Československej republike 1918 – 1938. IN: Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. SAV, Bratislava, 2013. 115-130; Ablonczy Balázs: Medzi legitimitou a mýtom. K typológii modelov historickej pamäti maďarských utečeneckých spolkov medzi dvomi svetovými vojnami. IN: Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. SAV, Bratislava, 2013. 233-244; Zeidler Miklós: Verejné prejavy maďarského iredentizmu medzi dvomi svetovými vojnami. IN: Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. SAV, Bratislava, 2013. 205-232; Kovács Éva: O traumatickej pamäti Trianonu. IN: Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. SAV, Bratislava, 2013. 265-276.

¹⁰⁸Michela, Miroslav: *Trianon labirintusában. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon*. Magyarországi szlovákok Kutatóintézete – MTA-BTK-TTI, Békéscsaba – Budapest, 2016. 28.

¹⁰⁹Kilianová, Gabriela – Kowalská, Eva – Krekovičová, Eva (szerk.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Veda, Bratislava, 2009.

jelenséget a szlovák emlékezetben. A 2000-es években születtek továbbá olyan írások is, amelyek kritikai narratívában íródtak Trianon következményeiről.¹¹⁰

Az 1918-as évforduló alkalmával érdemes külön is megemlíteni a Kassán található Kelet-szlovákiai Múzeum szervezésében megrendezett kiállítást, amely során közreadták a *Košice 1918–1938* című tanulmánykötetet. A kiállítás, illetve a hozzá kapcsolódó kötet dokumentálja a kelet-szlovákiai régió 1918–1920 közötti eseményeit. A mű abban a megközelítésben tárgyalja a témát, hogy gyakorlatilag a multietnikus város az államfordulat nehézségeit nemzetiségtől függetlenül elszenvedte, és mint a környékbeli lakosság szempontjából mutatja be húsz év eseményeit, hogy az egykori magyarországi város hogyan vált Kelet-Szlovákia metropoliszává. Aránytalanul nagy hangsúlyt kapott azonban a monarchiából a demokráciába való átmenetre való fókuszálás, s gyakorlatilag a város minden sikerét erre az eseményre eredeztetni vissza. A kiadvány több tematikus területre tagolódik: a politikai fejlődés, a társadalmi és egyesületi élet, a kultúra és az oktatás stb., miközben a szerzők figyelembe vették a korszak városára és térségére jellemző társadalmi jelenségeket, és a fontosabb eseményeket rövid kitekintőben is bemutatták.¹¹¹

Csehszlovákia létrejöttének 100. évfordulójáról a Cseh Tudományos Akadémia és a Szlovák Tudományos Akadémia ünnepi előadásokkal emlékezett meg, amelyeknek a szövegét kiadványban megörökítették. Itt érdemes kiemelni Roman Holec *Csehszlovákia, a mi közös hazánk. A szlovák nézőpont* (Československo, náš spoločný domov. Pohľad slovenský) című előadását, amelyben hangsúlyozta, hogy ugyan nem önállósodott a szlovák nemzet, viszont először nyert – a mából nézve – történelmi határokat, amit Csehszlovákia létrehozásának köszönhet. Továbbá a felvidéki magyar kisebbség létrejöttét illetően megjegyzi, hogy a párizsi csehszlovák delegátusok tárgyalási eredményének és Beneš maximalizmusának köszönhető, viszont az állammal szembeni ambivalenciájukból nem lehetett őket kiközösíteni, hiszen bár Csehszlovákia demokratikus, kulturális és anyagi előnyt biztosított a magyaroknak, ők azonban váratlanul és felkészületlenül jutottak kisebbségi helyzetbe.¹¹²

¹¹⁰Holec, Roman: *Trianoni rituálék*. IN: Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2011/4, Somorja, 2011; Vö.: Šutaj, Štefan: *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Universum, Prešov, 2005.

¹¹¹Jarinkovič, Martin – Kárpáty, Vojtech – Dulovič, Erik (szerk.): *Košice 1918–1938. Zrod metropoly východného Slovenska*. Ministerstvo vnútra, Štátny archív v Košiciach, Košice, 2018.

¹¹²Holec, Roman – Němeček, Jan: *Československo. Náš spoločný domov*. Historický ústav, Praha, 2018.

Ondrej Ficeri 2019-ben megjelent munkájában a magyar elit elhibázott politikai lépéseiben látja a Monarchia felbomlásának a miértjét. Ennek okán pedig megjegyzi, hogy a nemzeti kérdés orvoslásának a hiánya magával hozta Trianon elkerülhetetlenségét.¹¹³

A százéves évforduló kapcsán azonban mintha valami változott volna. A kerek jubileum ugyanis nemcsak arra adott lehetőséget, hogy a szlovák kulturális intézmények Trianon témájában pályázzanak konferenciák és kiállítások megrendezésére, hanem a különféle médiumok számos értelmiségit és közéleti személyiséget is megszólaltattak a kérdésben. Új könyvek jelentek meg, mélyinterjúk és tévés beszélgetések készültek Trianonról vagy annak kapcsán a szlovákiai magyarságról, sőt a kassai Pavol Jozef Šafárik Egyetem Jogi Karán tudományos kutatócsoport is megkezdte működését Erik Štenpien jogtörténész és Ivan Svatuška vezetésével, amely a *Trianoni szerződés 100 éve (100 rokov Trianonskej zmluvy)* nevet viseli.¹¹⁴

2020-ban megjelent, Ferdinand Vrabel és Ján Gábor által írt könyv, amelynek a megjelenését a Szlovák Nemzeti Tanács is támogatta. A *Život národa je večný. Sto rokov od Trianonu 1920–2020*¹¹⁵ (A nemzet élete örök. Száz év Trianon óta 1920–2020) című kiadvány címét Štefan Osuskýtól, egykori szlovák diplomatától kölcsönözték, aki tevékeny szerepet töltött be Csehszlovákia létrejöttében. A kiadvány célja, hogy bemutassa, milyen összefüggés van a békediktátum és a magyar külpolitikai törekvések tekintetében 1918-tól napjainkig. Már ebből is látható, hogy a könyv csak részben számít történeti munkának. Ennek ellenére tartalmasan mutatja be az 1914–1918 közötti szlovák önszerveződést, a szlovákok szerepét a csehszlovák légiókban, valamint a szlovák politikai elit 1918-as ténykedését, viszont a csehszlovák birtokbavétel és a béketárgyalás folyamatát bemutató rész borzasztóan foghíjas. Tendenciózus formában és kettős mércével mutatja be a centenáriumi megemlékezéseket a két országban. Hiszen csak néhány kiválasztott eseményt örökítenek meg, amelynek a kicsengése lényegében a szlovák visszafogottság és szerénység, és a magyar örök revizionizmus tengelyén mozog. Ennek okán a legrészletesebben a könyv a magyar revizionizmussal foglalkozik a leginkább. Szerintük a mindenkori magyar vezetés nem hagy fel a revízióval és célja a kárpát-medencei dominancia megszerzése, véleményük szerint ennek a kézenfekvő bizonyítéka, hogy Magyarország folyamatosan konfliktusban áll valamelyik szomszédjával, illetve folyamatosan

¹¹³Ficeri, Ondrej: *Potrianonské Košice. Premeny etnických identít obyvateľov Košíc v medzivojnovom Československu*. Bratislava, VEDA, 2009.

¹¹⁴Erik Štenpien – Erik Štenpien: *100 rokov Trianonskej zmluvy*. Vydavateľstvo Šafárikpress, Košice, 2021.

¹¹⁵Gábor, Ján – Vrabel Ferdinand: *Život národa je večný/Sto rokov od Trianonu 1920*. Perfekt, Martin, 2020

konfliktusra gerjeszti a határon túli kisebbségeket. Végezetül a szerzőpáros 1920. június 4-ét a szlovák történelem egyik legfontosabb dátumának nevezi, hangsúlyozva a szlovákok szerencsésjét, túlélőképességét és történelmi teljesítményét.

A szlovák politikai elit és a Trianon-jelenség kapcsolatának történetében minden bizonnyal fordulópontot jelent 2020. június 2-a, amikor Igor Matovič, Szlovákia miniszterelnöke éppen a trianoni évforduló kapcsán a pozsonyi várba invitálta Szlovákia száz magyar közéleti személyiségét. A baráti találkozó „*A múltat nem mi irtuk, a jövő pedig a mi kezünkben van*” (*Minulosť sme nepísali, budúcnosť je v našich rukách*) címet viselte, s noha azt utóbb szinte minden politikai oldalról kritika érte, mégis fontos gesztusként értékelhető. Matovič lett ugyanis az első szlovák miniszterelnök, aki kijelentette, hogy a történelmi Magyarország a közös múlt része, s ő személy szerint megérti a magyarok Trianonnal kapcsolatos fájdalmait. Szlovákiában ehhez hasonló gondolatok még nem hangzottak el szlovák politikus szájából.

A 2020-as év azonban nem csak a projekttervezés és politikai megnyilvánulások szempontjából hozott újat Trianon szlovák percepciójának alakulásában. Az év folyamán két olyan kötet is napvilágot látott, amely világosan jelzi, hogy ma már a mainstreamhez tartozó szlovák történészek is összetett kérdésként tárgyalják Trianont, s hogy számukra is egyértelmű: a jelenség a 100 éve aláírt szerződés történetén jócskán túlmutat. Egyrészt Roman Holec könnyed stílusban íródott *Trianon – Triumf a katastrofa* (Trianon, diadal és katasztrófa)¹¹⁶ című könyvét említeném, melyben a magyar történész társadalom professzionális és amatőr rétegeit korábban gyakran összemósó szerző alapvetően nyitottan és megértően áll Trianon kapcsán a magyarok álláspontjához. Részletesen bemutatja, hogy az számukra szerencsétlenséget jelentett, ellentétben a szlovák diadallal. Holec ugyanakkor éles kritikával illeti Magyarországot jelenlegi emlékezetpolitikáját, s a Trianon-jelenség politikai instrumentalizálását is veszélyesnek tartja, ahogy azt már korábban is több helyen kifejtette.

Az összességében békülékeny hangnem ellenére 2020-ban sem hiányozhattak a kifejezetten magyarelles, uszító hangnemű és egyoldalú értelmezéseket tartalmazó kiadványok, mint például a természettudományi végzettségű Edita Tarabčáková kissé különös című, mondhatni provokatív munkája, a *Sérelem érte a magyarokat? A valódi igazság Trianonról (Stala sa Maďarom krivda? Skutočná pravda o Trianone)*.¹¹⁷ Annak ellenére, hogy az előbb említett alkotások, kutatások ritkán jutnak el a társadalom szélesebb tömegeihez, mégis azt a tanulságot

¹¹⁶ Holec, Roman: *Trianon – Triumf a katastrofa*. Marenčin PT, Bratislava, 2020.

¹¹⁷ Tarabčáková, Edita: *Stala sa Maďarom krivda? Skutočná pravda o Trianone*. Eko-konzult, 2020.

kell levonnunk, hogy Szlovákiában is nagyobb értelmezési keretbe helyeződött a trianoni békeszerződést érintő témák, vagy legalábbis egy kicsit kitágult az, amit a szlovákok erről gondolnak.

2.3 Az államfordulat szlovákiai magyar narratívája

A szlovákiai magyar szempontú impériumváltás interpretálása egy viszonylag szűk keresztmetszetű historiográfiai gyakorlat. Az értelmezésem szerint azok a historiográfiai művek tartozhatnak ebbe a kategóriába, amelyeknek a szerzője szlovákiai származású és magyar nyelven publikál, vagy azok a munkák, amelyek szoros összefüggésben vannak a szlovákiai magyarság 1918-1919-es helyi eseményeivel. Le kell szögeznünk, hogy csupán néhány történész tartozik ebbe a kategóriába, viszont a publikációs tevékenységük igencsak kimagasló teljesítményt mutat. A szlovákiai magyar nézőpontú történetírás ebben a témában már a két háború között kitermelt írásokat. Ezekben a művekben egyszerre van jelen a sérelmi megközelítés, illetve az önszerveződés lehetőségeinek a feltárása. Zömük csupán egy-egy részterület feltárására vállalkozott. Közülük is kiemelkednek a szlovákiai magyar értelmiségieknek az írásai, mint Jócsik Lajos, Peéry Rezső vagy Jankovics Marcell. Itt kell tisztáznom, hogy ezeknek az íróknak a műveik sokkal inkább reflexiók, visszaemlékezések – tehát a szűken vett tárgykörbe, vagyis a történetírásba nem tartoznak bele –, viszont a téma kutatása kapcsán mégiscsak nélkülözhetetlenek.¹¹⁸ Jócsik Lajos például az érsekújvári magyar vasutasvilágot felbolygató lojalitásdilemma és a szociális válság egzisztenciális fenyegetettségének válaszkényszereit felvillantva mutatta be a csehszlovák állam magyar közalkalmazottakkal szembeni diszkriminatív eljárását. Édesapjának példáján keresztül érzékeltette ezt a sok ezer csehszlovákiai magyar családot sújtó és a kisebbségi helyzet kialakulásával szorosan összefüggő folyamatot.¹¹⁹ Jócsik az *Iskola a magyarságra* című könyvében egyértelműen leírja, hogy édesapját az 1918–1919-es téli cseh megszállás után és az az ellen szervezett sztrájkban való részvétele miatt bocsátották el állásából a vasutasok tömegével együtt; ezzel kezdődött a család deklasszálódása. 1938-as városportréjából az is egyértelművé válik, hogy ennek az embertömegnek a meglévő kereseti lehetőségekre való rászabadítása a zömében földművelő és kisipari lakosságú városban anyagi csődöt idézett elő; az az eset ez, amikor az urbanizálódó szakmunkások a történelmi változás

¹¹⁸Haiczl Kálmán: *Egyháztörténelmi emlékek a cseh megszállás korából*. Esztergom, 1940.; Halász Miklós: *Csehszlovákia 1918-1938*. Budapest, Századunk, 1938.; Jankovics Marcell: *Húsz esztendő Pozsonyban*. Mery Ratio, Somorja, 2010 (eredeti 1939); Jócsik Lajos: *Iskola a magyarságra*. Egy nemzedék élete húsz éves kisebbségben. (h. n.), Nyugat, (é. n.); Jócsik Lajos: *Idegen igában*. Budapest, Atheneum, (é. n.); Peéry Rezső: *Peremmagyarok az idő sodrában*. Pozsony, Toldy kör, 1940. Vigh Károly: *A szlovákai magyarság sorsa*. Bereményi könyvkiadó, Budapest.

¹¹⁹Bajcsi Ildikó: *A trianoni szerződéstől a bécsi döntésig: Kisebbségi helyzet és reintegráció hatása a sarlós nemzedék életében*. Múltunk, 2020/2, 4-37

következményeképpen visszazorolnak a hagyományos munkaformák közé, illetve munkanélküliek lesznek.

A vasutassztrájk, a berendezkedő új hatalom túlkapásai, a háborút követő gazdasági válság, a városi centrumok átrendeződése, a munkanélküliség, apja megpróbáltatásai, aki lámpagyújtógatóként és fűtőként talált alacsony fizetésű munkahelyet, a fizikai munka tapasztalata, amikor apjának segített; tehát a Jócsik család helyzetének gyökeres megváltozása adják a mű számunkra legfőbb témáit. Így egy család szemüvegén keresztül élhetjük át az államfordulat által okozott létbizonytalanság valóságát. Az államfordulattal társadalmi felemelkedésük, a középosztály alsó rétegébe való megérkezés illúzióvá vált.¹²⁰ *A Hét ember meg egy fél*¹²¹ a főhatalomváltás tényének és következményeinek említése nélkül kizárólag a város belső társadalmi feszültségeit taglalja. A műből nem derül ki, hogy élnek a településen szlovákok is. Emellett az sem, hogy a cselekmény Csehszlovákiában játszódik. Így Jócsik intenzívebben közvetítheti a társadalmi élményt – csak éppen elfedi nemzedéke eszmélkedésének egyik lehetséges központi motívumát. Azt, hogy a megszállt területen csak korlátozottan érvényesül a kisebbségi szolidaritás. A vasutasok akcióját a társadalom nem értékeli a nemzeti ellenállás követendő példájaként – részben kárörömmel fogadja a „vasutyiak” lesüllyedését, részben pedig félti tőlük a munkaalkalmakat. Ugyanakkor egy helyen megjegyzi, hogy a kisebbségi léthelyzet csapdahelyzet, amelyből a szabadulást 1938-ban Jócsik szerint csak a határrevízió jelentette.¹²²

Borsody Istvántól kiemelendő a csehszlovákiai magyar kisebbségre vonatkozólag jól használható *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938* című kötete, amely egyébként néhány

¹²⁰Jócsik Lajos: *Iskola a magyarságra*. Egy nemzedék élete húsz éves kisebbségben. Nyugat, Budapest, ÉN. „Eddig kialakult társadalmi és rokon kapcsolataink is összetépelődtek. Azokkal a rokonokkal és ismerősökkel, akik nem voltak olyan állhatatosak a kitartásban és meddő reményekben, megszakadt az érintkezés. Jóbarátok és testvérek ellenségesen kerültek egymással szembe. De legszörnyűbb mégis a fordulat általános társadalmi változása volt. Érsekújvár a vasút virágzásának idején a kisembereknek nagyszerű lehetőségeket nyújtott a társadalmi emelkedésre. (...) A sztrájkjal és az utána következő munkanélküliséggel kiestek életünkben a megszokott célok, elfogyott életünk egyenletes tartalma, végérvényesen szertefoszlottak emelkedési lehetőségeink. Jócsik: 7-8.

¹²¹Jócsik: *Hét ember meg egy fél*. Magvető, Budapest, 1965. *Egy népcsoport nem élhet teljes és kiegyensúlyozott életet csak a népi tudat alapján. A nemzeti tudat teljessége, az ökumenikus elemekkel értett teljessége nélkül csak sorvadt léteket élhet a csoport és az egyes. A népiség vonalán csak súlyos időket lehet átvészelni. Behúzóadás a nádba ez. S a nádban csak a veres hasú béka hangját utánozva adhat tudomást magáról társának az ember. Nádi élet: ez a kisebbségi helyzet.* Jócsik: Hét és fél... 7.

¹²²„A kisebbségi életben lassan lemorzsolódik még az autonóm életre képes közösség kerete is a csoportok körül. A felső réteg lassan letűnnek, őket éri a szelek járása legelsőbbben. Így volt ez nálunk és így volt ez Erdélyben is. (...) A felvidéki tájakon is ez volt a helyzet s ez lett volna még inkább, ha nem jönnek értünk erők s a nádból nem szabadítanak ki.” Szarka László: *A Trianon utáni magyar nemzetépítés kisebbségi olvasatai Jócsik Lajos történeti esszéinek a tükrében*. Limes, 2012/4 31-42 Digitális változata: https://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=2201

hónappal a bécsi döntés előtt jelent meg.¹²³ Amíg az előbbieket jellemzi a kritikai kontextus, illetve a trianoni határmegállapítások igazságtalanságának a hangsúlyozása, addig a második világháborút követő időszakban a szlovákiai magyar szempontú trianoni történetírásban az átideologizált magatartás a legszembetűnőbb.¹²⁴

A rendszerváltást követően a szlovákiai magyar történetírás számára az első fontosabb személyiség, akinek munkáit mondhatni újra felfedezték volna, az Turczel Lajos irodalomtörténész, aki már a pártállami években megírta legfontosabb – bár ideológiailag még nagyrészt befolyásolt, ám a kor viszonyaihoz képest objektívnak mondható – munkáit.¹²⁵ Turczel Lajos legfontosabb munkája az először 1967-ben megjelent *Két kor mezsgyéjén* című összefoglaló jellegű irodalomtörténeti munka volt. Mivel a könyv olyan irodalomszociológiai munkának tekinthető, amely a szlovákiai magyarság Trianon utáni társadalmi és irodalmi élet összefüggéseinek nagyarányú feltárásával és vizsgálatával foglalkozott, ezért a történetírás számára fontos forrásnak számít.¹²⁶ Megfelelő módon összegzi a kisebbség determináltságának népesedési és társadalmi okait, vagyis a népesség fokozatos csökkenését, a gazdasági és politikai kapacitás összezsugorodását, a társadalmi struktúrában beállt hátrányos eltolódást, a politikai élet összetettségét, a kultúrahordozó és kultúrafogyasztó rétegek kiesését, illetve az iskola és intézményi háttér csonkaságát egyaránt.

A részterületektől eltekintve Szarka László tollából olyan szintézisek születtek meg, amelyek újabb lendületet biztosítottak a trianoni témát feldolgozó szlovákiai magyar szempontú trianoni historiográfiának.¹²⁷ Szarka László *Kisebbségi léhelyzetek* című munkájában leszögezi, hogy „*a soknemzetiségű történeti Magyarország 1918-1920. évi felbomlásához vezető folyamatok, a trianoni békeszerződésben rögzített kisállami megoldás következményeinek megértése nélkül ma sem érthetőek, értelmezhetőek pontosan a trianoni Magyarország kényszerpályái, sem az ország közép-európai regionális elhelyezkedésének, szomszédságpolitikájának kérdései, sem*

¹²³Borsody István: *Magyarok Csehszlovákiában 1918-1938*. Az ország útja kiadása, Budapest, 1938.

¹²⁴Arató Endre *Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918-1975*. Budapest, 1977.; Borsody István: *Magyar-szlovák kiegyezés*. Budapest, 1946. Darvas János: *Politikai életünk húsz éve* (h. n.) (é. n.);

¹²⁵Turczel Lajos: *A csehszlovákiai magyar közművelődés alakulása 1918-tól 1945-ig*. IN: Gyurgyík László (szerk.): *Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből*. Kalligram, Pozsony, 1993.; *Arcképek és emlékezések*. MadachPosonium, Pozsony. 1997.; *Az érsekújvári reálgimnázium, mint irodalmi és tudományos életünk műhelye 1918-1938 között*. Irodalmi Szemle 41, 5-6-7. szám. 1998.; *Holota János és Érsekújvár*. Emlékezés egy elfelejtett csehszlovákiai magyar politikusra Irodalmi Szemle 41, 5-6-7. szám, 1998.;

Visszatekintések a szlovákiai magyar kisebbségi lét első szakaszára. LiliumAurum, Dunaszerdahely, 2002. lsd: Turczelnek a rendszerváltás előtti munkáit: <http://adatbank.sk/lexikon/turczel-lajos/>

¹²⁶Turczel Lajos: *Két kor mezsgyéjén*. Madach Posonium, Pozsony, 2007.

¹²⁷Szarka László: *A kisebbségi kérdés a magyar-csehszlovák kapcsolatokban*. Regio 1, 3. szám, 1990.; Szarka László: *Trianoni keresztlevél*. A magyar kisebbségek két világháború közötti önrendelkezéséről. Magyar Szemle 3, 8. szám, 1994. Szarka László: *A multietnikus nemzetállam*. Kalligram, Budapest, 2016

pedig a kisebbségi magyar közösségek és a magyar-magyar kapcsolatok 1920 utáni alakulásának zsákutcái, kudarcos vagy sikeres alternatívái.”¹²⁸

Témánk szempontjából Popély Gyula munkássága kiemelkedik.¹²⁹ Művei annak ellenére, hogy a sérelmi narratíva alapján íródtak, forrásgazdagságuk és szerteágazó részletességük okán kiemelendők/rendkívülinek számítanak. Könyveire jellemző, hogy nagy perspektívából tárgyalta az impériumváltás folyamatait. Jelentős reflektorfényt kapott benne a politikatörténet, illetve a Pozsonyban, Kassán és Komáromban játszódó események. Érsekújvárról ugyanakkor nagyon ritkán esik benne említés, annak ellenére, hogy 1918 és 1920 között jó néhány fontos esemény történt a városban. Filep Tamás Gusztáv munkái nagy részében a művelődéstörténet játssza a főszerepet.¹³⁰ Nagyon érdekes megállapításokat találunk Popély és Filep könyveiben, amelyek az impériumváltás történetének a meghatározó narratíváját alkották sokáig. Mondhatni egymás tükörképei, hiszen előbbi narratívája szerint a szlovákiai magyarságot teljesen váratlanul és felkészületlenül érte a csehszlovák csapatok területszerző szándéka. Ezt a kontextust a történetírásnak Filep Pozsonyról szóló művének jóvoltából már némileg sikerült meghaladnia, és a szlovákiai magyar önrendelkezés lehetőségére helyeződött a hangsúly, viszont továbbra is Pozsony maradt fókuszban, és csupán a városban történő eseményekből vonták le a következtetéseket.

A 2000-es évek elején továbbra is a résztémák domináltak,¹³¹ jó példa rá Angyal Béla *Érdekvédelem és önszerveződés* című könyve, amely széles magyarországi és szlovák belügyminisztériumi forrásbázisra támaszkodik.¹³² Mindazonáltal a 2000-es években a szakirodalmak közül a legfontosabb az a monumentális mű volt, amelyet Bárdi Nándor, Fedinec

¹²⁸Szarka László: *Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák*. Lucidus Kiadó, Budapest 2004. 41

¹²⁹Popély Gyula: *A felvidéki sorsforduló. Etnikum, impériumváltás, országhatár*. Regio 1, 2. szám, 1990.; *Földreform és nemzeti terjeszkedés*. Irodalmi Szemle, 11-12. szám, 1997.; *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918-1945*. Budapest, Regio, 1991.; *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első éve a Csehszlovák Köztársaságban (1918-1925)*. Kalligram, Pozsony, 1995.; *Erős várunk az iskola. Tanulmányok a szlovákiai magyar oktatásügy problémaköréből (1918-1938)*. Madách Kiadó, Pozsony, 2005.; *Felvidék 1914-1920*. Magyar Napló, Budapest, 2010.

¹³⁰Filep Tamás – Tóth László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998*. Ister, Budapest, 1998.; Filep Tamás Gusztáv: *Főhatalomváltás Pozsonyban, 1918-1920*. Kalligram, Budapest, 2011

¹³¹Borsody István: *Magyarok Csehszlovákiában 1918-1945*. Somorja, Méry Ratio, 2002; Kovács Éva: *Határváltó diskurzusok: Komárom 1918-1922, 1938*: IN: Bárdi Nándor (szerk.): *Konfliktusok és kezelésük Európában. Technikák és hagyományok*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000.; Pásztor Cecília (szerk.): *Ahol a határ elvált, Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Nógrád m. Levéltár, Balassagyarmat-Várpalota, 2002. Gaucsik István: *A csehszlovákiai magyarság gazdasági szervezetei (1918-1938)*. *Gazdasági egyesületek, szövetkezetek, ipartársulatok*. Korall 2004/18 48-64

¹³²Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918-1938. Fórum Kisebbségkutató Intézet – LiliumAurum, Galánta-Dunaszerdahely, 2002.

Csilla és Szarka László szerkesztett.¹³³ A mű szerkesztői mellett korunk legnívósabb történészei tisztázzák a 20. századi magyar kisebbségek minden egyes kulcsfontosságú történelmi aspektusait. Ebben a műben az első fejezet foglalkozott az impériumváltás és a nemzetállamok megalakulásának a körülményeivel. Amíg Szarka László tanulmányaiban összegzésre kerültek a történelmi Magyarország felbomlása körüli katonai akciók és a demarkációs vonalak kijelölésének a történetei, illetve a magyar kisebbség ügye a béketárgyaláson, addig Simon Attila a felvidéki magyarság 1918-1921 közötti történetét foglalta össze. Bárdi Nándor mellett, hogy főleg az erdélyi eseményekkel foglalkozott, egy fejezet erejéig a magyar külpolitika revíziós céljait, a kisebbségi kultúra és politika támogatottságát is vizsgálat alá vette. Bukovszky László a disszertációs témámhoz hasonlóan egy tanulmányt készített, amelyben a mátyusföldi eseményeket dolgozza fel.¹³⁴

A fiatal történészek közül ki kell emelni Szeghy-Gayer Veronika néhány tanulmányát, amelyek az impériumváltás Kassa környéki eseteivel és a hűségeskü körüli jelenségekkel foglalkozik.¹³⁵

Említésre méltóak még a legutóbbi évekből származó sajtó és kapcsolattörténelmi munkák.¹³⁶ A legfontosabb az utóbbi években Simon Attila munkássága, akinek több könyve¹³⁷ is jelzi a szemléletváltás mellett az ún. „steril”, érzelemmentesen a tényekre alapozó kritikai narratíva jelentőségét. Művei a két világháború közötti időszakokkal foglalkoznak, melyek közül kiemelkedik *Kassa három megszállása* című tanulmánya, amelynek koncepciója rendkívül hasznosnak bizonyult. Fontos az utóbbi években született munkája, amelyben összegyűjtötte a csehszlovák diplomáciai iratokat 1918–1920-ra vonatkozóan. Ebben a kötetben csaknem száz

¹³³Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat kiadó, Budapest, 2008. Bárdi, Nándor. Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete. Kalligram, Pozsony, 2004.

¹³⁴Bukovszky, László: *Államhatalmi változások a Mátyusföldön 1918–1919-ben és 1938-ban*. IN: Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig. Komárom–Dunaszerdahely, Forum Kisebbségkutató Intézet–LiliumAurum, 2005, 123–147

¹³⁵Szeghy-Gayer Veronika: *Államfordulat és az újrastrukturálódó helyi elit Bártfán 1918 és 1924 között*. Századok, 2018/ 6.; *Faragó Ödön színházigazgató az 1918–1919-es kassai impériumváltásról*. In: Kunt Gergely – L. Balogh Béni – Schmidt Anikó (szerk.): *Trianon Arcai*. Libri, Budapest. 2018; *Civilek elleni erőszak Kassán: Az első csehszlovák megszállás hónapjai (1918.december-1919. június)*. In: Müller Rolf - Takács Tibor - Tulipán Éva (szerk.) *Terror 1918-1919: Forradalmárok, ellenforradalmárok, megszállók*. Jaffa Kiadó, Budapest. 2019

¹³⁶Pomichal, Richárd: *Csehszlovákia és Magyarország viszonya az 1920-as években*. Fórum Kisebbségkutató Szemle, 2007/2. Apró István – Paál Vince: *A határon túli sajtó Trianontól a XX. század végéig*. Médiatudományi Intézet, Budapest, 2014

¹³⁷Simon Attila: *Az elfeledett aktivisták*. Kormánypárti magyar politika az első Csehszlovák Köztársaságban. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. 2013.; *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Fórum kisebbségkutató intézet, Somorja. 2010.; *Magyar idők a felvidéken 1938-1945. Az első bécsi döntés és következményei*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2014; Simon Attila: *Kassa három megszállása. Párhuzamok és tanulságok. Történelmi Szemle*, 2017/4; Simon Attila: *Csehszlovákiai diplomáciai iratok a magyar-szlovák államhatár kijelöléséhez (1918-1920)*. MTA-BTK-TTI, Budapest, 2019.

dokumentum található, amelyek csehországi és szlovákiai levéltárak különböző fondjaiból lettek összegyűjtve.

Az a munka, amely a leginkább illeszkedik a disszertációhoz, szintén Simon Attila tollából látta meg a napvilágot. „*Az átmenet bizonytalansága*” nagyban tükrözi a helyileg, vagyis Érsekújvárra vonatkozó megállapításaimat, hiszen a történelmi Magyarország szétesése és az utódállamok megalakulása közti időszak szempontjából a helyi történésekről viszonylag keveset tudunk. A trianoni békeszerződés részletei, az országvesztés tragédiája és annak mértéke szinte mindenki számára ismert, de arról, hogy miként ment végbe az átmenet az egyes településeken, mint például Komáromban, Losoncon, Rimaszombatban vagy Kassán, eddig talán ismeretlennek bizonyult. Simon Attila a rendelkezésére állott forrásokból próbált sikeresen egy holisztikus eredményt biztosítani, amely egy meghatározó pont lehet minden kutató számára, aki mikrotörténeti megközelítésben szeretné megvizsgálni az 1918–1920-as államfordulatot. A terület és a téma nagysága viszont jól mutatja és predesztinálja, hogy az átmenet részleteit a következő generációnak kell részleteiben megvizsgálnia. Hiszen, ahogy az érsekújvári események, úgy a komáromi, ipolysági, rimaszombati mindennapi események is hiányoznak az adott közösségek múlt-képéről, mert ezekre csak villanásszerű epizódeseményeket kapunk az említett munkából, amelyre úgy vélem, a szerzője mind közül a legbüszkébb lehet.¹³⁸

Összességében elmondható, hogy a szlovákiai magyar történetírás egyik legnagyobb hibája, hogy rendkívül kevés az olyan szakszerű helyi, mikrotörténeti monográfia, amely az 1918–1920 közötti időszakkal, Érsekújvár vonatkozásában is foglalkozna. Már csak azért is szükség lenne erre, hogy megértsük a nagyperspektívából ismert történeti összefüggések helyi vonatkozásait, amelyet Simon Attila könyve csak részben teljesített.

Ehhez azonban nem nyújtanak elég segítséget a helytörténeti munkák, ellenben az érsekújvári és a környékbeli falvak helytörténészei fontos támpontot jelentenek.¹³⁹ Külön kiemelném

¹³⁸Simon Attila: *Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/1919-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Somorja – Budapest, 2021.

¹³⁹Benkő Tímea – Dózsa Roland: *Emlékkönyv az érsekújvári Pázmány Péter Gimnázium alapításának 170. évfordulója alkalmából*. Pázmány Péter Gimnázium, Érsekújvár. 2012; Buda Ferenc: *Töredékek a Tardoskedd történetéből. A római katolikus egyház története*, Lucerna polgári társulás, Tardoskedd, 2012.; *Töredékek a Tardoskedd történetéből: A zsidó hitközösség története*, Tardoskedd község önkormányzata, Tardoskedd, 2007.; Czibulka Imre: *Szülőfalum, Tardoskedd*. MadachPozonium, Pozsony, 2002; Šutka, Jozef: *Šurany v zrkadledejín*. Miestnekmúzeum, Šurany. 2008; Éliás, Miroslav: *Šurianskycukrovar*. Miestne Múzeum, Šurany, 2012; Angyel Miklós: *Udvard múltja és jelene*. Madach, Pozsony, 1993.; *Udvard nevezetességei*. MadachPozonium, Pozsony, 1994.; *Udvardi mindenek gyűjtemény*I.,II., KT Kiadó, Komárom, 2006-2007; Kolečáni, Karol: *Palárikovo 1248-1998*. KT, Komárno, 1998; Szabó, Imrich: *KultúrnamínulostPalárikova*. Corcus, NovéZámky,

Vágovits Gyula visszaemlékezését, ami az egyik legértékesebb forrásunk és helytörténeti munkánk egyben.¹⁴⁰ Érsekújvárról készült helytörténeti munkák közül kiemelkedik Strba Sándor műve, amely kitér az 1918–1920 közötti eseményekre, de főként a korszak legérdekesebb eseteit tárja az olvasók elé.¹⁴¹

A trianoni folyamatokról szóló magyar, szlovák és szlovákiai magyar historiográfiai megközelítés és a hozzá tartozó elemzés terjedelmes bevezető részt eredményezett. Úgy vélem, fontos, hogy a téma vizsgálódásában hangsúlyos összhangot kapjunk, és a majdani olvasó is világos képet kapjon arról, hogy miben és milyen mértékben tér majd el a vizsgálódásom a nagytörténeti megközelítéstől, melyben sok esetben a hangsúly a bűnbakkeresésre vagy a nemzeti kánon megírására helyeződik. Ehhez képest a megismerési szándékkal a két nemzet folyamatosan megteremtette, helyzetbe hozta azokat a történészeket, akik inkább a valóságot kívánták ábrázolni, mintsem egy direktívának megfelelni, legyen szó társadalmi nyomásról vagy egy intézet „útmutatásáról”. Úgy vélem ez a helyes megközelítés, így én arra tudok vállalkozni, hogy a rendelkezésemre álló források alapján konstruálom meg az Érsekújvárban és környékén több mint száz évvel ezelőtt zajlott eseményeket.

1999; Molnár, Ladislav: *Ludovít Karolyi - vzorný poľovný hospodár*. Parpress, Bratislava, 2001.; Szabó, Imrich: *Tisícročná historia rodu grófov Károlyi de Nagykároly*. DuBari, 2012.

¹⁴⁰Vágovits Gyula: *Historia. Érsekújvár*, 1944.

¹⁴¹Strba Sándor: *Érsekújvár II*. Magánkiadás, Érsekújvár, 2017.

3. „Paraszt metropoliszból” lett „tranzító város” – Érsekújvár az első világháború előtt

A dualizmus korában bontakozott ki az ipari forradalom Magyarországon. A Nyugat első ipari forradalma csak több évtizedes fáziskéséssel érte el az országot. Így a történelmi Magyarország iparának átalakulása csak a második ipari forradalom időszakát ölelte fel. A magyar városok modernizálása, s a modernizációt lehetővé tevő gazdasági, ipari és társadalmi fellendülés annak is volt köszönhető, hogy a két ipari forradalom az első késése miatt ekkor találkozott. Országos viszonylatban a mezőgazdaság továbbra is központi szerepet játszott a gazdaságban, hiszen az élelmiszer-ellátásban és a nyersanyag biztosításában is meghatározó volt. A jobbágyfelszabadítás után a föld nélküli parasztok nagy tömege költözött a városokba. A fejlődés első jelei nem a gyáripárban mutatkoznak, hanem a vasúti infrastruktúra kiépülésében, amely azoknak a gazdasági feltételeknek együttese, *„amelyek közvetlenül nem vesznek részt a termelési folyamatban, de annak alapját, előfeltételeit képezik, közvetve befolyásolják a termelés fejlesztésének lehetőségeit, megszabják annak kereteit, határait.”*¹⁴²

A 19. század második felében az infrastruktúra-fejlesztések két fő irányát különböztetjük meg, amelyek közvetlen a gazdaságra gyakorolt hatásuk miatt közvetetten is kihatottak a városfejlődésre, valamint a fejlődés irányát is meghatározták. A vasútépítési és a vízépítési munkák. A munkások tízezrei dolgoztak, s az összes közlekedési vállalat 1913-ban több mint 200 ezer embert foglalkoztatott, akkor megállapíthatjuk, hogy a szállítási forradalom Magyarországon mind a tőke-képződést, mind a munkaerőpiacot, mind a gazdaság egyéb szektoraira gyakorolt fejlesztő, ösztönző hatásait tekintve kiemelkedő stratégiai szerepet játszott a modern gazdasági növekedés megindulásában és folyamatos fenntartásában.¹⁴³

1848-ig a városok a kései rendi társadalom intézményrendszerébe tagolódtak. A korszak végén 44 szabad királyi város minősült közjogi értelemben igazi városnak, csak ezek polgárjoggal rendelkező lakói bírták a rendi értelemben vett polgári státussal járó teljes személyi szabadságot és birtokképeséget. Több száz földesúri hatalom alatt álló település birtokolt az autonómia különböző fokozatait jelentő mezővárosi kiváltságot, melyeknek persze csak kis része töltött be valóban városi jellegű funkciókat, s hozzájuk sorolhatók a jász-kun és hajdú kerületi mezővárosok is. 1827-ben 11 város haladta meg a 20 ezres népességeküszöböt, közülük 3 mezőváros volt; a népességi rangsor első 20 helyezettje közé (amihez 13 ezer főt kellett

¹⁴² Kovács Endre (szerk.): *Magyarország története 6/2*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 976

¹⁴³ Katus László: Szállítási forradalom Magyarországon a 19. században. IN: Katus László: *Sokszólamú történelem*. Válogatott tanulmányok. Kronosz kiadó, Pécs, 2021, 213

meghaladni) további 4 mezőváros került be. Pest messze kiemelkedett 56 ezer lakosával – Buda 30 ezer és Óbuda 7500 lakóját is hozzávéve a leendő fővárost alkotó városhármas már megközelítette az európai értelemben is nagyvárosi szintnek minősülő 100 ezres határt, 1848-ra pedig 150 ezer fős népességet koncentrált. A második legnagyobb Debrecen az 1827. évi 45 ezer főről a szabadságharc előestéjére 55 ezerre növelte népességét.¹⁴⁴

Bácskai Vera vizsgálatai szerint az 1828-as országos összeírásban azonosítható piacközpontok közül 57 (Pestet és Budát külön városnak véve 58) rendelkezett olyan vonzásterülettel és intézményekkel, hogy központi szerepköre városi szintűnek ítélnélhető. Közülük 23 szabad királyi, 6 püspöki és 29 mezőváros volt. A rendi jog szerinti városi státus és a valóságos városi szerepkör tehát már nem feltételezte egymást, folyamatban volt a városhálózat átrendeződése. E városi funkciójú településeken ekkor a szűkebb (Erdély és Horvátország nélküli) Magyarország lakosságának 8,24%-a élt.¹⁴⁵

A céhes kézműipar már nem, a modern tőkés ipar még nem játszott jelentős városfejlesztő szerepet. Az ipari forradalom csak közvetve, a Habsburg Birodalom nyugati tartományainak agrártermékek iránti növekvő kereslete révén hatott ösztönzően. A korai gyáripar számottevőnek mondható városi koncentrációja csak a leendő fővárosban jelent meg az 1840-es évekre, de nem volt meghatározó a város gazdaságában, melynek országos kisugárzású integráló szerepét még évtizedekig elsősorban a kereskedelem alapozta meg.

A magyar országgyűlés ugyan már 1836-ban részletes törvényben szabályozta a vasútépítést, de az első vasútvonal csak 1846-ban nyílt meg. Az 1850-es évektől kezdődően megépültek azok a fővonalak, amelyek a magyar Alföldet összeköttetésbe hozták Béccsel, s azon keresztül Nyugat-Európával. Az egyik ilyen fővonalon helyezkedett el Érsekújvár is.

A kiegyezés új lendületet adott a gazdasági növekedésnek és a vasútépítésnek. 1867 és 1873 között a beruházások összege a hatszorosa volt a megelőző hét év beruházásainak. Az ily módon hatalmasra nőtt, a bruttó nemzeti termék 10%-át meghaladó beruházásoknak pedig több mint a felét (56%-át) vasútépítésre fordították. A vasúti beruházások ezekben az években a

¹⁴⁴ Magyarországi városok fejlődéséről lásd bővebben: H. Németh István–Szívós Erika–Tóth Árpád: *A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére*. Hajnal István Kör –Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 2011; Bácskai Vera: *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Osiris, Budapest, 2002; Bácskai Vera–Gyáni Gábor–Kubinyi András: *Budapest története a kezdetektől 1945-ig*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2000; Gyáni Gábor: *Az urbanizáció Magyarországon a 19–20. században*. IN: Limes. 1998/3–4., 87–99; Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris, Budapest, 1998.

¹⁴⁵ Bácskai, 2002, 168-171

nettó hazai termék 6%-át tették ki. 1867 és 1872 között az országgyűlés 20 vasútvonal építését engedélyezte, s több mint 4000 km új vonalat adtak át a forgalomnak.¹⁴⁶

Jócsik Lajos Érsekújvárról 1937-ben írt szociológiai értekezésében a „Tranzitó városnak”, dél-szlovenszkói paraszti metropolisznak nevezi Érsekújvárt. Hiszen város születésében nem játszott közre valamilyen gazdasági tényező, nem feküdt kereskedelmi útvonalon, és ásványi kincsekben sem dúskált. Egyszóval nem rendelkezett olyan feltételekkel, amelyek más nagyvárosok nagy része, amelyek egy város létrejöttét és fejlődését biztosították volna. Csupán a török időkben épített erődítménye tartotta városi rangon. A törökellenes háborúk után azonban faluvá zsugorodott. „S az, ami e faluból azóta lett, az az ország iparosodásának volt köszönhető.”¹⁴⁷

Tehát annak ellenére, hogy megjelent a vasút, és hogy az 1850-es évektől megindult Érsekújvár társadalmának a változása, valójában még ez után is a parasztság adta meg a város társadalmának jellegét. Végsőfokon ez a földrajzi adottságainak volt köszönhető. A sík területén mezőgazdálkodás és az állattartás dominált. A városban összesen 1100 gazda, földbirtokos él. Viszont a mezőgazdaságból élők száma folytonosan nőtt. 1880-ban a mezőgazdasági keresők és eltartottak száma nagyjából ezer fő volt, 1910-ben már 2759, és az 1930-as évekre már ez a szám ötezer fölé volt tehető.¹⁴⁸

1906-ban már géplerakat létesül a városban, s a parasztság körében elsősorban gépesítési folyamatok indultak meg. Az iparosodás később arra ösztökélte a mezőgazdaságban dolgozókat, hogy minőségi átszervezéseket hajtsanak végre a konvencionális szemtermelésben. 1905-ben lentermeléssel kísérleteztek a város határában. Meglepő eredményekre vezetett ez a kísérletezés s ennek eredményeképpen egy év után hozzáfogtak a lengyár építéséhez. A lengyár mellett egyébként dohánybeváltó is létesült a városban, ahol 1900-ban már 83 termelő 728 holdon termelt dohányt. Csakhamar azonban a környékbeli nagybirtokok kezdték nagyobb mértékben a len és dohánytermelést, amely azt eredményezte, hogy a 11 nagybirtokos mellett Érsekújvár tipikusan kisbirtokos agglomerációvá vált.¹⁴⁹

Az ipar megjelenése egyet jelentett a városok arculatának az átalakításával. A tőkés piacgazdaság, az állami intézménytelepítés és infrastruktúra-fejlesztés, valamint a helyi

¹⁴⁶ Katus, 2021, 209

¹⁴⁷ Jócsik Lajos: Érsekújvár. IN: Tamás Mihály (szerk.): *Tátra Almanach. Szlovenszkói városképek*. Tátra Kiadás, Pozsony, 1938. 87

¹⁴⁸ Jócsik Lajos: *Idegen igában. Húsz év Csehszlovák uralom alatt*. Atheneum, Budapest, 1940. 98

¹⁴⁹ Jócsik, 1938, 100

társadalmak vezető rétegeinek az önkormányzati politikán keresztül megnyilvánuló törekvései együttesen, egymásra is hatva formáltak. A modern gazdaság vérkeringésébe bekapcsolódni kevésbé képes régiókra is egyre inkább kiterjedt a vasút, lefedte őket a modern bürokratikus közigazgatás, az oktatás, a kultúra intézményhálózata. Fokozatosan jelentek meg a bankfiókok, takarékpénztárak, biztosítótársaságok, igényesebb boltok, távoli üzemek, nagykereskedések lerakatai. E települések városiasságához a modern termelőágazatok jelenlétéhez képest sokszor lényegesen nagyobb mértékben járultak hozzá az itt működő intézmények és a hozzájuk kötődő társadalmi rétegek, mint az ipari munkásság.¹⁵⁰

A városkép megváltozásában az épületállomány átalakulása játszott döntő szerepet. A modern városi életforma egyik lényeges vonása lakóhely és munkahely térbeli elkülönülése volt, elterjedt a soklakásos bérház, mint új épülettípus és lakásforma. A 19. század közepén még döntően földszintes városok közül egyre több helyen épültek ki emeletes városközpontok és lakónegyedek.

Az ipar megjelenése Érsekújvár városi szerkezetét is átalakította. A Nyitra folyó lényegében két részre osztotta a várost, mégpedig termelőtevékenysége alapján. Jobb partja az eredeti mezőgazdasági település, balpartján volt található a város azon része, amelyet gyárvárosnak neveznek (Egyébként valamelyest a mai napig megőrizte a város ezt a formáját. A gyárváros azonban kissé áthúzódott a jobb partra is. A balparton a város középpontjában a közigazgatási szervek és a piacot jelentő részen túl a tipikus mezőgazdasági jellegű részek voltak találhatóak. Mint a Tóth utca, Andódi út, Gúg utca, Berki utca, Jeruzsálem utca és környéke.¹⁵¹

Érsekújvár ipari jellege azonban mindig is megvolt. Ha pusztán a statisztikákból indulunk ki, akkor iparos jellege már egészen korán mezőgazdasági jelleggel egyforma arányban volt jelen. 1880-ban például a földműveléssel foglalkozók közel ezres nagyságrendet tettek ki, míg az iparból élők száma összesen 1258. Csalóka azonban a kép, hiszen gyakorlatilag az érsekújvári ipari társadalom egyet jelentett a kisiparos réteggel, akik tipikusan a mezőgazdaság kisipari szükségleteit elégítik ki.¹⁵²

Érdekes azonban, hogy a nyomasztó gazdasági helyzet jó következményekhez is vezetett. A szükség felismertette az intenzív parasztkultúrákra való átmenet szükségét. Különösen a Kisalföldön, Érsekújvár körül mutatkozott ez. Itt a parasztság nagy része a szemtermelő

¹⁵⁰ Sipos András: Városaink az ipari forradalom korában. Arkádia folyóirat, Pécsi Tudományegyetem, Elérhető: <http://www.arkadiafolyoirat.hu/index.php/8-az-ipari-forradalom-kora/98-varosaink-az-ipari-forradalom-koraban>

¹⁵¹ Jócsik, 1938, 106

¹⁵² Jócsik, 1938, 107

formákról fokozatosan a gyümölcstermesztésre kezdett áttérni. Az új termelő forma a polgárosodás lehetőségeit villantotta fel a parasztság előtt, melyeket az már csaknem lehetetleneknek hitt életében. Most hihetetlen erővel vetette magát az új termelő formára s igyekezett kihasználni a polgárosulás lehetőségeit.¹⁵³

Az 1890-es éveiben érte el Érsekújvárt az országos iparosodási hullám. 1893-ban létesül az első téglagyár, majd 1900. május elsején a bőrgyár folytatja a gyáralapítások sorát. A Nyitra folyó balpartján felépített bőrfeldolgozó és cipőfelsőrész-készítő üzem ekkor kezdte meg a működését.¹⁵⁴ A bőrgyár egy részét 1906-ban Kőbányára vitte az akkori tulajdonos, a Bánhegyi cég. Érsekújvár gyáripára ekkor már a fináncstőke nemzetközi hálózatába is bekapcsolódott s így a nemzetközi ipari munkamegosztásba is, mégpedig olyan formán, hogy a Bánhegyi bőr és cipőgyár egy részét megveszi Sness nevezetű bécsi cég.¹⁵⁵ Később, a csehszlovák időkben az üzemet a Baťa cég vette át, s korszerű gyárrá fejlesztette.

Ugyancsak 1906-ban a Bánhegyi gyár helyébe a pesti Kelemen cég létesített cipőkészítő üzemet, s nagyjából 60-80 munkást foglalkoztatott. 1908-ban a Sness cég talpgyárral bővíti üzemét, majd 1909-ben a magyar tőkének a némettel szemben való kiszorítási hadmozdulatai kapcsán az érsekújvári bőrgyár részvénytársaságának részvényeit megveszi Sness-től a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vezetése alatt álló konzorcium.¹⁵⁶

A városban történő építkezési hullám a téglaiipart pezsdítette fel, s 1911 tavaszán nagyszabású téglagyár felépítése történt meg, amely mellett 1912-ben csavargyár épült fel. A háború kitörése hihetetlenül emeli a bőripart és a cipőgyártást, amely háborús termelésre állította kapacitását, és 1914-től már a szorosan vett ipari, illetőleg gyáripari vállalatoknál 674 munkás dolgozott.¹⁵⁷

Mint említettem, új lendületet vett a város terjeszkedése a 19. század második felében, amikor megkezdődött az Érsekújvárt érintő vasútvonalak kiépítése és a különféle gyárvállalatok alapítása. Az ország ipari, közlekedési és gazdasági fejlődésének vonalai a városon futottak keresztül. Ennek köszönhetően nagymértékben fejlődhetett a város, melynek eredményeként felhozható, hogy a városban folyamatosan nőtt az itt élők száma. Ezt mutatja az is, hogy 1890-

¹⁵³ Jócsik Lajos: *A felvidéki magyarság gazdasági élete a kisebbségi sorsban*. IN: *Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve*. Felvidéki irodalmi emlékkönyv. MEFHOSZ Könyvkiadó, Budapest, 1940. 61

¹⁵⁴ J. Stano - F. Major - M. Forró: *Z kože a ocele*. Nové Zámky, 1960

¹⁵⁵ Bakos József: *Önképzés és szolgálat*. Az Érsekújvári M. Kir. Áll. Pázmány Péter Gimnázium kis-önképzőkörének kiadványa. IV. kötet. Érsekújvár, 1944. Elérhető: Érsekújvár és vidéke elektronikus honlapon: https://watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=1645

¹⁵⁶ J. Stano - F. Major - M. Forró: *Z kože a ocele*. Brožúra, 1960

¹⁵⁷ Jócsik, 1938, 108-109

ben például 1163 házat lehetett számolni, 1921-ben már 1938-at. Az érsekújvári embereknek a folyamatos növekedés a valósággal sokkal nagyobb fejlődés illúzióját adta. A helyiek előszeretettel nevezték – mint ahogy Jócsik a tanulmányában írja – „*Érsekújvárt Szlovenszkó harmadik városának Pozsony és Kassa után*”.¹⁵⁸ 1902-ben azután, hogy a Klapka utcában felépült a posta, a táviroda beköltözött az új épületbe, s megkezdte működését. Ugyanakkor kezdte meg működését a 2. számú postahivatal is.¹⁵⁹ Ugyanebben az év végén történt a gázvilágítás kezdete Érsekújvárott. A vezetékes gázt számos középületbe, iskolába és háztartásba vezették be.¹⁶⁰

Összességében elmondható, hogy a város gyarapodó és gazdagodó alakulásának és kiépülésének a feltételét a vasútvonalak megépítése eredményezte. Az első vonal 1850. december 15-én került ünnepélyes átadásra a Pozsony – Érsekújvár – Pest közötti vasútvonal. Ebből az alkalomból a vasútállomás mellett istentiszteletet tartottak, melyet a Scitovszky János esztergomi hercegrímás celebrált. Mintegy ezren vettek részt a szentmisén, többségük tótmegyeri, szímői, andódi, tardoskeddi és kamocsai volt.¹⁶¹

Újabb mérföldkőhöz 1890-ben érkezett az Érsekújvári vasútállomás. Ugyanis ekkor adták át Érsekújvár – Nagysurány vasútvonalat. Így szoros kapcsolat létesült Nyitra városa felé található többségében szlovák falvak. Végezetül 1903-ban megkezdték a Komárom felé vezető vasút építését, amelyet 1910-re sikerül befejezni. A vasútvonalak megléte átformálta a város egész társadalmi struktúráját is. Hiszen a világháború előtt naponta átlagosan 246 vonat haladt át a vasútállomáson. A nagy négyirányú forgalom (Pozsony, Párkányon át Budapest, Nagysurány és Komárom) lebonyolításával megbízott mintegy háromezer főnyi vasutas egy új társadalmi réteg megjelenését eredményezte. Még a békeidőkben szakképzett vasúti alkalmazottak nem álltak rendelkezésre a helyi lakosság köréből, hiszen a vasúti csomópont kialakítása előtt az érsekújvári lakosság mezőgazdaságból és állattenyésztésből, kvázi tipikus falusi gazdálkodásból tartotta fent magát. A szakképesített alkalmazottakat a kezdetben osztrák, cseh és német ajkú lakosokkal pótolta. A helyi lakosság kezdetben az alacsonyabb besorolású munkákat tudták elvégezni a vasútnál. Kezdetben ők voltak a fűtők, a portások, a takarítók és a jegyellenőrök. Azonban fokozatosan sikerült helyi szakembereket kiképezni. Rövid időn

¹⁵⁸ Jócsik, 1938, 88

¹⁵⁹ *Kis Magyar Alföld*, 1902. december 21. 1

¹⁶⁰ Bakos József: Önképzés és szolgálat. Az Érsekújvári M. Kir. Áll. Pázmány Péter Gimnázium kis-önképzőkörének kiadványa. IV. kötet. Érsekújvár, 1944. Elérhető: Érsekújvár és vidéke elektronikus honlapon: https://watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=1645

¹⁶¹ Vágvölgyi Szilárd: *Cergát parti tűnődések*. Andód keletkezése és fejlődése. 1998.

belül érsekújvári magyarok között is találhattunk mozdonyvezetőket, forgalmistákat és vasúti irányítókat is.¹⁶²

A dualizmus kori Magyarországon foglalkoztatási szinten a vasúton történt a legintenzívebb a létszámnövekedés. 1890-1910 között az őstermelésben 3,2%-os, a nem mezőgazdasági szektorban 69%-os, a közlekedési ágazatban 164%-os, míg a vasútnál 223%-os volt a létszámgyarapodás.¹⁶³ 1913-ban műhelymunkásokkal, pályamunkásokkal, napidíjasokkal, a MÁV iskoláinak tanítóival együtt, a vasút 150 ezer embert foglalkoztatott, eltartottakkal együtt a vasúti népesség száma közel 350 ezer volt.¹⁶⁴ A századeleji vasutas társadalom igen nagy heterogenitással rendelkezett. Ilyen mély szociológiai, kulturális, életszínvonalbeli és munkahelyi különbségek a századelő magyar társadalmának egyetlen rétegét és csoportját sem jellemezték. A hivatalnokok és az altisztek felső rétegéhez tartozók – szolgálati helytől és beosztástól függően változó érzékenységgel – a középosztály kulturális hatásai alatt állottak.¹⁶⁵

Az új középosztály megjelenése és fokozatos növekedése gyorsabban jelent meg, mint a város életszínvonalának a növekedése. Az 1900-as év elején újabb ház és telekösszeírás történt Érsekújvárbán. Eszerint a város lakóházainak száma 1368 volt. A lakóházak többsége földszintes, csupán 17 volt az emeletes. 240 ház kőből vagy téglából épült, 222-nek csupán az alapja volt kő. 900 ház vályogból épült. 518 ház cseréppel, 351 zsindellyel, 499 náddal volt fedve.¹⁶⁶

Túl az egzisztenciális kérdéseken, kulturális szempontból is nagy lehetőséget jelentett egy ilyen középrétegbe való illeszkedés. Hiszen ahogyan Jócsik írja: „*Érsekújvár és Pozsony felé vivő vasút mentén éppen a város a legszélsőbb pont, ahová a főváros vonzása a mindennapi élet lüktetésében valaha még kiterjedt. Tőlünk északnyugatra már Pozsony vonzása hatott, északra meg a szláv világ kezdődött. De Érsekújvár élete minden napján úgy rohant Budapestre, mint az eltévedt csibe a kotlós védőszárnya alá. Vasutas város volt Érsekújvár, s mindenki utazott. A lakosság közszükségleti cikkeit a fővárosban szerezte be. Ha kifogyott valami, akkor a vasutasok kapták magukat s felmentek Budapestre.*”¹⁶⁷

¹⁶² Jócsik, 1938, 91

¹⁶³ Szabó Pál Csaba (szerk.): *Kaland a vasúton*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 9

¹⁶⁴ Uo.

¹⁶⁵ Hanák Péter: *Magyarország társadalmi a századforduló idején*. IN: Magyarország története 1890-1918. Magyarország története, Tíz kötetben 7/1. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 478

¹⁶⁶ Kočiš, Ladislav: *Nové Zámky v minulosti a súčasnosti*. Okresný národný výbor, Nové Zámky, 1967. 38

¹⁶⁷ Jócsik Lajos: *Hazatérés, Tájékozódás*. Janus Pannonius Társaság, Pécs, 1942.

Tehát az 1918 előtti félévszázadban a nagy arányokban kibontakozott vasútépítés folyamatában az addig naggyobbára mezővárosi jellegű Érsekújvár fontos vasúti csomópont lett nagyszámú vasutas lakossal. Ezeknek a többnyire magyar nemzetiségű vasutasoknak (és postásoknak, kistisztviselőknek) nagy része az 1919-es vasutas- és postássztrájk miatt az új államban elvesztette az állását, és a bizonytalan egzisztenciájú alsóbb rétegek közé hullott.¹⁶⁸ A deklasszálódott családok a jobb szociális helyzetbe való visszajutást legalább a gyerekeiknél szerették volna elérni, ezért taníttatni kezdték őket. Az érsekújvári reálgimnáziumban a húszas évek derekán sok ilyen diák tanult, köztük a leendő sarlósok egy része is.

¹⁶⁸ Turczel Lajos: *Érsekújvár és a Sarló*. Irodalmi Szemle, 1988/6, 623-635 Elérhető: Érsekújvár és vidéke elektronikus honlapján: https://watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=601

4. Csehszlovákia születése és az államfordulat folyamata

Szarka László munkássága nyomán egyetérthetünk abban, hogy a történelmi Magyarország szétbomlását csak akkor értelmezhetjük egyre pontosabban, ha a történelmi magyar állam felbomlásának, a békekonferencián véglegesített felosztásának az előzményeit, köztük a Monarchia, s azon belül Magyarország és a szomszédság nemzetépítő nacionalizmusainak¹⁶⁹ háború okozta radikalizálódását is figyelembe vesszük, illetve, hogy annak eredményeképpen új államok jöttek létre a Monarchia romjain.¹⁷⁰

A nemzetépítő nacionalizmusok figyelembevétele már csak azért is fontos, mivel a Monarchia felbomlásában, mint ahogyan a historiográfiai fejezetben utaltam rá, kétségtelenül több külső és belső tényező játszott központi szerepet. Csehszlovákia megszületése pedig kétségtelenül szoros összefüggésben van a Monarchia felbomlásával.

Az Osztrák–Magyar Monarchia mindkét állama soknemzetiségű volt, ahol az uralkodó nemzet csak relatív többséget alkotott. 1880-ban mérték fel újra a népesség etnikai összetételét a Monarchiában, de akkor nem a nemzetiség összetételére kérdeztek rá, mint 1950-ben, inkább érdekelte őket az osztrák tartományban a beszélt nyelv, Magyarországon pedig az anyanyelv használatának százalékaránya. A számok így a következő nemzeti összetételt mutatták. Ausztriában a németek aránya 36,7% volt, míg a magyar korona országaiban a magyarok aránya 41,2%-ot tett ki. A románoké 17,5% volt, a németeké 13,6%, a szlovákoké 13,5%, a szerbeké és horvátoké 4,5%, a ruszinoké pedig 2,6%.¹⁷¹ Ennek okán megállapíthatjuk, hogy az egyik uralkodó nemzet sem érte el az abszolút többséget a saját államában.

A cseh, majd a csehszlovák szempontra fókuszálva szeretnénk arra a kérdést találni, hogy mikor kezdődött a Monarchia szétesése, elég nehéz választ adni. Mindazonáltal a folyamat valahol az 1867-es kiegyezési törvény megszületésénél gyökeredzett. A törvény az Osztrák–Magyar Monarchia dualista berendezkedését tette lehetővé, amely már a létrejöttékor óriási vitát kavart. Belső kérdésekben mindkét állam, vagyis az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság szuverén, külön törvényhozó és végrehajtó szervekkel rendelkezett. A Monarchia területét

¹⁶⁹ Nemzetépítő nacionalizmus: Weber, Eugen: *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France, 1870-1914*. Stanford, Stanford University Press, 1976.; Linz, Juan J.: *Nemzetépítés és államépítés*. In: Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek (szöveggyűjtemény)*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2004. 277-297.

¹⁷⁰ Ez a fő megállapítása Szarka László egyik művének: Szarka László: *A multietnikus nemzetállam*. Kalligram, Budapest, 2016

¹⁷¹ Katus László: *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711-1914*. Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs, 2010. 329

tekintve a kontinens legnagyobb állama volt, leszámítva az Ázsiából átnyúló Oroszországot, területe ugyanis 676,6 ezer négyzetkilométert tett ki. Lakosságát tekintve az 1910-es népszámlálási adatok alapján 51,3 millió főt számolt. Így Oroszországot leszámítva Németország után a második legnépesebb ország volt ekkor Európában. Az összlakosság vallási tekintetben hét csoportra oszlott, etnikai, illetve nyelvi szempontból pedig 12 népcsoportra.¹⁷²

A nyelvi és etnikai sokszínűségét jelzi, hogy a két uralkodó nemzet nem tette ki a birodalom összlakosság felét sem. A birodalom összlakosságának 44,6 %-a szláv volt, ami nagyobb volt a két uralkodó nemzet (magyar és német) 42,8 %-os arányánál.¹⁷³ Ebben a tekintetben érthető, hogy a cseh társadalom kereste nemzete helyét a birodalomban, amely ráadásul a 19. század közepétől látványos és gyors polgári átalakuláson ment keresztül. Így aztán az 1860-as évektől időszertűvé vált a modern cseh államiság kérdése, természetesen ekkor még az osztrák állam keretei között. Ilyen körülmények között az Osztrák–Magyar Monarchia két uralkodó nemzete számára kiemelt jelentőségű politikai kérdés volt az etnikai kisebbségek nemzeti jogainak, elsősorban az egyes állampolgárok nyelvhasználatának szabályozása.

Az 1914 előtti magyar nemzetiségi politika Horvátország autonóm jogköreinek elismerése mellett a többi nem magyar nemzeti társadalom esetében az 1868. évi nemzetiségi törvényben nyelvi, oktatási, egyházi jogokra – így a szerb és román görögkeleti egyház esetében az egyházi autonómia elismerésére, támogatására – szűkítette a nemzetiségi jogegyenlőséget. Tisza István 1913–1914 telén megpróbálta egyfajta paktumpolitikával átalakítani a nemzetiségi politika eszközrendszerét.¹⁷⁴ Az 1915–1916-ban is folytatódó nemzetiségi tárgyalások azonban sem a románokkal, sem a szlovákokkal nem érték, a világháború kirobbanását követően pedig már nem is érhatték el céljukat.

Az osztrák államrészen sem az alkotmány, sem a törvények nem beszéltek államnyelvről. A németek ismételten kísérletet tettek arra vonatkozóan, hogy a német nyelvet államnyelvi szintre emeljék, de eredménytelenül zárultak ezek a kísérletek. Ez azonban nem változtatott azon a tényen, hogy az állami szolgálatban a német nyelv, de facto egyedüliként uralkodjon. A Birodalmi Gyűlésben folyó társalgási nyelvet nem szabályozta semmiféle törvény, így a kiegyezést követően egyre gyakoribbak lettek a nem németül felszólaló képviselők. A

¹⁷² Romsics: 2020, 7

¹⁷³ Romsics: 2020, 9

¹⁷⁴ Szarka László: *Tisza István, a háborús miniszterelnök*, IN: ifj. Bertényi Iván (szerk.): Tisza István, két korszak határán, Országgyűlési Hivatal, Budapest 2016. 143-164

tartományi gyűlések nyelvhasználata is igen változatos volt és a 20. század elején, valamennyi tartományban már két vagy több nyelvet használtak.¹⁷⁵

A történelmi Magyarország területén az 1868-as nemzetiségi törvény volt hivatott rendezni a nemzetiségek státuszát. A törvény mindenekelőtt biztosította az egyes állampolgárok jogát anyanyelvük széleskörű használatára a közélet minden fórumán. A közösségek maguk választhatták meg a jegyzőkönyvi és ügyviteli nyelvüket, a törvényhatóságok pedig a magyar mellett a képviselőtestületi nemzetiségi arányát tekintetbe véve egyéb nyelven is vezethették a jegyzőkönyveiket. A hatóságoknak a községekkel, gyülekezetekkel, intézményekkel szemben a hivatalos érintkezés során azok nyelvét kellett használniuk. Az országgyűlés ugyan a magyar nyelvet tekintette hivatalosnak, de a törvényeket az országban lakó valamennyi nép nyelvén is közzé kellett tenniük. A törvény biztosította a nemzetiségek iskolaalapítási és egyesülési jogát.¹⁷⁶

A nemzetiségi törvény ugyanakkor nem teljesítette a nem magyar népek legfontosabb politikai kívánságait: nem ismerte el a nemzeti létüket, nem engedélyezett számukra kollektív nemzetiségi jogokat és politikai intézményeket. Politikai értelemben deklarálta a magyar politikai nemzetet, a nem magyar ajkú lakosságot pedig csupán a nemzeti kerethez tartozó nemzetiségeknek tekintette, ismerte el. Mindezzel egyetemben gyakran szűkebben értelmezték a törvény adta jogokat, így a magyar hegemonia erősítésére irányuló törekvések érvényesültek. A közigazgatás, az állami fenntartású oktatásügy, az egyesületi élet és számos más területen megnyilvánuló magyarosító gyakorlatok szintén nagymértékben hozzájárultak az asszimilációs folyamatok felgyorsulásához. 1875-ben történő Matica slovenská és a három szlovák gimnázium bezárása, a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület sok esetben agresszív magyarosító fellépése azonban inkább ellenállást váltott ki a szlovákok körében, semmint a magyarosodás mintáinak elfogadását. Az állami óvodai és népiskolai intézményhálózatnak a magyarosítás szolgálatába való állítása jórészt szintén elutasításba ütközött. A katolikus és evangélikus egyházak, illetve a szlovák többségű községek által fenntartott közel másfélezer szlovák tannyelvű iskolából 1913-ra mindössze háromszáz-háromszázötven maradt. Ez önmagában is jól jelzi a korabeli magyar nemzetiségi politika magyarosító irányultságát. Ugyanakkor a magyarosító iskolapolitika hatása csak közvetve, elsősorban a szlovák

¹⁷⁵ Katus László: *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711-1914*. Kronosz Kiadó, Budapest, 2012. 347

¹⁷⁶ Dokumentum: Az 1868.évi nemzetiségi törvény, Kisebbségkutatás, 1999/1. IN:

https://web.archive.org/web/20091220220710/http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_1999_01/cikk.php?id=20

származású értelmiség és közalkalmazotti réteg fokozatos identitásváltásában érezte hatását. Ezzel szemben a felvidéki megyékbe költözött magyar hivatalnokok hatása, gyári munkások, vasutasok, a zsidóság tömeges elmagyarosodása az amerikai szlovák kivándorlási veszteségek mellett valóban jelentős nemzetiségi változásokat indított el.¹⁷⁷

A dualizmus évtizedeiben a román, szlovák és részben a szerb nemzeti pártok egyre inkább egyfajta etno-regionális mozgalmakká váltak. A saját etnikai régióban, a saját városokban, a „nemzeti területen” a nemzetiségi pártok megpróbálták régi és új eszközökkel birtokon belül maradni. Egyebek közt ezt szolgálta a nemzetiségi sajtó terjesztési, tudósítói hálózatainak kiépítése, a nemzetiségi pénzintézetek működtetése vagy éppen a szövetkezeti mozgalmak, illetve a néppárti kezdeményezések meghonosítása.¹⁷⁸

A történelmi magyar állam iránti szlovák lojalitás a századfordulón ily módon egyre inkább problematikussá vált. Egyrészt a gazdasági életben a szlovákság nem tudta felvenni a versenyt a nagyüzemi vagy gyári termeléssel. Ez pedig értelemszerűen az elszegényedés jövőjét hozta magával, emiatt pedig százezrek választották a szlovákok közt az ideiglenes vagy végleges kivándorlást. Ezzel egyetemben a „mostoha haza” toposza éppen a szlovákság körében jelent meg az elsők között.¹⁷⁹

Ján Svetoň, szlovák demográfus számításai szerint a tíz szlovák többségű, valamint hat vegyesen lakott vármegyében a szlovákok természetes szaporulata 1880-1910 között mintegy 620 ezer főre tehető, ebből a migrációs vesztesége 310 ezer fő, asszimilációs vesztesége 220 ezer fő, ami azt eredményezte, hogy a szlovákság tényleges növekedése az adott időszakban csupán 90 ezer főre tehető.¹⁸⁰ Szarka László ugyanakkor tanulmányában azt konstataálta, hogy abszolút számokban a szlovákság csupán hat, a zömmel szlovákok által lakott vármegyében növekedett, a többiben nem tudott, sőt az arányszámokat tekintve a vizsgált vármegyékben 58,2%-ról 51,4%-ra csökkent. Ezzel szemben a magyar lélekszám ezeken a területeken (Pozsony, Nyitra, Trencsén, Árva, Turóc, Bars, Zólyom, Liptó, Hont, Nógrád, Gömör, Szepes,

¹⁷⁷ Katus- 2012, 587

¹⁷⁸ Uo.

¹⁷⁹ Erről lásd bővebben: Bajcsi Ildikó: *Történeti sztereotípiák a magyar és a szlovák történetírásban a soknemzetiségű Magyarország felbomlásának, a nemzetállamok létrejöttének interpretációs problémái*. IN: Szoták Szilvia (szerk): *Határhelyzetek V. – Sztereotípiák, választások, túlélési stratégiák kisebbségi léthelyzetekben*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2012

¹⁸⁰ Svetoň, 1942, 16-18

Sáros, Abaúj-Torna, Zemplén és Ung vármegyék) 27,5%-ról 35,7%-ra növekedett.¹⁸¹ Vagyis a természetes elmagyarosodás és a magyarosítás tetten érhető jelenségek voltak.

Mint ahogy utaltunk rá, a korábban szinte feltétlen magyarországi állampolgári lojalitáson esett súlyos repedést az asszimilációs politika felerősödése okozta. A saját megyében, saját településén, városban (vagyis a nemzeti térben) is kiszorulóban lévő szlovák anyanyelv sérelme és védelme minden korábbinál hathatósabb mobilizáció eszközzé vált. S minthogy a szimbolikus és tényleges hatalom megőrzése ezekben a régiókban folyamatosan ütközött a magyar kormányzati és megyei hivatalok érdekeivel, a nyelvi és kulturális jogokért folytatott küzdelem rendkívül fontos alkalmi voltak a nemzeti mobilizációnak. Ezzel szemben pedig magyar részről, az urbanizáció és a magyarosodás összefüggését korán felismerve, a két folyamat tervszerű elmélyítését szorgalmazták szaktudósok és politikusok egyaránt. Sokan a tudatos ipartelepítés elmaradásában látták a magyarosodás felemás eredményeinek az okát, vagy éppen a közigazgatási eszközöket kellett volna felhasználni a hatékonyabb magyarosodás érdekében.¹⁸²

Például Apponyi Albert a koalíciós kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere és egyik fő ideológusa a népoktatási törvényekkel bevallottan egyszerre próbálta az oktatásügyet a magyarországi modernizáció ütemében tartani, egyszersmind felhasználni az elemi iskolákat az elmagyarosodás céljaira. Hiszen egyfelől biztosítani kívánta a nem magyar nemzetiségek nyelvi-kulturális jogait, de elutasította a kollektív jogok, külön közjogi státusz iránti igényeket. A Tisza-korszak módosult nemzetiségpolitikai súlypontjait és a liberális magyar nacionalizmus régi nyelvi törekvésének felerősödését jelezte viszont a már 1892-ben előtérbe került magyar államnyelvi program is. Felerősödtek tehát azok a tendenciák, amelyek a 1868-as nemzetiségi törvény visszavonását vagy érvénytelenítését szorgalmazták, mondván, hogy az egyre erőteljesebb politikai célokat megfogalmazó nemzetiségekkel szemben hiba volna a kiegyezés korabeli toleráns nemzetiségpolitikai alapelveket továbbra is érvényesíteni. Éppen ellenkezőleg, minél erélyesebben követelték a nemzetiségek a jogaik kiterjesztését, annál inkább támogatták a magyarosodási folyamatokat.¹⁸³

¹⁸¹ Szarka László: *Magyarosodás és magyarosítás a felső-magyarországi szlovák régióban a kiegyezés korában*. IN: Somogyi Éva: *Polgárosodás Közép-Európában*. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1991.

¹⁸² Szemennyei, 1908, 705-726

¹⁸³ Szarka László: *Modernizáció és magyarosítás*. Korunk, 2007/3, elérhető: <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00132/szarkal.html>

Beksics Gusztáv országgyűlési képviselő még az egyik művében is közzétette, hogy az elmagyarosodás szempontjából a városfejlődés kulcsfontosságú és kedvező hatása lehet. Megkísérelte, mint ahogy bevezetőjében írta: „*azon eszközök megjelölését, melyek segítségével a magyarosítás nagy nemzeti munkája keresztülvihető.*”¹⁸⁴ Összesen 12 város tervszerű kiépítését sürgette ebben a munkájában, amely a szlovák régióra vonatkozóan Pozsony, Trencsén és Kassa magyar központtá változását szorgalmazta. Mindezt pedig az iparosítási folyamatok meggyorsítása, a közigazgatási szervek magyar szempontú megerősödése és a zsidó lakosság magyarosodásának a felgyorsításával szerette volna elérni.¹⁸⁵ Az urbanizáció azonban csak akkor tudott asszimilációs tényezővé válni, amikor az ösztönzőleg hatott a belső migrációra. Vagyis a jobb munkalehetőségek érdekében a vidékről a városba való költözést és folyamatos migrációt idézett elő. Így az identitásváltás táptalaja alapozható meg.¹⁸⁶

Teljesen más eset tehát a magyarosítási szándék, amely központi, vagy állami eszközökkel előidézett és végrehajtott intézkedéseket jelent. Ennek egy tipikus példája, amely már említés szintjén felmerült, az elemi népiskolák működésébe való, asszimilációs szándékú beavatkozás volt. 1899-ben a cseh és szlovák törekvéseknek, valamint a Szlovák Nemzeti Párt aktivizálódásának az ellensúlyozása érdekében sort kerítettek a szlovák tannyelvű felekezeti iskoláknak az államosítására, illetve további új magyar tannyelvű állami iskolákat létesítettek. A másik fontos intézkedés a Lex Apponyi kapcsán életbeléptetett államnyelvi oktatás, amelyet kötelezővé tettek elemi szinten az állami támogatású tanintézményekben. Jól mutatja, hogy ezek az intézkedések a szlovákokat érintették a legérzékenyebben. Vavro Šrobár, a csehszlovák egységmozgalom egyik képviselője, majd az első Csehszlovák Köztársaság Szlovákia részének Teljhatalmú Minisztere 1910-ben az iskolai magyarosítás következményei ellen több ízben is tiltakozott.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Beksics Gusztáv: *Magyarosodás és magyarosítás. Különös tekintettel városainkra.* Athenaeum R. Társulat, Budapest, 1883. 1.

¹⁸⁵ Beksics, 1883, 58

¹⁸⁶ Erről lásd bővebben: Hanák Péter: *Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon.* Történelmi Szemle, 1974/4. 514-536; Yinger, John M.: *Toward a Theory of Assimilation and Dissimilation.* Ethnic and Racial Studies. 1981; Jászi Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1986; Gyurgyik László: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében.* Regio, 2002/1, 121-150

¹⁸⁷ Tiltakozásai visszaolvashatóak: Slovenský kalendár 1910, 27-28; Egyik visszaemlékezésében a magyarosításról így értekezett: „*A birodalom erejét nem a börtön, az erőszak, a szurony, a rendőr, az emberek butasága és babonája alkotja, hanem az állam legerősebb támasza az, az egyén és a nemzetek szabadsága. Felvetette a cenzúra kérdését, és tiltakozott a fokozódó magyarosítás ellen. Május 8-án a Robotnícke noviny ezt írta: „Mennyes taps mellett beszédét azzal fejezte be, hogy a nemzetek önrendelkezését, az általános és titkos választójogot, a nyolcórás munkaidőt és a szlovák nép elnyomása elleni tiltakozást követelte, aki négy évek hallatlan vér- és vagyonáldozatokat hoztak szabadságukért és jogaikért.*” IN: Šrobár, Vavro: *Oslobenené Slovensko*, Bratislava 1928, 114

Šrobár a memoárjában is komoly veszélyként értékelte az oktatásban előfordult magyarosítást, amely a szlovákság megmaradásának kérdését jelentette. Hiszen sem területi, sem politikai, de még verbális formában sem ismerte el Szlovákiát. Szerinte: „*Sem a törvények, sem a kormány nem ismerte el a szlovák nemzetet, mert az egykori Magyarország területén egyetlen „egységes magyar politikai nemzet” élt. A nemzetiségeknek nem voltak nemzeti jogai. A magyarok hazafiatlan tevékenységnek, hazaárulásnak tekintették és megbüntették e nemzetiségek nemzeti jogainak harcát.*”¹⁸⁸ Ezt pedig érvelésében mi sem bizonyította jobban, mint hogy 1918. október végére már nem volt nemzeti szlovák iskola. „*Az Apponyi-törvénnyel már a népiskolákban is kötelező nyelvként vezették be a magyart. A szlovák gyerekek nem tanultak meg szlovákul gondolkodni és érezni (...) – a magyarosítás mérlegét úgy konstataálta, hogy elképesztő eredménnyel nem csak városokat, de régiókat is elveszített a szlovákság, így egyfajta szándékos nemzeti kizorításnak értékelte a magyar vezetés szándékát – Ahol lelkes magyartanárok voltak, az ilyen falvakban a fiatalok már szégyellték a szlovák nyelvet, és büszkén dűnnyögték a „férfias” magyar nyelvet. A szlovákiai városok magyar kulturális központokká váltak, innen terjedt át a magyarosodás a környező falvakra, ahol az állami hivatalok, a tanítók, a papok, az állami hivatalnokok, a csendőrök és általában mindenki, aki az államtól függött, a magyar nyelv és a magyar kultúra terjesztője lett.*”¹⁸⁹

Mindenekelőtt így azt kell leszögeznünk, hogy a birodalomban élő nemzetiségek szinte egyike sem érte el az 1848–49-es forradalmakkal a kitűzött nemzetiségi céljaikat. Ha a birodalom szétbomlásának az okait nézzük, akkor talán nem is véletlen, hogy a nemzeti szeparatizmus megjelenését tekinthetjük az első számúnak. Az 1868-as nyelvtörvényből és a nemzetiségi politika gondolkodásából kiindulva, a Monarchia nemzetiségi összetételét figyelembe véve a politikai nemzetet jelentő magyarság és a nemzeti kerethez tartozó nemzetiségek között olyan feszült helyzet alakult ki, amely az elhúzódó, vesztes háború kapcsán csak tovább fokozódott. Az elveszített első világháború pedig a történelmi Magyarország felbomlásához vezetett.

A cseh nemzeti törekvések szempontjából komoly aggodalmakra adott okot az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés és a birodalom dualista szerkezeti változása, aminek talán a csehek lettek a legfőbb kárvallottjai. A csehek 1914-ig továbbra is föderalizálni kívánták volna a

¹⁸⁸ Šrobár, 1928, 117

¹⁸⁹ Így folytatta: *hanem gépiesen tanultak új idegen szavakat. Népiskolát végzett, szlovák gyerek lemaradt, mert nem fejlesztette anyanyelvét, nem szerzett ismereteket nemzetéről, sőt idegen nyelvet sem tudott olyan mértékben megtanulni, hogy szívesen nyúlna újságért, könyvért. Így került ki az iskolákból egy félírástudó, a magasabb kultúra iránt közömbös és unalmas, saját nemzetét nem ismerő nemzedék...* IN: Šrobár, 1928, 118

birodalmat. Azaz a magyarokéval és a németével egyenrangú státust szerettek volna kikövetelni.¹⁹⁰

Sőt a Monarchiában élő nemzetek a környező hatalmak terjeszkedésétől féltek, és arra a meggyőződésre jutottak, hogy önállóan, a Monarchia keretein kívül nem tudnának megállni az expanzió útjában. A Monarchián belüli nemzeti érvényesülés reményét a sajátos etnikai összetételre, a nemzetek közötti bizonyos erőegyensúlyra alapozták, amely a feltételezések szerint egyetlen nemzet számára sem zárta ki a korlátozott szuverenitás gyakorlásának lehetőségét.¹⁹¹ Így igazából nem csodálkozhatunk azon, hogy a cseh és a szlovák kulturális, vagy politikai elitiek előbb a nemzetiségi jogaik érvényesítését, majd a dualista struktúra kiszélesítését vagy teljes szerkezeti változásának a lehetőségét tűzték programjukra.

A cseh nemzeti mozgalom legtekintélyesebb vezetője František Palacký volt, aki a birodalom föderalizálásának és az ausztrósláv koncepció elfogadtatásának a központi alakja volt. Műve az *Idea státu Rakouského*¹⁹² (Az osztrák állam ideája) címmel jelent meg 1865-ben. Palacký a fennálló dualista rendszer átstrukturálását, vagyis az Ausztriát létrehozó hajdani történelmi ország- és államalakulatok szövetségét szorgalmazta. A csehek megbékítése érdekében Ausztria 1897-től egy sor reformot hajtott végre. Cseh- és Morvaország területein elrendelték, hogy minden közhivatalnoknak tudnia kellett csehül és németül. 1905-ben Morvaországban nemzeti kerületek szerint változtatták meg a képviselőket. 1907-ben pedig bevezették a férfilakosság általános választójogát, amelynek következtében a németek elvesztették az addigi relatív többségüket, és a nemzetiségek valós arányuk szerint voltak reprezentálva a bécsi birodalmi tanács képviselőházában.¹⁹³

A világháború kitörése előtti hónapokban került rá sor, hogy néhány cseh politikus eltért a Monarchia szerkezeti változását célzó törekvésektől, és valamilyen fajta elszakadás melletti lehetőségeket, együttműködések keresett. Közéjük tartozott Karel Kramář, aki 1906-ban megjelent művében még azt hangoztatta, hogy a csehek a kulturális, politikai és gazdasági fejlődés szempontjából Ausztria keretein belül élhetnek a legjobb feltételek között.¹⁹⁴ 1914

¹⁹⁰ Erről bővebben: Popély, 2010; Jászi, 1982; Ring, 2004; Mészáros, 2011

¹⁹¹ Diószegi István: Nemzeti törekvések és dinasztikus velleitások az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikájában a 19. század utolsó harmadában. Aetas, 1994/2. 6

¹⁹² Palacký, František: *Az osztrák állam eszméje*. IN: Pašaiškova, Jaroslava (szerk.): *Esszék és tanulmányok hét évszázad cseh irodalmából*. Európa – Madách, Budapest – Bratislava, 1988, 105–121 Eredetiben olvasható: Palacký František: *Idea státu Rakouského*: IN: <http://texty.citanka.cz/palacky/isrtoc.html>

¹⁹³ Romsics, 2020, 14

¹⁹⁴ Kramář, Karel: *Poznámky o české politice*. Bursík a Kohout, Praha, 1906. Elérhető: <https://archive.org/details/poznmkyoeskpoli00kramgoog/page/n4/mode/2up>

elején azonban felélesztve a pánszlávizmus szellemét a Monarchia szlávok által lakott területeit egy Szentpétervárról irányított, európai nagyszláv konföderációs birodalom égisze alatt képzelte el. Ennek a nagy Szláv Birodalomnak természetesen a részese lett volna a Cseh Cárság, amely magába foglalta volna a Csehország, Morvaország és Szilézia területeit, illetve az észak-magyarországi szlovákok által lakott – Pozsonytól Visegrádig, onnan Kárpátaljáig terjedő vonaltól északra található – területeket is.¹⁹⁵

1908-ban írt disszertációjában Edvard Beneš is a Monarchián belül képzelte el a cseh kérdés megoldását. Szerinte történelmi és gazdasági kötelékek a Monarchiában túlságosan szilárdak, és annyira összekapcsolják a nemzetiségeket, hogy Ausztria szétverése nem a realitás talaján áll, viszont a birodalom föderalizálásával számolni kell, mert a rendszer fenntarthatatlan.¹⁹⁶ Elképzelései szerint a Monarchián belül a Magyar Királyságot hét tagállamra kellene átszervezni: a szlovákság által lakott területek – Felvidék – egy önálló tagállamot képezett volna.¹⁹⁷ Beneš hasonlóan más cseh politikusokhoz csak később a háború kezdetét követően, illetve Masarykkal való találkozásait követően radikálisabb nézeteket vallott. Így összességében elmondható, hogy az első világháború kitérését a cseh politika ugyan veszélyesnek ítélte meg, de a Monarchia iránti hűségük és elköteleződésük még mit sem változott. Csupán néhányan fordultak az ausztriai hűséggel szembe, és keresték a megoldást, hogy valamiképpen kiharcoljanak egyfajta cseh elszakadást.

Így tehát a 20. század elején felerősödtek a cseh–szlovák egységtörekvések. Ezek mögött részben – Tisza István megőrző kifejezésével szólva – a dualizmus kori „*úrlóvas magyar nemzetiségpolitikának*” a felső-magyarországi szlovák régióban kifejtett erőteljes asszimilációs politikája állt. Másrészt az erős cseh gazdasági és hitelintézeti élet szereplői, valamint a kulturális elit, a történelem és utazások iránt érdeklődő tehetősebb polgárság a 19. század végén fedezték fel ismét a szlovákokat, akiket a csehek többsége mindig is a magyarok által elnyomott, ezért kevésbé fejlett cseheknek tartott. A „csehszlovák”, vagy „csehszláv” törekvések mellett elmondható, hogy a délszláv egységtörekvésekkel együtt a nagyromán egységmozgalmakkal már a világháború előtt jelentős mértékben politikai színezetet kaptak.

Közös államépítő programjaikat azonban csak a világháború éveiben, s akkor is elsősorban a politikai emigrációkban fogalmazták meg. A háborús nacionalizmusok dinamikáját,

¹⁹⁵ Galadauer, Ján: *Vznik Československé republiky*, 1918. Svoboda, Praha, 1988.

¹⁹⁶ Zeman, 2002, 14-15

¹⁹⁷ Popély, 2010, 11

legitimációját azonban egyszerre erősítették fel a nemzeti „hátszágban” terjedő nagyszláv, nagyromán szolidaritás eszméi, az Osztrák–Magyar Monarchia, s azon belül a Magyar Királyság nemzetiségpolitikai bénultsága vagy az olykor előforduló nemzetiségellenes fellépése, valamint a saját geopolitikai céljaik érdekében a dunai régió nemzetiségi kérdéseit felhasználó antanthatalmak.¹⁹⁸

A magyarországi nemzetiségi mozgalmak vezetői azonban tisztában voltak azzal, hogy a szarajevói merényletet és az azzal összekapcsolódó nagyszerb törekvéseket elítélő közvéleménnyel nem tanácsos nyíltan szembefordulni. Ez a magyarázata annak, hogy 1914 nyaráról a nemzetiségi lojalitási megnyilatkozások mellett Magyarországon nemzetiségi ellenvéleményt csak a szerbek fogalmaztak meg, vagyis a többi nemzetiség lényegében nem fejtett ki semmilyen különválasztási véleményt. Ez azzal is magyarázható, hogy addig alig látott napvilágot egyfajta különválasztási koncepció, és ezzel párhuzamosan csak az átalakítást és a jogok kiszélesítését célzó politikára támaszkodott valamennyi nemzeti kisebbség politikai síkon.

A nemzetiségi konfliktusok hátterében meghúzódó, egyik legnyilvánvalóbb okot Tisza István 1914 elején a következőképpen határozta meg: „... a nemzetiségi kérdés, ez lélektani kérdés. Ennek a megoldása a lelkekben kell, hogy folyjon. Ennek a megoldása semmi egyéb, mint az, hogy a magyar állampolgári érzés a lelkekben erősebb legyen a faji kérdésnél.”¹⁹⁹

A Monarchia „kifelé gravitáló” irredenta nemzetiségei (román, olasz, és délszláv), nemzeti számára az 1914–1915. évi orosz betörések után az olaszok háborúba lépése jelentett erős jelzést. Az 1915. április 26-án az antanttal megkötött londoni titkos egyezményben Róma vállalta, hogy Dél-Tirol, Trieszt, Valona és Dalmácia jelentős részének odaigérése fejében egy hónapon belül hadat üzennek a Monarchiának.²⁰⁰ A bécsi külügyminisztériumból a külföldi délszláv és csehszlovák emigrációs mozgalmakról – amelynek az elképzelései még a maga idejében inkább számítottak kuriózumnak, mint tényleges politikai programnak – rendszeresen érkező jelentések alapján 1915–1916 fordulóján a magyar miniszterelnökség kezdte világosan felismerni a magyarországi nemzetiségek és nemzetiségi régiók elszakadásának veszélyét, amelyet, mint gondolhatták, a világháború végeztének a legfontosabb kérdésének kell lennie. Erre utalt az is, hogy a nagyhatalmi diplomácia fokozatosan növekvő érdeklődést mutatott a Monarchia belső viszonyai iránt, és nagyon rövid időn belül megváltoztatta a magyarországi

¹⁹⁸ Erről lásd bővebben: Szarka, 2016, 279.

¹⁹⁹ Barabási Kun József – Illés Gábor – Maruzsa Zoltán (szerk.): *Gróf Tisza István képviselőházi beszédei*, VI. köt., Tisza István Baráti Társaság, Budapest, 2011, 251.

²⁰⁰ Jászi, 1982, 275

nemzetiségi kérdés eredeti bel- és külpolitikai kontextusát. Ezt az ellenzéki román, szlovák és szerb politikusok kezdetben inkább ösztönösen, mint tudatosan, később egyre célratörőbben felismerték, és politikájuk alapjává tették.²⁰¹

Az elhúzódó és egyre kilátástalanabb háborús események azonban a birodalmakkal szembeforduló nemzeti nacionalizmusokat erősítették fel, ami a világháború utolsó két évében tömeges parancsmegtagadásokhoz, szökésekhez, átállásokhoz, a nemzeti légiók kialakulásához vezetett. A Monarchia két domináns nemzete, az osztrák és a magyar saját hazáját védelmezve csak a háború utolsó hónapjaiban döbrent rá arra, hogy a birodalom helyén neki is meg kellett volna védenie saját nemzeti területét.

Tehát illúzióknak bizonyult, hogy a határaikon kívüli háborús helyzet messze nem fogja jelenteni azt, hogy minden „elveszhet”, inkább azt az érzést keltette, hogy az ország integritása biztosítva van. Mindez persze alapvetően meghatározta az Osztrák–Magyar Monarchia függetlenségi irányt vett nacionalizmusainak viszonyát, s megbénította az ideiglenes katonai ellenállásra még alkalmasnak látszó osztrák és magyar politikai elit cselekvőképességét is.²⁰²

Az elszakadás sürgetői közt az élen járt Tomaš Garrigue Masaryk, aki 1914 végén emigrált Nyugat-Európába. A háború után megjelent emlékirataiban úgy fogalmazott, hogy 1914 végén azzal az eltökélt szándékkal távozott külföldre, hogy ott minden erővel az Osztrák–Magyar Monarchia ellen küzdjön, mert Ausztriával otthon nem lehet szembeszegülni.²⁰³ Október 24-25-én Masaryk Rotterdamban Seton-Watsonnal találkozott, akinek elsőként vázolta fel elképzeléseit a Monarchia jövőjét illetően. Beszámolója szerint, amely azon a csúsztatáson alapult, hogy az egész cseh nemzet – néhány vezető kivételével – a függetlenségben reménykedik, előbb helyre kéne állítani a történelmi cseh területeket, majd ehhez hozzácsatolni a felső-magyarországi szlovákság által lakott területeket. Az állam élére pedig egy nyugati herceget kellene állítani. A Monarchia más területeivel ekkor még nem foglalkozott.²⁰⁴

Masaryk terve sikerének az érdekében kénytelen volt mind hazai és nemzetközi kapcsolatokra szert tennie, hogy azok támogatását elnyerje. A célt azonban több tényező nehezítette. Egyrészt sorra jelentek meg külföldön olyan szervezetek, amelyek szintén a Monarchia átszervezését szorgalmazták, másfelől csaknem teljesen ismeretlennek számított a „cseh ügy” a

²⁰¹ Szarka László: *A soknemzetiségű birodalmaktól a multietnikus nemzetállamokig. Kelet-közép-európai nemzet- és államépítő nacionalizmusok az I. világháború éveiben.* Világtörténet, 2015/2, 183

²⁰² Szarka, 2016, 52

²⁰³ Masaryk, 1990, 43

²⁰⁴ Romsics, 2020, 38

szövetségesek vezetői között, harmadrészt pedig egyfajta bázis kiépítését is meg kellett szerveznie. Később, 1915. május 3-án Masaryk megírta memorandumát, *Független Csehország*²⁰⁵ (Independent Bohemia) címmel, amely tartalmazta politikai programját, s melyeket a brit külügyminisztérium számára dolgozta ki. Ebben hangsúlyozta, hogy a háborút követően Európa újjászervezésére van szükség, értve ez alatt a kis államok és a nemzetiségek felszabadítását. A másik fontos ok – amiért a nagyhatalmaknak meg kell csonkítaniuk a Monarchiát – a különböző biztonságpolitikai érdekek, például a német-magyar stratégiai összefogás ellensúlyozása, a „Drang nach Ostern” elleni fellépés vagy a német gyarmatosítás megakadályozása. A cseh állam egyébként Masaryk elképzelései szerint is Csehországból, Morvaországból és Sziléziából állna, ehhez adódnának Észak-Magyarország szlovák körzetei Ungvártól Kassán át a néprajzi határ mentén le az Ipoly folyón át a Dunáig, magába foglalva Pozsonyt és az egész szlovák északi területet a történelmi Magyarország határáig. A memorandumban ezen felül egy nagy délszláv állam megalakítására is javaslatot tett, ráadásul felvetette a két új állam közötti földrajzi összeköttetés alternatíváját, vagyis Pozsony és Zágráb közötti korridor tervét is.²⁰⁶

A cseh politikai emigráció másik kiemelkedő alakjává Edvard Beneš vált. 1915 tavaszától Masaryk bevonta őt a monarchia-ellenes konspirációs tevékenységébe. Az otthon maradt támogatóiból Cseh Maffia néven létrehozott egy titkos szervezetet. A nagyhatalmi támogatás kulcsa azonban csak 1915 decemberében érkezett el, amikor Beneš Párizsban megismerkedett Milan Rastislav Štefánikkal. Azért is volt fontos Masarykék számára Štefánik, mert a befolyását a francia politikai szereplők között gyakorlatilag csak a személye által tudták kamatoztatni. Közbenjárásának köszönhetően 1916 februárjában Aristide Briand francia miniszterelnök is fogadni tudta Masarykékat.²⁰⁷

A hálózat tehát készen állhatott arra, hogy csúcsszervezetté alakuljon át. 1916 márciusában megalakult a Cseh Nemzeti Tanács, amelynek az elnökévé Masarykot választották. A tanács titkára Edvard Beneš, alelnökei pedig Jozef Dürich és Milan Rastislav Štefánik volt. A két alelnök feladata, hogy megszervezzék és irányításuk alá vonják a külföldön, Franciaországban, Olaszországban, valamint Oroszországban lévő cseh-szlovák légiókat. Masaryk rövidesen áttette a székhelyét Londonba, ahol Seton-Watson támogatásával megjelenő New Europe lapban tovább népszerűsíthesse a nemzetállamiság eszméjét és a Monarchia felbomlásának

²⁰⁵ Tomáš Garrigue Masaryk: *A világforradalom 1914–1918*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990. 43.

²⁰⁶ Bencsik, 2016, 37-42; Romsics, 2000, 32-34

²⁰⁷ Popély, 2010, 23

a tervét. Ugyanakkor Beneš Párizsban maradt. Mint vendéglőadó lelkes propaganda-előadásokat tartott a Sorbonne egyetemen az Osztrák-Magyar Monarchia feldarabolásának a szükségességéről. Előadásainak kivonata 1916-ban Párizsban nyomtatásban is megjelent *Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot!*²⁰⁸ címmel, először franciául, majd angolul és olaszul is. Ebben hangoztatta, hogy a csehek és a szlovákok egyugyanazon nemzetet alkotnak, s annak, hogy ez a nemzet, a csehszlovák, eggyé váljon, csak a Monarchia áll útjában. A műben a háború kirobbanásáért a Magyar Királyságot tette felelőssé. Ezen kívül érvelt amellett, hogy a létrehozandó csehszlovák állam lehetne Franciaország leghűségesebb morális és katonai támogatója és a német fenyegetettség elleni partnere.²⁰⁹

A cseh emigráció tagjai minden erőfeszítésük ellenére a francia kormány támogatását egyelőre még nem érezhették magukénak, sőt a hazai csehek támogatását sem élvezték. 1917. május 30-án viszont a Birodalmi Tanács cseh nyilatkozataiban már megjelenik a cseh és a szlovák nép egyesítésének a szándéka.²¹⁰

A közhiedelemben ellentétben – állapítja meg Hatos Pál a könyvében – Masarykéknak egyébként sem volt könnyű dolguk. Eleinte úgy fogadták a cseh és délszláv emigránsokat, mint partikuláris érdekek szószólóit. Wickham Steed úgy emlékezett, hogy kevesen voltak és sokakkal álltak szemben. Sőt 1918 végén az Osztrák–Magyar Monarchiának nem volt olyan nációja, amelynek ne lett volna sokkal több kapcsolata a győztes antanttal, mint a magyarnak.²¹¹

A katonai vereség fokozatos kirajzolódása és az egyre nyilvánvalóbb Habsburg-ellenes nagyhatalmi politikai hangulat az addig jórészt passzivitásban lévő magyarországi kisebbségeket is aktivizálásra hangolta. 1918. május 1-jei lipcsei gyűlésen a szlovákok politikai vezetője, Vavro Šrobár a csehszlovák törzs magyarországi ágának a nemzeti önrendelkezési jogát követelte.²¹²

²⁰⁸ Beneš, Edvard: *Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot. A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása*. Szeged, 1992. IN: https://acta.bibl.u-szeged.hu/38247/1/doc_005.pdf

²⁰⁹ Bencsik, 2016, 43-46

²¹⁰ „Támaszkodván e történelmi pillanaton a nemzetek önrendelkezéséhez és szabad fejlődéséhez való természetes jogára, melyet esetünkben elvitathatatlan és államilag teljes mértékben elismert történelmi jogok is megerősítenek, népünk élén állva törekedni fogunk a cseh-szlovák nemzet valamennyi ágának a demokratikus cseh államon belüli egyesítésre, a nemzet szlovák ágát is belefoglalva, amely összefüggő egészben él a cseh történelmi honnal.” Idézi: Kovács: 2011, 186

²¹¹ Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2018. 118.

²¹² Šrobár, 1928, 189; A Robotnícké noviny című szociáldemokrata hetilap a tiltakozás teljes szövegét is megörökítette: „A tomboló világháború immár négy éve a világ minden nemzetétől, köztük a csehszlovák törzs magyar ágától is hallatlan vagyoni-, vér- és életáldozatokat követel. Elviseltük és elviseljük ezeket a hatalmas áldozatokat annak tudatában, hogy egy igazságos és szent ügyért harcolunk: az emberiség legfelsőbb javaiért, az

Milan Hodža pedig 1918 szeptemberében írt röpiratában a magyar államból való kiválást szorgalmazta.²¹³ Ferdiš Juriga októberben a magyar parlamentben kijelentette, hogy a szlovák nép a saját területén egy különálló állami közösséget kíván alkotni, s nem ismeri el sem a magyar parlamentet, sem pedig a magyar kormány jogát, hogy a szlovák nép érdekében képviseltesse.²¹⁴

A francia álláspont 1917 végére világosodni látszott a Monarchia jövőjét illetően, amelyben a birodalom felbomlása felett törtek lándzsát. Ennek oka két kulcspillanat volt: lehetőség mutatkozott arra, hogy Štefánik közreműködésével zöld utat kapjon a csehszlovák légiók felállítása. Erre pedig 1917 decemberében a francia köztársasági elnöktől, Raymond Poincaré szignójával megkapta a franciaországi csehszlovák autonóm hadsereg alapítólevelét. A másik mozzanat, amely végérvényesen a Monarchia feldarabolásához vezetett a Sixtus-affér volt, melynek hatására az oroszországi csehszlovák légiók pálfordulását úgy könyvelték el a nyugati hatalmak, mint a bolsevista ellenes fellépés egyik legsikeresebb kezdeményezése.²¹⁵

A brit külpolitika egy kicsit később, 1918 tavaszán mondott ítéletet a Monarchia felett. A kiinduló lépés az április 9-11-e között Rómában megrendezésre kerülő „Elnyomott Népek Kongresszusán” történt, amikor is a Monarchiából különböző nemzetek delegátusai (a cseh delegáció élén Edvard Beneš állt) kimondták, hogy nem hajlandóak többé a birodalom keretei között élni, hanem független állami létet követelnek maguknak. A kongresszust követő néhány héttel a „*New Europe*” nevezetű sajtóorgánium, amelynek köreiből Masaryk is jelen volt, nyomás alá helyezte a brit külpolitikát, amelynek az államtitkárai sorra foglaltak állást a birodalom felosztásáért törekvők támogatásáról. Amerika pedig egy hosszas vitát követően, amely a Külügyminisztérium és Wilson elnök között zajlott, végül a külügyi tárca álláspontjának megfelelően, azaz a Monarchia nemzetállamokká bontásának az elfogadása mellett döntött.²¹⁶

Osztrák-Magyar Monarchia minden harcoló osztályának és népének egyenlő szabadságáért. Sajnálattal vesszük tudomásul azonban, hogy ebben a reményben csalódtunk, mert a hivatalos kül- és belpolitika irányvonalát antidemokratikusan veszik fel, és a jelenlegi kormányok minden, a háború előtti népellenes eszközt bevetnek. (...) az elismert szabadság természetes következményeként követeljük minden nép önrendelkezési jogának feltétlen elismerését nemcsak monarchiánk határain túl, hanem Ausztria-Magyarország népeinek, azaz a csehszlovák törzs magyar ágának is.” IN: Májová manifestácia v Lipt. Sv. Mikuláši. Robotnícké noviny. 1919. 05. 08. 1

²¹³ Bencze Dávid.: *A csehszlovákok első lépései. A csehszlovakizmus gondolatától az államalapításig.* IN: Ujkor.hu: <https://ujkor.hu/content/csehszlovakok-elso-lepesei-csehszlovakizmus-gondolatol-az-allamalapitasig>

²¹⁴ Romsics, 2020, 63

²¹⁵ Simon, 2019, 9-10

²¹⁶ Romsics, 2020, 52

1918 májusában a spai egyezmény, amely a Monarchiát és Németországot gazdaságilag, politikailag és katonailag szorosabb együttműködésre kötelezte, a nyugati szövetségeket végső elhatározásra juttatta. 1918. május 30-án Masaryk aláírta a pittsburghi egyezményt, amely egy közös cseh és szlovák állam létrehozását irányozta elő. Az egyezmény új ösztönzést adott a nyugatnak, hogy döntsön a cseh-szlovák önálló demokratikus állam elismeréséről. Nem sokkal később ez sikerült is, hiszen 1918. június 29-én előbb Franciaország a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot de facto cseh-szlovák kormányként és a cseh-szlovák katonaságot szövetséges haderőként ismerte el, majd később ugyanígy tett a brit kormány augusztus 9-én, az USA szeptember 3-án és Olaszország október 3-án.²¹⁷

A külföldi sikerek mellett a hazai politika is érzékelte a folyamatokat. Prágában, 1918. július 13-án Kramář vezetésével létrejött a Csehszlovák Nemzeti Bizottság, amely a hatalom átvételének előkészítését tűzte ki céljává, s egyúttal kettős hatalmat is kívánt kialakítani a párizsi Nemzeti Tanáccsal versengve.

Tisza még ekkor is a régi politikát követte a régi emberekkel. Nem látta a bomló frontokat, azt hitte, a nemzetiségi tömegek lojalitása a magyar állameszméhez továbbra is sértetlen. „*Október 17-i beszédében külön kiemelte az amerikai „tót” emigrációt, amely nem szervezett csapatokat az antant oldalán, s önbizalommal jelentették ki, hogy egykori biharugrai választókerületének román választói 99 százalékban ma is őt támogatnák, s nem a román nemzeti párt vezéreit.*”²¹⁸ Nemcsak Tisza, hanem a miniszterelnök, Wekerle sem vette komolyan az antanthatalmak Magyarországot érintő felosztási terveit. „*Szeptember végén – ahogyan Szüllő Géza emlékezett vissza – bizalmas tájékoztatást kapott egyik pozsonyi hívétől, hogy az antanthatalmak elismerték Csehszlovákiát, és a Magyarországtól elcsatolandó autonóm Szlovákia fővárosa Pozsony lesz. Válasza csupán egy lekicsinylő kézmozdulat volt.*”²¹⁹

Masaryk és az emigráció politikai csúcsteljesítménye 1918. október 18-án történt a Washingtoni deklaráció révén. Ebben ugyanis kikiáltotta a cseh-szlovák függetlenséget, és meghatározta az új állam alapelveit is, amely az amerikai Függetlenségi nyilatkozat mintájára íródott. A deklaráció óriási visszhangot keltett. A benne lévő, az új országot meghatározó alapelvek, mint a demokrácia, a teljes vallásszabadság, a sajtó, a tudomány, a művészet,

²¹⁷ Kováč, 2011, 184

²¹⁸ Hatos, 2018, 109

²¹⁹ Szüllő Géza: *Húsz magyar esztendő. Visszaemlékezések az elszakított Felvidék küzdelmeire.* Pesti Hírlap, 1939. február 12. 3.

valamint a szólás és gyülekezési szabadság, az általános választójog, női és kisebbségi egyenjogúság és a népszavazás respektálása, elnyerte a szövetségesek tetszéseit.²²⁰

Október 19-én Ferdiš Juriga szlovák képviselő a képviselőházban a szlovákok önrendelkezése mellett kardoskodott. Juriga a beszédébe kedélyesen belefűzte, hogy a szlovákokra a magyaroknak igazából eddig is csak azért volt szükségük, mert a magyar, úri természete lévén, dolgozni nemigen szeret. Tisza István természetesen ezt már nem hagyta szó nélkül, és krajcáros komédiának nevezte Juriga felszólalását.²²¹

Ugyebár a Monarchia hadereje ugyanakkor hihetetlen gyorsan, szinte órák alatt esett szét 1918 októberének utolsó napjaiban, ráadásul a milliós közös hadsereg összeomlása idegen földön következett be. Miközben sem Ausztria, sem Magyarország földjén nem volt ellenség, a hadsereg összes harcvonalon mindenütt ellenséges területen állt. A haderő szétesésére pedig agitátorakciók sem kellettek, érdemes megnézni a háborús levelezéseket,²²² hiszen azok is mutatják, hogy az otthon iránti nosztalgia és honvágy legalább annyira befolyásolta az egyszerű katona érzéseit és döntéseit, mint a haza iránti kötelezettség.

Szurmay Sándor volt honvédelmi miniszter visszaemlékezése szerint „*a frontkatonaság értetlenül szemlélte, hogy miért nem lehet befejezni a háborút, ha ellenséges földön állunk, s ha már oly fényesen megvertük a muszkát, szerbet, a románt és a taliánt is?*”²²³ A morál és a harci kedv 1918 őszén már teljesen alábbhagyott. Szemléletes, hogy a frontra indított csapatok jelentékeny részét töltné, és számos esetben fegyver nélkül vagonírozatták be, hogy az út közbeni fegyelmeztelenségeiket, züllésüket és fosztogatásaikat megakadályozzák.²²⁴

1918. október végén a bécsi kormány már olyannyira engedékennyé vált, hogy beleegyezett abba, hogy a hazai „csúcsszerv”, a Csehszlovák Nemzeti Bizottság képviselői Genfbe utazzanak. Az út célja, hogy a hazai és külföldi ellenállás képviselői megegyezzenek a csehszlovák kormány megalakításáról. Miközben folytak a tárgyalások a két delegáció tagjai

²²⁰ Kováč, 2011,192-193

²²¹ *Képviselőházi napló*, 1910. XLI. kötet, 1918. október 19-i ülésnap, 348-350.

²²² Lásd például: Hanák Péter: *Népi levelek az első világháborúból*. Valóság, 16. évf. 1988. 3. sz. 62–68.; Novotny Tihamér: *Első világháborús katonalevelek antropológiai és művészetszociológiai vizsgálata*. Országos Közművelődési Központ Művelődési Intézet–Műzsák Kiadó, Budapest, 1987.; Pozsony Ferenc: *Gazdasági és társadalmi élet az első világháború idején egy zabolai tűzér leveleinek tükrében*. IN: Fülemile Ágnes–Kiss Réka (szerk.): *Történeti forrás – Néprajzi olvasat. L'Harmattan–MTA Néprajzi Kutatóintézet*, Budapest, 2008. 183–208. Soltész István: *El kell menni katonának. A falusi ember és a régi katonáskodás*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1988. 294–298.; Szentí Tíbor: *Vér és pezsgő. Harctéri naplók, visszaemlékezések, frontversek, tábori és családi levelek az első világháborúból*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987.

²²³ MNL MOL K 440 PTI 607f, 37.

²²⁴ Siklós András: *Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1987.87-88

között, a nemzetközi hírügynökség hírt adott, hogy október 21-én az osztrák Ideiglenes Nemzetgyűlés bejelentette az elszakadást a birodalom többi részétől. Ez a tény spontán akciót idézett elő Prágában, ahol a Nemzeti Bizottság vette át a hatalmat. A helyzet Prágában lassan, de biztosan forradalmi fordulatba torkollott. A polgári párt képviselői, akik figyelmesen kísérték az események fejlődését Bécsben, s kétségbeesett igyekezettel próbálták megtartani a császári-királyi hadsereget gyorsan észlelni kezdték, hogy elérkezett a Monarchia végső pillanata. Erre már egyéb jelek is utaltak. Például a napokban enyhült a sajtócenzúra. A cseh lapok október 26-án már leközölhették Beneš párizsi beszédét és egy nappal később, október 27-én megjelenhetett a sajtóban Masaryk képe is. Sőt a Národní listy október 27-i kiadásának vezércikkének címe „Az előest” volt, s ennek az első mondata így kecsegtette az olvasók reményeit: *„Már két lábakkal állunk a forradalmi talajon, az omladozó épületek porát lélegezzük és a Jordán utolsó dombjait lépjük át, amely mögött a fiatal szabadság ígéret földje fekszik.”*²²⁵

Prágában a cseh pártok politikai képviselői még október 28-án délelőtt sem értesültek az olaszok végzetes ellentámadásáról a Piave folyó balpartján az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege ellen, sőt arról sem volt még tudomásuk, hogy ennek hatására Bécsben a Koronatanács október 27-i esti ülésén felhatalmazta ifj. Andrássy Gyula gróf külügyminisztert, hogy az Amerikai Egyesült Államok elnöke révén fegyverszüneti ajánlattal szólítsa fel az antant államokat.

A tanácskozás rövid volt, és a jelenlévők abban állapodtak meg, hogy amint megérkezik a hír Prágába a Monarchia kapitulációjáról, a Nemzeti Bizottság rögtön átveszi az országban a teljes hatalmat. A további események lefolyása arra utal, hogy a Nemzeti Bizottság vezéralakjainak ezzel kapcsolatban az volt a fő célja, hogy a hatalomátvétel minél simábban történjen meg. Az új állam alkotói erőszakos megrázkódtatás nélküli államfordulatban, ill. rendezett, felülről és nem alulról jövő, veszélyes tömegeket kihasználó forradalomban gondolkodtak, amely nem csúszik át egy radikális szociális forradalomba, mely gyökeresen megváltoztatná a hagyományos társadalmi rendet, és egy radikális társadalmi berendezkedéshez vezetne. A hatalom átvételének garanciáját az általános zavar és a kapitulációt követő osztrák hatalom benuitsága képezte.

²²⁵ Národní listy, 1918. október 27., 1.

Miközben a Nemzeti Bizottság képviselői készültek a hatalomátvételre, s nekifogtak az első előlépések megvalósításához, a prágai lapokba beérkezett a hír az Andrassy-jegyzékről, bár még félhivatalos formában. Rašín visszaemlékezései szerint a *Národní listy* szerkesztősége már negyed kilenckor értesült a jegyzékről.²²⁶ A császár-királyi távíroda hivatalos jelentése az Andrassy-jegyzékről fél tizenegy körül futott be Prágába. A végzetes lavinát népmegmozdulás formájában Prága utcáin az Andrassy-jegyzék azon passzusa eredményezte, amely hivatkozott az amerikai elnök utolsó, október 18-i jegyzékére. Ebben az amerikai elnök utalt az Osztrák–Magyar Monarchia népeinek önrendelkezési jogaira, különösképpen a csehszlovákok és délszlávok esetében. Ezzel a „dezinformációval” indult el Prágában a forradalmi hullám.²²⁷ Végül 1918. október 28-án bejelentették a Csehszlovák Köztársaság megalakulását.²²⁸

Ezzel kétségtelenül a csehszlovák állam csak „de jure” és nem „de facto” alakult meg. Az akkori szlovák politikai pártokat, irányzatokat és személyiségeket tömörítő, Matúš Dula vezette Szlovák Nemzeti Tanács 1918. október 30-i nyilatkozata szerint a szlovák nép nevében csak a Szlovák Nemzeti Tanács jogosult nyilatkozni. A dokumentumot egyébként a szlovák politikusok úgy fogadták el, hogy még nem tudtak arról, hogy mi történt két nappal korábban Prágában. A tanácskozás végére érkezett meg Turócszentmártonba Milan Hodža, aki beszámolt a prágai fejleményekről. Emiatt aztán a vezetők szűk körben némileg át is fogalmazták a dokumentumot.²²⁹

²²⁶ Idézi: Tóth, Andrej: *A csehszlovák állam születése: Prága, 1918. október 28.* Act Sci Soc, 2018. 9-19

²²⁷ „Nem volt sok idő töprengeni, keresni az összekötést a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanáccsal és a Genfben tartózkodó Nemzeti Bizottság elnökével. Dönteni kellett, hiszen abban is tisztában voltak az urak, hogy a tömegmegmozdulás igazi forradalomba torkolhat és a hivatalos fegyveres erők is közbe léphetnek. A döntés gyorsan született: Ki kell hirdetni az önálló csehszlovák államot, át kell venni a teljhatalmat az országban, megtenni mindent, hogy a császár-királyi fegyveres erők ne vonuljanak ki az utcára, értesíteni kell a vidéket és végrehajtani a hatalomváltást Brünnben és Olmützben, tehát az ország többi központjaiban.” IN: Rašín Alois 1994, 214.

²²⁸ Simon, 2020, 11; „Csehszlovákok! Évszázados álmotok valósággá vált. A mai napon a csehszlovák állam belépett a világ független, liberális, kulturált országainak sorába. A Nemzeti Bizottság, az egész csehszlovák nép általi bizalommal felruházva, egyetlen törvényes és felelős szereplőként saját kezébe vette az államhatalmat. Csehszlovákok! Mindent, amit tesztek, ettől a pillanattól kezdve egy független és szabad nemzet nagy családjának új, szabad tagjaként tesztek. E pillanatban új tettekkel kezdetét veszi új és remélhetőleg dicsőséges történelmetek. Nem csalódotok bennetek az egész kulturált világ, mely ajkán áldásával dicsőséges tetteitekre emlékezik, ami kicsúcsosodott a csehszlovák légiók halhatatlan eredményeiben a nyugati harcmezőkön és Szibériában. (...) A nagy munka kezdetén a Nemzeti Bizottság, a mai naptól a kormányotok, meghagyja Nektek, hogy magatartásotok és örömötök legyen méltó e nagy pillanathoz. Felszabadítóink, Masaryk és Wilson nem csalódotnak azon meggyőződésükben, hogy oly népnek vívták ki a szabadságot, amelyik képes saját magát kormányozni. (...) Fenntartás nélkül rendeljétek alá magatokat a Nemzeti Bizottság parancsának.” Idézi: Bencsik, 2016, 55

²²⁹ Az átfogalmazásban állítólag a következő passzus került bele a nyilatkozatba: „A szlovák nemzet mind nyelvi, mind kulturális-történelmi értelemben az egységes cseh-szlovák nemzet része. Minden kulturális harcban, amelyen a cseh nemzet vívott, és amely őt ismertté tette az egész világon, rész vett a szlovák ág is. Ezen csehszlovák nemzet számára mi is követeljük a teljes függetlenségen alapuló korlátlan önrendelkezés jogot. Ennek az elvnek az alapján egyetértünk azzal az újonnan alakult nemzetközi jog helyzettel, amelyet Wilson elnök 1918.

A Csehszlovák Nemzeti Bizottság 1918. november 13-án fogadta el Csehszlovákia ideiglenes alkotmányát, amelynek 1. cikke előírta a terület jogkörének jelentős kibővítését és egyben átalakítását egy ideiglenes Forradalmi Nemzetgyűléssé. Tagjait lényegében az 1911-es ausztriai választások erőviszonyaihoz igazítva delegálták a cseh pártok. Ezt egészítették ki negyven szlovák képviselő kooptálásával. 1918. november 14-én pedig proklamálta a Csehszlovák Köztársaságot, így de facto és de jure is megalakult Csehszlovákia.

Csehszlovákia megalakulása azonban egyet jelentett a cseh törekvések győzelmével. Így a csehszlovák állam jellegét is elsősorban a cseh politikai elit akarata határozta meg. Ez egyben azzal is járt, hogy a Csehszlovák Köztársaság az állam határain belül rekedt németek és magyarok akarata ellenére, illetve a szlovák politika autonómista vonalának igényeit figyelmen kívül hagyva alakult meg és formálódott ki. Jórészt ennek is köszönhető, hogy a Tomáš Garrigue Masaryk által megálmodott közép-európai Svájc víziója helyett²³⁰ egy olyan nemzetállami ambíciókat tápláló Csehszlovák Köztársaság valósult meg, amely számos ellentmondást hordozott magában. A 270 fős nemzetgyűlés így tulajdonképpen nem tükrözte a köztársaság politikai erőviszonyait és nemzetiségi összetételét sem, hiszen a németek és magyarok képviselői hiányoztak belőle, s nem volt súlyának megfelelő számban képviselve a szlovák politika csehszlovakista irányzata sem. Mivel a nemzetgyűlésbe kizárólag csehek és szlovákok kaptak meghívót, már ekkor eldőlt, hogy az új állam alkotmányát a nemzeti kisebbségek képviselői nélkül fogják elfogadni.

Az új állam vezetésének legfontosabb feladatát az államszervezet kiépítése, s a prágai elképzeléseknek megfelelő államhatárok biztosítása jelentette. A megfelelő államhatárok elérése érdekében a csehszlovák vezetés a diplomácia és a nemzetközi propaganda eszközei mellett az erőszakos eszközöktől sem riadt vissza.²³¹ Ugyan az elképzeléseit nem tudta teljes mértékben megvalósítani, még így is több mint 3 millió német és nagyjából 1 millió magyar került az új Csehszlovákia keretei közé.

Csehszlovákia alapjait és a belső konszolidációt csak a kisebbségei (vagyis a német és magyar ajkú lakosság) politikai, gazdasági és társadalmi pozícióinak a meggyengítése árán tudta biztosítani. Így a köztársaság megalakulásától az alkotmány elfogadásáig, illetve az első

október 18-án fogalmazott meg, és az osztrák-magyar külügyminiszter 1918. október 27-én ismert el.” IN: Bencsik, 2016, 57-59

²³⁰ Lásd bővebben: Masaryk, Tomáš Garrigue: *Világforradalom 1914-1918*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990

²³¹ Lásd bővebben: Popély Gyula: *Felvidék 1914-1920*. Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2010. 287-299

parlamenti választásokig tartó időszakot akár a csehszlovák nemzeti diktatúra időszakának is nevezhetnénk. Hiszen az uralkodó, műúton létrehozott csehszlovák nemzet alapvető célja az volt, hogy olyan mélyreható változásokat idézzenek elő, amelyek a csehszlovák dominanciát a későbbi időkben is megőrizik majd.

A kisebbségek ellen különösen a Magyar Tanácsköztársaság idején alkalmaztak olyan rendelkezéseket, amelyek az ellehetetlenítésüket célozták meg. Gondoljunk csak arra, amikor Szlovákia egész területén statáriumot, majd túlzó katonai diktatúrát vezettek be. Mindezt a kisebbségek nehezen megélhető sérelemként, a többségi lakosság viszont a nemzeti forradalom jogos és igazolható elemeként érzékelte, ami az első köztársaság teljes időszakára nézve meghatározta a két félnek az államfordulat eseményeihez fűződő viszonyát.

Mindazonáltal a kérdés az, hogyan sikerülhetett sok esetben színmagyar területeket a csehszlovák katonai vezetésnek birtokba vennie. Véleményem szerint ennek a sikeressége három területen történhetett: elsősorban a nagyhatalmi akarat mellett a nemzetközi döntőbíróság ítélete volt az, amely a leginkább közrejátszott a trianoni határok meghúzása kapcsán. Munkámban a nemzetközi és külpolitikai diplomáciai tevékenységeket nem kutattam, ezek a témák partikulárisak maradtak a kutatásom szempontjából, így csak említésképpen szeretnék vele foglalkozni velük. A másik terület a két új állam közös politikai erőfeszítéseiben keresendő, mely témával már bővebben is kívánok foglalkozni, fókuszom azonban a harmadik területre, a helyi eseményekre koncentrálok majd a leginkább, hiszen kutatásom fő célja ezen események feldolgozása.

Kétségtelen, hogy 1918. október 23-án gróf Tisza István nyilvánosan is elismerte a háborús vereséget. Legfőbb politikai riválisa, a 48-as Függetlenségi Párt vezetője, gróf Károlyi Mihály elnöklete alatt 1918. október 31-én, Budapesten, megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, amelyben Károlyi pártján kívül Jászi Oszkár Polgári Radikális Pártja, valamint Garami Ernő és Kunfi Zsigmond vezetésével a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vett részt. Az új kormány programja radikális szakítást jelentett a régi renddel. Egy olyan független és demokratikus köztársaság létrehozását célozta meg, amelyben a nemzetiségek kiterjedt kulturális és helyhatósági jogokkal bírtak volna, de az ország területi integritásához továbbra is ragaszkodtak. A külföldi hatalmak meggyőzése és jóindulatának kivívása érdekében Károlyi a „wilsoni elvek” megtartásával és a pacifista hozzáállásával kívánta elérni ezt.²³² Ahhoz, hogy

²³² Romsics, 2020, 66

bizonyítsa együttműködési szándékát, az 1918. november 3-án Padovában aláírt fegyverszüneti egyezmény betartása mellett a kormány már november 4-én tárgyalásokba bocsátkozott Franchet d'Esperey-vel, a keleti szövetséges hadsereg főparancsnokával. A tárgyalásokat követően november 13-án Belgrádban a két fél aláírta konvenciót. A padovai fegyverszünet feltételeihez viszonyítva a belgrádi konvenció előírásai kedvezőtlenebbek voltak a magyar félre nézve. Amíg a padovai fegyverszünet csak a délnyugati fronton megállapított demarkációs vonalat, illetve a háború alatt szerzett területek visszaadására szólította fel Magyarországot, addig a belgrádi konvenció Drávánál és a Pécs–Baja–Maros–Beszterce szakaszon állapította meg a demarkációs vonalat, az északi határon pedig semmilyen rendelkezést nem léptetett életbe.

Georges Clemenceau a belgrádi egyezséget úgy ítélte meg, hogy sérti a franciák szavahihetőségét, hiszen a szövetségeseit a háború ideje alatt más célok ígérétében állította az oldalára. A szerződést tehát gyakorlatilag egyedül Budapest vette komolyan, így aztán nem meglepő, hogy november 13-án a csehek, majd a következő hetekben a szerbek, és az Erdélybe betörő románok is felrúgták a belgrádi konvenció pontjait. A beözönlő antant-szövetségesek hamarosan megszállták a történelmi ország területének jelentős részét, a támogatásukat élvező nemzeti tanácsok pedig sorra kinyilvánították elszakadásukat Magyarországtól. A Károlyi-kormány a szerződésszegés láttán – tárgyalási pozícióit féltve – nem mert fegyveres erővel fellépni.²³³

Az 1918-as év sorsfordító jellegéből adódik, hogy a mai értelemben vett dél-szlovákiai városok egykori lakói szinte hétről-hétre különböző hírek birtokában lehettek a háború kimenetelével kapcsolatban. Az év elején a híradások még győzelmet vizionáltak. Mint Simonyi Zoltán *Nem hiába küzdöttünk* címmel Dunaszerdahelyen a *Csallóközi Lapok* 1918. évi 3. számában megjelenő vezércikke is, amely szerint a győztes háborút követően Magyarországnak tág lehetőségei nyílnak majd az átrendezett Európában.²³⁴ Elsősorban a Balkánon, ahol a „*zsíros földeken néhol faekével szántanak, néhol még az istállót sem ismerik*” és ahol a „*magyar eszességnek, vállalkozó kedvnek micsoda tág tere nyílik*” majd. Simonyi írása azonban a legkevésbé sem tükrözte a realitást. Természetesen a háború súlyos körülményeit nem lehetett véka alá rejteni, de a cenzúrának köszönhetően erről a korabeli felvidéki vagy érsekújvári

²³³ Romsics, 2020, 67-70

²³⁴ *Csallóközi Lapok*, 1918. január 16. 1.

lakosok alig tudhattak valamit. A helyi lakosság csak a galíciai menekültek helyzetéből sejtette a háború borzalmait.²³⁵

A korabeli felvidéki magyar sajtó használt kifejezései megmutatják, hogy milyen típusú hírek foglalkoztatták a leginkább a korabeli embereket. Természetesen az élelmiszer és az ellátáshoz szükséges hiányt jelölhetnék meg első helyen. Majd a hiány mellett megjelenő szociális jutattások elmaradása, illetve a különböző segélyek megjelenése, majd ki nem fizetése és a folyamatos drágulás. Ezek a témák mutatják azt is, hogy 1918 őszén az élelmiszer és a tüzelőanyag hiánya érintette leginkább a lakosságot. Az 1918 év utolsó negyedében azonban nem csak az árucikkek gondos-bajos megszerzése foglalkoztatta jobban a lakosságot. A sajtó hasábjain egyre inkább egy rejtélyes kór, a spanyolnátha megjelenése rémíszttette meg a társadalmat.²³⁶

A háború utolsó évére Magyarország a háborús helyzettől és a belső konfliktusaitól teljesen meggyengült. A lakosság döntő többségének ekkorra már elege volt mindabból, ami a háborúval járt: a pótlékok késéséből, a jegyrendszerből, a tüzelő késéséből és abból, hogy rengeteg család veszítette el valamelyik tagját. Leginkább a törpebirtokosok, földnélküli mezőgazdasági munkások családjait érintette a háború, akik a mozgósított hadsereg gerincét adták, egyben a legnagyobb véráldozatot is hozták, és akik számára a háború további elszegényesedést hozott. A háború vesztesei közé tartozott a városi középosztály is, például a köztisztviselők és az értelmiség, akiket az elszegényedés veszélye fenyegetett.²³⁷ Ugyanakkor a társadalomban lévő feszültségek nem csupán a háború következményei voltak, hiszen a nemzetiségi kérdés megoldásának vagy a választójog kiszélesítése már évtizedek óta napirenden voltak. Az őszirózsás forradalom által hirdetett földosztás pedig valóban jobban foglalkoztathatta az akkori társadalmat, mintsem egy születendő új állam híre.

A társadalomban jelenlévő feszültségek azonban nem csupán a háború következményei voltak, hiszen a nemzetiségi kérdés megoldásának vagy a választójog kiszélesítésnek a kérdése már évek, sőt évtizedek óta napirenden volt. Az, hogy csupán a lakosság 6,4%-a rendelkezett választójoggal, miközben az országot vezető politikai elit a szlovákok, románok és más nemzetiségek jogos követeléseit egyszerűen lesöpörte az asztról, a korabeli Magyarország

²³⁵ Simon, 2021, 17-18

²³⁶ Simon, 2021, 21

²³⁷ Hatos, 2018, 22-27

zsákutcás fejlődését igazolja, és megalapozott mindannak, ami 1918 őszén Magyarországon lezajlott.

A már említett sajtócenzúra és a lapoktól elvárt kötelező kincstári optimizmus miatt a helyzet azonban korántsem tűnt olyan tragikusnak, mint amilyen a valóságban volt. 1918 őszén Pozsony és a vármegye legfontosabb napilapja, a *Nyugatmagyarországi Híradó* még csak nem is a fő helyen hozta a háborúról szóló híreket. A szeptember 1-jei számban nem is található említés a háborúról, a szeptember 3-án megjelenő, következő lapszám pedig csupán eldugva, a hatodik oldalon számol be a harctéri hírekről. Aki pedig nem tudott a sorok között olvasni, annak fogalma sem volt arról, hogy ez a háború elveszett.²³⁸

A háború mindennapokat érintő hatásait jelzi, hogy amíg 1914-ben egy öttagú munkáscsalád heti élelmiszerszükségletét nagyjából 20 koronáért lehetett megvásárolni, addig 1918 őszén már több mint 100 koronát kellett ugyanazért fizetni.²³⁹ Csakhogy a fizetések és a hadisegélyek nagysága az ilyen mértékű árnövekedést nem tudták követni. Nem beszélve arról, hogy számos cikket olykor nem is lehetett kapni.²⁴⁰

A háború elvesztése, az infláció és a közrend meggyengülése mellett gondot okoztak a hadifoglyok és a különböző menekültcsoportok jelenléte is. A nagy létszámú hadseregek harctérre irányításának egyenes következménye volt a harcok során elszenvedett nagy létszámú emberveszteség, valamint a hadi fogságba került katonák hatalmas tömege. A háború végéig ugyanis a Központi Hatalmak hadifogságába 3,9 millió antant katona került. Ebből valamivel több mint 1,3 millió került az Osztrák–Magyar Monarchia területére. Magyar fennhatóság alatt kb. félmillió hadifoglyot őriztek, akik gyakran emberhez méltatlan elhelyezésre kerültek.²⁴¹

A csallóközi fogolytáborokhoz hasonló gyűjtőtábort Érsekújvárban is létesítettek, viszont a városban nem hadifoglyokat, hanem galíciai menekülteket összpontosítottak. Értelemszerűen a város számára az 1918-as évben komoly problémákat okozott a menekültek eltartása. Az ételmezési ellátások folyamatosan késtek, és bizony tartani lehetett attól, hogy miután elhagyják

²³⁸Simon, 2021, 16.; *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. szeptember 17. 6. p. és 1918. szeptember 29. 3.

²³⁹Botos János: *A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924*. Múltunk, 2015/ 3. 73-74.

²⁴⁰Simon, 2021, 20-21

²⁴¹Józsa Antal: *Orosz hadifoglyok Magyarországon 1917-1919*. IN: Pach Zsigmond Pál – Okladnyikov A. P.: *Magyar internacionalisták Szibériában és Távol-Keleten 1917-1922*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 247-267.; Hetés Tibor: *80. nemzetközi dandár*. Zrínyi Könyvkiadó, Budapest 1963; Kóvágyó László: *Internacionalisták a Tanácsköztársaságért*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1969.; Fóris Ákos: *Orosz hadifoglyok Magyarországon 1918 végén*. IN: Krausz Tamás – Katkó Márton Áron – Mészáros Zsófia (szerk.): *Világháború, világforradalom, világbéke*. ELTE Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest, 2017. 57-72.

táborukat, fosztogatásba kezdenek.²⁴² Érsekújváriban a menekülttáborok felszámolását követően nem lett megoldva a menekültkérdés. Egy, a városi vezetéshez beérkezett panasz arról tanúskodik, hogy a menekültek nem hagyták el a várost. Sőt, a panasztevő szerint folyamatosan felfordulást okoznak, több épületet lefoglalva élnek, és a folyamatos kéregetés mellett az érsekújváriak számára kiosztásra kerülő ételadagokat dézsmálják.²⁴³

A kérdés mindazonáltal az, hogy a megannyi rendhagyó gond mellett mennyire volt naprakész az érsekújvári városvezetése arra, hogy a közvetlen és ismeretlen szomszédságban egy új állam alakul.

Vajon elég távoli-e (ahhoz), hogy ne érdekelje őket? Vajon elég távol zajlik mindez ahhoz, hogy ne érdekelje őket? Vajon elég nagy-e az érsekújvári szlovák közösség, s a környékbeli (jobbára) szlovák település ahhoz, hogy ez a probléma elkerülje őket? Vajon az 1918. október 28-án megalakuló csehszlovák karhatalom területszerző szándékáról mennyire volt naprakész a város vezetése, az érsekújváriak vagy en bloc Felvidék? Mennyire tudhattak arról, hogy a csehszlovák vezetés terveiben a város is szerepelt?

Popély Gyula történész *Felvidék 1918–1928* című könyvében erőteljesen hangoztatja, hogy a szlovákiai magyarságot teljesen váratlanul és felkészületlenül érte a csehszlovák csapatok területszerző szándéka. Ez igaz lehet Pozsony birtokbavétele kapcsán, viszont az azt követő birtokbavételi folyamatról már egyértelműen tájékozott volt a város lakossága. Nyilván Popély Gyula a könyvében megszólaló korabeli írásokra hagyatkozik, illetve Pozsony elfoglalásának a körülményeiből következtet és általánosít.²⁴⁴ Ugyanis az Érsekújvár polgármesterének címzett táviratokból kiderült, hogy a megye ispánja már az őszi forradalmat követően felhívta a figyelmet arra, hogy az ország oszthatatlansága szempontjából elengedhetetlen a közbiztonság fenntartása, hiszen a belső ellenség mellett egy külső fenyegetés is napirenden van.²⁴⁵ Mégpedig egy olyan országé, amelynek nem ismerjük a határait... A fentiek mellett a magyarországi nemzetiségek elszakadási igényéről már 1918 júniusában tudni lehetett, s csak annak a mértéke volt kérdéses. Vagyis nem lehetett tudni, hogy az újonnan alakuló állam déli határai hol húzódnak majd.²⁴⁶

²⁴² ŠA OANZ, NÚ 10578/1918

²⁴³ ŠA OANZ, NÚ 11665/1918

²⁴⁴ Popély, 2014. 6

²⁴⁵ ŠA OANZ, NÚ 11850/18; ŠA OANZ, NÚ 11953/1918

²⁴⁶ A Nyugatmagyarországi Híradó szerint a nemzetiségek és a pacifisták fogyó türelme egy együttes veszély forrása lehetett: „*ellenségeink befolyásolják a közvéleményünket, lazítják nemzetiségeinket. Nem szabad tűrni,*

Az 1918. október 28-án megalakult Csehszlovák Köztársaság kormányának ekkor még nem állt rendelkezésére elegendő katonai erő, és jogkörét is csak fokozatosan tudta alkalmazni az új állam egész területén. A magyarok által lakott vidéken azonban ez a szándék nehézségekbe ütközött, ugyanis a lakosok csak a magyar államot ismerték el.

A Csehszlovák Nemzeti Bizottság már 1918. november 2-án döntött a déli területek megszállásáról az antant támogatásával viszont le kell szögeznünk, hogy annak területi mélységét ekkor senki sem tudhatta, ugyanis nem volt világos, hogy meddig húzódik majd „Szlovákia” területe. Melyik város, régió lesz a legdélebbre helyezkedő, amely Csehszlovákiához fog tartozni. Így a tüntetésen kívül időszerűvé vált a feltétlen lojalitás kérdése is. Hiszen az akkori félreguláris hadsereg ellen még gyakorlatilag védekezni is lehetett. A magyarországi vezetés ezért a városi vezetéstől kérte a hűségesküt, melynek a meglétét érdekes módon egybekötötték az integritás megoldásával is. Vagyis leegyszerűsítve azáltal, hogy egy város vezetősége 1918. november elején a Magyar Népköztársaságnak letette a hűségesküt, könnyen érezhette a politikai vezetés, hogy a város ezáltal ennek az állami konstrukciónak lesz a része.²⁴⁷

A vidék, beleértve a mai Dél-Szlovákia térségét, ugyan élénk figyelemmel követte, mi történik a fővárosban, a megyékre mégis inkább a kivárás és a kissé megkésett és óvatos reakció volt a jellemző. Az olyan jelentős számú munkássággal és erős polgársággal rendelkező városok, mint Pozsony vagy Kassa, viszonylag gyorsan léptek. Az utóbbi városban a város törvényhatósági bizottsága éppen a Nemzeti Tanács megalakulásának napján, október 24-én tartott ülést, amelyen a budapesti fejleményekkel teljes összhangban olyan határozatot fogadott el a testület, amelyben követelték a „*népuralmon alapuló független Magyarország haladéktalan kiépítését*

hogy e nagyon is céltudatos rókák mellé a demokrácia jelszavát bőgő különösen jámbor birkák álljanak. A legmélyeségesebb demokratának nem lehetnek közösek a céljai a fizetett entente ügynökökkel. Emez áruló, amaz még a legrosszabb esetben is csak fantasztá, kettőjük között közösség nem létezik.” IN: Szemle.

Nyugatmagyarországi Híradó, 1918. június 23. 2.; idézi: Filep, Főhatalomváltás 28; Jankovics Marcell író a könyvében például azt írja, hogy egy Semmeringbe tett látogatása során hallott először arról, hogy az antant szándékában áll Magyarországot feldarabolni. IN: Jankovics: Hús esztendő Pozsonyban. 11; Filep: Főhatalomváltás Pozsonyban. 29; Szüllő Gézának is tudomására jutott, hogy Csehszlovákia megalakulása napirendre került: „1918 szeptemberében mutatkoztak az első nyugtalanító jelenségek. Beszámoló körúton voltam választókerületemben, Bazinban és Modorban. (...) Zoch Sámuel ekkor már tudott arról, hogy a szlovákok szeptember végén értekezletet fognak tartani, de sem előttem, sem a társai előtt nem tett említést semmiről. (...) Annál nagyobb volt a meglepetésem, amikor szeptember végefelé egyik pártfogoltam, Fábry Pál bizalmasan közölte velem, hogy a nyugati hatalmak már megegyeztek abban, hogy megteremtsék Csehszlovákiát.” IN: Szüllő Géza: Hús magyar esztendő. Visszaemlékezéseim az elszakított Felvidék küzdelmeire. Pesti Hírlap, 1939. február 12. 3; Ugyanakkor Anton Szomolányi visszaemlékezése alapján „A Csehszlovák Köztársaság gondolatát nem vették komolyan. Szlovákia elszakadása Szent István koronájától hihetetlen volt a közvélemény számára. Ráadásul az anarchiával elárasztott forradalmi Magyarország egyfajta hanyagságba esett, amiből nem tudott kilábalni” IN: Szomolányi, 1931, 25

²⁴⁷ OANZ, NÚ 11665/1919

és e célból az általános, egyenlő, titkos és a nőkre is kiterjedő választói jog sürgős megvalósítását.”²⁴⁸ A határozat emellett kiállt az ország egységének megőrzése mellett. A városban azonban még korántsem volt forradalmi hangulat, az utcákon nyugalom honolt, noha a pesti hírek utáni érdeklődés azért megnőtt. A fordulópontot a Magyar Nemzeti Tanács távirata jelentette, amely 1918. október 31-én a reggeli órákban érkezett meg Kassára, és amely amellett, hogy bejelentette, hogy a fővárosban a Magyar Nemzeti Tanács vette át a hatalmat, csatlakozásra szólította fel a vidéket.²⁴⁹

Kassán az erős bázissal rendelkező Felsőmagyarországi Szociáldemokrata Párt vette a kezébe a hatalmat. A párt vezetője Molnár Miklós volt, aki délutánra egy demonstrációt szervezett a kassai Nemzeti Színház előtti térre.²⁵⁰ A Nemzeti Tanács megalakulásának, illetve az őszirózsás forradalomnak a híre nagy megdöbbenést váltott ki a lakosság körében. Szinte egyik pillanatról a másikra megváltozott minden. Hirtelen plakátözön fedte be a város kirakatait, amelyek a Nemzeti Tanácsot hirdették, s melyek erődemonstrációra szólították fel a lakosságot. Észre se lehetett venni, hogy mennyi idő telt el a megszáradt festék és a kassai polgárok utcára vonulása között... Kassa egy szemvillanás alatt csatlakozott az őszirózsás forradalomhoz, a különböző pártok mellett gyakorlatilag a polgárság egésze, a hatóságok, sőt még a katonaság is hajlott a változásra. Csupán egy csoport húzódott a háttérbe, a régi városvezetés.²⁵¹ És ez jellemzően több nagyvárosban is hasonlóan történt.²⁵²

Pozsonyban viszont jól kivehető volt, hogy a régi rend felbomlása egyet jelentett a közrend leépülésével. Fogarassy László egyik tanulmányában közölte, a népgyűlés után a „csöcselék” a Zsidó utca, illetve a belváros más utcáinak üzleteit kezdte fosztogatni, amely ilyen nagyváros esetében nem volt eredménytelen.²⁵³

²⁴⁸ Simon, 2021, 26; Eredeti idézet: Molnár Miklós: *Kassától Košicéig*. Történelmi adatgyűjtemény az 1918–1919 évi forradalom, vörös uralom és a csehszlovák állam megalakulása idejéből I–VI. Kézirat. Kassa, 1942. I. kötetből. 315-317.

²⁴⁹ Uo.; Molnár: *Kassától*, I., 350.

²⁵⁰ Simon, 2021. 23 Molnár: *Kassától*, I., 356. p.

²⁵¹ Uo.; Molnár: *Kassától*, I., 361. p.

²⁵² Simon, 2021, 27; Eredeti forrás: *Felsőmagyarország*, 1918. november 2. 4; Hasonlóan Pozsonyban: Lásd: Filep Tamás Gusztáv: *Főhatalomváltás Pozsonyban 1918–1920. Események, történések egy hírlap közleményeinek tükrében*. Pozsony, Kalligram, 2011. 39-43 Főképp azoknak a pártoknak a prominensei tartották a beszédeket, amelyek az aznap a fővárosban hatalomra került, Károlyi Mihály vezette koalícióhoz tartoztak: függetlenségiek és szociáldemokraták, illetve azok, akik az akkor Pozsonyban még nem is létezett polgári radikális párt bázisát alkották.

²⁵³ Fogarassy László: Az őszirózsás forradalom Pozsonyban. *Irodalmi Szemle*, 1968. 9. sz. 811; Az eseményekről a Nyugatmagyarországi Híradó remek beszámolót készített. Amely szerint „A népgyűlés még szép volt, impozáns, lelkes, a nép is, a gyűlés is felséges volt. A gyári munkásasszony mellett ott állott Kumlik Tódor polgármester, a nemzeti színű zászlót a szél összeöleltette a forradalmi szocialisták vörös lobogójával a fák, a

Miközben – hála a gazdag pozsonyi és kassai sajtónak és más forrásoknak – a két felvidéki „nagyváros” forradalmáról viszonylag sokat lehet tudni, addig arról, hogy mi játszódott le ezekben a napokban a Csallóköz vagy Gömör településein, alig vannak információink.

Az bizonyosnak tűnik, hogy a kassai események kapcsán már említett körtávirat, amelyben a budapesti Nemzeti Tanács a települések csatlakozását kérte a forradalomhoz, az összes megyei és járási székhelyre eljutott. Ám a legtöbb településen hiányzott az az öntudatos munkástömeg vagy épp az értelmiségnek az az aktív csoportja, amely a változások ösztönzője lehetett volna.

Így a vidéki események olykor csak néhány napos késéssel követték a nagyvárosok történéseit, miközben a változások élére sokszor a régi megyei urak és városi potentátok álltak, akik egyszerűen kinevezték magukat a forradalmi nemzeti tanácsok tagjaivá. A Mátyusföld két városában, Galántán és Vágsellyén is a régi elit képviselői csupán csatlakoztak a politikai változásokhoz, személyi cserék alig vagy semennyire sem történtek.

Vágsellyén például november 3-án, Galántán csak 4-én alakult meg a Magyar Nemzeti Tanács, melyben a vezető szerepet alapvetően a helyi úri kaszinó képviselői kapták, bár egy-egy iparos vagy gazda is bekerült a testületbe.²⁵⁴ A kisvárosokban és főleg a településeken inkább a régi elit maradt a helyén, esetleg kisebb személyi változások történtek. Viszont általánoságban elmondható, hogy a gömöri régióban csak olyan „ideiglenes” nemzeti tanácsok alakultak, ahol mindenki folytatta munkáját.²⁵⁵

A komáromi eseményeket szintén az addigi elit vezényelte le. A város törvényhatósági bizottsága október 30-án tartott gyűlésén fogadott el határozatot arról, miszerint elfogadja a Magyar Nemzeti Tanács programját és támogatja azt.²⁵⁶ Majd másnap megalakították a Nemzeti Tanács helyi végrehajtó bizottságát, amelynek 12 tagja között a munkásság képviselői

lámavasakon inasgyerekek csücsültek, a hazafias dalokat ötezer ember énekelte szent tűzzel, a legkisebb rendzavarás nem volt és mindenki úgy örült, hogy nem történt baj. (...) Az esete aztán csunya volt. Jött a fekete leves. Nagy hibát követtek el akkor, amikor bevontak minden rendőrörszemet. A szándék szép volt: nem akarták izgatni a népet. De rendőr nélkül hagyni egy százezer lakosú várost, aminek nem csak isteni népe, de gaz csőcseléke is van, az végzetes hiba volt.” Betörték néhány bolt üvegét, majd a nők kezdték kifosztani a kirakatban lévő ruhadarabokat. A rendet csak estére tudták helyreállítani. Vö: Vajda Ernő: Forradalom. Nyugatmagyarországi Híradó, 1918. november 3.; Csőcselék feldúlta a belvárost. Nyugatmagyarországi Híradó, 1918. november 1.

²⁵⁴ Vö. Bukovszky László: *Államhatalmi változások a Mátyusföldön 1918–1919-ben és 1938-ban. Trianon s az első bécsi döntés.* In Uő (szerk.): *Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig.* Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005. 125.

²⁵⁵ *Gömör-Kishont*, 1918. november 3. 2. p.

²⁵⁶ *Komáromi Lapok*, 1918. november 2. 3.

is helyet kaptak ugyan,²⁵⁷ de amely sem összetételét, sem szándékait tekintve nem követte az utcán lezajlott változások és megmozdulások dinamikáját. Az utcát a Duna-parti városban ugyanis a szociáldemokrácia által irányított munkásság uralta, amely november 3-án nagy demonstrációt szervezett a városban, majd az esti órákban a kultúrpalotában rendezett gyűlésen megalakította a Munkástanácsot. A 25 tagú végrehajtó bizottság vezetése alatt álló Munkástanács saját székhelyül lefoglalta a kultúrpalotát, az épületre kitűzte a vörös zászlót, és létrehozta a Vörös Gárdának elnevezet munkásőrséget.²⁵⁸ Így Komáromban a Munkástanács lényegében a helyi Nemzeti Tanáccsal párhuzamos hatalmi centrumként kezdett működni.

Tehát a budapesti forradalmi változások után a Károlyi Mihály vezette Magyar Nemzeti Tanács megalakulásának a felhívására szinte az összes felvidéki településén vidéki nemzeti tanácsok alakultak, ahol próbáltak hatást gyakorolni az egyes régiók igazgatására. 1918. november 18-án, Érsekújváron, a Kossuth téren Vágovits Gyula visszaemlékezése alapján a Nemzeti Tanács megalakulásának a hírére hatalmas tömeg előtt mondott beszédet a város polgármestere, Steiner Gyula. Beszédében tájékoztatta a város lakosságát a forradalom révbeéréséről és a Nemzeti Tanács Kormányának megalakulásáról is. Ugyanakkor felhívta a figyelmet az ország előtt álló nehézségekre és a veszélyhelyzetre, amelyet igen súlyosnak ítélt meg. Külön kiemelte, hogy a szomszédságban élő nemzetiségek az ország szétszakadását kívánják, és ezért elengedhetetlen, hogy békével megtartsuk az ország egységét.²⁵⁹ Ebből is kiderült, hogy a magyar állam területi épségének a megtartását a közbiztonság kialakításában látták, azaz, ha a magyar vezetésnek sikerül a felforgató elemeket kiküszöbölnie, akkor Érsekújvár magyar város maradhat.²⁶⁰

Ebben a „senki földje” állapotban próbált Érsekújvár városa a Csehszlovák Köztársaság terjeszkedése ellen irányuló mozgalom egyik szereplőjévé válni, azonban csekély eredménnyel. A bizonytalan helyzetben csupán a Vix-jegyzék emlékeztette a városi vezetést, hogy a háttérben munkálkodnak a változások. A kedélyeket Pozsony elfoglalását követően a Magyarország Területvédő Ligájának a közleménye korbácsolta fel, melyben a következőket olvashatjuk: (...) *Tekintettel arra, hogy Magyarország hatóságai mindig jó példával jártak elől a történelemhasonló nehéz napjaiban bizalommal fordulunk a Tekintetes Képviselőtestülethez, (...) hogy munkákat minél erőteljesebb agitációt kifejtteni méltóztassék, hogy egész ország száma adjon súlyt működésünknek.*” A Liga szándéka szerint felvilágosítást kívánt adni minden

²⁵⁷ Mácza Mihály: *A politikai erőviszonyok alakulása egy dél-szlovákiai határvárosban az első Csehszlovák Köztársaság idején (Komárom 1919-1938)*. IN: *Új Minden Gyűjtemény*, 1, 1980, 86. p.

²⁵⁸ *Komáromi Lapok*, 1919. november 9. 2.

²⁵⁹ SA OANZ, NÚ 1164/1918; Vágovits, *Historia* 1944, 74

²⁶⁰ SA OANZ, NÚ 1210/1918; SA OANZ, NÚ 12008/1918

nemzetiségű polgárnak, illetve a külföldnek. Akképpen érvelt az ország egységben tartása érdekében, miszerint a Kárpátokon belüli geopolitikai és gazdasági egységnek a megbontása lehetetlen.²⁶¹

Ezek alapján kijelenthetjük, hogy a csehszlovák területszerzési szándékról az értelmiség, illetve a helyi elitek sokkal hamarabb tudomást szerezhettek, mint a társadalom többi része, akik számára Csehszlovákia megszületése egy szomszédos, de valahogy mégis távoli új állam megalakulását jelentette. Így nem érezhették a potenciális veszélyét annak, hogy 1918 végén Csehszlovákiához kerülhetnek. 1919. január 1-jén azonban a csehszlovák csapatok, illetve az antant haderő Riccardo Barreca-val az élén elfoglalták Pozsonyt.²⁶² Pozsony elfoglalásától kezdve azonban már minden magyar sejtette a veszély realitását.

Csehszlovákia ideiglenes kormányának az első teendője a cseh fegyveres erő behívása volt „rendcsinálás” céljából. Az első cseh alakulatok a felbomlott birodalmi hadsereg szökött katonáiból, rendőri alakulatokból és a cseh nemzeti mozgalom régi aktivistáiból álltak. 1918. november 2-án ezek a csapatok már átlépték a határt Nagyszombat és Zsolna megyékben. Az első városok, amelyeket elfoglaltak, azok Nagyszombat, Zsolna és Trencsén voltak, itt aztán szlovák önkéntesekkel kibővülve tovább nyomultak kelet felé. A magyar kormány a felső-magyarországi területek megtartása érdekében fegyveres erőket küldött a térségbe, akiknek november végére sikerült a cseheket visszaszorítaniuk Morvaországba.

A helyzet tisztázása érdekében Kramář Budapestre küldte Milan Hodžát tárgyalni, amíg Edvard Beneš külügyminiszternek sikerül Párizsban minden megtennie a belgrádi konvenció érvénytelenítésével, illetve a magyar csapatok visszarendelésével kapcsolatban. Hodža feladata a magyar közigazgatás felszámolására terjedt ki, azonban Jászi Oszkárral folytatott tárgyalásai a szlovákok által lakott területek széles körű önrendelkezés ügyének a feltételeit is érintették. Ezek alapján, Magyarországon 5 teljes és 10 töredékmegyét szlovák fennhatóság alá helyeztek volna, így az országon belül egy „Tót Impérium” jöhetett volna létre. Hodža ellentervezete viszont kimondta, hogy a teljes állami és kormányzati hatalmat Szlovákia számára ezentúl a Szlovák Nemzeti Tanács fogja ellátni, és a szlovák területeket a Csehszlovák Köztársaság keretei között képzelte el, a szlovák impérium tervét legfeljebb egy rövid átmeneti időre tudta elképzelni, amíg az új csehszlovák állam berendezkedik. Hodžát azonban visszahívta a prágai vezetőség, mert időközben Beneš sikerrel járt Párizsban. Maga Clemenceau miniszterelnök

²⁶¹ŠA OANZ, NÚ 13110/1919

²⁶² Popély, 2014, 27

közölte Franchet d'Esperey-vel, hogy a csehszlovák államnak joga van megvédenie a területeit, s ezért haladéktalanul érje el a magyar katonaság kivonását Szlovákia területéről.²⁶³

Mivel nem lehetett tudni, hogy meddig tart, illetve mit is jelent pontosan Clemenceau szerinti „Szlovákia területe” kifejezés, ennek érdekében Bartha Albert hadügyminiszter és Hodža december 6-án, Budapesten egy ideiglenes demarkációs vonalat határoztak meg, amely elég nagy pontossággal követte a szlovák-magyar etnikai és nyelvi határt. Prága azonban ismét tiltakozott, hiszen tisztában voltak vele, hogy a háborúban a győztes oldalon álló Csehszlovákiának több területet fognak adni a háborút elveszített Magyarországból.

Vix alezredes december 23-án a budapesti kormány tudomására hozta, hogy a csehszlovákok számára Párizs új, még inkább kedvezőbb demarkációs vonalat jelölt ki, s ezzel együtt engedélyezték a cseh hadseregnek, hogy a Bartha–Hodža vonaltól délebbre fekvő, már zömmel magyar ajkú területeket is birtokba vehesse. A frontvonalba ekkor már megérkezett a csehszlovák legionáriusokból álló, körülbelül 20 ezer katonából álló, olasz tisztek által vezetett hadtest, és leváltották az addigi cseh és szlovákok önkéntesekből álló alakulatokat.²⁶⁴

1918. december elején Vavro Šrobárt nevezték ki Szlovákia Tejhatalmú Miniszterének, akinek a feladata a rendteremtés, az államélet biztosítása. A következő év januárjában megszüntették a Szlovák Nemzeti Tanácsot, s fokozatosan feloszlatták a helyi nemzeti bizottságokat és nemzeti gárdákat. Jogköreiket Szlovákia teljhatalmú közigazgatási minisztériuma, illetve a prágai belügyminisztérium alá rendelt községi képviselőtestületeknek, a járási és megyei hivataloknak adták át. Jogi értelemben a Magyarországból a Csehszlovák Köztársaságba való átmenet a jogfolytonosságon alapult – a cseh országrészekben az osztrák jogot, Szlovákiában a magyar jogot vették át. Csehszlovákia állami vezetése csak fokozatosan vezette be a plurális demokráciát. Amíg Cseh- és Morvaországban ezt viszonylag gyorsan és zökkenőmentesen vezették be, addig Szlovákiában a hadsereg folyamatos közreműködésével, sőt, statáriummal szervezték át az ország politikai struktúráját. Mivel Szlovákia akkori területén az adminisztrációt és az állami szférát, valamint a politikai befolyást 1919 előtt főként magyar nemzetiségű tisztviselők látták el, így tömegesen érkeztek adminisztratív dolgozók, tanítók, a biztonsági szervek dolgozói Csehországból.

²⁶³ Romsics, 2020, 80

²⁶⁴ Popély, 2010, 216-219; Filep: 2010, 59

1919. március 20-án az antant újabb területek kiürítését követelte a magyar kormánytól, a benyújtott Vix-jegyzéket a magyar kormány nem tudta elfogadni, s ezért a kormány lemondott, Károlyi Mihály köztársasági elnök pedig a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot bízta meg a kormányalakítással. A párt Landler Jenő vezette balszárnya azonban március 20-án megegyezett a bebörtönzött Kun Bélával a proletárdiktatúra megalakításában.

A Tanácsköztársaság kikiáltása csak olaj volt a tűzre. A Csehszlovák Köztársaság 1919 áprilisának végén csatlakozott a Magyar Tanácsköztársaság elleni román intervencióhoz, amelynek az antanthatalmak által meghatározott demarkációs vonalig való előrenyomulás volt a meghirdetett célja. A csehszlovák hadsereg elfoglalta Kárpátalját és Szlovákújhelyet. Azt követően, hogy a román hadsereg megállt a Tiszánál, a magyar Vörös Hadsereg május végén erős ellentámadást indított észak felé. Sikeréhez hozzájárult a zűrzavar, a csehszlovák hadsereg rossz harci morálja, s nem egy esetben a magyar hadsereg bevonulását kezdetben örömmel fogadó helyi lakosság bolsevikoknak nyújtott támogatása is. A bolsevik hadsereg sikerei miatt a nagyhatalmak 1919. június 12-én döntést hoztak Csehszlovákia végleges határaitól. A szorított helyzetben a Magyar Tanácsköztársaság képviselői 1919. június 24-én aláírták a fegyverszünetet. Az 1919 januárjától tartó béketárgyalások idején Magyarország már vert helyzetben került, s az országról született döntésen már csak kozmetikázni lehetett, érdemben változtatni azonban nem. Az Osztrák–Magyar Monarchia jogutódjának Auszriát és Magyarországot tekintették. Az ezen országokkal aláírt békeszerződések nemcsak a történelmi Magyarország felbomlását, de egyben a Csehszlovák Köztársaság létrejöttét is megerősítették. Az 1920. június 4-én aláírt békediktátum Magyarország számára nemzeti tragédia, addig a cseh és a szlovák társadalom nagy része Trianont egyfajta történelmi elszámolásként fogadta.²⁶⁵

²⁶⁵ Simon, 2020, 15-27

5. Érsekújvár és környéke két kor mezsgyéjén

„Az ő szemükben Csehszlovákia egyenlő volt a dajkamesével. Még akkor is, amikor már ténylegesen Érsekújvárt is elfoglaltuk, amikor az új adminisztrációnak kellett volna engedelmeskedniük, új törvényeket betartaniuk, gondolhatták, hogy a legrosszabb esetben is valahol Trencsén körül húzódik majd a határ. Pozsony, Nyitra és Érsekújvár gondolták csak stratégia és retorzió okán lett elfoglalva, hogy a békediktátumot kikényszerítsék”²⁶⁶ – állapítja meg visszaemlékezésében az érsekújváriakról Anton Szomolányi.

Mint már említettem, 1918. október 31-én Budapesten megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, amelyben Károlyi Mihály nevével fémjelzett politikai vezetés programja radikális szakítást jelentett az addigi politikával. Egy olyan független és demokratikus köztársaság létrehozását célozta meg, amelyben a nemzetiségek kiterjedt kulturális és helyhatósági jogokkal bírtak volna, de az ország területi integritásához továbbra is ragaszkodtak. A külföldi hatalmak meggyőzését és jóindulatuk kivívását Károlyi a wilsoni elvek megtartásával és pacifista hozzáállásával kívánta elérni.²⁶⁷ Ahhoz, hogy bizonyítsa együttműködési szándékát, az 1918. november 3-án Padovában aláírt fegyverszüneti egyezmény betartása mellett a kormány már november 4-én tárgyalásokba bocsátkozott Franchet d’Espèrey-vel, a keleti szövetséges hadsereg főparancsnokával. A tárgyalásokat követően november 13-án Belgrádban a két fél aláírta a konvenciót. A padovai fegyverszünet feltételeihez viszonyítva a belgrádi konvenció előírásai kedvezőtlenebbek voltak a magyar félre nézve. Amíg a padovai fegyverszünet csak a délnyugati fronton megállapított demarkációs vonalat jelölte ki, illetve a háború alatt szerzett területek visszaadására szólította fel Magyarországot, addig a belgrádi konvenció a Drávánál és a Pécs–Baja–Maros–Beszterce szakaszon állapította meg a demarkációs vonalat, az északi határon pedig semmilyen rendelkezést nem léptetett életbe. Ezzel úgy tűnt, hogy ezek a területek magyar fennhatóság alatt várják majd ki a béketárgyalások döntését. A konvenció érvényessége igen gyenge lábakon állt, mivel Georges Clemenceau francia miniszterelnök úgy ítélte meg, hogy sérti a franciák szavahihetőségét, hiszen a szövetségeseit a háború ideje alatt más célok ígéréteiben állította az oldalára. A szerződést tehát gyakorlatilag egyedül Budapest vette komolyan, és nem meglepő, hogy november 13-án a csehek, majd a következő hetekben a szerbek és az Erdélybe betörő románok is felrúgták a belgrádi konvenció pontjait.²⁶⁸

²⁶⁶ Szomolányi, Anton: *Prevrat na južnom Slovensku: 1918-1919*. Lovasovce, 1931.21-22

²⁶⁷ Romsics, 2020, 66

²⁶⁸ Romsics, 2020, 67-69

Tudjuk azt is, hogy Csehszlovákia ideiglenes kormányának az első teendője tehát a cseh fegyveres erő beküldése volt „rendcsinálás” céljából. Az első cseh alakulatok, amelyek 1918 novemberétől átlépték a történelmi Magyarország határait, fokozatosan foglalták el a területeket. A magyar kormány elítélte a cseh területszerző szándékot. A felső-magyarországi területek megtartása, illetve visszaszerzése érdekében folyamatosan fegyveres erőket küldtek a térségbe, amelyeknek sikerült november végére visszaszorítaniuk Morvaországba a cseheket.

Azonban Maga Clemenceau miniszterelnök közölte Franchet d’Espèrey-vel, hogy a csehszlovák államnak joga van megvédenie a területeit, ezért haladéktalanul érje el a magyar katonaság kivonását Szlovákia területéről. Ezzel a területtel ekkor még nem igazán voltak tisztában a felek. Éppen ezért került sor a már említett Bartha–Hodža tárgyalásokra, amelyek eredményeként egy elég nagy pontossággal követett szlovák–magyar etnikai és nyelvi határt követő határtervezet született, mint tudjuk, eredménytelenül. Prága azonban ismét tiltakozott, hiszen tisztában voltak vele, hogy a háborúban a győztes oldalon álló Csehszlovákiának több területet fognak adni.

Vix vezérkari alezredes által továbbított karácsonyi jegyzék már új, kedvezőbb demarkációs vonalat jelölt ki az új állam számára. Így gyakorlatilag érvényét veszítette az a bizonyos Bartha–Hodža-vonal. Ráadásul átszerveződésre került az addig csehszlovák hadseregnek nevezett haderő. Az irányításukat olasz tisztek vállalták antantzászlók alatt, és a leváltott cseh és szlovák önkéntesekből álló alakulatok helyett már a csehszlovák legionáriusok léptek. A helyzet ezzel teljesen megváltozott.

5.1 Érsekújvár első megszállása

A felső-magyarországi vármegyékben eközben magyar közigazgatás működött, illetve október végétől az őszi forradalom hatására helyi nemzeti tanácsok alakultak. A Csehszlovákia megalakulásáról szóló hírek nem maradtak visszhang nélkül a felvidéki településeken. Az első határozott, a csehszlovák területi igényeket visszautasító tiltakozások az állam kikiáltását követő napokban a térség keleti városaiból érkeztek a magyar kormányhoz. A városi vezetők határozottan kiálltak a magyar integritás mellett. Kassa város képviselő-testülete például november 1-jén tartott rendkívüli közgyűlésen kimondta, *„hogyan [Kassa], mint a magyar kultúrának felvidéken központja, és alapítása óta magyar város, szeretett hazánkhoz, Magyarországhoz egész lelke hevével ragaszkodik, és mint magyar hazánknak szerves alkotórésze akar élni és fejlődni”*.²⁶⁹ Hasonlóan Kassához, a vegyes lakosságú Bártfán a november 1-jei közgyűlésen a város tiltakozott a csehszlovák állam azon törekvése ellen, hogy *„Csehszlovákia a független Magyarország területére hódító törekvéseket táplál, s különösen, hogy Sáros ősi földjét és benne Bártfa városát, az egy és oszthatatlan Magyarországhoz ezer év óta tartozó területet népjogellenesen és a történelmi jogok meghamisításával beolvassza, határaiba vonja, államisága alá rendelje”*. A nyilatkozat hangsúlyozta, hogy a város három népcsoportja békében él egymással, és ragaszkodnak Magyarországhoz.²⁷⁰

1919. november 2-án már ténylegesen kezdetét vette a felső-magyarországi területek inváziója, amikor a losonci 25. közös gyalogezred tartalék zászlóaljának szlovák katonái Hodonín felől betörték az északi határon, s elfoglalták Holicst és Egbellt. Két nappal később ezen alakulat felvette a Szlovák Légiónévezést, megszállta Malackát, november 6-án Szakolcát, majd november 7-én Nagyszombatot. E sikereken felbuzdulva a csehszlovák ideiglenes kormány november 8-án parancsot adott a Felvidék megszállására. A tét nagyon egyszerű volt. A világháborút lezáró békeszerződések legvitatottabb kérdései a területi változásokra vonatkozó döntései lesznek. Masaryk úgy vélte, hogy *„a pángermanizmus előretörése Kelet felé az oka annak, hogy a nemzetiségi kérdés Kelet-Európában a legakutabb. Poroszországot, Ausztria-Magyarországot és a Balkánt újra kell szervezni.”*²⁷¹ Kitért arra is, hogy a koncepció nyomán mi történhet a magyar nemzetiségű lakossággal. *„Csak az igazság diadala lesz, ha vége szakad ennek a brutális, embertelen politikának (magyarosítás), és a magyarok rákényszerülnek, hogy*

²⁶⁹ MNL OL K 40, VII. tétel 21/1918

²⁷⁰ MNL OL K 40, VII. tétel 196/1918;

²⁷¹ Masaryk, G. Tomáš: *A világforradalom 1914-1918*. Budapest, 1990. 417

beérjék saját nemzeti erőikkel. A déli határ mentén lakó magyarok egy része Szlovákiának fog jutni, ennek fejében azonban jelentékeny szlovák kisebbség marad Magyarországon.”²⁷²

Beneš a békekonferencián arra törekedett, hogy a csehszlovák érdekek érvényesítésében azokhoz az alapelvekhez ragaszkodjon, hogy a csehszlovák területi követeléseket történetileg igazolt állásponton, katonailag pedig befejezett tényként mutassa be.²⁷³ Így már a békekonferencia előtt tudatosította annak fontosságát, hogy a területi igények érvényesítésében perdöntőnek bizonyulhat, hogy mely állam tényleges ellenőrzése alatt álló területekről alakulhatnak majd ki viták a békekonferencián.

A cseh és a magyar katonák közötti első komolyabb fegyveres harcra november 12-én került sor a kralováni alagút nyugati bejáratánál, ahol a kassai 9. honvéd gyalogezred 80 honvédje négy napon keresztül tartotta magát. A magyar csapatok ellentámadásba mentek át, Nagyszombatból november 13-án verték ki a cseheket, november 15-én a Magerl Károly ezredes vezette két zólyomi karhatalmi század utcai harcokban tisztította meg Zsolnát és Ruttkát, a karhatalom pedig a határon túlra kergette a csehszlovák önkéntes erőket.²⁷⁴

A magyar vezetés tehát a belgrádi konvenció nyomán a saját területének a megvédését biztosította, amelyet a kormány természetesen támogatott. A csehszlovák vezetés így elszámolta magát. Számításuk szerint a lakosságnak kellő számban kellett volna csatlakoznia a csehszlovák felszabadítókhoz. Ezért Karel Kramář, a Csehszlovák Köztársaság Miniszterelnöke nyomás alá kívánta helyezni a magyar miniszterelnököt. Károlyi Mihálynak szánt táviratában felhívta a figyelmet arra, hogy Csehszlovákiának, mint szövetséges haderőnek, a béke megtartása érdekében joga van elfoglalnia bizonyos területeket. *„Épp úgy, mint a magyar kormány, mi sem gondolunk arra, hogy hódítóként, bármilyen területet erőszakkal elfoglaljunk.”* A november eleji területszerzéseket azzal magyarázta Kramář, hogy csupán azért vonultak be Szlovákia területére, mert azokat a területeket a magyar hatóságok elhagyták. Helyükbe pedig különböző felforgató elemek kerültek. *„Ha most már a magyar csapatok erőszakkal el akarják űzni biztonsági helyőrségeinket, kénytelenek vagyunk az Antanthoz fordulni fegyveres invenciót kérve tőle, és minden a szlovák népen elkövetett*

²⁷² Uo. 422-423

²⁷³ Szarka László: *A csehszlovák államalapítás a párizsi békekonferencián.* IN: Ablonczy Balázs – Fedinec Csilla (szerk.): *Folyamatok a változásban. A hatalomváltozások társadalmi hatásai Közép-Európában a XX. században.* Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005. 84

²⁷⁴ Dikácsová, Diana: *Boje o Nové Zámky.* IN: *Historické rozhľady*, 2015/2. 112

*erőszakért és sérelemért a magyar kormányt tenni felelőssé.” – szögezte le a csehszlovák miniszterelnök.*²⁷⁵

Károlyi a válaszlevelében kiemelte, hogy örömmel vette tudomásul, hogy Csehszlovákia nem hódítói szándékkal jelent meg a felső-magyarországi területeken. Hozzátette, hogy ezeknek a területeknek a sorsa a béketárgyaláson múlik majd. Azonban Károlyi teljes mértékben elutasította, hogy ezeken a területeken felfegyverzett csehszlovák csapatok jelenjenek meg. *„A Csehszlovák Köztársaságnak sem a nemzetközi jog alapelvei, sem a fegyverszüneti szerződés értelmében nincs joga. Ellenkezőleg, ilyen felfegyverzett csapatok bevetése abból a célból, hogy átvegyék a közigazgatást, teljesen ellentmond a fegyverszüneti szerződés XVII. pontjának, amely a magyar állam területén a polgári közigazgatást a magyar hatóságokra bizza, amelyek azt eddig is gyakorolták, és minden más államnak megtiltja, hogy abba beavatkozzék.”* Továbbá megjegyezte azt is, hogy nincs joga más államnak elvégeznie a közrend fenntartására vonatkozó feladatokat, hiszen ez gyakorlatilag Magyarország belügye. Károlyi teljes mértékben elutasította azt a korábbi táviratban megfogalmazott megállapítást, miszerint a magyar hatóságok elhagyták volna helyeiket. Károlyi azzal érvelt, hogy csupán néhány kisebb település esetében történt ilyen eset, ahol az adminisztráció pont a csehszlovák hadsereg megjelenésének a hírére hagyta ott települését.²⁷⁶

A két kormányfő, Károlyi és Kramář merőben ellentétes álláspontjában az akkori antantpolitika látszólagos ellentmondásossága is visszaköszön. Károlyi joggal hivatkozott a belgrádi fegyverszüneti egyezményre, amelynek az idézett cikkje valóban Magyarország teljes egységében meghagyta a magyar közigazgatást. Ugyanakkor Kramář és kormánya az antant ígéreteiből indult ki, amely szerint az egész Szlovákiát is magában foglaló Csehszlovák Köztársaság megalakulása egy csehszlovák vezetést fog jelenteni az érintett területekre. Így tehát ebből a szempontból a szlovák területátvétel és a belgrádi fegyverszüneti konvenció teljesen ellentétben álltak egymással. Kramář és Beneš azonban a francia kormánynál csakhamar elérték a belgrádi konvenció 17. pontjának tényleges érvénytelenítését, amelyre Beneš csak 1918. november 29-én Kramář miniszterelnökhöz küldött táviratában küldte meg a számukra megnyugtató választ. A belgrádi fegyverszüneti megállapodás nyomán kérdésessé váló szlovákiai területekre vonatkozóan a következő utasítást küldte: *„Kérem, ügyeljenek arra,*

²⁷⁵ Karel Kramář távirata Károlyi Mihályhoz. IN: Károlyi Mihály levelezése I. (1905-1920). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 271-272

²⁷⁶ Károlyi Mihály távirata Karel Kramářhoz. IN: Károlyi Mihály levelezése I. (1905-1920). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 274-279

hogy amint megérkezik a hadseregünk, ezeket a vidékeket via facti, nagy felhajtást mellőzve el kell foglalni. Itt a csöndben végrehajtott fait accompli és a helyzetek megnyugtató kezelése dönt. Erre most jogot adtak nekünk. A közvéleménynek minderről nem kell semmit sem tudnia.“²⁷⁷

Ennek a felbátorodásnak köszönhetően Kramář jegyzékben határozottan írt Károlynak arról, hogy a fegyverszüneti szerződésre hivatkozó okfejtése érvényességét veszítette. Hiszen az antant államai elismerték, hogy a szlovákok által lakott területek a csehszlovák állam részét képezik majd, így nem tartozik magyar fennhatósághoz. Továbbá a régi magyar állam már megszűnt létezni, így már emiatt sem lehet hivatkozni a belgrádi egyezményre. Érvei szerint az által, hogy a magyarok az új rendet a többi nemzetiség részvétele és képviselőinek megválasztása nélkül – így a szlovákság és a szlovák képviselők kihagyásával – már proklamálták, így egy más államról és nem a történelmi Magyarországról beszélhetünk.²⁷⁸

Leszögezhetjük, hogy a magyar kormány nehéz helyzetbe került a magyar területek védelme érdekében. 1918 novemberében a kormányt a háború befejezése és a katonák leszerelése kötötte le. Linder Béla hadügyminiszter figyelme sem a határvédelemre összpontosult. Felhívása szerint a magyarországi egységeket felszólította a harcok azonnali beszüntetésére. Károlyi még november 1-jei hazafias felhívásában a közbiztonság és a nyugalom megtartására utasította a települések vezetőit. Egy visszaemlékezésben Kozma Miklós a következő kritikával illette Károlyi vezette pacifista politikát: *„A forradalomnak nevezett összeomlás elkönnyvelhet saját javára még egy sikert. Csodálatos, hogy a különféle harcterekről hazaözönlő katonatömegek lefegyverzése és szétosztatása annyira sikerült, amennyire sikerült. Magának a ténynek még meglesz a szörnyű börtje, és a nemzet még keservesen lakol azért, hogy a fegyvert eldobta. (...) Hadsereg háború utáni leszerelésére a vezérkarok éppen úgy kidolgozzák a leszerelési tervet, mint a mozgósításét. Kidolgozták nálunk is, de erre ugyan nem került sor.“²⁷⁹*

Ha figyelembe vesszük, hogy csupán a közbiztonság hanyatlásának elkerülése érdekében is fontos lett volna a hadsereg jelenléte, akkor egyetérthetünk abban, hogy a Linder által utasított hadsereg redukálása egy rossz döntésnek bizonyult. Hiszen ahogy Anton Szomolányi is visszaemlékezésében említi: *„Október 31-én a csapatok minden csatatérről elkezdtek hazajönni. Érsekújvárra november 1-jén a vonatokon is már minden ablak betört. Eleinte egyes katonák, majd egész bandák kezdtek fosztogatni, és ezek a rablások árvízszerűen terjedtek szinte*

²⁷⁷ Szarka: 2005, 84

²⁷⁸ Karel Kramář jegyzéke Károlyi Mihályhoz. IN: Károlyi Mihály levelezése I. (1905-1920). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 279-280

²⁷⁹ Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918-1919-ben*. Kárpátia Stúdió, Köröstarján–Kápolnásnyék, 2019. 56.

*Szlovákia egész területén. A teljes hadsereg szétesése következtében a magyar kormány és hatóságok nem tudtak felhatalmazást szerezni és fenntartani. Az egész ország anarchiába esett.*²⁸⁰

Néhány héttel később, amikor 1918 novemberében Károlyi és Jászi megegyezést ajánlott a szlovák politikai elitnek, reális lehetőség nyílt a magyar államon belüli szlovák autonómia kialakítására, de ez már későn jött. Az ősöktől örökölt autonómia-igénynek a háború végére erős versenytársa lett a csehszlovák állam eszméje, s a szlovák vezetők is Ezt az irányt támogatták. November 29–30-án került sor a legjelentősebb magyar–szlovák tárgyalásra Jászi és Milan Hodža, a csehszlovák kormány megbízottja között, akit Prága elsősorban időnyerési céllal küldött a magyar fővárosba. Jászi a tárgyalások kezdetén előterjesztette a „Tót Impérium” tervezetét, amely széleskörű kulturális és közigazgatási autonómiát és kormányzati kondomíniumot (közös szlovák–magyar fennhatóságot) helyezett kilátásba, s a Prágából irányított, Csehszlovákiába tagolódó Szlovákia alternatívája lehetett volna. Az elképzelés szerint a turócszentmártoni székhelyű Szlovák Nemzeti Tanács igazgatása alá kerültek volna a szlovák többségű járások, köztük öt vármegye teljesen, mivel minden járásuk szlovák többségű volt. Hodža kilencpontos ellentervezetében a szlovák fennhatóságot nagyobb területre kívánta kiterjeszteni, és három, az etnikai határ közelében fekvő várost is igényelt, Selmecebányát, Pozsonyt, Kassát, ami Jászi tervezetében nem így szerepelt. Selmecebányán a lakosság közel fele volt szlovák, Pozsonyban és Kassán azonban alig haladta meg arányuk a tíz százalékot. Így az utóbbi két igény etnikai/nyelvi szempontokkal egyáltalán nem volt indokolható a szlovák lakosság alacsony arányszáma miatt. Hodža bejelentette a teljes hatalomátvétel igényét, beleértve a magyar fegyveres erők kivonását, s csak bizonyos gazdasági közösség fenntartását ismerte el. Célja az volt, hogy ügyesen taktikázva rávegye a magyar kormányt: a polgári közigazgatást és a rendfenntartást engedjék át a Szlovák Nemzeti Tanácsnak.²⁸¹

Ugyanakkor a magyar Nemzeti Tanácsok alakulása is kulcskérdésnek bizonyult. Érsekújváron viszonylag későn, 1918. november 18-án sikerült megalapítani, amikor is a megadott eskü szövegét minden képviselő felmondta – jelentette a polgármester a magyar kormánynak.²⁸²

²⁸⁰ Szomolányi, 1931, 22.

²⁸¹ Popély Gyula: Felvidék 1914–1920. Magyar Napló, Bp., 2010, 196–204

²⁸² ŠA OANZ, NÚ 12101/1918.

Mint már azt említettem még aznap, november 18-án, Steiner Gyula beszéde már nemcsak az új kormány megalakulását hangsúlyozta, hanem beszélt a közelgő veszélyről is. Vagyis a tét, hogy Érsekújvár megmaradjon magyar városnak.²⁸³

Az elcsatolás ellen nemcsak Érsekújvár, hanem más városok is tiltakozásukat fejezték ki: Pozsonyban például kijelentették, hogy „*Pozsony városa alapítása óta megszakítás nélkül Magyarország szerves része. Hosszú időközön át az ország fővárosa volt. A magyar nemzet történelmében mindenkor fontos szerepre jutott. Pozsony város kultúrájának minden szálával mindenkor Magyarországhoz tartozott és tartozik, mint a magyar tudományos, irodalmi és művészeti fejlődés egyik központja.*”²⁸⁴

A pozsonyi tiltakozó határozathoz hasonlóan a vegyes etnikumú Selmec- és Bélabánya Nemzeti Tanácsa is megfogalmazta tiltakozását az elcsatolás ellen, kiemelve, hogy a város polgársága a pártok, csoportok, intézmények, egyletek, vállalatok, üzemek hivatalos képviselőinek útján „*a nemzeti hovatartozandóság tekintetében már állást foglalt és a város polgárai továbbra is a Magyar Állam területéhez akarnak tartozni, s minden ezzel ellenkező mozgalom ellen a leghatározottabban tiltakoznak.*”²⁸⁵

Már említettem, hogy Ferdinand Vix alezredes, az antanthatalmak budapesti katonai missziójának vezetője jegyzékben szólította fel a magyar kormányt a Felvidék kiürítésére 1918. december 3-án. A követelésre számos felvidéki város tiltakozott. Közéjük tartozott Érsekújvár is. Az *Újság* című pesti lap beszámolója szerint: „*Érsekújvár város 18 000 főnyi színmagyar lakossága mai népgyűlésén határozatot hozott, mely szerint előre felemeli kérését és óvását az ellen, hogy a város a katonailag kiürítendő zónához és ezzel a szlovák területhez csatoltassék, ami a város teljes pusztulását eredményezné.*”²⁸⁶

Érsekújvárhoz viszonyítva hasonló volt Eperjes reakciója is, ahol a városi vezetés gyűlésén egyhangú határozatot hozott, melyben megrótták a magyar vezetést, mert „*Eperjes várost tót impériumnak engedi át.*” Ez a döntés véleményük szerint teljesen ellenkezik a város hagyományaival, nemzetiségi összetételével és a wilsoni önrendelkezési elvvel, ami szerintük a magyar nemzetet is meg kellene, hogy illesse.²⁸⁷ December 6-án Selmecebánya küldött Jászi Oszkár nemzetiségi ügyekkel megbízott tárca nélküli miniszternek tiltakozó táviratot az

²⁸³ ŠA OANZ, NÚ 1210/1918; ŠA OANZ, NÚ 12008/1918.

²⁸⁴ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. november 24. 1.

²⁸⁵ MNL OL K 40, VII. tétel 1082/1918.

²⁸⁶ *Az Újság*, 1918. december 7. 3.

²⁸⁷ MNL OL K 40, VII. tétel, 759/1918.

intézkedéssel kapcsolatban. A város vezetése kérte Jászit, hogy *„a magyarság északi végvárát mentse meg a magyarságnak, s akadályozza meg, hogy tót impérium alá kerüljön”*.²⁸⁸

Természetesen nem minden esetben, nem minden város képviselői ragaszkodtak a magyar integrációhoz. Az Érsekújvárhoz közeli Nagysurány – amely alapvetően egy szlovák többségű városnak tekinthető – egyik képviselője, Gašparík Ignác 1918. december elején tárgyalásokba kezdett Surány csehszlovák birtokbavétele ügyében. Az esetet Anton Szomolányi szerint a helyi közvélemény is megtudta, majd a „hazaáruló” bélyeget kellett viselnie a városban. Ráadásul a környéket félelemben tartó bandavezér, Virág Ferenc állítólag telefonon halálosan is megfenyegette. Gašparík egyébként azzal is felhívta magára a figyelmet, hogy 1918. október 31-én a nagysurányi közgyűlésen szlovákul szólalt fel. Minden bizonnyal ez is felháborodást keltett a környező magyar településeken, mindenesetre az egyik képviselőtársa megjegyezte, *„hogy bizony a surányi terület mindennek ellenére továbbra is magyarországi szlovák kíván maradni.”*²⁸⁹

1918. december 24-én átadott újabb Vix-jegyzék már a Pichon-féle demarkációs vonalig terjedő területben határozta meg „Szlovákia történelmi” határát. E jegyzék szerint Szlovákia *„határát a következőképpen kell megállapítani: a Duna, a történelmi Magyarország jelenlegi határától az Ipoly folyóig, onnan a folyó középfolyása Rimaszombat városig, aztán egyenes vonal nyugatról kelet felé az Ung folyóig, majd onnan az Ung folyó középfolyása Halics határáig”*.²⁹⁰

A komáromi lakosság is a karácsonyi ünnepek alatt értesült arról, hogy az új demarkációs vonal kettévágja a várost, és a Dunától északra fekvő városrészt csehszlovák csapatok készülnek megszállni. A sokak számára nehezen hihető információ heves elutasítást és tiltakozó jegyzékek és határozatok özönét váltotta ki. December 29-én a város tiltakozó jegyzéket küldött a budapesti kormányhoz. Az év még hátralévő két napjában a Komáromi Nemzeti Tanács, a helyi Munkástanács és a helyi szociáldemokrácia is tiltakozó nyilatkozatot adott ki, és egyben a város megvédésének a szándékát is kifejezték a nyilatkozatban.²⁹¹ A lakosságot pedig Perczel Móric kormánybiztos próbálta megnyugtatni, aki a szintén december 29-én kibocsátott hirdetményében – a valóságtól némileg elrugaskodva – azt közölte, hogy az új demarkációs vonal szerint a kormány nem engedi Komárom megszállást, amely már csak azért sem aktuális,

²⁸⁸ MNL OL K 40, VII. tétel 722/1918.

²⁸⁹ Szomolányi, 1931, 18

²⁹⁰ Angyal, 2002, 16

²⁹¹ Vö. *Komáromi Lapok*, 1919. január 4. 1; *Komáromi Ujság*, 1919. január 2. 1

mivel Pozsony és Érsekújvár „ellenállnának és pedig olyan erővel, amelynek esetleges leküzdése csak hosszabb idő múlva volna lehetséges...”²⁹²

Összességében konstatálható, hogy a háborús vereség és régi rend bukása óhatatlanul magával hozta a közrend meggyengülését, illetve a felelőtlen magatartásmintákat. Ekkor az itt élő embereknek olyan érzése támadhatott, hogy szinte bármit megtehetettek, következmények nélkül. Ez időszak alatt szerencsésebb esetben csupán az történt, hogy jelképesen, szóban, cselekedetek nélkül tiltakoztak, protestáltak, vagy csupán nem hajtották végre az utasításokat. Viszont volt arra is eset, amikor akár a helyi vezetést, sőt a magát a jegyzőt is elkergették. Erre jó példa a Szencen történtek: „Jelentem, hogy a községben és rendzavarás történt és az nagyobbára hazatért katonákból összeverődött tömeg a jegyzői irodát feldúlta – a körjegyző elmenekült. Karhatalom nem áll rendelkezésünkre.”²⁹³

Roszbab esetben azonban zavargásokat és fosztogatásokat jelentett, amelyek kapcsán Hatos Pál arról ír, hogy a napközben áhítatos és himnusz éneklő tömeg estére fosztogató csöcselékké alakult.²⁹⁴ A zavargások természetesen az ország egyes régióit sem egyforma mértékben érintették. Annak centrális, magyarok által lakott részein ritkábbak voltak, a nemzetiségi lakosságú periférián viszont gyakoribbak és radikálisabb lefolyásúak voltak a zavargások. Miközben a mai Szlovákia északi, szlovákok által lakott régiói erősen érintve voltak a fosztogatásoktól,²⁹⁵ Dél-Szlovákia ebből a szempontból a centrumhoz hasonított, hiszen a Csallóköztől a Bodroghöz húzódtó térségben zavargások sehol sem voltak erőteljesek, néhány esetet kivéve.²⁹⁶

Révész Tamás kutatásaiból az is kiderült,²⁹⁷ hogy ezek a zavarások alapvetően alig szóltak valamiféle ideológiáról, nem születtek politikai megfontoltságból. Az esetek háttérében talán a gyarló emberi motivációk húzódtak, melyeket a frusztráció, a háború éveiben átélt szenvedések megtorlásának a vágya motiválta. Ezért támadtak rá a falvak lakói a régi rendszert szimbolizáló jegyzőkre, illetve a nélkülözésekért hibáztatott kereskedőkre, vagy a zsidó kocsmárosokra, aki

²⁹²Simon, 2021, 65; Eredeti forrás: *Komáromi Lapok*, 1919. január 4. 1.

²⁹³ŠABA, f. Bratislavská župa I 1398 – 1922, Podžupan 1868 – 1918, inventárne číslo 2202, spis číslo 27206/1918, škatuľa číslo 652. A jelentését közli: Bandoľová, Margita et. al. (eds.): *Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918 – 1919*. Bratislava – Košice, MV SR, Štátny archív v Bratislave, 2018. 56.

²⁹⁴Hatos, 2018, 172

²⁹⁵Medvecký, Karol: *Slovenský prevrat*. Spolok Sv. Vojtecha, Trnava, 3. kötet, 1930. 3–186.

²⁹⁶Révész Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi intézet, 2019. 72.; Simon, 2021, 34.

²⁹⁷Révész, 2019, 78; Hatos, 2018, 172–186.

elsősorban nem azért kerültek a támadások célkeresztjébe, mert zsidók, hanem azért, mert kocsmát, boltot üzemeltettek, és valamilyen szempontból módosabbnak számítottak.²⁹⁸

A zavargásokban a polgári lakosság erre kapható rétegei mellett a leszerelő katonák is komoly szerepet játszottak. Kezdetben elsősorban a hátország pótalakulataiban szolgálók, amely egységeknek a felbomlása már október folyamán megkezdődött. A szétzüllőben lévő hadseregből dezertált és céltalanul bolyongó, esetleg bandákba szerveződő csoportok ebben az időben az egyik legnagyobb fenyegetést jelentették a magyarországi közrendre. Később már a frontról hazatért, fegyverüket megtartó és a közrend meggyengülését kihasználó katonák is bekapcsolódtak a fosztogatásokba. Ez történt a Dunaszerdahely melletti Nagyabonyban is, ahol – ez már 1918 decemberében volt – néhány ilyen „suhanc” bandába tömörült, és fegyverrel végigjárta a jobb módú gazdák és zsidók házait, hogy pénzt raboljon tőlük, éjszakánként pedig kamrákba, baromfiudvarokba törtek be, s vittek magukkal élelmet.²⁹⁹

Komárom megyében is gyakoriak voltak a fosztogatások és zavargások, aminek hatására a megye alispánja már november 4-én a jegyzők és főszolgabírók bántalmazásáról, elüldözéséről és a rend fenntartásának lehetetlenségéről számolt be az alispánnak, egyúttal a csendőrség megerősítését kérte. Ugyancsak megjegyzésre került az Érsekújvárhoz közel lévő Tardoskedd községben történt eset is, ahol egy kisebb csoport élelmiszerekkel megrakott vagonokat csapolt meg. A tardoskeddi esetet a falu szülöttje Morvay Gyula, a két háború közötti időszak egyik közismert magyar prózaírója, a „*Zsákmány...*” című elbeszélésében meg is örökítette.³⁰⁰

Érdekes kép bontakozik ki viszont Pozsony megyéről, ahol a nemzetiségi hovatartozás már komolyabb szerepet játszott. A Dunaszerdahelyi járásban nem voltak rendzavarások és sehol nem léptek fel a jegyzők ellen. Bandoľová forráskiadásából ugyanakkor azt is megtudhatjuk, hogy a nyelvhatár által kettévágott Szenci járásban, de főleg a szlovák többségű településeken a több mint kéttucat jegyzőnek el kellett menekülnie, a teljesen szlovák lakosságú Malackai járásban például a 21 jegyzői hivatalból csupán 5 maradt hivatalában.³⁰¹

²⁹⁸ Szabó, Miloslav: „*Rabovačky*“ v závere prvej svetovej vojny a ich ohlas na medzivojnovom Slovensku. Forum Historiae, 2015. Simon, 2021, 35

²⁹⁹ A nagyabonyi plébánia története az 1900. évtől. Kézirat, 58.

³⁰⁰ Milei György – Smutny, Anton (összeáll.): *Dokumentumok a Szlovák Tanácsköztársaságról 1919*. Budapest, Kossuth, 1979; Buda Ferenc: *Töredékek Tardoskedd történetéből. A vasút és a tardoskeddi Vasutasok Zászló Egyesülete*. Magánkiadás, Tardoskedd, 2005. 18

³⁰¹ Bandoľová, 2018, 111-118

A gyakori zavargások nyomán az összeomlás folyamatában győztesen kikerülő új hatalom egyik legfontosabb feladatává a közrend fenntartása, újraindítása vált, amiben kiemelt szerep jutott a különféle rendvédelmi egységeknek. Gondoljunk itt a nemzetőrségre és a polgárőrségre. Az ilyen jellegű alakulatok megszervezése a forradalmi kormányzat kezdeményezésére november első napjaiban kezdődött meg, jogilag pedig a november 12-én kiadott kormányrendelet szabályozta tevékenységüket.³⁰² Ennek szükségessége szorosán követte a Jászi-Hodža féle tárgyalások alakalmával már megegyezett irányelveket is. A két szervezet közötti különbséget elsősorban az jelentette, hogy míg a nemzetőrségbe alapvetően tartalékos tisztek és katonák jelentkezhettek, akik hivatásos tisztek vezetése alatt a hadsereg tagjaihoz hasonló felszerelésben szolgáltak és szolgálatukért zsoldot is kaptak, addig a polgárőri szolgálat lényegét alapvetően az önkéntes civilek (akiknek nem volt egyenruhájuk és nem kaptak zsoldot) munka utáni járőrözése jelentette.³⁰³

A nemzetőr egységek nem ritkán egy-egy korábbi katonai alakulat alapjaira épültek rá, máshol tüzoltóegyesületek vagy korábban már létrejött félkatonai szervezetek jelentették alapjukat. Annak köszönhetően, hogy a leszerelő katonák számára a nemzetőrségbe való belépés – ha átmenetileg is, de – valamiféle megoldást kínált arra a kérdésre, hogy mit kezdjenek magukkal és hogyan biztosítsanak maguknak jövedelmet, a nemzetőrség megszervezése országos tekintetben is sikeresnek volt mondható, hiszen december elejére már mintegy 100 ezer fő szolgált benne. Igaz, katonai erejük és megbízhatóságuk tekintetében nagy különbségek voltak az egyes nemzetőr csapatok között, és arra is volt példa, hogy eredeti szerepükkel ellentétben rendfenntartó helyett rendbontó erővé váltak.³⁰⁴

A helyi Nemzeti Tanácsoknak tehát az egyik első legfontosabb tevékenysége a polgárőrségek megszervezése volt. A forrásaink alapján elmondható, hogy a falvakban és kisebb városokban, ahol szinte mindenki ismert mindenkit, és ahol lakosság jobban átérezte azt, hogy a közrend védelme egyben saját tulajdonának és nyugalmanak védelmét jelenti, viszonylag könnyen ment a polgárőrség megszervezése. A két nagyvárosban, Pozsonyban és Kassán viszont a kezdeti lelkesedést és a nagy szavakat nem mindig kísérték valós tettek. A magyar kormány javaslata után a Národne noviny – amely a Szlovák Nemzeti Párt lapjának számított – november 21-i számának vezércikke a következő gondolatmenetet közölte: *„Tény, hogy nekünk sürgősen szükségünk van egy gárdára, amely a Nemzeti Tanács alárendeltségében állna és valamennyi*

³⁰² Révész, 2019, 153-154

³⁰³ Simon, 2021, 37

³⁰⁴ Révész, 2019, 156

szlovák területet megszállná. Egyelőre csakis ez garantálná, hogy Szlovákiában a magunk urai vagyunk, de nemcsak szóval, hanem tényleges hatalommal is.” A cikk arra is kitért, hogy kizárólag szlovák nemzeti gárdák felállítását tartja elképzelhetőnek a Felvidék egész területén, beleértve a vegyes lakosságú és a magyarok lakta vidékeket is.³⁰⁵

A Vágsellyéhez közeli Deáki községben viszont inkább negatív előjellel emlékeztek polgár- vagy nemzetőrség szerepére. Egy 1928-as, az államfordulat eseményeiről szóló leírás szerint ugyanis a községben megalakult nemzetőrség folyamatosan visszaélt a hatalmával, és ahelyett, hogy rendet tartottak volna, ők tartották rettegésben a lakosságot, főleg a nagyobb gazdákat.³⁰⁶

A csehszlovák megszállás előtti napokban az érsekújvári lakosság már házaik mélyén bujkált előlük, és tulajdonképpen megszabadítóként várta bármilyen reguláris katonaság bevonulását. Érsekújvárban a feszült helyzetet pont a nemzetőrség hiánya okozta, ugyanis felosztatásra került a korábbi nemzetőrség, ugyanakkor a rendőrkapitány kérte a kritikus helyzet miatt egy polgárőrség megszervezését. A kérelmére mindenestre engedélyt kapott, a megszervezése azonban ekkor csak részben sikerült.³⁰⁷

Anton Szomolányi is megjegyezte, hogy Érsekújvár vonzáskörzetében volt a leginkább jellemző a visszatérő katonák rendezetlensége. *„A városban volt a legnagyobb fejtelenség és anarchia. Egyedül Virágh, a katonai menekült fegyveres bandájával és büntársával, Prokopeccel uralkodott ott. Ezek az emberek megígérték a polgároknak, hogy megmentik a várost és szembeszállnak a csehszlovák hadsereggel. Ehelyett azonban zsarolták a lakosságot, kifosztották a városban és környékén, és a megszállás előtt hátralévő napokat a zsebük feltöltésére akarták kihasználni.”*³⁰⁸

Noha a városokban kisebb volt a fosztogatások esélye, az ottani életnek is meg voltak a nehézségei, hiszen a közellátás gondjai, az élelmiszer- és tüzelőanyag hiánya, a feketepiac működésének következményei a városi lakosságot jobban sújtották.

A lévai Magyar Nemzeti Tanács, amely november 1-én alakult meg, naponta több tucat rendeletet kiadva próbálta ezeket kezelni. Előbb felfüggesztette az utcák esti kivilágítását, leállította a mozi működését, a szénrel és gázzal való takarékosagra intette a lakosságot, majd kijárási tilalmat vezetett be, korai zárórát határoztak meg a vendéglőknek és kávéházaknak,

³⁰⁵ Popély, 2014, 186-187

³⁰⁶ ŠA BA, fond Bratislavská župa II. (BŽ II.), k. 228; Idézi: Bukovszky, 2005. 124

³⁰⁷ ŠA OANZ, NÚ 12434/1918.

³⁰⁸ Szomolányi, 1931, 35

szüneteltették az iskolákban a tanítást, lefoglaltak minden Lévára érkező benzin és szénszállítmányt, harcot hirdettek az árdrágítók ellen, megtettek mindent, hogy a lakosság ne jusson hozzá az alapvető élelmiszerekhez.³⁰⁹ A lakosság elégedetlenségét azonban nem sikerült lecsillapítaniuk.

Mindez pedig alapvetően hozzájárult ahhoz, hogy a forradalomnak az állam és társadalom demokratizálásáról szóló szép és reménykeltő jelszavak szép lassan belevesztek a mindennapok borzadalmaiba. Ám az is nyilvánvaló, hogy a szociális és gazdasági problémák kezelhetőek lehetnek volna, ha van rá idő és energia. Csakhogy a fiatal Magyar Népköztársaságnak egyikből sem volt elegendő – véli Simon Attila, majd hozzátette – hiszen eközben egyre reménytelenebb küzdelmet kellett vívnia az ország területének nagy részére igényt tartó szomszédos államokkal.³¹⁰

Érsekújvárbán katonai felvonulást szerveztek a forradalom megvalósulása miatt. A felvonulásban egy csomó kockázat volt. Vajon egy olyan forradalom, amely radikális változásokat kíván, a kialakult helyzet mellett mennyire garantálja az emberek biztonságát? Pláne, hogy egyfajta katonai felvonulással kívánták demonstrálni az új politikai helyzetet, ahová a leszerelt katonákat is várták. *Véget ért a háború! Végre egy polgári demokratikus Magyarország része vagyunk...* Mondhatnánk a jelszavakat, csakhogy sem demokrácia, de mégannyira sem Magyarország voltak a keretek, amivel később szembesülni kellett.

A katonai felvonulás megszervezése éppen kockázatnak bizonyult. Ahogyan Budapesten sem parancsolt a katonának a karhatalom, úgy Érsekújvárbán sem. A helyi rendfenntartó erőknek ilyen körülmények között csak az lehetett e téren a célja, hogy engedelmességben tartsa a helyi lakosságot. Azonban ez nem teljesen sikerült, mert már azon az éjjelen az emberek tömege a tüzérési készültséggel együtt szétverte a pályaudvari étterem berendezését. A katonák másnap is szervezkedtek. Az engedetlen katonák a reklámokra lövöldöztek, és fenyegetően viselkedtek a pályaudvaron. Vagyis az október 31-én, majd másnap a városon keresztül szállított katonák megtámadták a vasúti vendéglőt és széttörték annak berendezését, majd feltörték a pincét. A vendéglőt vezető házaspárnak a perontetőre kellett menekülnie előlük.³¹¹

A zavargásnak polgári áldozata ugyan nem volt, a borospince feltörői közül azonban egy vagy két fő belefulladt a kiömlött borba. A vasútállomáson történtek intő jel volt a lakosság számára,

³⁰⁹ Simon, 2021, 43.; Eredeti források: Vö. *Bars*, 1918. november 3. 4.; november 10. 2.; november 23. 2.;

³¹⁰ Uo.

³¹¹ *Pesti Hírlap*, 1918. november 8. 6

amely ezt követően nemcsak nagy számban csatlakozott a formálódó polgárőrséghez, hanem bőkezűen támogatta is annak megalakulását és működését.³¹²

A rend helyreállítására november 2-án létrehozták a Nemzetőrséget.³¹³ A korszak egyik leghíresebb rablóbandája a Prokopec Ferenc és Virág Ferenc vezetésével működő, közel hetven főből álló rablóbanda volt, amely éppen Érsekújvár és környékének a békéjét fenyegette. Amikor az érsekújvári ellenállás megszervezése kezdődött, az önkéntesekhez ők és a szabadcsapatuk is csatlakozott. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az érsekújvári ellenállás eredménytelen lesz, a rablóbanda a védők ellen fordult.³¹⁴

Az 1918-as „szomorú pozsonyi karácsony” legfontosabb kérdése annak eldöntése volt, hogy vállalja-e a város a harcot vagy ne. A *Híradó* december 24-én olyan értelmű hírt tett közzé, miszerint a pozsonyi katonatanács a 22-én nagy lelkesedéssel szavazta meg a város fegyveres védelmét, egy nappal később viszont már azt közölte, hogy a katonatanács cáfolja ezt a hírt.³¹⁵ Ugyanezen a napon, vagyis december 25-én pedig a Pozsonyi Védősereg lelkes hangú felhívása jelent meg a lapban, amelyben azt kérték a város lakosságától, hogy az egyértelműen és határozottan mondja ki, hogy készek a város védelmére: „*elég erők vagyunk, hogy feltartsuk, csak rátok tekintünk, várjuk a történelmi jelentőségű határozatot.*”³¹⁶

Mindazonáltal a városvezetés is tisztában volt azzal, hogy központi akarat és segítség nélkül nincs esély megvédeni Pozsonyt. Különösen nem egy erősebb hadsereggel szemben. Ennek megfelelően a megye élére Budapest által kinevezett kormánybiztos, Jankó Zoltán már a karácsonyt megelőző napokban sem az ellenállást szervezte, hanem sokkal inkább az elkerülhetetlennek tűnő megszállás okozta károk mérséklésén dolgozott. Ezért kezdeményezett december 23-án találkozót a Vavro Šrobár teljhatalmú miniszter által Pozsony élére kinevezett csehszlovák zsupánnal, Samuel Zoch evangélikus lelkésszel.³¹⁷ A megbeszélésen az egykori vezetés ugyan bejelentette, hogy nem ismeri el Pozsony csehszlovák megszállásának jogosságát, és nem tudja garantálni, hogy a lakosság ezt békésen tűri, azonban olyan

³¹² Vö. *Világ*, 1918. november 15. 8; *Az Est*, 1918. november 8. 3

³¹³ ŠA OANZ, NÚ 12434/1918

³¹⁴ Vágovits, 1944, 76

³¹⁵ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. december 24. 1

³¹⁶ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. december 25, 5; Idézi Filep, 2010, 67

³¹⁷ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. december 24. 2

megegyezés megkötésére törekedett, amely szabályozott mederbe terelte a megszállást és garantálta a polgárság biztonságát.³¹⁸

Nagyjából hasonlóan zajlott ez Kassa esetében is, ahol a helyi városvezetés december 15-én, a lakosság lelkes támogatását bírva, ugyan a város fegyveres védelméről döntött, ám a közben Pestre utazó és ott a kormány álláspontját megismerő Molnár december 21-én már a csehszlovák megszállás mikéntjéről tárgyalt Milan Hodžával. A tárgyalás eredménytelenül zajlott, mivel a szlovák politikus nem volt érdekelt egy a csehszlovák hatalom kezét megkötő egyezmény aláírásában.³¹⁹

Miközben a két nagyvárosban, Pozsonyban és Kassán, ahol megbízhatóbb információkkal rendelkeztek a valós helyzetről, és amelyeket hamarabb elértek az előrenyomuló csehszlovák csapatok előőrsei, már az ünnepek előtt lemondtak a fegyveres ellenállás lehetőségéről.³²⁰ Addig a magyar nyelvterület belsejében, de akár a nyelvhatáron fekvő településeken is, még a két ünnep között, sőt helyenként az új év első napjaiban is megvolt az otthonuk megvédésére irányuló lelkesedés, amit az egyes településeken megtartott népgyűlések, a helyi nemzeti tanácsok, városi képviselőtestületek határozatai is alátámasztanak.

Galántán a helyi Nemzeti Tanács hozott a fegyveres védelemről döntést, amely szándékot a december 28-án a környékbeli falvak küldöttei részvételével tartott népgyűlés is támogatta. Valószínűleg ekkor született döntés az ún. Kisalföldi Gárda megalakulásáról, amelynek nevében Jeszenszky Elek hadnagy tett közvéleményfelhívást.³²¹

Rimaszombatban viszont már a helyi nemzeti tanács december 24-i ülésén elvetették a fegyveres ellenállás lehetőségét, amelyet reménytelennek ítélt meg.³²² Lépéseik némileg hasonlítottak ahhoz, amit Kassával és Pozsonnyal kapcsolatban ismertettünk: tiltakozást fogalmaztak meg, de egyben kapcsolatba léptek a csehszlovák állam képviselőivel, hogy a megszállás körülményeit egyeztessék.

Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a Csehszlovák Nemzeti Bizottság a felső-magyarországi területek megszállását az antant támogatásával viszi végbe, néhány magyar vezetésű település az előrenyomuló csehszlovák csapatok feltartóztatására tesz kísérletet. Ez számos helyen

³¹⁸ Filep, 2010, 68.

³¹⁹ Simon, 2017/4, 585

³²⁰ Simon, 2021, 51-52, Fogarassy, 1968/9, 810-816.

³²¹ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. 12. 29. 1.

³²² *Gömör-Kishont*, 1918. 12. 29. 1.

csupán a tiltakozás szintjén nyilvánult meg, azonban néhány helyen, mint például Érsekújvárbán, készek voltak arra, hogy a csehszlovák hadsereg előrenyomulása ellen egy védvonalat állítsanak fel. Annál is égetőbb volt a mozzanat, miután 1919. január 1-jén Riccardo Barreca, a csehszlovák csapatok élén elfoglalta Pozsonyt. Azonban Pozsony elfoglalásával egy jelentős különbséget kell leszögeznünk. Pozsonyt ugyanis már egy olasz tisztekkel vezetett sokkal professzionálisabban megszervezett hadsereg foglalta el, ráadásul ez a hadsereg az antant támogatását is élvezte. A motivációjuk pedig nem a rendteremtés volt, illetve a jelenlétük nem ideiglenes jellegű volt. Szándékuk szerint az újabb és újabb területek az újonnan alakult Csehszlovák Köztársaság részét képezik majd.

Pozsony elfoglalását követően, január 2-án a város lakossága összegyűlt Érsekújvár főterén, ahol Szmrecsányi György, Pozsony vármegye ispánja mondott nagy horderejű beszédet azzal a céllal, hogy megszervezze az ellenállást a csehszlovák légiók feltartóztatására.

Érsekújvár és vidéke című helyi sajtó az eseményt így írta le: „A Fő téren ünnepélyes esküt tettek arra, hogy az utolsó csepp vérig küzdenek otthonaikért. Az összejövetelt Steiner Gábor vezette. határozat kommentárjában azt írják, hogy a jelenlévők nem akarnak ellenforradalmat, nem akarják megdönteni a forradalom vívmányait, mert szívükből rajonganak a nagy társadalmi eszméért. forradalom, amely megtörte az osztályuralom rohadt megalapítását, de magyarként akarnak élni Magyarországon. határozatban tiltakoztak a Megállapodás döntése ellen, amely szerintük sérti az önrendelkezési jogot, mert csehszlovák csapatok magyarok lakta területeket is elfoglaltak, a Határozat fegyverbe hívta a férfiakat, egységes katonai parancsnokságot határozott meg, és bejelentette az Északnyugat-Magyarországi Hazafias Védelmi Bizottság létrehozását, amely a Morava, a Duna és az Ipoly folyók közötti terület fő szerve lett volna.”³²³

Ugyan Érsekújvárbán megalakult az Északnyugat-magyarországi Honvédelmi Bizottmány, amely ellenállásra szólítja fel a térség lakosságát, ám az ellenállás már gyakorlatilag a kezdet kezdetén kudarcra volt ítélve. Szinte kivétel nélkül a felvidéki magyar városok mindegyike egy kiszolgáltatott helyzetben, súlyos tévedések birtokában haladtak az impériumváltás felé. Egyrészt hittek abban, hogy a megszállás csupán ideiglenes lesz. Másfelől abban hittek, hogy az olasz tisztek által irányított megszálló csehszlovák haderő csupán a rend fenntartása miatt jön a térségbe. Végezetül pedig azt hitték, hogy a közelgő csapatok hasonlóan, mint 1918

³²³ *Érsekújvár és Vidéke*, 1919. január 5. 1

novemberében, amikor Zsolnát és Nagyszombatot foglalták el, a felbomlott birodalmi hadsereg szökött katonáiból, rendőri alakulatokból és a cseh nemzeti mozgalom régi aktivistáiból állnak majd. Ám egyik elképzelés sem volt igaz, hiszen a mai Dél-Szlovákia megszállása nem fegyelmetlen csapatokkal történt, hanem az olasz frontról hazautaztatott és ott fegyelemre szoktatott csehszlovák légiók által, amelyeket olasz parancsnokok vezettek.

A fenti tévhitek jól visszaköszönnek a városi krónikások tollaiból is. „Amikor Pozsonyt megszállták a csehszlovák legionisták, – írja Vágovits – azonnal hírül jött, hogy Galánta felé nyomulnak előre. Az újságok is még mindig irreguláris csapatokról írtak és így fölöslegesen ámították a közönséget és így persze az érsekújvári összlakosságot is. Nemzetőrökből és önkéntesekből összetoborzott és hiányosan felszerelt csapat a Vág folyón áthaladó vasúti híd inneneseő hídfőjét Sellyénél megszállta azzal a szándékkal, hogy az előrenyomuló csapatokat feltartóztassa. Ehhez a katonai csapathoz csatlakozott egy Virág nevű érsekújvári lakos és barátja Prokopec is, mindkettő közismert katonaszökevény, akik a maguk által szerzett szabadcsapatnak parancsnokai voltak. Virág őrnagyi, Prokopec pedig századosi rangot varrt fel magának. Aki azonban tisztában volt a helyzet komolyságával, nemcsak látta, de tudta is, hogy az egész védelmi megmozdulás nem egyéb, mint szalmaláng. Újév napján a legionisták már megszállták Galántát és így egy-két ágyúlövés a túlsó partról már elég volt arra, hogy a minden komoly katonai vezetés és irányítás nélkül ott várakozó nemzetőrök csapata a már fentebb említett többi alakulattal együtt felbomoljon és ami igaz is lett, mert aztán egyenként lógtak vissza Újvárra. Természetes, hogy a városban a pánik mind nagyobb lett, mert Virág és Prokopec bandája éjjel nappal rettegésbe tartotta a város lakosságát. Prokopecet az egyik éjjeli rendőr- és nemzetőrzárat a Sugár úton közelharcban agyonlőtte.”³²⁴

A Vágovits művében világossá válik, hogy a sajtó általi félreinformálás miatt az érsekújvári lakosság még bízott abban, hogy könnyen megállítható lehet a csehszlovák területszerzés. A Honvédelmi Bizottmány ugyan elkezdte a toborzást és különböző jogi lépésekkel próbálkozik, Vágovits azonban elég világosan sugallja, hogy az ellenállás, amelyhez még egy rablóbanda is csatlakozott, már eredménytelenségre volt ítélve. A rablóbanda jelenlétéről ugyan Saskó Kázmér eseménynaplójában nem esik szó. Ugyanakkor arról számol be, hogy „Nyitra, Pozsony, Komárom, Bars, Esztergom és Nógrád vármegyék lakosai tüntető nagygyűlésre jöttek össze városunk főterén. Ezen esküvel tettek ígéretet arra, hogy utolsó csepp vérig fogják védelmezni hazájukat. Az ünnepi nagygyűlés szónoka Steiner Gábor (helyesen Steiner Gyula) a

³²⁴ Vágovits, 1944,32-33

város polgármestere volt. A gyűlésen hozott határozati javaslat szerint hangsúlyozták, hogy nem akarnak ellenforradalmat szítani, a szociális forradalom eszméit meggyőződésből támogatják, annál is inkább, mert az osztályharc győzedelmeskedett s megdőlt a kizsákmányoló osztály uralma. A nagygyűlés tiltakozott azon intézkedés ellen, mely szerint csehszlovák katonaság megszállta a magyar lakta területeket s ezzel megsértette a nemzetek önrendelkezési jogát. Egyidejűleg megalakították Északnyugat-Magyarország Nemzetvédelmi Választmányát is. Ezen határozatot több nyelvre is lefordították és elküldték a Szövetséges Nagyhatalmaknak, valamint a semleges államoknak is. Ezen tiltakozó gyűlésnek és a határozati javaslatnak semmi gyakorlati eredménye nem volt.”³²⁵

A jelenlévők nem akarnak ellenforradalmat, nem akarják megsemmisíteni a forradalom vívmányait, de magyarokként Magyarországon akarnak élni. A határozatban tiltakoztak az antanthatalmak döntése ellen, amely szerintük megsértette az önrendelkezési jogot, mivel a csehszlovák csapatok a magyarok által lakott területeket is megszállták. A határozat fegyverbe szólította a férfiakat, egységes katonai parancsnokságot hozott létre, és kihirdette a Magyar Északnyugati Honvédelmi Bizottság megalakítását, amelynek a Morva, a Duna és az Ipoly közötti terület fő irányító szervének kellett volna lennie.

A fenti szövegek alapján mindkét krónikás feleslegesnek ítélte meg az esetleges ellenállás kibontakozását. Saskó ugyan nem tesz említést a toborzó akcióról, viszont művéből kiderül, hogy a Honvédelmi Bizottmány (Saskó ezt helytelenül Nemzetvédelmi Választmánynak nevezi) milyen tiltakozó határozatot fogadott el. Érdekes, hogy Saskó művéből azt gondolnánk, hogy a Bizottmány vezetője Steiner Gyula volt. Valójában azonban a Bizottmány szervezője és vezetője Szmrecsányi György volt.

Ezt megerősíti Kozma Miklós visszaemlékezése is, mi szerint: „*Elmondta Gömbös azt is, hogy mennyire jutott az előkészítése annak az akciónak, melyet Mátyusföld védelmének nevezünk. Szmrecsányi György vezetése alatt, Friedrich támogatásával, a történelmi Mátyusföld megvédésére akció indult, melynek erről a részéről Károlyi Mihály is tud. A másik részéről, hogy siker esetén Szmrecsányiék visszafordulnak és megbuktatják Budapesten a kormányzatot, Friedrich tudott, de persze Károlyi nem. A többiek figyelték Gömböst, eleinte nem mutatott kíváncsisággal, később tetszéssel. (...) Végre történni fog valami. befutott jelentések alapján az a kép alakult ki, hogy számos helyen helyi ellenforradalmi gócpontok keletkeznek, hogy a*

³²⁵ Saskó, 1969, 7

*helyzet tolja előre a vezetésre hivatottakat, hogy mozgás kezdődik, amelyet elősegít az a körülmény, hogy a kormányzatban résztvevők lelkiismeretesebb és magyarul érző része most már tisztán látja, hova viszi a dolgokat Károlyi, és kezdenek együtt dolgozni azokkal, akiknek a forradalom előidézésében részük nem volt.*³²⁶

Ebben a tekintetben Vágovits a művében sokkal inkább közelebb áll az igazsághoz, amikor Szmrecsányi György személyére összpontosított, és regényszerű beszámolóban megörökítette az eseményeket: *„Ilyen válságos időben 1919. január 2-án jött Pozsonyból báró Szmrecsányi ottani főispán a felvidék kormánybiztosi minőségében Újvárba azzal a megbízatással, hogy a komoly ellenállást megszervezze. Óriási, eddig még alig látott nagyszámú tömeg gyűlt össze a korai délutáni órákban a város főtéren. Az emelvényről maga Szmrecsányi kormánybiztos mondott hatalmas lelkesítő hazafias beszédet. Kétségtelen, hogy nagy szónoki tehetségének megvolt a maga morális hatása, mert ezres tömegek torkából hangoztak el kiáltások: Kiverjük a cseheket, nem adjuk oda Újvárt!*³²⁷

Vágovits egy érdekes jelenetet is megörökített: *„A beszéd közben egy drámai jelenet játszódott le. Ugyanis a szónoki emelvényre hirtelen felugrott a szónok mellé egy Zsámboki nevezetű vasutas, aki polgári ruhában volt és a nagykabátja alól kihúzott egy kis vörös zászlót, amelyet magasra emelt és harsány hangon odakiáltotta a tömegnek: „E vörös zászló alatt fogjuk győzelmünket kivívni!” De többet nem mondhatott, mert karok nyúltak fel utána lerántották az emelvényről és ütlegelni kezdték és a tömegből kihurcolták. Szmrecsányi folytatta tüzetes hangú beszédét, majd felhívására a jelenlevők, dacára a nagy hidegnek, hajadon fővel és szívre tett kézzel és égre tett ujjakkal megesküdték a szabad ég alatt, hogy fegyvert fognak és a csehek ellen mennek. Még aznap este a gimnázium tornatermében megkezdődött a hivatalos toborzás. A jelenlevőket feljegyezték és másnap részükre fegyvert és töltevényeket adtak és beosztották őket a frontra. De ennek az akciónak sem volt semmi eredménye, mert mint már fentebb említettem, nemcsak az összetoborzott önkéntesek, de már előbb kiküldött nemzetőrök is január 4-én majdnem mind visszaszöktek a városba s alig maradtak kint kisebb csapatok.*³²⁸

Az érsekújvári eseményekhez hozzátartozik, hogy az ellenállásra való mozgósítás a *Friss Újság* beszámolója szerint ugyan valóban óriási lelkesedést váltott ki, hiszen *„a város minden háza fel volt lobogózva erre az alkalomra, amellyel tiltakozott a csehek további előnyomulása ellen”.*

³²⁶ Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918-1919-ben.* Kárpátia Stúdió, Köröstárkány–Kápolnásnyék, 2019. 98-99

³²⁷ Vágovits, 1944, 33

³²⁸ U.o.

Az is kiderült, hogy több mint háromszáz érdekelt község küldötte Érsekújvárbán határozatot fogadott el, amelyben szükségesnek tartotta, hogy Északnyugat-Magyarország veszélyeztetett vidéke önvédelmi szervezetet létesítsen. A betörni akaró cseh alakulatok elleni védelemre a Honvédelmi Bizottmány „*népőrséget szervezett, amelybe minden község erejéhez képest 100–150, vagy még több embert szolgáltat. A továbbiakban a határozati javaslat hivatkozik a cseh megszállás által sújtott vidékek jajkiáltásaira, az ott elkövetett kegyetlenkedésekre és az ántánthoz appellál. Ha a megszálló csapatok folytatnák előrenyomulásukat és a megszállást színtiszta magyar vidékre is ki akarnák terjeszteni, a honvédelmi bizottmány parancsot fog adni a rendelkezésre álló fegyveres népőrségnek, hogy gátolja meg a további előnyomulást*”. Az önvédelmi szervezethez csatlakozott Pozsonytól kezdődőleg Mátyusföld, a Csallóköz, a magyar Kisalföld, a Zsitva völgye, a Garam és az Ipoly völgye valamennyi települése is.³²⁹

Tehát amikor a csehszlovák hadsereg Pozsony felől közeledett Érsekújvár felé, a Védelmi Bizottmány önkénteseket küldött ellenük, akik egy védvonalat alakítottak ki a várostól mintegy harminc kilométeres távolságra Vágsellye és Tornóc között. Azonban elég nagy kontrasztot lehet találni a sajtóban és a nyilatkozatokban szóló készültség és a valóság között. Szomolányi visszaemlékezésében például nem igazán említi szervezettségét. „*Ezt az eseményt is vasutasok szervezték és vezették – a regisztrált önkénteseket ismertető tisztviselők. Volt néhány vakmerő, aki fegyvert fogott, és a magyar csendőrökkel és a fegyveres lakossággal Trvdosovcére és Trnovecbe ment, hogy szembeszálljon a csehszlovák hadsereggel. Ezekben a sorsdöntő órákban egyes vasúti tisztviselők úgy döntöttek, hogy az összes vasúti hidat, a fűtőművet, a blokkokat és a teljes állomási berendezést fel kell robbantani, nehogy a milliós értékű ingatlan a csehek kezébe kerüljön. Tekintettel arra, hogy a tüzérségi laktanyában rengeteg ekrazit és egyéb robbanóanyag volt raktáron, könnyen átalakítható volt. Gyorsan közbeléptem, hogy megghiúsítsam a szörnyű tervet. Hivatkoztam a Pesti Iroda távirati körlevelére, amely elrendelte, hogy semmit nem szabad megsemmisíteni, és mindent jó és tökéletes állapotban kell átadni a csehszlovák hatóságoknak. Emlékeztettem őket a nagy felelősségre, amit vállaltak. Amikor a legkisebb kár bekövetkezik... a Bajč melletti vasúti hidat másnap, 1919. január 7-én felrobbantották.*”³³⁰

Ugyanerről a felkészületlenségről árulkodik Kozma Miklós visszaemlékezése, amelyben az érsekújvári fiaskónak nevezett szervezettelenség jól kivehető: „*Ellenforradalmi csoportjaink*

³²⁹ Friss Újság, 1919. január 3. 1.

³³⁰ Szomolányi, 1931, 35

tőlünk telhetően dolgoznak. A mieink főként abban, hogy Szmrecsányi György vezetése és Artner Kálmán tábornok katonai irányítása alatt álló Mátyusföld védelme akcióra tiszteket, embereket, csapatokat szervezzünk. Az akció január 4-én meg is indult egy kiáltvánnyal. De már az előkészítő stádiumban láttuk, hogy Böhm a hadügyből, Pogány pedig a katonatanácsból meghiúsít minden intézkedést. A mozgalmat Friedrich és Gömbös határozták el, s a terveket Gömbös és Horváth Dénes csinálták. MÁTYUSFÖLDI HADSEREG CSOPORTPARANCSNOKSÁG. A vállalkozás céljára bejelentett erők száma papíron igen tekintélyes volt. Szerepelt az eszközök között Magasházy másfél ütege is. Magasházy el is indult Érsekújvár felé. Már az első nap kiderült, hogy rajta kívül alig indult el más, vagy legalábbis nem érkezett meg a kijelölt helyre.”³³¹

Ugyanakkor ezzel egy időben a Budapesten székelő francia fegyverszüneti bizottságnál bejelentették, hogy a város fegyveres ellenállást szervezett a közeledő cseh csapatok ellen, mintegy hatszáz községgel együttműködve.³³² A védelemre azonban nem került sor, sőt az sokkal inkább, mint ahogy említettem, csak a híradások és a propaganda szintjén működött. A védvonal mögött felsorakozó, főként önkéntesekből és katonaszökevényekből álló alakulatok sorra hagyták el helyeiket és szöktek vissza a városba. „Mátyusföld védelme – mint ahogy Kozma Miklós emlékezett rá – fiaskóval végződött, a csehek pedig elérték Szobot. Mindezek után a kormánynak nem volt fontosabb dolga, minthogy letartóztassa báró Láng Boldizsár vezérkari alezredest, állítólag azért, mert a Dunántúlból köztársaságot akart csinálni és onnan akart felvonulni Budapest ellen. A letartóztatás nemsoká tartott. Elbocsátották.”³³³

Volt-e más út, amely jobb megoldáshoz vezetett volna? Nyilvánvalóan nem. Fegyveres ellentállásról nem lehetett szó. Minden város megszállása előtt olvastuk a fenyegetéseket. Érsekújvár ellenáll, Pozsony ellenáll, Léva ellenáll, Komárom ellentáll. Kassa ellentáll. De mindenütt ugyanaz történt; a nagyhangú lármázók azonnal elcsöndesedtek és szétfutottak,

³³¹ Kozma, 2019, 103-104

³³² „Az emlékiratban, amelyet ma délelőtt juttattak el Vyx alezredesnek, kijelentik az érsekújváriak, hogy ha a csehek az ántánt megbízásából fegyvelmezett katonasággal szállnák meg a magyar városokat, eszükbe sem jutna ellenállásra gondolni. Ám a csehek tisztán rablási vágyból, pénzzel fizetett bandákkal árasztják el az északi vármegyét, a lakosságot megszarolják, ártatlan emberek százait börtönökbe hurcolják és a magyar tiszteket statáriális uton felakasztják. A megszállott vidékek népe kimondhatatlanul szenved a háborúnak ilyen alias eszközökkel való tovább folytatása miatt, amely a legrövidebb idő alatt éhínségre fog vezetni. Kérik az érsekújváriak, hogy az ántánt ne tekintse barátságatlan ténynek a megalázott magyarságnak végső kétségbeesésében való fegyverkezését, mert az ellenállás nem az ántánt ellen irányul, hanem csak a jog és igazság elemi szabályait lábbal taposó cseh imperializmus ellen. A város lakossága a következményekre való tekintet nélkül elhatározta, hogy a végtelenségig terjedő ellenállást fog tanúsítani minden megszálló törekvés ellen.” Friss Újság, 1919. január 7. 1.

³³³ Kozma, 2019, 107.

mihelyt a megszálló katonaság megjelent, Mi nem rosszaljuk ezt. A mai körülmények közt a fegyveres szembeszállás eredménytelen és értelmetlen volna.³³⁴

A magyar lakosságú felvidéki területek megszállását csehszlovák részről gondos előkészületek előzték meg, amelyek legfontosabb mozzanatát az itáliai csehszlovák légiók hazaérkezése jelentette. 1918. december 17-ével kezdődően összesen 75 vonatszerelvény közel 20 ezer cseh és szlovák katonát szállított Észak-Olaszországból Dél-Csehország térségébe, ahonnan azonnal megkezdték átvezénylésüket Szlovákiába.³³⁵

Az olaszországi légiók parancsnoka Luigi Piccione tábornok december 25-én érkezett meg Csehszlovákiába, amely naptól a csehszlovák hadsereg szlovákiai alakulatainak a főparancsnokságát is átvette. Az olasz légiók bevetését a tisztán katonai-stratégiai szempontok mellett elsősorban az indokolta, hogy a hazai csehszlovák hadsereg, amely részben a volt császári és királyi hadsereg Csehországban felállított csapataiból, részben a cseh országrészekben toborzott cseh (és kisebb számban szlovák) önkéntesekből állt, és amelyet František Schöbl ezredes vezényelt, sok gondot okozott a hadvezetésnek.

A csehszlovák hadsereg főparancsnoksága által december 27-én kibocsátott 7. sz. bizalmas parancsnak a megfogalmazása szerint gyakori volt közöttük a részegeskedés, rablás, erőszaktevés és a korrupció, ami rontotta a csehszlovák állam és a csehek jó hírét.³³⁶ Persze, figyelembe kell vennünk azt, hogy a frissen felállított csehszlovák hadseregbe való toborzás során gyakorlatilag mindenki jelentkezését elfogadták. Egyáltalán nem számított, ha a jelentkező fiatalok, sem az, ha kétes erkölcsű, de még a bűnözőket sem szűrték ki, és elmaradt a legénység ideológiai képzése is. Ráadásul ekkor még félregulális hadseregeknek számított, lévén, hogy képzetlenek voltak, így egyáltalán nem lehet meglepőnek tekinteni, ha bizonyos fegyelmi problémák előfordultak.³³⁷

Egy belső jelentés szerint a katonák többsége ugyanis nem értette sem a demokrácia, sem pedig a szabadság lényegét, a tiszték pedig – akik a térségben végigsöprő forradalmi hangulat miatt szinte keresték a közkatonák népszerűségét – inkább behunyták a szemüket, ha fegyelemsértéssel találkoztak.³³⁸

³³⁴ *Népszava*, 1919. január 16. 1

³³⁵ Simon, 2021, 56.

³³⁶ Vojenský ústředný archiv, Praha, fond Velitelství skupiny Schöbl, k. 1. č. 7. Idézi: Simon: 2021, 57

³³⁷ Révész, 2019, 57

³³⁸ VUA, fond Vreční velitelství čs. vojsk na Slovensku, k. 5a, op. 66; Idézi: Simon: 2021, 57-58

Mindez bizonyára közrejátszott abban, hogy a magyar nyelvű térségek problémásnak tűnő megszállását az olasz tisztek vezénylete alatt álló és a frontszolgálat során fegyelemre szoktatott itáliai légiókra kívánták bízni, a hazai toborzású egységeket pedig csak segéderőként kívánták felhasználni, még ha ezt végül nem is minden esetben sikerült betartani.³³⁹

A korábban már jelzett körülmények hatására a dél-szlovákiai települések megszállása nagyrészt harcok nélkül, a csehszlovák hadsereg vezetése által kidolgozott forgatókönyv alapján történt. A megszállást általában előzetes egyezség előzte meg az adott település és a megszálló egységek között, amelynek része volt az, hogy a megszállandó városból minden ellenséges erő elvonul, a város vezetése pedig összeszedi a lakosságtól a fegyvert, illetve biztosítja, hogy a lakosság nem fog ellenállni. Ezt követően érkeztek meg a megszállók előőrsei, akik elsőként a vasútállomást foglalták el (hiszen a megszálló csehszlovák erők szállítása, ahol erre mód volt, vasúton történt), majd a főerők megérkezését követően elfoglalták az adott város stratégiai pontjait, járőröket rendeltek ki az utcákra, a legénység nagy része pedig bevonult a kijelölt laktanyába. A felvonulási útvonalba nem eső falvak megszállására viszont nem került sor, megelégedtek azzal, hogy ezekbe időnként járőrt küldtek, amely jelentést tett a lakosság viselkedéséről. Minthogy nem volt megfelelő számú katonájuk a demarkációs vonal teljes mértékű megszállásához sem, csupán az azon keresztül haladó utakat ellenőrizték.

Kassa 1918. december 29-i megszállása nem csupán az időrendet tekintve volt ennek a folyamatnak az első lépése, hanem számos olyan mozzanatot tartalmazott, amely a térség egészének megszállása szempontjából is fontos tanulságokkal bírt.³⁴⁰ Mint már korábban jeleztük, miután Kassa kormánybiztosa, Molnár Miklós sikertelenül próbálta a budapesti kormányzat ígéretét megszerezni, hogy az segítséget nyújtson a város megvédéséhez, azon kezdett dolgozni, hogy ha már elkerülhetetlen a megszállás, arra oly módon kerüljön sor, hogy minél kevesebb kárt okozzon a városnak és lakosságának. Pesti tartózkodása lezárásaként ezért kereste fel hivatalában a csehszlovák kormányzat budapesti misszióját vezető Milan Hodžát, és állapodott meg vele 1918. december 21-én Kassa megszállásának részleteiről.³⁴¹ Ebben kölcsönösen garantálták, hogy a lakosság számára biztosítani fogják az emberi és nemzetiségi jogokat. A várost közösen fogják vezetni, vagyis a polgári vezetés és az adminisztráció marad

³³⁹Hronský, 2001, 138.

³⁴⁰ Kassa korabeli történetéről bővebben lásd Simon Attila: *Kassa három megszállása. Párhuzamok és tanulságok*. Történelmi Szemle, 2017/4, 569–590; Bukovszky László–Simon Attila–Gayer Veronika: *Kassától Košicéig. Molnár Miklós Emlékkönyv*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020.

³⁴¹ Molnár: *Kassától*, II., 401–404. Idézi: Simon, 2021, 59

a világi aktuális vezetésnél, ugyanakkor a hatalmát megosztva gyakorolja a katonai vezetéssel. Ezek mellett a csehszlovák hadsereg biztosította a város vezetését, hogy a város elfoglalását a francia tisztek általi irányítás bonyolítja le.

Az egyezmény aláírásának óráiban a város már tele volt a cseh csapatok állítólagos kegyetlenkedéseiről szóló (rém)hírekkel, a közrend pedig már teljesen felbomlott: az utcákon fosztogatók jártak, akik nem csupán a lumpen elemek közül kerültek ki, hanem a katonák egy része is bekapcsolódott a rablásba. Bár Molnár alkoholtilalmat rendelt el, s a polgárőrség is tette, amit csak lehetett, a 29-ére virradó éjszakát a *Kassai Hírlap* meglehetősen sötét színekkel festette le: „*a szombatról vasárnapra virradó éjszaka valóban a borzalmak éjszakája volt. Éjjeltájban óriási lárma és fegyverropogás hallatszott a város minden részében. A csöcselék felszabadítva érezte erejét, amelyet már nem fékezett sem katonai, sem rendőri hatalom, és nekítámadt az összes laktanyáknak, amelyekben ruházati és élelmicikkeket sejtett. Megtámadta a katonai élelmezési raktárakat is és mindenütt olyan fosztogatást vitt véghez, amelynek hajmeresztő voltáról a kifosztott helyiségeknek képe tanúskodik. A garázdálkodások a hajnali órákig tartottak.*”³⁴²

Ilyen körülmények között érthető, hogy nemcsak Érsekújvárbán, de megannyi magyar városban a közbiztonság helyreállítása érdekében hívták be a közeledő csehszlovák haderőt. Majd a városok elfoglalása mondhatni receptszerű módon történt. Előre megegyeztek a forgatókönyvben, kiküldtek képviselőket a fogadásra, majd a polgármesterrel hivatalosan „megegyeztek” a birtoklás és a jogkörök körülményeiről, végül a lakosságot falragaszokkal értesítették mindenről.

A csehszlovák csapatok fogadására bizottság alakult Komáromban is, amely 1919. január 10-én a reggeli órákban a pozsonyi országúton a Csallóközarányos felől érkező csehszlovák katonaságot várta. A város lakosai nevében Gaál Gyula helyettes polgármester, a csehszlovák katonák parancsnokához intézett beszédében kihangsúlyozta: „*hogy a parancsnok úrban és csapataiban nem ellenséget látunk, hanem az antanthatalmak hadseregének megszálló csapatait, melyeknek feladata a közrend és közbiztonság fenntartása.*”³⁴³

Ahogy Komáromban, úgy Érsekújvár esetében is a katonaság fő feladata a város közbiztonságának fenntartása volt. A város elfoglalása két irányból zajlott: 1919. január 8-án,

³⁴²*Kassai Hírlap*, 1918. december 31. 1

³⁴³*Komáromi Lapok*, 1919. január 1. 1

délelőtt Galánta felől érkezett a városba egy gyalogezered, majd délután egy órákor egy vonaton szállított katonai alakulat csatlakozott hozzájuk. Később, a délután folyamán Nyitra felől érkeztek még katonai alakulatok. Első feladatuk a város azonnali megszállása volt. Elfoglalták annak kulcsfontjait: a vasútállomást, a közelében lévő kettős számú postahivatalt, a városházát és a távirati irodát. A csehek erősítést hoztak, és tüzéségüket is megerősítették. Lefoglalták a város addig nyitva tartó iskolaépületeit a katonák elhelyezésére. A városi vezetésben különösebb személyi változásról nem tudunk, annyi biztos, hogy a polgármester, Kvetán László maradhatott a székében, és a hivatal is folytathatta munkáját.³⁴⁴

Mint ahogy azt mindkét helytörténész leszögezte, az ellenállás valóban eredménytelen volt a csehszlovák csapatok túlerejével szemben, amely 1919. január 7-re a torlaszt különösebb nehézség nélkül áttörte. A hivatalnokok egy része és a városvetés legfelsőbb szervei, élükön a polgármesterrel, Steiner Gyulával, elhagyták a várost, magukkal vitték a városi pénztár készpénzét is. A Friss Újság beszámolt arról is, hogy a városi vezetők milyen körülmények között hagyták el a települést: *„a csehek elfoglalták Tardoskeddet, s egy hadosztálynyi erővel előrenyomultak Érsekújvár felé. Érsekújvár polgármestere, a városi tisztviselők legnagyobb része, a honvédelmi bizottság tagjai s mindazok, akik a népet fegyveres ellenállásra akarták bírni, elmenekültek. Honvédelmi csapatok tulajdonképpen nincsenek is. Steiner Gyula polgármester parlamentért akart küldeni a csehekhez a város átadásának megbeszélésére, erre azonban már nem került sor, mert éjszaka nagy pánik tört ki. Éjfél után egy órákor megjött a híre annak, hogy a csehek már Nagysurányban vannak. Erre mindenki menekülni kezdett a városból. A menekülők egy része gyalog indult Komárom felé, másik része vasúton utazott el. A lakosság azért menekül ily fejvesztetten a csehek elől, mert híre járt annak, hogy a cseh katonaság mindenütt gyilkolja a magyarokat”*.³⁴⁵

A pánikot, amely a csehszlovák hadsereg közelsége miatt tört ki, a sajtóbeszámolók és sok szóbeszéd is táplálták. Az újságok ugyanis tele voltak olyan hírekkel, amelynek valószínűleg csupán a rémhírkeltés volt a célja: *„Nyitrán, fényes nappal megbecstelenítettek nőket, vagy ahol a csehek vörös gárdistákat találnak, azokat föbe lövik. Nagyszombaton és Pozsonyban többeket felakasztottak. Alsójjattón hír szerint tizenhárom bolsevik nő halt meg bitón.”* Ilyen és ehhez hasonló beszámolókat lehetett olvasni például a Friss Újság hasábjain, amelyek semmilyen

³⁴⁴ Strba, 2017, 68

³⁴⁵ Friss Újság, 1919. január 9. 2. Természetesen a hírt már ellenőrizni nem tudjuk, mindazonáltal egyetlen olyan eset sem történt, amely igazolná, hogy a csehszlovák hadsereg az első megszállás alkalmával a civil lakosságot fenyegette volna.

vizsgálati anyagban ez idáig nem szerepeltek. Tehát egyelőre nem bizonyítottak az újság által közölt kijelentések.³⁴⁶ Ugyanakkor minden bizonnyal feszült helyzet alakulhatott ki a már hatalmat megtestesítő, megjelent csehszlovák katonák és a helyi polgárok között. Azzal pedig már számolni lehetett, hogy lesznek sűrlődások.

Ilyen tragikus eset történt Komáromban, ahol egy eset kapcsán egy helyi lakos lényegében merénylet áldozata lett. A Duna hídján álló cseh őrszem lelőtte Nagy Ferenc halászt, aki a cseh parancsnokság engedélyével a Dunán halászott. Az állítólagos beszámoló szerint észrevette a halász, hogy rácéloztak, erre ő próbálta volna igazolni magát, azonban a csehszlovák katona nem várta meg, hogy előhúzza az engedélyét. Azon nyomban agyonlőtte. A városban gyorsan elterjedt az eset híre, amely komoly közfelháborodást váltott ki.³⁴⁷

A vélt vagy valós félelem minden esetben óvatosságra figyelmeztetett mindenkit. Éppen ezért a közbiztonság megtartása mellett Érsekújvárbán a város helyükön maradt vezetői tanácskozásra ültek össze, hogy a megüresedett hivatali tisztségeket betöltsék, illetve tudva azt, hogy a közelgő csehszlovák hadsereg Érsekújvár felé fog vonulni, tárgyalódelegációt választottak, hogy a csehszlovák haderő parancsnokával megbeszéljék a város átadását. Kvetán László, az új polgármester a személyi és vagyoni biztonság érdekében az akkor már Tótmegyeren állomásozó csehszlovák hadsereg bevonulását kérte. A várost képviselő dr. Gúth Jenő ügyész, Lapka Ágoston kávéház-tulajdonos, Schön Gyula gyárigazgató, Bárdos Imre gyógyszerész és Chmelár Lajos építkezési vállalkozó Tardoskedd előtt az országúton várták a csehszlovák katonaságot fehér zászlóval. Január 8-án a cseh légionáriusok mintegy nyolcszáz fővel minden ellenállás nélkül bevonultak a városba.³⁴⁸

A bevonulásról és az elmaradt ellenállásról a Népszava nagyon kritikusan írt: *„szerdán délben a csehek bevonultak Érsekújvárra, abba a városba, amelyik gócpontja és főhadiszállása volt a keresztény-szociális vezetés alatt álló »honvédelmi bizottmányi« szervezkedésnek. Még a fülünkben csengenek Szmrecsányiék, Giessweinék nagyhangú kijelentései, hogy a Felvidék népe a kormány akarata ellenére is fegyverrel fogja megvédeni lakóhelyét és máris itt a jelentés, hogy a bizottmány tagjai a cseh csapatok közeledésének hírére – elmenekültek. Elmenekültek a lelkiismeretlen, sötét szándékú klerikális vezetők, akik a nacionalista népámítás hazug jelszavaival fegyveres ellenállásra biztatták a Felvidék jámbor népét, és elmenekültek helyi*

³⁴⁶ Uo.

³⁴⁷ *Világ*, 1919. február 6. 1.

³⁴⁸ *Érsekújvár és Vidéke*, 1919. január 12. 1.

kolomposaik, akik a területi integritás védelme címén, ki tudja milyen célok érdekében, végezték a fegyveres szervezés munkáját.”³⁴⁹

A cikk írója megjegyzi, hogy a területi kérdést fegyverrel nem lehet megoldani, ami Érsekújvár esetében is bebizonyult. *„Itt az ideje, hogy a kormány végre erélyesen leintse a fegyveres jelszavakkal hetvenkedőket, akik területvédelem köpönyege alatt kalózkodnak a vidéken.*”³⁵⁰

Érdekes, hogy a két krónikás, ahogy a város védelmi próbálkozásairól, úgy Érsekújvár átadásáról is különbözően fogalmazott. Vágovits így konstatálta a város átadását: *„január 7-én egymásután jöttek vissza a védelemre kiküldött önkéntes fegyveres csapatok s akkor már mindenki tudta, hogy csak pár óra és a város megszállása bekövetkezik. A város vezető tisztviselői közül páran összecsomagoltak és a városi pénztár készpénzét is magukhoz véve, este a vasúti állomáson gyülekeztek a többi hivatalok képviselőivel, akik már szintén elhagyni szándékozták a várost. Este körülbelül 10 óra után befutott az újvári vasúti állomásra az utolsó katonai alakulattal, illetve fegyveres katonákkal Léváról egy páncélvonat. Ezek közölték, hogy az ellenállás ezen szakaszon is teljesen megszűnt. Mire hajnali órákban az utolsó vonat is elhagyta Újvárt, amelyen a menekültek és családtagjaik, köztük Szmerecsányi is Budapestre utaztak. Reggel január 8-án nyomasztó hangulat ülte meg az egész várost. A város hivatalos vezetők és rendfenntartó közegek nélkül várta a bekövetkező eseményeket. A városban újból anarchia uralkodott, a pánik a lakosság között egyre nagyobb és nagyobb lett. Virág bandája a főtéren gépfegyvert állított fel és rabolni kezdték az üzleteket, különösen az ékszerüzleteket és a gazdagabb zsidó kereskedőket.*”³⁵¹

A délelőtti órákban a polgármesteri szobában megszólalt a telefon. A csehszlovák megszálló katonai parancsnok Mantillini olasz ezredes Tótmegyerről telefonon intézett kérdést, hogy milyen erős katonai ellenálló csapatok vannak a városban. *„Az ott tartózkodó Kvetán László aljegyző tudomására adta a katonai parancsnoknak, hogy a városban reguláris katonai csapatok egyáltalán nincsenek, ellenben egy felfegyverzett rablóbanda rettegésben tartja az egész várost, miért is kéri, hogy a reguláris csehszlovák katonai alakulatok minél előbb szállják meg a várost, hogy a személy és vagyonbiztonság helyre álljon. Egyben biztosította a katonai parancsnokot afelől, hogy a város megszállását a lakosság a legnagyobb nyugalommal és ellenállás nélkül fogja fogadni. A katonai parancsnok parlamentörök kiküldését kérte. Mire*

³⁴⁹ Népszava, 1919. január 9. 3

³⁵⁰ Uo.

³⁵¹ Vágovits, 1944, 35

*Kvetán László, Dr. Guth Jenő városi tiszti főügyész, Schön Gyula gyárigazgató és Lapka Ágoston kávéház tulajdonos, mint parlamentörök még délelőtt folyamán kocsival Tótmegyerre mentek, ahol a megszálló katonai parancsnokkal megbeszélték a város átadásának módozatait és délután 1 órakor a megszálló csapatok első osztagaival visszatértek a városba.*³⁵²

Vágovits munkájának ebből a részéből kiderült, hogy a város tisztviselői gyakorlatilag magukra hagyták a várost. Az otthon maradt tisztviselők számára pedig nem maradt más megoldás, minthogy behívják a csehszlovák katonaságot a városba. A szövegből jól kitűnik az is, hogy a város helyükön maradt vezetőinek nem sok választási lehetőségük volt, minthogy behívják a város elfoglalóit. Az pedig két okból is indokoltá vált, hogy a behívás mellett döntsenek. Egyfelől a városvezetés nyilván el szerette volna kerülni a nyílt katonai konfrontációt, illetve nem volt esély arra, hogy fegyveresen szembeszálljanak a területszerzőkkel szemben. Másfelől Érsekújvár továbbra is a közbiztonság hiányával küzdött, hiszen a Virág-féle banda ekkor még a város egy részét az uralma alatt tartotta. Továbbá azt sem zárhatjuk ki, hogy a városvezetés a csehszlovák jelenlétet továbbra is ideiglenesnek tekintette. Saskó Vágovitshoz képest meglehetősen szűkszavúan írta le az eseményeket. Leszögezte ugyan a vereség tényét, azonban a régi városvezetők szökéséről alig, illetve az új városvezetés motivációiról semmi szót nem ejtett.

Holota János 1919. január 20-án egy kihallgatáson vett részt, ahol a városi pénztartalékok után, illetve a tisztviselők elszökési körülményeiről tárgyaltak. Holota részletes leírást adott Virág Ferenc január 7-i tevékenységéről: „(...) reggel én a piacon át a rendőrség felé mentem, ahol előző este elzártam a városi fegyvertartalékokat. A főtérre érve láttam, hogy egy képfegyver van ott felállítva. Bementem a rendőrségre, ahol már ottvoltak Virág emberei, majd maga Virág is bejött és kérdezte tőlem, hogy merre vannak a csehek, mert ők ellenük akarnak menni. Én a város érdekében iparkodtam Őt és társaságát megfélemlíteni, hogy a városból távozzanak. Virág kiment a piacra és kilenc riasztó lövést adott le puskájából. Ekkor a gépfegyver már a piacon lévő szemetesládán volt. Virágék el is vonultak, és később visszatérve zsarolni kezdtek. Az időközben általam fegyverrel ellátott polgárőrség több csapata utánuk vonult, összetűzésre nem került dolog, mert Virágék időközben Bajcs irányában elszöktek.”³⁵³

Január 7-én megindultak a csehszlovák alakulatok Érsekújvár felé, immár senki és semmi nem állt az útjukban. Viszont nem siették el az alkalmat. A csehszlovák hadsereg a rossz híre ellenére

³⁵² Uo.

³⁵³ ŠA OANZ, NÚ 1919-146-54-es doboz

a konfliktusmentes elfoglalást preferálta valamennyi esetben. Így ezen a napon a környező települések kerültek csupán csehszlovák uralom alá. Ráadásul a tervezett ellenállás pillanatok alatt összeesett. A csehszlovákok csapatai Tornóc és Vágsellye közötti harci állásai ellen a Honvédelmi Bizottmány támadása megtört, s így Tornócot a csehszlovák csapatok gyorsan elfoglalták. Ugyanazon a napon magyar repülőgép röplapokat szórt széjjel a városunk felett, amely szerint a magyar kormány a békepolitika híve, továbbá, hogy az elszakított magyarságról nem fog megfélemlíteni.³⁵⁴

A város vezető tisztviselői kara a Városi Tanácstól szabadságot kért, majd egy részük elhagyta a várost s átszöktek Magyarországra. „*A város neves polgárai a Városháza tanácstermében tanácskozássra ültek össze, hogy az üresen maradt hivatali tisztségeket betöltsék. A döntés a következő volt: polgármester: Kvetán László; városi jegyző: Dr. Zeller Béla; rendőrkapitány: Dr. Holota János; főszámvevő: Tóth Antal. A csehszlovák légiók közeledtét jelentették, minek következtében a Városi Tanács rendkívüli közgyűlésén Dr. Gúth Jenő elnökletével elhatározta a következő parlamentérek kiküldését: Dr. Gúth Jenő városi ügyészt, Lapka Ágoston kávéháztulajdonost, Schön Gyula bürgerigazgatót, Bárdos Imre gyógyszerészt, Chmelár Lajos építési vállalkozót. Nevezettek feladata a város átadásának megbeszélése, illetve megtárgyalása volt, minek következtében a csehszlovák légiók minden ellenállás nélkül a parlamenterekkel együtt városunkba Mantaluzo Conelli olasz ezredes parancsnoksága alatt bevonultak. A város parlamenterei Tardoskeddnél várták fehér zászlóval Martaluzo Conelli csapatait, ahol maga az átadás aktusa a legnagyobb csendben történt*”³⁵⁵

Saskó Kázmér tévesen nevezi az önkéntesekből és leszerelt egykori katonákból álló honvédek csapatát vörös hadseregeknek. Valószínűleg itt ideológiai elfogultságról, vagy pusztán kronológiai tévedésről lehet szó. Erre utal az is, hogy a szerző érdemesnek tartotta megemlíteni a röplapok szórását, illetve a Károlyi-kormány biztosítékát, hogy a megszállt területek magyar polgáraitól nem fog megfélemlíteni. Ugyanakkor nem tesz említést arról, hogy a szocialista polgármester magával viszi a város készpénztartalékát.

A város elfoglalása két irányból zajlott: délután Galánta felől érkezett a városba egy gyalogezred, majd délután egy órakor egy vonaton szállított katonai alakulat csatlakozott hozzájuk. Később, a délután folyamán Nyitra felől érkeztek még katonai alakulatok. Első feladatuk a város azonnali megszállása volt. Elfoglalták annak kulcspontjait: a vasútállomást, a

³⁵⁴ Štrba, 2017, 66

³⁵⁵ Saskó, 1969, 8-9

közelében lévő kettes számú postahivatalt, a városházát és a távirati irodát. A csehek erősítést hoztak, és tüzérségüket is megerősítették. Lefoglalták a város addig nyitva tartó iskolaépületeit a katonák elhelyezésére. A városi vezetésben különösebb személyi változásról nem tudunk, annyi biztos, hogy a frissen kinevezett polgármester, Kvetán László maradhatott a székében, és a hivatal is folytathatta munkáját, sőt 1919. január 26-án kelt levelében Vavro Šrobár kérte a város polgármesterét, hogy a város lakossága fegyverrel keljen a csehszlovák haza védelmére. A város vezetősége a levélre a következő választ küldte: *„Érsekújvár népe nem hajlandó fegyverbe szállni hazája ellen, és ragaszkodik a magyar állami létünk organikus épségének megvédéséhez, hazafias, gazdasági és szociális okokból merített meggyőződésből.”*³⁵⁶

Vágovits munkájában részletezte a város megszállásának folyamatát is. *„A város megszállása két irányból történt: Galánta és Nyitra felől. A várost megszálló első reguláris katonai alakulat egy csehszlovák legionista gyalogezred gyalogmenetelésben jött Galántáról. A vonaton szállított katonai alakulatok első része pedig délután 1 órakor érkezett az újvári vasútállomásra Galánta felől. A további csapatrészek pedig délután 4 órakor érkeztek meg Nyitra irányából és fél 5 órakor pedig újból Galánta irányából.”*³⁵⁷

A város megszállása minden rendzavarás nélkül ment végbe a délutáni órákban. A lakosság közül az utcákon csak igen kevesen tartózkodtak. *„Ki tudja, félelemből vagy pedig csak csendes tüntetésből viselkedett passzíve. Egészen jól visszaemlékszem, hogy a tollas kalapú legionista csapatok élén egy újvári szlovák gazda lépkedett, akiket ő vezetett az üres kaszárnyákba. A legionista gyalogezred Mária-énekeket énekelve, annak pattogós ütemei mellett menetelt az utcákon keresztül a kaszárnyákba.”*³⁵⁸

A katonaság egyes osztagai azonnal megszállták a város különböző kulcspontjait, nevezetesen a vasúti állomást, az ottani 2. létszámú postahivatalt, a belvárosban a városházát, az 1. számú posta- és távirati irodát, és sok más fontosabb középület elé is őrszemeket állítottak. A megszálló katonai parancsnok felhívta a lakosságot, hogy minden fegyvert azonnal szolgáltatson be és hozza el a városháza udvarára. Senkinek nem lesz semmi bántódása, ha a felhívást betartja. *„De, ha nem és ha megtartandó házkutatás alkalmával valakinél fegyvert találnak, azonnal őrizetbe viszik. Pár órán belül egész halom fegyver volt felhalmozva a városháza udvarán. A fegyvereket, amelyeket a városban az ellenállási mozgalom céljaira*

³⁵⁶ Strba, 2017, 68

³⁵⁷ Vágovits, 1944, 36

³⁵⁸ Uo.

*osztottak ki a katonaviselt férfiak között, most kisgyerekek vagy asszonyok vitték be a városházára és szótlanul rakták le egymás hegyére hátára. A legionáriusok senkinek sem jegyezték fel a nevét.”*³⁵⁹

Saskó munkájában szintén olvashatunk arról, hogy a csehszlovák haderő milyen középületeket foglalt el. Továbbá felsorolta azokat a tisztviselőket is, akik Magyarországra szöktek. *„A csehszlovák légiók csapatai mindjárt a bevonulás után megszállták a város középületeit, nevezetesen a városházát, postát, állomást és a pénzügyintézeteket. A várost vezető tisztviselői közül a következők mentek át Magyarországra: Steiner Gyula polgármester, Justh Szilárd városi rendőrfőkapitány, Geleta Géza városi tanácsnok és Berkesi János városi főjegyző.”*³⁶⁰

Saskó Kázmér művében azonban fontosnak tartotta lejegyezni, hogy a városba bevonuló hadsereg vezetője mit üzent a lakosságnak. *„A 7. csehszlovák divízió főhadiszállása nevében J. Boriani generális aláírásával keltezés nélküli falragaszon a következőket közlik a város lakosságával: „A katonaság, mely az egyezmény értelmében érkezik azokra a területekre s melynek én vagyok a parancsnoka átteleköltve kötelességem tudatában, telve Lelkesedéssel megakarja hálálni a lakosság rendszeretét, mellyel szemben hű hálával és igazi barátsággal vannak eltelve. Katonáim el vannak határozva, hogy védeni fogják a szabadságot, életet és vagyont, s tekintettel lesznek a helyi szokásokra, nyelvre, vallásra és az alkotmányra. A lakosság megkezdheti életét úgy, mint békében, azért van hatályon kívül helyezve a személyes szabadság minden korlátozása. Mindenki minden akadály nélkül folytathatja iparát, kereskedhet, a nyilvános mulatságok nyitva tartanak a helyi hatóság által megállapított időig. A fegyverek beszolgáltatandók. A katonai fegyverek az állam tulajdonába mennek át, a vadászfegyvereket elismerés ellenében kell átadni. Sajnos sokakat ért igazságtalanság és anyagi kár is, igyekezetünk oda irányul, hogy a károk megtérüljenek, további károsodás pedig ne forduljon elő. A divízió parancsnoka reméli, hogy a lakosság fogja őt becsületesen támogatni, hogy elérje célját. Jelentse be a parancsnokságon mindenki a tolvajt a léhűtőt, hogy elnyerjék büntetésüket. Mindenkinek tudatosítania kell, hogy a rendet be kell tartani és hogy munkával tisztességesen és rendesen kell élni. Bizom a lakosság becsületességében!”*³⁶¹

Saskó Kázmér ugyan valóban felsorolásszerűen tárgyalta az elszökött tisztviselőket. Viszont fontosnak tartotta részletezni a csehszlovák hadsereg üzenetét a város lakosságához. Ha az

³⁵⁹ Uo.

³⁶⁰ Saskó, 1969, 10

³⁶¹ Saskó, 1969, 10

említett falragasz valóban fontos üzenet volt az akkori város lakossága számára, akkor az talán tovább erősíthette a lakosság azon téveszméjét, miszerint a közrend helyreállítása érdekében érkezett a városba a csehszlovák hadsereg. Ami kétségtelenül addig igaz, amíg a Virág-féle rablóbandától megszabadították a várost. Viszont a hadsereg a közrend helyreállításán túl inkább a csehszlovák berendezkedésre készült.

A városi lakosság megnyugtatója érdekében a főparancsnok viszonylag liberális ígéreteket tett az érsekújváriaknak. Ilyen volt a vagyonvédelem, a szokások megmaradása, a nyelvhasználat és a szabad vallásgyakorlás. Azonban, mint azt tudhatjuk, az ígélet nem feltétlenül fedte a valóságot. Saskó ugyan idézi ezt a szöveget, viszont nem magyarázta meg, hogy a csehszlovák hadsereg a terület elfoglalása miatt vonult be a városba. A közbiztonság megteremtése pedig éppúgy a hadsereg érdeke, mint a város lakosságának vagy éppen a városvezetésnek.

Ugyanakkor arról sem ír munkájában Saskó, hogy a csehszlovák hadsereg nem pusztán területeket foglalt el, hanem előkészítette a csehszlovák adminisztrációt is. Vágovits munkájából Saskó írásához képest sokkal többet tudhatunk a különböző katonai mozgásokról, amelyek a városban történtek. Az is biztos, hogy ettől jóval több katonai mozgás történhetett Érsekújváriban, hiszen mint vasúti csomópont, fontos részét képezhette a csehszlovák területszerzéseknek. Mindenesetre 1919 januárjában még valóban ideiglenesnek érezhették a katonai jelenlétet. Erre utalt az is, hogy a tisztviselők, közalkalmazottak java a városban maradhatott és folytathatta munkáját. *„A következő napokban általános nyomottság ülte meg a várost, annak ellenére, hogy minden közhivatalban meghagyták a régi személyzetet, csak a főnöki tisztséget töltötték be újonnan jött cseh tisztviselőkkel. Határozottan lehet állítani, hogy úgy a katonaság, valamint a polgári hivatalok egyébként lojálisan viselkedtek a város lakosságával szemben.”*³⁶²

Ez egyébként valamennyi érsekújvári lakosnak meglepetésnek számíthatott, hiszen alig számíthattak arra, hogy a csehszlovák tisztok udvariasan fognak viselkedni. Nem csoda, hiszen a megszállás előtti hetekben a Kassán, Pozsonyban és máshol is szinte rémhíreknek mondható történetek keringtek arról, hogy mivel is fog járni a megszállás, és hogyan viselkednek majd a „csehek“, akiket nem valamiféle reguláris, szabályokat betartó, parancsnoknak engedelmeskedő hadsereggént képzeltek el, hanem fosztogató, erőszakoskodó vandáloknak, akik a magyar életek kioltásában érdekeltek. Arról, hogy ilyen képet festettek le a csehszlovák

³⁶² Vágovits, 1944, 36

hadseregről, leginkább a sajtó tehetett. Az 1919-es év elején számtalan tudósítás számolt be felkoncolt áldozatokról, brutális kivégzésekről és tisztességtelen magatartásokról. Persze már csak azért sem lehet megalapozottnak tartani ezeket a híreket, mert szinte képtelenség, hogy ilyen esetekről ne készült volna rendőrségi jelentés. Márpedig annak hiánya arra enged következní, hogy meg sem történtek.

A kellemes meglepetést tapasztalták más településeken is, és a lakosság gyorsan felismerte, hogy a megszállóktól nem kell félni. A *Gömöri Újság* megszállás után egy héttel megjelenő számának címdalán az olvasókhoz intézet szerkesztőségi felhívás tulajdonképpen bizonyosfajta elégedettséggel nyugtázta, hogy „*a városban a megszállás ideje óta teljes rend és nyugalom uralkodik, s ez annak tudható be, hogy a reguláris cseh csapatok korrekt fegyelmezettséggel gyakorolják a kezükben lévő hatalmat.*”³⁶³

A csehszlovák hadsereg fegyelmezettsége nem volt véletlen, hiszen Piccione főparancsnok – valószínűleg a csehszlovák politikai vezetés szándékaival összhangban – arra törekedett, hogy a magyar lakosságú területek megszállását minél kevesebb incidens és erőszak kísérje. Ami személyes emberi jellemvonásai mellett elsősorban abból a megfontolásból fakadt, hogy a még el sem kezdődött békekonferencián a csehszlovák esélyeket ne rontsák olyan hírek, amelyek a helyi lakosság és a csehszlovák hadsereg közötti konfliktusokról, a lakosságon elkövetett erőszakról, véres incidensekről szólnak. Ezért, miután átvette a szlovákiai haderő főparancsnokságát, egyik első parancsában a német és magyar lakossággal való elvárt viselkedésre, azok nyelvének és szokásainak tiszteletére szólította fel a katonáit. Óvta őket azonban a túlságosan bizalmas viszonytól, nehogy ellenséges ügynökök férközzenek a hadsereg közelébe.³⁶⁴

A kezdeti konfliktusok hiányához persze a helyi lakosság visszafogott magatartása is szükséges volt, amely több tényezőnek volt betudható. „*A polgári lakosság és az őket irányító helyi testületek jól mérték fel, hogy Budapest támogatása híján, reguláris katonai erők nélkül semmi értelme nem volna bármiféle fegyveres ellenállásnak. Másrészt a megszállást sok esetben maguk is szükségesnek érezték, legalábbis abból a szempontból, hogy ezáltal lehetségessé válik az előző hetekben megbomlott közrend visszaállítása, a polgárság személyi és vagyoni biztonságának a megóvása. A legfontosabb tényező azonban talán az volt, hogy a helyi lakosság a csehszlovák megszállást ideiglenes katonai aktusként értelmezte, és úgy vélte, hogy az általa*

³⁶³ *Gömöri Újság*, 1919. január 19; Idézi Simon, 2021, 74;

³⁶⁴ Uo.; VUA, f. VVVS, k. 5a., op. 27.

Antant-csapatoknak tartott megszálló haderők csupán addig maradnak, amíg a békekonferencia meg nem erősíti, hogy települések továbbra is Magyarország részei maradnak. Akkor pedig mégis jobb a békeség.”³⁶⁵

A mából visszanezve persze nehéz megítélni, hogy a csehszlovákok bevonulását szemlélő, itt élő polgár tényleg hitt-e benne, hogy a megszállás csupán ideiglenes lesz, vagy csupán a helyzet elviselését megkönnyítő önámításról volt szó.

A korabeli sajtó mindenestre az átmenetiség hangsúlyozásával igyekezett nyugtatni a lakosságot: *„Szolgai megalázkodás nélkül, nyugodt öntudattal fogadja mindenki a megszálló csapatokat – írta a kassai Felsőmagyarország – Nem ellenségként jönnek hozzánk; minden ellenségeskedés megszűnt abban a pillanatban, amikor a magyar népforradalom ledöntötte a militáris-oligarchikus osztályuralmat, és hadseregünk a magyar népkormány utasítására letette a fegyvert, hogy a további vérontásnak elejét vegye. Mint hódítók sem jönnek a megszállók, mert mindaddig, amíg a nemzetközi békekonferencia az új határokat ki nem jelöli, egy nemzet sem állapíthatja meg önkényesen államainak határait. A megszálló csapatoknak csupán az a feladatuk, hogy mindaddig, amíg a békekonferencia területi kérdések fölött véglegesen nem dönt, a demarkációs terület rendjét és nyugalalmát megóvják, a fékevesztett és felelőtlen elemek garázdálkodását megakadályozzák, a közigazgatás menetét biztosítsák és a termelést régi mederébe visszatereljék.*”³⁶⁶

A csehszlovák állam képviselői azonban korántsem így gondolták, és hosszú távra akartak berendezkedni, amiben a kulcsszerepet az első napokban a hadsereg, később pedig a Szlovákia igazgatásával megbízott Vavro Šrobár teljhatalmú miniszter játszotta.

A megszálló csehszlovák hadsereg tevékenységére nézve Václav Kľofáč nemzetvédelmi miniszter is meghatározónak számított. Ugyan az elfoglalt területek igazgatása Šrobár feladata és hatásköre volt, ám a megszállás utáni átmeneti időszakban a hadseregnek szorosan együtt kellett működnie a nemzetvédelmi miniszterrel, hiszen a posta, a vasút, a távközlés, a községi hivatalok, valamint az állami szempontból fontos gyárak és raktárak elfoglalása elsőrendűen az ő hatáskörébe tartoztak.³⁶⁷

³⁶⁵ Uo.

³⁶⁶ Molnár, 2020, 543-545.

³⁶⁷ Simon, 2021, 75; VUA, VVVS, k. 5a., 89. op.

Szintén Klofáč nemzetvédelmi miniszter hatásköre alá tartozott egyébként maga a hadsereg nemzetvédelmi feladatai is. Gondolok itt a határátkelőkre, legyen szó vasúti vagy gépjárműre vonatkozó utakra. Feladatul adta a hadsereg számára, hogy Csehszlovákia területéről árut, nyersanyagot, élelmiszert ne szállítsanak ki. Kivételt a Bécs-Pozsony-Érsekújvár-Budapest vonal jelentett, amelyeken tovább folytatódhatott az áruszállítás, de a megfelelő ellenőrzés mellett. A hivatalok esetében ellenőrzéseket kellett végezni, hogy nem végeznek-e államellenes tevékenységet. Valamint a dél-szlovákiai települések számára korlátozta a távirodai kapcsolatokat is.³⁶⁸

A csehszlovák csapatok az elfoglalt területeken sorra hozták egész rendeletek és parancsok sorát, amelyeket a városok prominens helyein kiplakátoztatták, vagy frekventált helyeken kihirdették. Magyar városokban és falvakban természetesen magyarul is. Elrendelték mindennemű fegyver beszolgáltatását, az egykori, monarchiabeli katonák jelentkezését, valamint az éjszakai gyülekezés bármilyen formáját, legyen szó táncmulatságokról és egyéb vigadalmakról. Több városban éjszakai kijárási tilalmat is elrendeltek, vagy éppen alkoholtilalmat vezettek be.

A falvak esete tulajdonképpen konfliktusmentesnek volt tekinthető, ugyanis az ott élő falusiak számára inkább zavartalannak volt mondható a mindennapi élet. Ebben az esetben ugyanis alig jelent meg a csehszlovák karhatalom. Így nem lehet csodálkozni, ha éppen akkor lett izgatott a hangulat, ha néhanapján egy csehszlovák katona megjelent a faluban. Kürt községben is, ahol ezt jegyezte fel egy visszaemlékező: „[...] sokáig semmi változást sem tapasztaltunk. Minden ment a régi kerékvágásban. A vasút, a posta, a közigazgatás, pénzügy, minden maradt a régiben. Pár hét múlva két cseh katona tartott őrséget az állomáson, de nem avatkoztak bele semmibe.”³⁶⁹

A stabilitás oka egyébként talán annak is volt még köszönhető, hogy minden településen fokozatosan erősítette meg állásait a csehszlovák hadsereg. Érsekújvárra a csehek erősítést hoztak és tüzérségüket is megerősítették. Érsekújváron eddig nyitva voltak az iskolák, de a csehek az összes iskolát lefoglalták a katonák elhelyezésére.³⁷⁰ Egyébként is az elhúzódó háborútól, egy kilátástalan, sok ígéretet hirdető, de felfordulást okozó forradalom, az azt követő

³⁶⁸ Dikáczová, 2005/2, 113-114

³⁶⁹ Péntes: *Kürt*, 65. Idézi: Simon, 2021, 77

³⁷⁰ *Világ* 1919. február 13. 2

zűrzavar és fosztogatások, a létbizonytalanság és más megpróbáltatások után mi másra is vágyhatott volna egy felvidéki ember? Természetesen a nyugalomra, rendre és biztonságra.

Tulajdonképpen, ha belegondolunk, a csehszlovák hadsereg jelenléte pontosan ezeket a feltételeket biztosította az itt élők számára. Ugyanis a csehszlovák hadsereg vezetősége valóban igyekezett óvatosan eljárni minden egyes település megszállásának az esetében. Másik oldalon pedig a magyar lakosság nyugodt maradt, hiszen a fennálló állapotot csak ideiglenesnek, átmeneti megoldásnak kezelte. Mindazonáltal egy hónap után, amikor 1919 februárjában kiderült, hogy a csehszlovák állam hosszú távra rendezkedik be, a törékeny békének is végeszakadt.

Természetesen a rend csak abban a pillanatban érkezhett meg Érsekújvárra, amikor minden aggodalomra okot adó tényező lezárásra került, így csak 1919. január elejétől beszélhetünk „rendről”. Volt egy lezáratlan szál, amelynek a felgöngyölítése csak 19-én kezdődött meg. Ez pedig a városból elmenekült tisztviselők kihallgatásának az ügye volt. Az ellenőrző bizottság négy napig folytatta a munkáját, amelyben az elkövetett törvénytelenégeket vizsgálta.

Az első nap Guth Jenő képviselőt hallgatták ki, aki jelentette, hogy mint a legidősebb képviselő, amikor értesült a csehszlovák közeledésről szorgalmazta, hogy mihamarabb lépjen a vezetés kapcsolatba a katonai egységekkel, hiszen a közrend totális káoszának az eljövetele forgott kockán. Így a parlamenterek kiküldetése mellett döntött a tanács, viszont arról semmiféle jegyzőkönyv nem készült. A polgármester szándékáról Guth alig tudott valamit.³⁷¹

Ezután Tóth Antal képviselő következett, aki a január 7-i ominózus pillanatban szintén a polgármester szobájában tartózkodott, ahol tudomást szerzett Steiner polgármester, Juszt rendőrkapitány és Bresztyák pénztáros távozási szándékáról. A polgármester kijelentette, hogy 104 ezer koronát, amelyet a nemzetőrség részére szedett össze, ideiglenesen a honvédelmi bizottmány számára magához vette. Azt is említette, hogy három havi képviselői fizetésről jegyzék készült, és kifizetésre kerültek még a távozás előtt.³⁷²

Ekkor került kihallgatásra egyébként Holota János, az ideiglenes rendőrkapitány is. 22-én pedig Zeller Béla aljegyzőt hallgatták ki, aki elmondta, hogy január 7-én este hétkor ment haza anélkül, hogy bárki is értesítette volna arról, hogy mi van készülóban. Éjjel fél tizenegy órakor Bartos szolga felébresztette azon üzenettel, hogy a főjegyző úr hívatja. Azzal, hogy hivatali idő

³⁷¹ ŠA OANZ, NÚ 1244/1919

³⁷² ŠA OANZ, NÚ 1244/1919

éjjel nincs, visszautasította a hívását. Csak másnap értesült arról – elmondása szerint – hogy kik távoztak a városi tisztviselők közül.³⁷³

Aznap kihallgatásra került Bresztyán Pál városi pénztáros is. Elmondása szerint már múlt hónaptól a polgármester folyamatos jelentéseket kért a pénztár állapotáról. Aznap is kért jelentést, majd kérte, hogy adja át neki a honvédelemre szánt összeget. *„Kérte azonban azt is a polgármester, hogy a város és az alapok tulajdonjogát képző értékpapírokat, mert ezt én az általa kijelölendő két tisztviselő társamnak át fogom adni. Erre én írásbeli utasítást kértem, mire Steiner azt felelte, hogy most nincs ideje annak, hogy a polgármester csak írásban adja utasításait. Steiner megkérdezte Berkesit és Geletát, vajon ők itt maradnak-e? Nevezettek azonban kijelentették, hogy ők is elmennek. Ez után Steiner jelentette ki, hogy ő tőlem a pénztárban elhelyezett értékpapírokat át fogja venni, hogy azt megfelelő helyen letétbe tegye és kijelölje Berkesi és Geletát, hogy az értékpapírokat ők vegyék át tőlem.”*³⁷⁴

*„Ez után Steiner kérte, hogy háromhavi javadalmazás az összes járandósággal együtt fizessenek ki és utasította a főszámvevőt, hogy az erre vonatkozó elszámolást csinálja meg haladéktalanul. Hajnali egy órakor lejöttek Berkesi és Geleta hozzám és jegyzék ellenében átvették tőlem a város és az alapok tulajdonát képző értékpapírokat. Ezután jöttek a rendőrök a háromhavi bérükért. Megkérdeztem tőlük, hogy miért hagyják ott állásukat, amire ők kijelentették, hogy ők a főkapitány úr mellett akarnak maradni. A kihallgatás során még néhány szemtanút kihallgattak, viszont további ténytet nem tudtak feltárni.”*³⁷⁵

Az esetről több kihallgatás nem készült. A pénztáros beszámolója volt a leginkább mérvadó. A hónap végére teljesen lezárták az ügyet. A vizsgálóbizottság pedig kivizsgáltnak tekintette az ügyet. Ez alatt az idő alatt értelemszerűen nem tudták kikérdezni azt a három leginkább érintett személyt az ügy kapcsán. Így január 30-án tartott képviselőtestületi ülésen megállapításra került, hogy Steiner polgármester, illetve Berkesi és Geleta képviselő összesen 317.500 korona értékű vagyont tulajdonítottak el, amelyet egyelőre ismeretlen helyre szállított el.³⁷⁶

³⁷³ ŠA OANZ, NÚ 1244/1919

³⁷⁴ ŠA OANZ, NÚ 1919-146-54-es doboz

³⁷⁵ Uo.

³⁷⁶ ŠA OANZ, NÚ 1919-146-54-es doboz

5.2 Az érsekújvári vasutassztrájk

Az 1919. január 18-án megnyílt békekonferencián a csehszlovák delegációt ténylegesen vezető Edvard Beneš február 5-én ismertette először országa követeléseit, amelyek kedvező fogadtatásra találtak a döntéshozóknál. Sőt a csehszlovák határmegállapító bizottság, amely első ízben február 27-én ülésezett, március 14-re tulajdonképpen már meg is hozta a lényegi döntéseit, még ha a Csallóköz vagy Sátoraljaújhely hovatartozását, illetve az Ipoly mentén húzódó határszakaszt illetően voltak később is viták.³⁷⁷ Ezért írhatta Beneš korábban a Csehszlovák Nemzeti Tanács titkári szerepét betöltő Ivan Markovičnak címzett 1919. április 4-i keltezésű levelében a következőket: *„A Magyarországról és rólunk szóló döntés nem fog változni. Mindent megkapunk. A Dunát és az Ipolyt (nem tovább), az Ipoly menti vasút használatával. Az egész vasutat Losonctól teljesen 10-12 kilométerre Miskolctól északra és a magyarországi ruszin területeket is. Változás nem lesz. Csak nyugalom és magabiztosság.”*³⁷⁸

Csakhogy közben a megszállt területeken egyre halmozódtak a lakosság sérelmei, amelyeket a határmódosításból származó frusztráció még inkább felnagyított. Persze a munkanélküliség, az élelmiszerhiány, a Károlyi-kormányzat által bevezetett pótlékok elmaradása, a csehszlovák hatalom egyre arrogánsabb viselkedése önmagukban is elegendő okot adtak az ellenszegülésre, a februárban bekövetkezett események mögött azonban végig ott húzódott az a szándék, hogy a Csehszlovákiához csatolt magyar lakosság a hatalom és világ tudomására hozza, hogy nem akar Csehszlovákiához tartozni.

Tiltakozásuk kifejezésére pedig a sztrájk eszközt választották, amely békés, ám egyben hatékony nyomásgyakorló eszköznek számított. Így február 3-ával kezdődően a több mint két héten át változó helyszíneken és változó intenzitással folyó sztrájk határozta meg a szlovák országrész, különösen pedig déli területeinek a mindennapjait.

Az 1919. február 3-án kezdődő sztrájknak két egymástól független kiindulópontja Pozsony és Komárom volt, amelyek közül az első esetében a sztrájk kirobbanását nem lehet elválasztani a prágai kormányzat által Szlovákia élére kinevezett Vavro Šrobárnak és teljhatalmú

³⁷⁷ A csehszlovák határmegállapító bizottságról lásd bővebben: Gulyás László – Vízi László Tamás: *A csehszlovák-magyar határ születése a versaillesi békekonferencián, különös tekintettel a csehszlovák bizottság munkájára*. IN: *Medzi Trianonom a retribúciou Slovensko-maďarské vzťahy z právneho pohľadu*. Trnavská Univerzita – Právnická Fakulta, Trnava, 2021. 147-163; Simon Attila: *Csehszlovák iratok a magyar-szlovák államhatár kijelöléséhez (1918-1920)*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2019.

³⁷⁸ SNA, F. I. Markovič, k. 1., 19.

minisztériumának Pozsonyba való átköltözésétől. Azt ugyanis, hogy Šrobárék Zsolnáról, ahol december 11-től rendezkedtek be, az akkor német-magyar városnak számító Pozsonyba teszik át a székhelyüket, mindenki annak a jeleként értelmezte, hogy Csehszlovákia véglegesen be akar rendezkedni a Felvidéken. Ráadásul ebben az esetben Pozsonyt, az egykori koronázó várost gyakorlatilag szlovák központtá is emelték, így nem csoda, hogy elsősorban az itt élő magyar és német ajkú lakosságot bosszantotta a leginkább. Ugyanakkor ezt a jelzést a Felvidéken élő magyar közösség is megérezte. Legalábbis a felvidéki magyar (és német) szociáldemokrácia ekként értelmezte, és ennek megfelelően reagált rá.³⁷⁹

Az általános sztrájk valójában nem is Pozsonyban, hanem Komáromban kezdődött február 3-án, a reggeli órákban. Így talán kijelenthető, hogy Pozsony „Szlovákia fővárosává” való emelése bizonyos szempontból nem tekinthető a vasutassztrájk közvetett okának. Magyarán, az sokkal inkább a pozsonyi vasutasok aktivizálódásának és problémáik lokális kifejeződésének az eredménye. Tehát a vasutassztrájk szociális és ellátási nehézségek miatt robbant ki, és csupán a pozsonyi magyarság emelte a tiltakozásaik listájára.

Komáromban egyébként is szinte predesztinálva volt a vasutassztrájk kirobbanására, hiszen az akkor még szinte teljes egészében magyar várost egy hónappal a megszállás után a csehszlovák hadsereg jelenlétén kívül semmilyen szálak sem fűzték Csehszlovákiához. A városvezetést továbbra is a magyar hatóságok irányították, a hivatalok pedig továbbra is a budapesti utasításokat követték. Mivel a Duna-hídon még szabadon át lehetett menni, legalábbis napközben, a két városrész között sem szakadt meg a kapcsolat, sőt továbbra is egy városként gondolkodtak és cselekedtek.

A vasutassztrájk valódi okát keresve meg kell néznünk, hogy milyen nehézségekkel küzdött Komárom és a régió magyarsága. Itt gyakorlatilag kiindulópontnak a mindennapi élet megszokott menetét akadályozó problémák felszínre törését jelölhetnénk meg. A megszállt területeken például nem működött a vasúti közlekedés, így Komáromból a megszállás első két hetében sem Pozsony, sem Érsekújvár, sem Gúta felé nem járt a személyvonat. Pozsony és Komárom között január 22-én indult meg a közlekedés, igaz, hogy akkor is csak napi egy vonat közlekedett, s az is hatalmas késésekkel.³⁸⁰ A posta és telefonszolgáltatás gyakorlatilag nem működött, az élelmiszerellátás rendkívül hiányos volt, és persze a raktárak készletei is fokozatosan csökkentek, miközben a munkanélküliség kezdett óriási mértékeket ölteni.

³⁷⁹ Simon, 2021, 84

³⁸⁰ *Komáromi Ujság*, 1919. január 30. 2.

Különösen azt követően, hogy a csehszlovák katonai hatóságok megparancsolták a lőszergyár teljes leállítását. Így a gyár és az ott dolgozó 1 600 fő munka nélkül maradt.³⁸¹ Ez pedig már olyan kritikus tömeg volt, amely jó hátteret biztosított a városban amúgy is erős bázissal rendelkező szociáldemokrácia számára, amelynek küldöttsége február 3-án a délelőtti órákban felkereste Maccaluso ezredet, akinek megindokolták a sztrájk okait és átadták a sztrájkolók követeléseit. Ezek csupán részben voltak szociális természetűek, hiszen a munkásküldöttség a sztrájk okai között azt is említette, hogy ezzel akarnak tiltakozni a színmagyar területek megszállása ellen is.³⁸² A végül február 15-én véget érő komáromi sztrájkhoz a város teljes társadalma csatlakozott: a szervezett munkásokon kívül a városi és állami tisztviselők, a kereskedők és kézművesek, a vendéglősök és a sajtó képviselői is.

Komárom és Pozsony után a következő napokban többek között Érsekújváron és Nyitrán is sztrájkolni kezdtek a vasutasok. Sőt, Komárom mellett az első város, amely csupán órákkal később szintén sztrájkot hirdetett, Érsekújvár volt. A követeléseikben is megfogalmazott problémák rámutattak azokra a regionális, társadalmi problémákra, mely tiltakozó hullám egyik városról a másikra futótűzként terjedhetett tovább. Így ezzel képet kaphatunk arról is, hogy a sztrájk általánosságban véve elsősorban szociális problémák orvoslása érdekében született meg, és csak másodlagos szempont volt a magyar főhatalom és adminisztráció visszaállítása.

A szociális gondok hátterében a katonai jelenléttel egyetemben az új államhoz való tartozás annyit jelentett, hogy nem kerültek kifizetésre a gazdasági és háborús pótlékok. Ez pedig Érsekújváriban is a vasutasok sztrájkjához vezetett. A sztrájk kezdetén 1919. február 3-án 15 órakor megállították a toronyórát. A vasút vezetőségének figyelmeztetése ellenére nem vették fel a munkát. Ez azzal a fenyegetéssel járt, hogy a magyar nemzetiségű dolgozókat elbocsájtják és kiutasítják az országból. Gyakorlatilag a veszély nem volt alaptalan. 450 vasúti alkalmazottat bocsátottak el az állásukból, helyettük az osztrák tartományokból elmenekült cseh nemzetiségű alkalmazottak százai igyekeztek elfoglalni a megüresedett helyeket.³⁸³

A kormány óriási erőfeszítéseket tett a sztrájk hatásának eliminálására, különösen a vasút és posta működésének fenntartására. Ebben kaptak fontos szerepet a Csehországból áthozott vasutasok és postai alkalmazottak, ha pedig kellett, a katonaságot is munkába vezényelték.

³⁸¹ *Komáromi Ujság*, 1919. január 23. 2–3.

³⁸² *Komáromi Ujság*, 1929. február 20. 1.

³⁸³ Bencze Dávid: „Oltára volt az emberszeretnek.” *A Csehszlovák birtokbavétel és az érsekújvári Kossuth-szobor története*. Újkor.hu, 2021. január 23. <https://ujkor.hu/content/oltara-volt-az-emberszeretnek-csehszlovak-birtokbavetel-es-az-ersekujvari-kossuth-szobor-tortenete>

Csakhogymire az egyik helyen újraindították a forgalmat, addigra egy másik helyen kezdődött sztrájk. A vasutasokhoz és postásokhoz pedig általában csatlakoztak a különböző gyárak munkásai is. Érsekújváron 3 000 vasúti dolgozó kezdett sztrájkba. Például a bőrgyár munkásai elérték, hogy a munkarendet az ő részvételükkel dolgozzák ki.³⁸⁴

A vasutassztrájk mérlege még kutatásra szorul, de minden bizonnyal elmondható, hogy ez a kétnapos, nagyrészt Érsekújvárból szerteágazó sztrájk később az ország egész területére kiterjedt. Az itt megfogalmazott memorandum szövege hatással volt más magyarok által lakott területek vasúti csomópontjain dolgozókra. Az 1919. február 4-én megfogalmazott memorandumban a vasúton és a postán dolgozók a következő okok miatt függesztették fel a munkáikat: „*[Követeljük] a köztársaság kormánya által a magyar állami vasutak és a magyar posta alkalmazottainak előirányzott fizetés kifizetését. Annak érdekében, hogy a hivatásunknak megfelelő szolgáltatást nyújthassuk, követeljük az idegen személyek (cseh hadsereg és a cseh hivatalnokok) eltávolítását. Követeljük, hogy [a csehszlovákok] ne érezzék velünk imperialista törekvéseiket, és hagyjanak fel a magyar nyelv eltörlésére irányuló lépéseikkel, mivel tisztán magyarul lakta [terület] esetén ennek biztosítása elengedhetetlen. Az eljárás, miszerint magyarázat nélkül ilyen mértékben csökkentik a fizetésünket, a kapitalista célokat szolgálja. Elvárjuk, hogy intelligens, kultúránkhoz méltó, emberekhez méltó módon bánjanak velünk, s a jelenlegi helyzetünk jogalapot teremt arra, hogy a világ proletárjaihoz forduljunk segítségért. Legyen garantálva a politikai szabadság és az egyesülési jog olyan módon, ahogyan az a magyar államban működött, egészen addig, amíg a békekonferencia nem hoz igazságos döntést a területi kérdéseket illetően.*”³⁸⁵

Szomolányi szerint a magyar vezetés azt képzelte, hogy a béketárgyalásokat követően a város kiürítése megtörténik majd, és a régió újra Magyarország része lesz, ezért „*magyar göggel minden olyan intézkedést, amely a csehszlovák állam kiépítését célozta meg, ellehetetlenítették.*” A sztrájk oka pedig nem más volt, minthogy a magyar politika a pattanásig feszítette helyzetet, és csak az alkalomra vártak. Gondolták, hogy a Csehszlovák Köztársaság számára nem áll rendelkezésre annyi hivatalnok, hogy elvezesse ezt az országrészt. A vasúti alkalmazottakat folyamatosan hergelték, és leépítették az állományokat, így az elégedetlenség minden állomásra begyűrűzött. Ilyen hergelésnek számított az az álhíresztelés, miszerint a

³⁸⁴ ŠA OANZ, NÚ 1919-146, 54 dobozszám. Dikáczová, 2005/2, 115

³⁸⁵ VHA Praha, fond VVVS, k. 4, 239.

csehszlovák vezetés a rendkívüli segílyt³⁸⁶, amelyet a háború után vezettek be, nem tudja majd kifizetni.³⁸⁷

A sztrájk következménye az volt, hogy a szlovák vezetés elrendelte a számára megbízhatatlannak számító magyar nemzetiségű alkalmazottak elbocsátását, a későbbiekben csak azokat a személyeket alkalmazta, mind a hivatalnoki, mind a közalkalmazotti szférában, akik leteszik az új államnak a hűségesküt; a helyi rendfenntartó szervekre a leszerelés várt. A sztrájk hivatalos befejezését nehéz pontosan meghatározni. A polgármester és a főkapitány közreműködésével 1919. május 9-e után megkezdődött a munkába állás mozgalma. Érsekújvárbán 750 vasutas írta alá, hogy hajlandóak munkába állni, de sok sztrájkoló munkaviszonya soha nem rendeződött, bár voltak köztük olyanok is, akik már 25-30 éve a vasútnál dolgoztak. A kirúgott dolgozók mintegy fele Magyarországra települt.³⁸⁸ Azok az alkalmazottak, akik megbízhatatlannak minősültek, rövid időn belül nagyon nehéz helyzetbe kerültek, és gyakran megélhetési gondokkal is szembesülniük kellett. Jócsik Lajos, a jeles közgazdász, szociológus és író Csehszlovákia megalakulásakor mindössze kilencéves volt. A vasutassztrájk, majd a berendezkedő új hatalom túlkapásai, a háborút követő gazdasági válság, a városi centrumok átrendeződése, a munkanélküliség mind édesapja megpróbáltatásaiban összpontosultak, aki vasúti alkalmazottból, egy középosztálybeli státusból, hirtelen lámpagyújtógatóként és fűtőként talált alacsony fizetésű munkahelyet. Így a család egyfajta színvonal és presztízsvesztést szenvedett el.

A sztrájk állítólagos vereségének az oka szerintem a sztrájk vezető szerepének elégtelen alkalmazása, a prágai szociáldemokrácia központi vezetésével való nagyon gyenge kapcsolat, a célok egységének hiánya, a nacionalizmus és a sztrájkolók új munkásokkal való helyettesítésének előnyös lehetősége voltak Csehországból, Morvaországból és a környező szlovák falvakból. Néhányukat a szlovák nyelv ismeretének hiánya is elriasztotta a további munkától.³⁸⁹

Az államfordulattal társadalmi felemelkedésük, a középosztály alsó rétegeibe való megérkezés vált illúzióvá. Elvileg persze nyitva volt egy másik út a többségi középosztályba, de abban az esetben hűségesküt kellett volna tennie az édesapjának a csehszlovák állam felé, amely minden bizonnyal nemzetiségváltással járt volna együtt. A „visszahullás” jelei, gondok és aggodalmak

³⁸⁶ Havi 300 korona

³⁸⁷ Szomolányi, 1931, 51

³⁸⁸ ŠA OANZ, NÚ 1919-146, 54 dobozszám

³⁸⁹ Kočíš, Ladislav: *Nové Zámky v minulosti a v súčasnosti*. Nové Zámky, 1967, 79

szaporodtak. „Közbejött valami. Valamilyen árnyék hullott a szépen kitervelt békebeli álmok és közénk, letérített a polgári érvényesülés útjáról. De én úgy érzem, hogy vállaltam a letérülést. A fizikai és szellemi ember tudata teljesen összekeveredett bennem. A társadalmi helyzetről olyan egyszerű képeket alkottam magamnak, mint amilyen széles és szabad térségnek láttam a világot az eszmélkedő kezdetekben. A „lecsúszást” egy idő után már nem tekintettem tragikusnak, nem tartottam a kisebbségi helyzetből vagy sorsból folyónak sem, tényként fogtam fel, kiismerni igyekeztem a környezetet. Emberi és nemzetiségi tudatom egybeesett. Nem tudtam szétválasztani a kettőt, s talán van valami hitelesség ebben.”³⁹⁰

Természetesen nem mindenki választotta az otthonmaradás sorsát. Az 1919-től 1924-ig több mint 400 ezer magyart utasítottak ki, vagy kényszerültek menekülni, miután megtagadták a hűségesküt az utódállamok iránt, és elveszítették egzisztenciájukat.³⁹¹ Eddig mindössze 78 érsekújvári lakost sikerült azonosítani. Ezek az emberek családjakkal nagyrészt az 1919. február 4-én kirobbant országos vasutas-sztrájk résztvevői voltak. A menekültek egy része még hónapok, sőt évek múlva is a budapesti pályaudvarok mellékvágányain veszteglő marhavagonokban élt.³⁹²

„Nem volt rózsás helyzete – ahogy Szomolányi is említi – a csehszlovák vezetésnek sem. Hirtelen ezrek hagyták el állomáshelyeiket, és attól is tartani lehetett, hogy az államapparátus hirtelen összeomlik. Szerencsére ezres nagyságrenddel jelentkeztek a távozók pótlására. Főleg Cseh- és Morvaországból, Sziléziából, Ausztriából és Galíciából.”³⁹³

A Sztrájk ellen a szlovák ügyek vezetésével megbízott teljhatalmú miniszter a katonai parancsnoksággal egyetértőleg rendeletet adott ki, melyben úgy intézkedett, hogy mindazok az „állami hivatalnokok és alkalmazottak, akik 24 óra alatt nem foglalják el helyüket és meg nem

³⁹⁰ Jócsik, 1939, 17–18.

³⁹¹ A menekültkérdésről lásd bővebben: Ablonczy Balázs (szerk.): *Úton – Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2020; Ablonczy Balázs: „Maradtunk volna ott, ahonnan jöttünk!” *Magyar menekültpolitikák 1918 és 1924 között*. IN: Császtvay Tünde (szerk.): *Metszéspont. Tanulmányok Trianon 100. évfordulóján*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2021. 37–51.; Szűts István Gergely: *Elűzöttek. Menekültek, optánsok, vagonlakók*. Rubicon 2017/7-8. 52-61.; Szűts István Gergely: *Optálási jegyzőkönyvek mint a trianoni menekültkérdés forrásai*. Századok, 2018/6. 1236–1260

³⁹² Trianon 100 Kutatócsoport által létrehozott honlap alapján. IN: <https://trianon100.hu/menekultek> (Az adatbázist Dékány István: Trianoni árvák című könyvéhez készült, annak DVD-mellékleteként meg is vásárolható. A szerző, a Noran Libro Kiadó és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontja valamint az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport együttműködése tette elérhetővé az internet-felhasználók számára.)

³⁹³ Szomolányi, 1931, 24-25

kezdik a munkát, elbocsátatnak a szolgálatból és amennyiben a megszállott területen nem bírnak illetőséggel, ki lesznek tiltva a csehszlovák köztársaság területéről.”³⁹⁴

Ráadásul előbb bevezette az ország déli részére vonatkozó statáriumot, majd 1919. február 14-én a Teljhatalmú Minisztérium Nyitra vármegye területén elrendelte a nép nyelvén való hivatali ügyintézés, azaz hivatalosan csak a csehszlovák nyelvet lehetett használni.³⁹⁵ Tavasszal pedig sikerült a városi tanács tagjait is leváltani.³⁹⁶ Kvetán Lászlót Füzék János váltotta, aki Rózsahegy első helyettes tanácsnoka volt.

A sztrájkoló vasutasok a csehszlovák hatóságok kéréseit sorra tagadták meg. Ez nyilvánvaló volt, hiszen a csehszlovák hadsereg az érsekújvári vasutat egyébként is a területszerzések szolgálatába állította. Így jóval hatékonyabban tudta a hadsereg az állományát, az utánpótlást, a rekvirálásra szánt dolgokat és persze a fegyverzetét szállítani. A vasúti személyzet megtagadta azt a parancsot is, amikor egy páncélvonattal terveztek katonákat szállítani Balassagyarmatra. *„A vasutasok ezt megtagadták, mert — mondották — amíg a területi kérdések véglegesen nincsenek rendezve, nem vállalkozhatnak a csehek szolgálatára. Egyúttal követelték, hogy a forgalmat tisztán magyarul bonyolítsák, mert az egész vidék magyar és magyarból nem lehet egyik napról a másikra csehszlovákokat csinálni. A szociáldemokrata pártvezetőség közbenjárására a csehek parancsnoka megígérte, hogy Chmelár Lajost, a pártvezetőség tagját szabadon bocsátják. A városban nagy az élelmiszerhiány. mert a csehek egy napon mindent, amit lehetett, elhurcoltak a városból. A cikk további részében egyébként megjegyzi, hogy Érsekújváron egyébként is a csehek kegyetlenkednek a vasutasokkal. Egy mozdonyvezetőt véresre vertek.*”³⁹⁷

A tiltakozó hangulatot természetesen a magyar kormány is táplálta, hiszen amíg a csehszlovák kormánynak az érdeke az volt, hogy a békekonferenciával elhitesse, hogy a biztonságot és nyugalmat teremtettek az okkupált területeken, addig a magyar vezetés éppen az ellenkezőjét szerette volna elérni. Egy tudósítás is említést tett arról, hogy különböző felhívásokat és propagandaeszközöket vetettek be annak érdekében, hogy a megszállt területek lakosságát meggyőzze igazáról, vagy éppenséggel hergelje a tömegeket. Mindazonáltal a helyi csehszlovák katonai erők mindent megtettek, hogy az amúgy is robbanásig feszült hangulatot valahogyan kiküszöböljék. *„Ma délben megjelent Komárom fölött egy repülőgép és több száz*

³⁹⁴ Šrobár, Vavro: *Oslobodené Slovensko*. AEP - Academic Electronic Press, Bratislava, 2004. 19-20

³⁹⁵ Popély, 2010,30.

³⁹⁶ Saskó, 1969, 22.

³⁹⁷ *Világ*, 1919. február 6. 1.

példányban ledobta Károlyi Mihálynak a felvidéki elnyomott magyarokhoz intézett ismert üzenetét. A csehek gépfegyverrel lőttek a repülőgépre, amely háromszor körberepülte a várost és célját elérve Érsekújvár felé repült tovább. A csehek szuronnal és revolverrel igyekeztek meggátolni, hogy a lakosság a röpiratokat felszedje, de igyekezetük hasztalan volt.”³⁹⁸

Annak érdekében, hogy a felforgató elemeket a lakosság köréből kiküszöböljék, a várost vezető közhivatalnokokat sorra egyszerűen leváltották, s helyükbe cseh nemzetiségű hivatalnokokat állítottak. Érsekújváron 450 vasutast és 100 postást elbocsátottak, és helyükbe cseheket hoztak, a többiek elmenekültek. A sztrájkoló munkások ennek okán nehéz helyzetbe kerültek. Hiszen a szó szoros értelmében a megélhetésük forgott kockán. Munkánélküli segélyért nem folyamodhattak, emellett semmiféle élelmiszernek bevitelét a sztrájkoló munkások és vasutasok részére nem engedték meg. A korabeli sajtó ezekből a napokból már a sztrájkolókat kiéheztetéséről beszélt, hiszen a gabonabeszerezést és az őrlést is megtiltották a sztrájkolóknak.³⁹⁹

A többi hivatalnokot egyelőre meghagyták tisztségükben, s tovább folytathatták munkájukat. Az újonnan érkező hivatalnokok egyébként lojálisak maradtak a város lakosságához, s ugyanez fordítva is igaz volt. A lakosság egyrészt valószínűleg a rend helyreállítóit látta a cseh vezetésben, másfelől pedig alkalom sem nyílt arra, hogy valamilyen ellenállást szervezzenek. Így az érsekújvári lakosság látszólag közömbösen viselkedett, akik a tiltakozók csoportjához tartoztak, azokat ellehetetlenítették, akik csendben túrtek, azok viselkedésével a csehszlovák hadsereg több mint elégedett lehetett. Mondhatnánk, kezdett lassan beletörődni a város az új helyzetbe, amit az is bizonyít, hogy a város gazdasági élete újra kezdett működni most már csehszlovák uralom alatt. Ez az állapot nem volt hosszú életű, ugyanis a Tanácsköztársaság 1919. március 21-es kikiáltásától kezdve egy új fejezet kezdődött a város történetében.

³⁹⁸ *Világ*, 1919. február 11. 3.

³⁹⁹ *Világ*, 1919. február 13. 2.

5.3 Szimbolikus térhódítás és a Kossuth-szobor ledöntése

Az 1918 novemberétől 1920 tavaszáig tartó időszakot Csehszlovákiában a nemzeti diktatúra időszakának nevezhetjük. A törvényhozó és a végrehajtó főhatalmat a tervezett területein élő kisebbségek képviselői nélkül gyakorolta, így a kisebbségi lakosság megkérdezése és együttműködése nélkül fogadták el a köztársaság működését, benne a magyar lakosság életét is meghatározó alaptörvényeket: az alkotmányt, a nyelvtörvényt, a földreformtörvényt, a közigazgatási törvényt stb. A Nemzetgyűlés Szlovákia irányításával Vavro Šrobárt bízta meg. Az új államhatalom törvények és rendeletek sorával, s a Magyar Tanácsköztársaság miatt kihirdetett szükségállapot eszközeit is felhasználva kezdte meg a szlovákiai közélet magyartalanítását. Ennek részeként magyar tisztviselők, pedagógusok és más állami alkalmazottak százait bocsátották el munkahelyükről önkényesen, illetve a kért hűségük megtagadása következményeként. Valamiféleképpen pedig a szerzett területek magyartalanítására is sort kerítettek annak érdekében, hogy a mindenkori emlékezetet a saját arculatára alakítsák. Ennek következtében eltűntek a városokból a magyar jellegű műemlékek és szobrok is, gondoljunk csak a cseh légiósok által szétzúzott Mária Terézia pozsonyi szobrára, a dévényi és nyitrai millenniumi emlékművekre, a kassai honvédszoborra. Ezek mellett eltávolították a helyéről a rozsnyói, a losonci és az érsekújvári Kossuth-szobrot is.

Az új csehszlovák nemzetállam integráló, azonosságépítő és legitimáló politikát folytatott, és a lakosok között megpróbálta kialakítani a lojalitás érzését. Ezek a folyamatok főként a helyi szinteken valósultak meg. A város, mint tárgyi környezet és annak szimbolikus dimenziója közti korreláció a városi teret a kulturális emlékezet hathatós helyszínévé változtatta. A szimbólumok hatásossága az abszolút hatalom illúzióját keltette egy bizonyos közösségben, beleértve annak a lehetetlenségét is, hogy a környezetet megfelelő módon át lehet alakítani – és ez a szimbólumok összezsapásához vezetett.⁴⁰⁰

Jan Assmann elmélete szerint az emlékezet, amely alanyi jogon mindenkié, felosztható kommunikatív és a kulturális emlékezetre. *„A kommunikatív emlékezet az élő emlékezet szociabilitáshoz és rituális formákhoz kötött, alapjában az orális emlékezés gyakorlata; a kulturális emlékezet, ezzel szemben, a múlt átesztétizált és/vagy tudományossá tett emlékezetben tartásának a módusza, amely írott és másmilyen tárgyas formákat ölt, amilyen például a*

⁴⁰⁰ Mannová, Elena: *Dél-Szlovákia, mint képzelt terület*. IN: Vajda Barnabás (szerk.): *Államhatár és identitás*. Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom 2011. 19-20

vizuális reprezentáció vagy az intézményteremtés (szobrok, múzeumok, levéltárak).”⁴⁰¹ A kommunikatív emlékezet még csak szóban élt, a kulturális emlékezet viszont már lejegyzésre, megőrzésre és továbbadásra került, így igazolható Assmann elmélete: azaz hogy írásbeliség nélkül a kollektív emlékezet a mondák és mesék szintjén öröklődik tovább. Eszerint írásbeliség nélkül igazából egy etnikai csoport történelmi emlékezete generációról generációra csak olyan alacsony szinten adódik át, aminek minimális társadalmi szervezőereje van, és minimális a narratív, elbeszélő jellege.⁴⁰²

Pierre Nora francia történésztől pedig tudhatjuk, hogy a múltunk, az identitásunk egyik legmeghatározóbb pillanata az emlékezésben összpontosul. Az, hogy milyen viszonyunk van a múltunkkal, az identitásunkkal, leginkább a különböző emlékezeti helyekhez fűződő viszonyunk határozhatja meg. Az emlékezeti helyek legkifejezőbb formái a különböző tárgyi formákban öltenek alakot. Gondoljunk csak a családi szinten a különböző sírhelyek ápolására, vagy nemzeti nézőpontból a különböző szobrokra, emlékművekre.⁴⁰³

Amikor azt mondjuk, hogy egy nép „emlékezik”, akkor gyakorlatilag a múltat tevékeny módon továbbadja a jelen nemzedékének. Az évfordulós megemlékezések formalizált egyezséget teremtenek azért, hogy kötelező erejű jelentéssel lehessen felruházni a közösen és különösen intenzíven átélt történelmi eseményeket, amely sokszor a kollektív emlékezet politikai mondanivalót hordozó, közvetlenül állami, azaz emlékezetpolitikai segédlettel létesített monumentummá csap át.⁴⁰⁴ Tehát ennek a kulturális emlékezetnek a milyensége határozza meg ma a saját és más nemzetek közötti viszonyunkat is, sőt tovább bonyolíthatja a viszonyt, amikor a hivatalos (állami) megemlékezési szertartások tudat- és attitűdformáló befolyása is eltölpül az informális tájékoztatások csatornáinak szerepéhez képest. Tehát főként a közösségi és hivatalos nemzetkonceptiót képviselők kívánnak szobrokat, utcaneveket, alternatív történelmi könyveket (emlékezeti helyeket) „gyártani”.

Így a csehszlovákiai magyar közösség számára az identitásformálás kérdésében létfontosságúnak bizonyult, hogy szobrait megtarthassa, magyar nemzeti jellegű ünnepeit megünnepelhesse. Az impériumváltás pedig magával hozta, hogy a csehszlovákiai magyar régiókban a közösségi identitásformálás gyökeresen megváltozzon. Nemcsak nemzeti ünnepei

⁴⁰¹ Idézi: Gyáni Gábor: *Elveszített múlt*. Nyitott könyvműhely, Budapest, 2010. 68

⁴⁰² Uo. 76

⁴⁰³ Nora, 1999/3

⁴⁰⁴ Gyáni, 2016, 45

változtak meg, hanem néhány város elveszítette a magyar arcukat és történelmi szobraikat is. Hasonló történt Érsekújvár magyar lakosságával.

A kiegyezés után, de különösen a honfoglalás ezeréves évfordulójának időszakában számos köztéri szobor, emlékmű született szerte a Kárpát-medencében. A reformkor nagyjait ábrázoló szobrok célja a magyar identitás erősítése, a hazafiasság fővárosi és vidéki kiterjesztése volt. Kossuth Lajos szobrát már a millenniumi ünneppsorozat keretében szeretnék volna felavatni Érsekújváron, de a mű a Czuczor-szoborral együtt nem készült el időben. A másik szóba jöhető időpont a Rákóczi-szabadságharc 200. évfordulója volt, de ekkor már esedékes volt Rákóczi hamvainak hazahozatala, ezért a két szobor és a három (Rákóczi, Bercsényi és Bottyán emlékére állított) emléktábla avatására csak 1906. június 17-én került sor. Így viszont az ünnepség országos jelentőségűvé növekedett. Székely Ernő művét az ekkorra már a Kossuth nevét viselő főtéren avatták fel. Ezzel az időponttal egyébként megelőzték a fővárost, ahol ebben az időben még nem állt szobra Kossuthnak. Az egészalakos bronzszobor két méteres volt, és egy ugyancsak két méter magas gránit talapzaton állt. A főtéren a nevét viselő főtéren egy kovácsolt kerítés díszítette.⁴⁰⁵

Az átadó ünnepségről a Vasárnapi újság számolt be részletesen: „Ennyi hazafias emléket egyszerre ünnepelni ritka dolog s az ünnep napja bizonyára emlékezetes marad a város derék lakossága szívében. Országos jelentőségű volt az ünnep már tárgyainál fogva is, s ez országos jelentőségét fejezte ki az ünnepi vendégek nagy sokasága s előkelősége. Megjelent atyja emlékének ünneplésén Kossuth Ferenc, beszédet mondott a kurucz hagyományok lelkes bűvára és ápolója, Thaly Kálmán, képviseltette magát egyik alelnökétől vezetett küldöttséggel a képviselőház, egyik tanácsnokával a főváros; nem hiányzott a Kisfaludy-Társaság küldötte sem. Az ünnep külsőségeiben, az ügyes rendezés, a földművelő nép részvételének elmés és érdekes módja dolgában sok tekintetben friss, újszerű színeket vitt az efféle ünnepek megszokott sablonjába, belső tartalmát pedig az elhangzott beszédek magvassága tette jelentőssé s még inkább az a tiszta hazafias lelkesedés, mely szívben-lélekben egyé olvasztott urat és egyszerű földművelőt. Szép ünnep volt, Érsekújvár büszke lehet rá; sikeréből kijut egy rész a két szobrásznak is: Székely Ernőnek, a ki a szobrokat s a debreczeni Tóth Andrásnak, a ki az emléktáblákat készítette.”⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ Elbe István: *Kossuth-szobrok – Érsekújvár. Trianon 100 – Emlékműveink sorsa a Kárpát-medencében*. 27. rész. Elérhető: https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2020/10/15/kossuth-szobrok_ersékujvar

⁴⁰⁶ *Vasárnapi Újság*, 1906. június 24. 1

Az ünnepségen tehát Kossuth Lajos fia, Ferenc is jelen volt. A főváros is képviseltette magát, a képviselőház küldöttséggel tisztelgett. Rengeteg vendég érkezett az ország minden tájáról, amit a *Vasárnapi Ujság* fényképei is dokumentálnak. Az épületeket gazdagon fellobogózták és virágfüzérékkel díszítették fel. Az ünnepély fényét lovas díszszázad parádés felvonulása emelte. Az ünnepi beszédet Thaly Kálmán történettudós, a kuruckor lelkes kutatója mondta. Elhangzottak más szónokok beszédei is.⁴⁰⁷ A sajtó beszámolójából arra következtethetünk, hogy a város valóban nagy becsben tartotta a főterén álló szobrot annak ellenére, hogy nemzeti szempontból a vegyes ország magyar periferiáján volt található. A város és a tőle északra fekvő települések nemzeti összetételét tekintve – Tardoskedd községet leszámítva – a nyelvhatáron húzódott, így magyar szempontból kiemelt fontossággal bírt a nemzeti jellegű szobor léte.

Érsekújvár elfoglalását követően egy viszonylag konfliktusmentes időszak eljövetele azonban még mindig várhatott magára, a Tanácsköztársaság kikiáltásával a városi lakosság a csehszlovák főhatalom szemében gyanússá vált, a statárium bevezetésével Vavro Šrobár teljhatalmú miniszter biztosítani kívánta a helyzetet a megszerzett területeken, hogy ne kerüljön sor egy esetleges ellenállásra, hiszen a Tanácsköztársaság egyszerre hirdetett ideológiai- és nemzeti ellenállást. Érsekújvárbán ezzel egyetemben rendkívül feszült helyzet alakult ki.

Mit is jelentett ez a rendkívüli helyzet, és hogyan hozható összefüggésbe a nagy becsben tartott érsekújvári Kossuth-szoborral? A válasz nagyon egyszerű. Adott volt egyfajta feszültség, amely a területek birtokbavételét követően párhuzamosan jelen volt a csehszlovák legionaristák és a megszállt területek magyarsága között, hiszen az egyik olvasatban egy nemzetközi biztosíték birtokában foglaljuk el a területeket, amelyek nem, hogy nem hasonlítanak a nemzeti felfogásunkhoz, hanem azok széles ellentétben állnak az identitásunkkal. Kossuth erre kiváló példa, hiszen a magyar nemzet hőse, és lényegében a szlovák nemzeti tudatban maga az ellenség. A másik oldalon ugyan végre megérkezik a rendet teremtő egység, de tulajdonképpen más feladattal nem ruházta fel a közösség...

Az amúgy is fortyogó felszín alatt pedig reális ellenségképek is születtek 1919 májusában. Hiszen a két ország gyakorlatilag háborúban állt egymással. A komáromi, május elsejei sikertelenség pontosan az érsekújvári kiségitő erőknek volt köszönhető. Így az esetet bizonyos tekintetben mind az érsekújvári magyar és a csehszlovák legionarista is hordozta magában. Ráadásul szóbeszéd és bizonyítatlan üggy keletkezett pár héttel az incidens előtt arra

⁴⁰⁷ *Vasárnapi Ujság*, 1906. június 24. 2

vonatkozóan, hogy valamifajta magyar atrocitás történt arra vonatkozóan, hogy csehszlovák feliratokat rongáltak volna. A beszámoló érdekes önmagában is, hiszen bizonyítatlan marad a szlovák feliratok, ráadásul az ügyben komolyabb szemtanút sem találtak.⁴⁰⁸ Így feltételezhető, hogy csupán ürügy tekintetében, megkonstruált esetről van szó, ahol ekkor még nem lehetett tudni, hogy végül mire megy ki a játék, a cél csupán annyi volt, hogy történjen valami. Az állításom pedig nem csak a furcsa beszámolók tanúsítják. Egyszerűen a logika is, hiszen nem, vagy alig lehetett rá precedens, hogy egy viszonylag színmagyar városban szlovák jellegű táblákat találjanak. Persze, ha nem merítik ki a falragaszok és a hirdetések a táblák fogalmát. Anélkül pedig nehezen lehet elképzelni, hogy a háborús helyzetben alig működő vállalkozásnak hirtelen megérte szlovák nyelvű táblákat kifüggeszteni, azokért pénzt áldoznia, amikor a nyersanyagellátás és a gazdasági, felvásárlói piac, az 1919-es évig amúgy is komoly nehézségekkel küszködött. Mindenesetre megszületett és életben voltak olyan feszült helyzetek, ami által bárki úgy érezhette, hogy feljogosítva van, hogy elégtételt vegyen.

*„1919. május 22-én éjjel a csehszlovák legionáriusok a cseh vasutasokkal karöltve a város főterén álló Kossuth Lajos szobrának a nyakára hurkot vetettek, és azt ledöntötték, majd a Széchényi utcán kivonszolták a vasútra. Innen aztán az erősen megsérült szobrot vasúton Csehországba szállították.”*⁴⁰⁹ – vallja ezt Vágovits Gyula a krónikájában. 1919. május 22-én minden bizonnyal nagy mebotránkozással fogadta város és vezetése az esetet, ugyanis még aznap összehívták a képviselőtestületet, hogy megtárgyalják az eseményeket.

A testületi gyűlésen a polgármester beszámolt a szobor ledöntéséről. Elmondása szerint *„az éjjel nyugovóra térése előtt a fékezhetetlen tömeg a főtéren lévő Kossuth-szobrot ledöntötte, és azt vonszolja az utcákon végig.”* A nyomozás szerint *„a megszálló csapatokhoz tartozó katonák és a szolgálattételre ide másvidékről kirendelt vasúti munkásokból álló, mintegy 80-90 főnyi csoport a szobrot kegyetlen módon ledöntötte, és azt kocsira tette, majd kötéltre illesztve a földön vonszolták az utcákon végig a vasútállomáshoz, majd ott összezúzták.”* Megjegyzi, hogy három héttel korábban egy katonákból álló kisebb csoport már megkísérelte a szobor megrongálását, de ekkor elzavarták őket.⁴¹⁰

A jegyzőkönyv beszámolója alapján tehát kiderült, hogy a szobrot nem szállították Csehországba, mint ahogyan azt Vágovits leírta, viszont tény, hogy a szobrot

⁴⁰⁸ ŠNA, Fond Vavro Šrobár, 637/1919

⁴⁰⁹ Vágovits, 1944, 81

⁴¹⁰ ŠA OANZ, NÚ 2136/1919

megsemmisítették. Így nem meglepő a polgármester reakciója: „*Kossuth Lajos szobrát a városi társadalom emelte, eszmeképe volt ezen szobor a szabadságszerető népeknek, s a népjogokért vívott küzdelmeknek. Oltára volt az emberszeretetnek, mert hiszen Kossuth Lajos áldásos életében egyedül a haza összes polgárainak boldogságáért küzdött és áldozott. Elismerte ezt a nagyvilág, sőt a teljes szabadság nagyföldjén, Amerikában is emeltek neki szobrot. Ezen bekövetkezett vandalizmus mélyen sértheti a város polgárságának az összességét, bántja és sérti annál is inkább, mert ezen város közössége nyugodt és önfeláldozó türelemmel viselkedett a megszállás idejétől mostanáig. Nem szolgáltatott reá semmi okot, hogy a megszállás céljából ide vezényelt katonák és vasúti alkalmazottak a város kegyeletteljes érzületét ily tettel a legmélyebben megsértsék.*”⁴¹¹

A jegyzőkönyvben Kvetán László konstatálta: hogy Érsekújvár lakossága a csehek megszállását békésen fogadta ugyan, azonban ez az ügy nyugtalanságot hozott a mindennapokba, és tart tőle, „*nemhogy a város polgársága körében ezen szomorú eset messzebbmenő nyugtalanságot és felháborodást keltsen, indítványozza, hogy a tanács azonnal menjen át a katona parancsnoksághoz, s a felbomlott rend és nyugalom helyreállítását kérje.*”⁴¹² A város polgármestere az ügy békés megoldását sürgette, az eset kivizsgálását a megyei zsupánhoz, illetve a teljhatalmú miniszterhez is kérvényezte. Vavro Šrobár egy válaszevlélben biztosította Kvetán László polgármestert, hogy az incidens kivizsgálására maga jár közben.⁴¹³

Ezzel párhuzamosan a megyei lapok, melyek csehszlovák fennhatóság alá tartoztak, nem adtak számot az esetről, mi több, a lapok vezércikkei a csehszlovák területeken élők békés életét felforgató magyar propaganda tevékenységéről számoltak be. Kritikus hangvételben „magyarázták”, hogy a magyarok még mindig a Monarchiához hűek, minthogy a magyar nemzetiségű személyek nem képesek beilleszkedni Csehszlovákiába, mert nem képesek haladni az új demokratikus népek egyenjogúságát hirdető eszmékkel.⁴¹⁴

Az érsekújvári Kossuth-szobor ledöntését végül nem vizsgálták ki, ugyanis a katonaságnak nem maradt rá ideje. Vágovits visszaemlékezése alapján 1919. május 28-án, amikor éppen a polgármesternél tartózkodott, a város parancsnoka bejelentette, hogy beállt a hadiállapot. A változások következtében a helyi csehszlovák csapatok néhány napra kénytelenek voltak

⁴¹¹ ŠA OANZ, NÚ 2136/1919

⁴¹² ŠA NŽ 444/1919

⁴¹³ ŠA NŽ 444/1919

⁴¹⁴ *Nitrianske noviny*. 1919. május 26. 1

elhagyni a várost. Így is történt, másnap, 29-én a Vörös Hadsereg átkelt az Ipolyon, majd Esztergom–Párkány vonalon vonult Érsekújvár felé. A várost a csehszlovák hadsereg június 1-jén teljesen kiürítette, a katonákkal együtt menekültek a feltételezett tettesek is. Ugyan a Tanácsköztársaság visszaszerezte Érsekújvárt, de a magyar idősakkal elszállt annak lehetősége, hogy a szobor-ügy kivizsgálásra kerüljön. A Vörös Hadsereg egy hét után visszahúzódott, és a település immár végleg csehszlovák fennhatóság alá került, majd fokozatosan megtörtént a városban található magyar szimbólumok, emlékhelyek, utcanevek stb. eltávolítása, vagyis szimbolikusan is elfoglalták a csehek a várost.

A szobor épségben megmaradt talapzatát az első bécsi döntés után Csicsátka Ottó érsekújvári szobrászművész országzászlóvá alakította át. A plébániatemplom előtti Kossuth Lajos téren felállított országzászló egészen 1945-ig szolgált. Az új államhatalom uralomra kerülését követően az országzászlót likvidálták. A talapzat – melyen akkor még mindig látható és olvasható volt a „Kossuth” felirat – a városi Szent József temetőbe került, onnan 1969-ben a hulladékgyűjtőbe vitték, ott kötőrő kalapáccsal szétverték, és építőanyagként használták fel.⁴¹⁵

⁴¹⁵ Strba, 2017. 249

5.4 Érsekújvár a Tanácsköztársaság idején – harcok a városért

Károlyi külpolitikai stratégiája 1919. március 20-án kudarccal végződött. A túlzó ragaszkodása a belgrádi konvencióhoz, a wilsoni elvek melletti folyamatos érvelése, valamint a francia vezetés felé mutatott teljesítési politika nem volt elegendő. A nagyhatalmak háború utáni elképzelései nem csak szavak és ígéretek szintjén váltak köddé, de azáltal, hogy a győztes államok ülhetek tárgyalóasztalhoz, alakíthattak bizottságokat, érvényesíthették akaratukat, a gróf kívánságai és ezzel együtt egy ország sorsa érdektelenné vált. A várt pozitív hatás helyett ezen a napon újabb Vix-jegyzék került benyújtásra, amelyben az antant újabb területek kiürítését követelte a magyar kormánytól, amit a Berinkey-kormány elfogadni nem akart, elutasítani nem mert.

A kormány ezért lemondott, Károlyi Mihály köztársasági elnök pedig a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot bízta meg a kormányalakítással. A párt Landler vezette balszárnya azonban még március 20-án megegyezett a bebörtönzött Kun Béláékkal a proletárdiktatúra megalakításában. A puccsot másnap reggelig végre is hajtották, szétkürtölve Károlyi lemondását. Másnap, vagyis 1919. március 21-én, Budapesten plakátok hirdették a Garbai Sándor vezette Forradalmi Kormányzótanács megalakulását, az első szovjet mintára létrehozott európai állam születését. A Tanácsköztársaság 133 napja alatt megpróbált szovjet példára kormányozni: megkezdte a földek és üzemek állami tulajdonba vételét, diktatúrát hozott létre, harcot indítva a „régirend”, főként a nemesség, a gazdag polgárság, parasztság és az egyházak ellen. Az „osztályharc” a szovjet Cseka mintájára létrehozott terrorkülönítmények vezetésével folyt, amelyek a vidéket járva „bíraskodtak” a gyanús elemek felett.⁴¹⁶

A Lenin-fiúk vérengzései, a Szamuely Tibor különítménye által vezetett „halálvonat” felbukkanása rettegéssel töltötték el az egész országot.⁴¹⁷ Ugyanakkor Böhm Vilmos vezérkari főnöksége alatt állt fel a Vörös Hadsereg, amely a Vix-jegyzék visszautasítása után harcba kezdett a Felvidéken, részsikerei után pedig kikiáltotta Eperjesen a Szlovák Tanácsköztársaságot.⁴¹⁸

⁴¹⁶ Legutóbbi kutatások közül lásd: Hatos Pál: *Rosszfiúk világforradalma. – Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2021.

⁴¹⁷ Bödök Gergely: *Vörös- és fehérterror Magyarországon (1919-1921)*. Doktori értekezés, Eszterházy Károly Egyetem, Eger, 2018. 131-137

⁴¹⁸ Erről lásd bővebben: Sztancs Gábor: *Keleti szlovákság, Kassa és a Szepesség 1918 őszén: Északkelet-Magyarország kormányzati és regionális megközelítésben*. Doktori értekezés, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Eger, 2021.

Az ország megszállásának a folyamata számos helyi konfliktust szült a berendezkedést előkészítő katonai hatóságok és a helyi lakosság között. A legjelentősebb helyi és regionális ellenállásokra jellemző volt a szervezett munkásság részvétele, vezető szerepe. Mint említettem, a konfliktusok kísérőjelenségeként a főhatalom- és államváltással, a szerzett szociális kedvezmények elvételével szemben a helyi munkástanácsok, szervezetek és csoportosulások fejezték ki tiltakozásukat vagy szerveztek sztrájkokat. A felvidéki vasutassztrájkokban, mint ahogy az érsekújváriban is tevékenyen nem csak a munkásréteg különböző csoportjai vettek részt, hiszen a sztrájkok lebonyolításában a katonai és polgári megbízottakkal való tárgyalásokban, és a letartóztatottak között is jelentős számban képviselte magát a szociáldemokrata és konzervatív aktivisták, tisztviselők.⁴¹⁹

A sztrájkmozgalmak terjedésével párhuzamosan a győztes országok demokratikus közvéleményébe, a „wilsoni elvek” érvényesülésébe vetett remények helyébe a győztesek és a szomszédok törekvései ellen érkezett elkeseredettség lépett. A megszállás elleni érvek között a szociáldemokrata közvéleményben egyre hangsúlyosabban jelent meg a gondolat, hogy a szomszédos államoknak a győztesek által biztosított. A magyar részről jogszerűtlennek tekintett megszálló tevékenység az anarchia és a bolsevizmus számára teremti meg a feltételeket.⁴²⁰

Arról, hogy hogyan hatott a csehszlovák uralom alá került magyar lakosságra a Tanácsköztársaság kitörésének híre, és hogyan viszonyult ezután a csehszlovák államhoz, ellentmondásosak a források. Saskó Gyula tanulmányában például úgy emlékezett vissza, hogy *„a cseh impérium mindjárt kezdetben tűzzel-vassal nekiment mindennek, ami magyar vonatkozású volt úgy közigazgatási, politikai, kulturális, társadalmi, mint gazdasági téren. Százával bocsájtotta el állásából a magyar tisztviselőket, vasutasokat, postásokat, akik önérzetesen magyarnak vallották továbbra is magukat.”*⁴²¹ Más források viszont arról tanúskodnak, hogy a csehszlovák megszállás valójában a nyugalmat és a rendet hozta magával. Mindazonáltal leszögezhetjük, hogy egyfelől nem történtek különösebb intézkedések a birtokba vett területeken, amelyek kifejezetten a magyar ajkú közösség ellen irányultak volna, egészen a Tanácsköztársaság megalakulásáig.

⁴¹⁹ *Népszava*, 1919. február 5. 2-3

⁴²⁰ *Népszava*, 1919. január 3. 1

⁴²¹ Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László: Mit élt át a Felvidék. Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége, Budapest, 1939 IN: <https://watson.sk/?id=674>

Másfelől pedig a lakosság ideiglenes állapotnak fogta fel a csehszlovák katonaság jelenlétét, így nyugtalanságra egészen addig nem volt okuk, amíg úgy vélték, hogy a mindennapi élet boldogulásához szükséges javak biztosítva vannak.

A változást 1919 tavaszán lehetett érezni, amikor a szociális ellátás döcögni kezdett. Piccione tábornok hasonlóan értékelte a magyar lakosság nyugtalanságának az okát. Szerinte a magyarok nyugtalansága mögött nem a csehszlovák ellenesség rejlett, hanem sokkal inkább „*az élelmiszer (...) a szén, a petróleum hiánya*”, másrészt a pénz lebélyegzésében és a csehszlovák hadseregbe való sorozás kihirdetése. Piccione úgy látta, hogy a kialakult problémák orvoslása elmaradt, hiszen olyan szigorú intézkedések kerültek bevezetésre, amelyek csak eskalálni tudták az ellenérzéseket a magyar lakosság körében.⁴²² Šrobárek azonban szigorítani kezdtek a már bevezetett intézkedéseken. A Magyarországi Tanácsköztársaság március 21-i megalakulása statáriális helyzetet teremtett Szlovákiában.

Zselízen az ellenállás tragédiához vezetett. A településen március 20-án a bevonuló parancs ellen tiltakozva a fiatalok egy csoportja több alkalommal hazafias dalokat énekelve végig masírozott a település utcáin. A helyi csehszlovák őrség ezt provokációnak, legalábbis fenyegetésnek érezte, emiatt – talán a lincseléstől való félelmükben – bezárkóztak a jelenetsor elől a csendőrőrs épületébe.

Tartva attól, hogy az esetleges tettegesség még kialakulhat, a közeli oroszok cukorgyár katonai őrségétől kértek telefonos segítséget.⁴²³ A gyárban tartózkodó katonaegység ekkor gyakorlatilag a feljebbvalójuktól kapott engedély hiányában, a katonaság előírásait be nem tartva, mintegy tucat emberrel megindultak Zselíz felé. A vasutat használva könnyedén és gyorsan értek a helyszínre. Itt szétválva megkezdték a teljes település átvilágítását. Ekkor már a helyi csendőrőrsben tartózkodók fellélegezhettek. Pillanatok alatt rátaláltak a tüntető lakosok egy nagyobb csoportjára. A feszültség és a meggondolatlanság számlájára írható talán, hogy hirtelen káosz tört ki a katonák körében. Gyakorlatilag minden figyelmeztetés nélkül a tömeg közé lőttek, és mintegy 30 lövés dördült el, amelyeket nem csupán a találkozás pillanatában lehetett hallani, hiszen a közeli vendéglőig követték és lőtték a szétfutó tömeget. A sortűz – ahogyan a helyiek tartják számon, talán helytelenül, hiszen sokkal inkább nevezhetnénk

⁴²² VHA, f. VVVS, k. 4, 419.

⁴²³ NA ČR, fond Presídium ministerstva vnitra, AMV 225, k. 1455; Idézi: Simon, 2021, 99-100

vérrontásnak – következményeként öt polgári lakos az életét vesztette, és számosan megsérültek.⁴²⁴

Mindazonáltal, hogy a katonák fellépésének és fegyverhasználatának a jogosságát a hadseregben is megkérdőjelezték, a következő napokban a teljes oroszai hadseregállományt átvezényelték, a vizsgálat során megnevezett felelősöket bíróság elé citálták.⁴²⁵

A Zselízen történt tragédiának azonban nem kellett volna megtörténnie, ha a hadsereg vezetése sokkal inkább átgondolt módszerrel lépett volna fel, és nagyobb energiákat mozgósított volna a behívások alkalmával. A csehszlovák hadügyminisztériumban ugyanis már 1918 decemberében megszületett az a döntés, miszerint a hadseregbe ténylegesen csak a csehszlovák nemzetiségű személyek lépnek be, vagyis – magyarázta Simon Attila a könyvében – *„olyan döntés született, hogy a csehszlovák hadseregbe a nem cseh és szlovák nemzetiségű személyek, bár jegyzékbe lesznek véve, de ténylegesen nem lesznek mozgósítva.”*⁴²⁶

Eközben Magyarországon megkezdődött a Magyarországi Tanácsköztársaság mintegy 100 napos időszaka. A bolsevik hatalomátvételt Prága és különösen Pozsony nem nézte jó szemmel. A csehszlovák állam rendjét közvetlenül fenyegető eseményként értékelték, ami annyiban mindenképpen indokolt volt, hogy a munkásmozgalom körében, amely Felvidéken és különösen a magyar lakta vidékeken nagy népszerűségnek örvendett.

A csehszlovák vezetés számára a bolsevik megjelenés egyszerre jelentett veszélyt és lehetőséget. Veszélyt különösen a szlovák kormányzat köréből éreztek, attól tartva, hogy a friss és tapasztalatlan lábakon álló ország vezetését megdöntik. Éppen ezért, Šrobár 52/1919. számú rendeletével március 25-i hatállyal Szlovákia egész területét érintő statáriumot hirdetett. Ennek értelmében a rögtönítélő bíróságok által halállal büntetendő cselekménnyé minősült a *„hűtlenség, lázadás, gyilkosság, szándékos emberölés, a közegészség ellen halál okozásával elkövetett bűntett, rablás, gyújtogatás, vízáradás okozásának büntette, vaspályákon, távirdában, távbeszélőn elkövetett közveszélyű cselekmény.”*⁴²⁷ Sőt, a statáriális bíráskodással

⁴²⁴ A csehszlovák katonai források 2 ill. 3 halotról tesznek említést. vö. pl. NA ČR, PMR, k. 3196, 168/1919; a helyi emlékezet 5 személyről tud, akiknek a nevét Zselízen emléktábla is őrzi. vö. pl. Új helyre került az emlékmű. *Zselízi Hírmondó*. 2019. április 4. 5; Sipos Béla helytörténész és Horváth Géza visszaemlékezései alapján Csonka Ákos állított össze anyagot.: https://csonkaakos.blog.hu/2019/04/04/a_100_evfordulon_uj_helyre_kerult_a_zselizi_sortuz_aldozatainak_emlektablaja; https://csonkaakos.blog.hu/2018/03/23/marcius_23_a_zselizi_martirok_napja

⁴²⁵ Simon, 2021, 100

⁴²⁶ Uo.

⁴²⁷ Molnár: Kassától, IV., 54.

a polgárok jogainak korlátozása is együtt járt: tilos volt a gyülekezés, korlátozták a vendéglők és kávéházak nyitvatartási idejét, éjszakai kijárási tilalmat rendeltek el, a szigorú határőrizetet vezettek be és teljesen lezárták a pozsonyi, a komáromi és a párkányi Duna hidat, amelyen csupán a Csehszlovákiából kiutasított személyeket engedték át.⁴²⁸

A statárium kihirdetésével egy időben a szinte diktatori hatalommal felruházott Šrobár parancsba adta a munkásvezérek és más – az állam szempontjából veszélyesnek ítélt – személyek internálását: „*A szükségállapot kihirdetését követő napon Illavára internálják a bolsevik és kommunista mozgalom összes vezetőjét, és az egyéb veszélyes elemeket, és küldjenek erről jelentést*” – tartalmazta a teljhatalmú minisztériumból a megyék élén álló zsupánoknak kiküldött rendelkezés.⁴²⁹

A Tanácsköztársaság megalakulása és a magyarországi bolsevik berendezés megszületése azonban lehetőséget is teremtett Csehszlovákia számára. Az ideiglenes csehszlovák-magyar államhatárral ugyanis nem volt teljesen mindenki elégett. A csehszlovák területeket délebbre szerették volna kiterjeszti, ezt bizonyítja egyébként Beneš párizsi tevékenysége is, aki a lehető legtöbb területet szeretne megszerezni Csehszlovákiának.⁴³⁰ Az erre irányuló első elképzelések megvalósításához a csehszlovák félnek a Magyarországi Tanácsköztársaság megszületése nyújtott esélyt, ugyanis a bolsevik veszély elleni harc ürügyén először Románia, majd Csehszlovákia is rátámadt a Tanácsköztársaságra, és a csehszlovák hadsereg az ún. második demarkációs vonalig nyomult előre. Ha sikerül a támadás, akkor esély nyílhatott volna arra is – még akár a demarkációs vonal ellenére –, hogy Csehszlovákia nemcsak Miskolcot, de a salgótarjáni szénmedencét és a tokaji borvidéket is bekebelezte volna. Az április 27-én meginduló csehszlovák támadás kezdeti sikereit azonban a Tanácsköztársaság vörös hadseregének ellentámadása, majd május 30-án kezdődő ún. északi hadjárata követte, amelynek eredményeként Felvidék egy jelentős része újból magyar kézre került.

A szükségállapot nem volt alaptalan, és a bolsevik vezetés sem rejtette véka alá szándékát. Magyar felségjelzésű repülőgépek fegyveres ellenállásra felszólító többnyelvű szórólapokat dobtak le több városra is. Érsekújvárra 1919. április 28-án és 30-án is. A buzdító szavaknak azonnal meglett az eredménye. 1919. április 30-án az Érsekújvár – Komárom közötti vasútútvonalon az 1-es számú rendőrőrs közelében felrobbantották a síneket, a Nagysurányba

⁴²⁸ ŠA BA, fond Bratislavská župa I., k. 3, 1248/1919. Idézi: Simon: 2021, 100-101

⁴²⁹ SNA, f. MPS, k. 271, č. j. 1524 Idézi Simon, Uo.; Molnár, Uo.

⁴³⁰ Simon, 2019, 24.

vezető vonalat pedig annyira megrongálták, hogy használhatatlanná vált. Az egész akció célja az volt, hogy megakadályozzák az erősítés Komáromba érkezését, ahol fegyveres felkelésnek kellett kitörnie.⁴³¹

A cselekmény következtében szigorú nyomozás kezdődött, amelyet a nagysurányi forgalomirányító kezdeményezett. A városban a rendőrökkel átkutatták minden sztrájkoló vasutas házát. Így rövid időn belül letartóztatták őket. Még aznap az érsekújvári laktanyára vitték a gyanúsítottakat, és onnan több hónapra Terezínbe kerültek internálásra.

Mindez nem volt alaptan, hiszen nemcsak a lakosság, de a katonaság körében is vonzó változásokat ígért a Tanácsköztársaság programja. Annak megalakulása lényegében egy tényleges rendszerváltozást okozott volna a csehszlovákok által elfoglalt vidéken. Érsekújvárban ezen változás okán az ott állomásozó csehszlovák katonák egy jelentős része elhagyta szálláshelyét, letették fegyvereiket, és kijelentették, hogy nem fognak harcolni a magyar „proletár” ellen.⁴³² Néhányan közülük már teljes felszerelésben vörös egységet alakítottak Aranyosmaróton, amely részt vett a Magyar Vörös Hadsereg oldalán. Az április 25-i Vörös Újság a losonci és ungvári csehszlovák katonák mellett példaként említette az érsekújvári csehszlovák katonákat is.⁴³³

Április 27-én a csehszlovák hadsereg „intervenciót” indított Magyarország ellen. 1919. április 28-án délben két magyar repülőgép röpcédulákat dobott Érsekújvár felett cseh és német nyelven, amelyek tájékoztatták a lakosságot a proletárdiktatúra forradalmi intézkedéseiről Magyarországon. Hangsúlyozták a nemzetek önrendelkezési jogát, és felszólították az embereket, hogy alakítsanak munkás-, katonai és földműves tanácsokat.⁴³⁴

Még mielőtt azonban az északi hadjáratra térnénk, meg kell állnunk egy pillanatra Komáromban, ahol egy visszafoglalási kísérletet éppen az Érsekújvárban tartózkodó csehszlovák hadsereg segítsége akadályozta meg. Lehet, hogy ebben az esetben a katonai hűség még kitartott, viszont a Komáromban történtek megváltoztatták a hadsereg egységében történő gondolkodást.

⁴³¹ Pavol Rusnák: *Jún 1919 očami Novozámčanov I. / 1919. júniusa az érsekújváriak szemével I.* IN: https://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=611&PHPSESSID=8aa189aaae89c9f22aeaddebe5e9c103

⁴³² Kočíš, Ladislav: *Nové Zámky v minulosti a v súčasnosti.* Nové Zámky, 1967, 79

⁴³³ Uo, 80

⁴³⁴ ŠA Nitra, ŽNI 371/1919

A magyar bolsevista vezetés arra számított, hogy a csehszlovák hadsereg gyengeségei, az alacsony harci morálja, valamint a létszámának kicsinyége, továbbá a magyar nacionalizmus növekvő hulláma segítik majd a tervüket. Úgy vélték, hogy a világforradalom feltartóztathatatlanul közeleg. Kun Béla mozgalma forradalmi romantika hatása alatt tévesen feltételezte, hogy a szlovák és cseh proletariátus automatikusan felkel, és a magyar Vörös Hadsereg segítségével kommunista diktatúrát hoz létre Csehszlovákiában is. Bizonyos mértékig ezt sugallták a hírszerzési jelentések is, amelyek szerint a csehszlovák hadsereg egy része szimpatizál a bolsevikokkal, és nem fog nagy ellenállást tanúsítani a vörösök offenzívája ellen.⁴³⁵ Elmondható az is, hogy gyakorlati megvalósítások is napvilágot láttak, azonban semelyik sem volt tartós és érdemben jelentős.⁴³⁶

1919. május 1-jén kora hajnalban magyarországi munkás félkatonai egységek Komáromban megpróbálták visszafoglalni a várost annak ellenére, hogy erre nem kaptak felhatalmazást a magyarországi bolsevik vezetőkötől. Az éj leple alatt keltek át a Dunán az Erzsébet-szigetre, megrohamozták a vasúti hidat, majd a vasútállomás felé nyomultak előre. Utcáról utcára haladva foglalták vissza a várost. Csupán a városi vasútállomás elfoglalása hiányzott... A csehszlovák hadsereg városi vezetése olasz ezredes kérésére Érsekújvárból Komáromba rendelték a 34. csehszlovák gyalogezredet, amely miután helyreállította az április 28-29-i vasúti szabotázsakciók kárait, meg tudott érkezni Komáromba. Az érsekújvári területen állomásozó hadsereg már nagy falatnak számított a fiatalokból, munkásokból és volt katonákból álló komáromiaknak. A magyar egységek az Erzsébet-szigetre szorultak vissza, ahol kelepcébe kerültek a legionáriusok lemészárolták az életben maradtakat. Házról házra jártak a csehszlovák legionáriusok, és akit ott találtak, lelőttek. Az egyik visszaemlékező szerint – akinek bokrok mögött hason csúszva sikerült kijutnia a mészárlás színhelyéről – a csehek az elkapott magyarokat egytől-egyig felkoncolták. A szigeten talált embereket általában lövés nélkül kínozták és ölték meg a legionisták, de olyan menekülők is voltak, akiket a Dunába lőttek, és akadtak sokan, akik menekülés közben a folyóba fulladtak.⁴³⁷

⁴³⁵ Hronský, Marian – Krivá, Anna – Čaplovič, Miroslav: *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava, 1996, 121.

⁴³⁶ Erről a témáról lásd bővebben Sztancs Gábor műveit, melynek alapja: Sztancs Gábor: *Keleti szlovákság, Kassa és a szepesség 1918 őszén. Északkelet-Magyarország kormányzati és regionális megközelítésben*. Eszterházy Károly Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, Doktori értekezés, 2021.

⁴³⁷ Komáromi áttörésről lásd bővebben: Hamar Kálmán: *Adalékok az 1919. május 1-i komáromi felkelés történetéhez*. Irodalmi Szemle, 1972/5. 404-408; Bese László: *1919. május elseje Komáromban*. IN Novák Anikó (szerk.): *Párhuzamok vonzásában*. Balassi Intézet, Budapest, 2015; Mácza Mihály – Szamadó Emese: *Komárom 1919. évi eseményei*. Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei, 2009/9, Tatabánya. 129-146.; Basl, Antonín: *Boj v Komárne dňa 1. mája 1919*. IN: Zimák, Jozef (ed.): *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919*. Tranava, 1936.

A Clemanceau-jegyzék minden próbálkozás ellenére, lényegében az érvényben lévő ún. első demarkációs vonal mentén, az Ipolytól keletre pedig több helyen a csehszlovák igényekhez igazítva állapította meg a két ország közötti végleges határ vonalát. Erről persze a felvidéki magyarság, illetve az érsekújváriak sem tudtak még semmit.

1919 május 28-án – írja Vágovits – (...), *éppen a polgármester előszobájában tartózkodtam, amikor a város katonai parancsnoka felkereste a polgármestert. Hogy miért, azokban a percekben senki sem tudta. Csak amikor eltávozott, tudtuk meg, hogy a parancsnok bejelentette a polgármesternek, hogy a hadihelyzetben beállt változások következtében a csehszlovák csapatok néhány napra kénytelenek elhagyni a várost. A katonai parancsnok e bejelentése után a legnagyobb titokban és csendben kezdődött meg az állami adóhivatal értékeinek csomagolása és kaszárnyákból bizonyos dolgok elszállítása.*⁴³⁸

1919. május 29-én a magyar vörös csapatok Helembánál átkeltek az Ipolyon, majd az esztergomi vörös gárda sok gépfegyverrel felszerelt erős csapatai Párkányban partra szálltak. Az erősen védekező csehszlovák 34. legionárius gyalogezred balszárnyát az erősebb vörös haderő kötelékei áttörték, s ezért a csehszlovák sereg június 1-jén megkezdte visszavonulásukat Érsekújvár felé.⁴³⁹

A csehszlovák egységekben a magyar általános offenzíva kezdetén kialakult zavart legjobban a 27. gyalogezred krónikájának bejegyzése írja le: *„1919. május 30-án a reggeli órákban megfigyelték, hogy az ellenség megpróbálta több helyen átkelni az Ipoly folyón. Később közölték, hogy több helyen sikerült az átkelés, és a magyarok jelentős számban támadnak. Azonnal felismerték, hogy nem alárendelt akcióról van szó, hanem az ellenség valóban jelentős erővel, régóta előkészített és átgondolt támadást indított. Az Ipoly-folyó vonalán határszolgálatot teljesítő különítményeket erős ellenséges nyomás kényszerítette délről északra történő visszavonulásra. E fáradtságos harcok során a nehéz hegyvidéki terep, a lovasság és egyéb kommunikációs eszközök teljes hiánya, valamint a gyalogság meggyengülése miatt teljesen lehetetlen volt kapcsolatot tartani a visszavonulókkal a patakok között. Ez azt jelentette, hogy a harcoló egységek szárnyait nem fedték le, az ellenséges egységek megkerülték a nyitott szárnyakat, ami nemcsak újabb folyamatos visszavonulást, hanem a csapatok erős demoralizálódását is okozta. Az állandóan mozgó egység táplálása szabálytalan volt. A ruházat nagyon vékony volt, gyakran lehetett látni katonákat cipő nélkül, a legtöbb katonának nem volt*

⁴³⁸ Vágovits, 1944, 82

⁴³⁹ Uo.

kabátja, takarója, így éjszaka szenvedett a hidegtől. A katonák időnként elhagyták harci egységeiket, és csoportosan is elfutottak a frontról.”⁴⁴⁰

Mint már említettem, a csehszlovák hadsereg általános helyzete, a harci morál megfelelő szintje és ezzel összefüggésben a fegyelem, valamint a parancsnokság megfelelő hozzáállása csehszlovák szempontból nem volt túl kedvező. A létszámában és felszereltségében viszonyított csehszlovák egységek, amelyek ráadásul éppen átszervezés alatt álltak, nem tudták megállítani a magyar hadsereg első támadásait. Az olasz katonai missziót L. Piccioni tábornok vezetésével visszahívták, és egy francia misszióval helyettesítették.⁴⁴¹

A nyugati csoport parancsnokságát Mittelhauser tábornok vette át.⁴⁴² A korábban 7. hadosztály által biztosított területen új csoportok jöttek létre – Érsekújvár térségében a csoport vezetője Bonneau alezredes volt. Ezen kívül itt működött még Dřimal’ őrnagy és Jiras őrnagy (akik Szerbiából, Franciaországból és Olaszországból érkeztek légionáriusként), továbbá Niederer, Vyčítal, Říha, Burkoň kapitányok, a törzsfőnök pedig Novák őrnagy volt, aki Szerbiából és Franciaországból érkezett légionáriusként.⁴⁴³

1919. június 1-jén Érsekújvár alatt megrengett a föld. Már a kora reggeli órákban megkezdődött a város teljes katonai kiürítése. A lakosság csoportokba verődve nézte és vitatta az eseményeket. Délután három órakor litániáról kijövő nagy tömeg, különösen a férfiak a régi szokás szerint a városháza előtti térségben megvitatták a híreket. Így történt akkor is. Az emberek éppen az eseményeket tárgyalták, amikor a tömeg közé furakodott egy csehszlovák detektív, valószínűleg azért, hogy őket kihallgassa. Azonban az ott tartózkodó sztrájkoló vasutasok felismerték és ütlegetni kezdték.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ VÚA. Vojenské kroniky a fotoalba. Přír. čís. 339/II. Kronika pěšího pluku 27 na rok 1918-1921. 55

⁴⁴¹ A cserének több oka is volt. Egyrészt az akkori olasz parancsnokság nem fordított kellő figyelmet a határ menti zavargásokra, és kellemetlen helyzetbe hozta a csehszlovák hadsereget. Már május végén jelentek meg hírek arról, hogy a magyarok támadják a szlovák területet. Sőt, Komáromban, a másik parton, a csehszlovák katonák szeme láttára a magyarok katonai szállítmányokat mozgattak, míg a mi területünkön még a legkisebb előkészületek sem történtek meg. Továbbá egyre több panasz érkezett az olasz tisztek csehszlovák-ellenes magatartásáról és a magyar nemességgel fenntartott szoros kapcsolataikról. A csehszlovák kormány már egy ideje törekedett arra, hogy az olasz katonai missziót visszahívják Szlovákiából, mivel sem politikailag, sem szakmailag nem bízott benne. Az olasz misszió bizonyos mértékben késleltette a csehszlovák honvédelmi zászlóaljok áthelyezését Olaszországból, és vonakodva engedelmeskedett a francia katonai misszió kezében lévő főparancsnokságnak.

⁴⁴² A katonai missziók szlovákiai tevékenységével. Holotík, Ludovit. *Úloha talianskej a francúzskej vojenskej misie na Slovensku r. 1919*. IN: Historický Časopis, 1953/4. 592. Břachová, Věra: Francouzská vojenská mise v Československu. IN: Historie a vojenství, 1967/6, 966.

⁴⁴³ Dikáczová, 2005/2, 118

⁴⁴⁴ Vágovits, 1944, 82

A férfit, aki bántalmazás áldozata lett, Saskó Gyula visszaemlékezésében azonosítani tudta. „Amint ott beszélgetünk, kinyílt a városháza kapuja és megjelent Válka János csehszlovák tisztviselő, aki az érsekújvári járási hivatalnál volt beosztva. Az ott levő vasutasok közül valaki elkiáltotta magát: „itt ez a gazember, üssük agyon!” Minthogy Válka már a városházára nem tudott visszajutni, mert a kapu el volt állva, az Iványi vendéglő felé kezdett futni, de utolérték és ütlegelni kezdték, úgy, hogy a földre bukott és ott is tovább ütögették. Egy jobb érzésű ember közbelépésére azonban felhagytak az ütlegeléssel, és Válka visszatámolygott a városházára.” Természetes, hogy ez az incidens nagyon felizgatta a kedélyeket és a szlovák katonák is nagyon idegesek lettek és a hangulat borzasztóan feszültté vált.⁴⁴⁵

Közben azonban a városból kivonuló katonai alakulatok utolsó kötelékei, akik teljesen felfegyverezve voltak, ezt észrevették, azonnal odafutottak, és az egyik katona a puskája szuronyával az egyik támadó vasutast hátba szúrta, az pedig azonnal szörnyet halt. Erre óriási riadalom keletkezett a főtéren.⁴⁴⁶ „Én többedmagammal a városháza épületében levő cukorkásboltba menekültem. További erősítés érkezett a piacra és a katonák mindenkire, aki csak mutatkozott az utcán, rálöttek. A cukorkás-üzlet előtt egy magyarul beszélő szlovák katona állt, aki eleinte borzasztóan ideges és izgatott volt, a nála levő kézigránát akarta az üzletbe dobni, de az ott levő nők jajveszékélésére elállott ettől a szándékától és később már barátságosan kezdett beszélgetni.”⁴⁴⁷

Sajnos a főtéri incidensnek halálos áldozatai is voltak. Közülük is kiemelkedett a város polgármesterének a fia, aki nagyon szerencsétlen körülmények között kapott halálos lövést. „A tömeg a katonaság ellen fordult, amire ez azonnal fegyvert használt, és a tömeg közé lőtt. A többi őrszem szintén a fegyverét használta, aminek következtében rendkívül sok súlyos és halálos sebesülés történt, még a templomból kijövők között is. Kvetán polgármester László nevű fia, volt osztálytársam a Komáromi utca sarkán, akitől éppen elváltam, szívlövés következtében holtan rogyott össze.”⁴⁴⁸

Az embertelen eseményeket érdemes megnézni egy másik beszámoló szerint is, amelyet Saskó Kázmér, a már idézett krónikás édesapja jegyzett fel: „Kvetan László barátom, (...) városunk polgármesterének fia és én elindultunk hazafelé. Amikor a piactéren a cukorkásbolt és a

⁴⁴⁵ Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, *Mit élt át a Felvidék*. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége, Bp. 1939. IN: <https://watson.sk/?id=674>

⁴⁴⁶ Vágovits, Uo.

⁴⁴⁷ Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, *Mit élt át a Felvidék*. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége, Bp. 1939. IN: <https://watson.sk/?id=674>

⁴⁴⁸ Vágovits, 1944, 82

*Heitler-sarok között levő egyenes vonalon, körülbelül a fele úton lehattunk, a régi gimnázium sarkán álló 4—5 legionárius elkezdett ránk tüzelni. (...) Mi felemeltük a kezeinket annak a jelzésére, hogy fegyvertelenek vagyunk. Ennek dacára tovább lőttek ránk, sőt a Főtemplom előtt álló szlovák (vágott sapkás) tüzérek is lövöldözni kezdtek. Egyszerre csak láttam, hogy a mellettem körülbelül két lépésre menő Kvetan László barátom arccal lefelé a földre bukik, majd pedig a földön a hátára fordul. Én futva igyekeztem bemenekülni a Komáromi-utcába, amit sikerült is elérnem és az első ház kapujába ugrottam. A Főtemplom előtt levő katonák kiszaladtak és még a Komáromi-utcába is lövöldöztek utánam.*⁴⁴⁹

Vágovits Gyula szemtanúja volt az eseményeknek és mindent feljegyzett. Szemtanúként a hangulatot is hitelesen lefestette: *„A sebesültek jajgatása és sírás hangzott ekkor minden felől. Nők, gyerekek és férfiak hanyatt homlok menekültek ki merre látott, mert a feldühödött csehszlovák katonák könyörtelenül mindenki után lőttek. Aki csak tehette, haza menekült (...) én magam a plébániára menekültem fel és az ablak mögül figyeltem a szörnyű perceket. A főtér rövid időn belül teljesen üres, néptelen és csendes lett, csak a cseh járőrök szöges bakancsai alatt kopogtak az utcák kövei. Amikor már lecsillapodott a katonák hangja, elszántam magam és hazaindultam. Fehér zsebkendőt kötöttem a karomra. Éppen egy szakasz katona jött felém (...) én felemelt kézzel mentem feléjük, igazoltam magam, hogy köztisztviselő vagyok és a parancsnokot kerestem, hogy kísérjenek haza. Két fegyveres katonát jelölt ki mellém, akik közrefogtak és tovább kísérték, s így minden bántódás nélkül kerültem haza.*⁴⁵⁰

Egy másik szempontból is érdekes az eseménysor. Ahogyan Érsekújvár elfoglalásáért folytak a harcok, a közeli Nagysurányban Szomolányi is értesült a közelgő Vörös Hadseregről. Ő folyamatosan tartotta telefonon a kapcsolatot az érsekújvári állomásfőnökkel, persze felkészülve a menekülésre. *„Este nyolc órakor még a cseh állomásfőnök jelentkezett. Figyelmeztetett bennünket, hogy válságos a helyzet, és nem fogják tudni megtartani a várost, a vasútállomás pedig hamarosan bolsevik kézre kerül. Hamarosan elhagyják állomáshelyeiket. Ezt követően egy darabig senki nem jelentkezett. Aztán az egyik jelzésünkre egy magyar választ kaptunk... Elhagytuk mi is Nagysurányt, amikor a közeli Bánkeszi állomásról is magyar választ kaptunk. Ekkor már minden reményünket elvesztettük. Még időben menekültünk meg – gondoltuk.*⁴⁵¹

⁴⁴⁹ Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, *Mit élt át a Felvidék*. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége, Bp. 1939 IN: <https://watson.sk/?id=674>

⁴⁵⁰ Vágovits, 1944, 83

⁴⁵¹ Szomolányi, 1934, 28

Az éj folyamán felkeresték lakásán a város polgármesterét is, Kvetan Lászlót, akit túszként vezettek városunk egyházi és világi vezetőihez, vagyis a város legprominensebb személyeit, hogy azokat is magukkal vigyék. Így a polgármesteren kívül túszoak lettek: Erhardt Viktor plébános, Klein Sámuel zsidó főrabbi, a későbbi jeruzsálemi zsidó egyetem tanára, Conlegner Károly, a Népbank vezérigazgatója, Farkas Sándor gyógyszerész, Ollerényi János szücsiparos, későbbi helyettes városbíró, Schwitzer Rudolf földbérlo és gabonakereskedő, Wilhelm Miksa nagykereskedő és Komlósy (Kolompár) Lajos, a híres cigányprímás. Ficza Józsefet is szerettték volna foglyul ejteni, de a későbbi magyar kiscgazda politikust nem találták otthonában, dacára a legszorgalmasabb keresésnek. A felsorolt prominens személyeket túszoakként, az állomás épületének emeleti szobájába zárták el. Ezek mellett viszont több mint ezer férfit is elzártak a helyi kaszárnyákba.⁴⁵²

Másnap a délutáni órákban a Kossuth Lajos téren hatalmas tömeg gyűlt össze, ahol bandériumban várták a Vörös Hadsereg bevonulását, amikor valaki a tömegből elkiáltotta magát: „Jönnek a csehek! Egyre nagy riadalom keletkezett s a tömeg szaladt-rohant ki merre látott. S máris gépfegyverropogás hallatszott a Vásártér felől, amire megjelentek a csehszlovák katonák előőrsei. Estére pedig befujtott a Vörös Hadsereg páncélvonata az állomásra. Este 11 órára már a belvárosban folytak a harcok, mire hajnalra nehéz utcai harcok árán foglalták el az egész várost.”⁴⁵³ Így Érsekújvárt 1919. június 3-án magyar csapatok visszafoglalták, amely lényegében viszonylag könnyen megtörtént.

Hajnali 3:30-kor a Vörös Hadsereg támadást intézett a Dunaradvány – Marcelháza – Szentpéter védelmi vonalon felállított védvonal ellen, amelynek hatására a 39. légiós ezred csehszlovák egységei visszavonultak Komárom felé. Amikor deket ütött az óra, ugyan megkésett erősítés érkezett csehszlovák részről, de a magyar offenzíva gyorsasága csaknem három égtájrról már felállította támadási előnyét a város határa előtt, hiszen az Érsekújvártól nyugatra eső területeket is fennhatósága alatt tudhatta. Egyébként is nemcsak a megkésett csehszlovák erősítés miatt nem ütköztek különösebb ellenállásba, de gyakorlatilag ezekben az órákban a csehszlovák egységek körülbelül 50 dezertórt tartóztattak le. A következő napok jelentései szerint a számuk napról napra nőtt, ami komoly problémákat okozott a csehszlovák egységeknek.⁴⁵⁴

⁴⁵² Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, Mit élt át a Felvidék. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége, Bp. 1939 IN: <https://watson.sk/?id=674>

⁴⁵³ Saskó, 1969, : 23

⁴⁵⁴ VHA, Fond (f.) Velitel'stvo 1. pešej divízie bojová kniha 1918 – 1919.

A csehszlovák propaganda előszeretettel híresztelte el, hogy a magyar Vörös Hadsereg feladata, hogy bolsevik köntösbe bújva visszafoglalja a „csehszlovák területeket”. Tehát nem más ez, mint a magyar hegemoniának, nacionalizmusnak egy újabb eszköze – értékelte némileg tendenciózusan Dikácsová a tanulmányában.⁴⁵⁵ Azonban kicsit más is húzódott a dolgok mögött. Ezt bizonyítja az előbbi érsekújvári eset mellett a Kassán történt incidens is, ahol a lakosság készülve a magyar csapatokra, piros-fehér-zöld színbe öltöztette a várost. „*A Vörös Hadsereg megérkezett. Lelkesedéssel, virágzáporral fogadtuk őket. A Munkástanács másnap átvette a város vezetését. A proletárdiktatúra életbe lépett, a nemzeti zászlókat be kellett vonni és vörös zászlókat helyébe tenni.*”⁴⁵⁶ A nemzeti zászlók eltávolítását mindenki értetlenül figyelte, a tanácshatalom ezt követő intézkedései azonban már az új hatalommal szembeni ellenérzéseket is kiváltottak.⁴⁵⁷

A harcok végeztével, reggelre a Vörös Hadsereg köszöntésére tömeg gyűlt össze a főtéren. Egy visszaemlékezés azonban egy elég érdekes incidenst örökített meg. „*Nagy volt az öröm és a megkönnyebbülés – olvashatjuk a helyi sajtóban készült visszaemlékezésből az érsekújvári magyarok körében. De még nagyobb volt a meglepetésük, amikor a Vörös Hadsereg gyülekezése jelent meg előttük két tiszt, kozák vezetésével. A szegény magyar lányok arcáról lefagyott a mosoly, amikor fehér virággal várták a katonákat és dühösen visszautasították a szép fehér virágokat, sőt mi több, kitepték a kezükből és a földön taposták őket. A vörös katonák nem akartak fehér virágot vagy piros-fehér-zöld trikolor zászlót, csak piros rongyot akartak.*”⁴⁵⁸

Érsekújvárbán még ugyanazon a napon a város ideiglenes parancsnoksága falragaszokon népgyűlésre hívta a város lakosságát a Kossuth térre, ahol délután hat órakor Ungár Sándor hadügyi megbízott ismertette a kül- és belpolitikai helyzetet.⁴⁵⁹ Megalakult a helyi Munkás és Katonatanács. A tanács főhadiszállása a főtér egyik legpatinásabb épülete, az Aranyoroszlán Szálló volt. Elrendelték a fegyverek és minden kincstári felszerelés átadását. Végrehajtották a 18-35 év közötti férfiak sorozását, az élelmiszerüzleteken kívül minden más üzletet bezártak. Ugyanakkor egy felhívás is megjelent, amelyben a forradalmi Munkás és Katonatanács direktóriumuk közölte a város lakosságával, hivatkozva a derék Vörös Hadsereg villámgyors

⁴⁵⁵ Dikácsová, 2015/2, 118

⁴⁵⁶ Faragó Ödön: *A szlovenszkói és ruszinszkói magyar színészet 25 éves története. 1918 évtől a szovjet felszabadítási harcokig.* Kézirat. Országos Széchényi Könyvtár, Színház- és Zenetörténeti Tár, 47–48. sz. doboz. 26. 35.

⁴⁵⁷ Fogarassy László: *A 6. vörös hadosztály és vezetői.* Irodalmi Szemle 1963/3. 254.; Vö. Simon, 2021, 132

⁴⁵⁸ *Érsekújvár és magyar vidék.* 1939. 1. 29. 1.

⁴⁵⁹ Saskó, 1969, 26

előrenyomulására, „*hogy fehérenemű pótlására sajnos nem kerülhetett sor, amiért arra kér mindenkit, akinek felesleges fehéreneműje van, nyugta ellenében adja le a városházán.* „*A direktórium számít azzal, hogy a lakosság proletárkötelezettségét önként, örömmel teljesíteni fogja, s így kényszerrekvirálásra nem kerül sor.*”⁴⁶⁰

Június 5-én Bonneau alezredes vette át Komárom város parancsnokságát, aki a 4. tengerész századdal érkezett a városba. Célja, hogy a stratégiai fontosságú érsekújvári vasúti csomópontot megszerezze. Június 6-án csapatai elindultak Érsekújvár felé. A támadásban részt vett az I. Szabadságőrség I. zászlóalja, a 4. tengerész század, valamint a 39. légiós ezred 3. és 5. százada. Ennek a támadó csoportnak a parancsnoka volt maga Bonneau alezredes. A páncélvonat egészen Ógyalláig érkeztetett, és mivel kellő távolságra volt, jelzésképpen Érsekújvár melletti téglagyár épületeit kezdte lőni.⁴⁶¹

A zászlóalj parancsnoka, Pospíšil százados egy csapatot küldött ezen a vonalon, és egységeinek nagy részét otthagya, hogy fedezze a jobbszárnyat, majd előrenyomult velük Perbetére. A magyaroknak erős különítményei voltak a vasútvonal mentén, így a zászlóalj félszázadának nagy gondjai voltak az előrenyomulásban. Pospíšil kapitány tisztában volt a zászlóalj fontosságával a dandár jobb szárnyának fedezésében, ezért inkább nagyon óvatosan járt el. Emiatt Perbetét csak este érték el. A következő napon a zászlóalj Kisújfalu községbe vonult. Az előrehaladott járőrök itt azonban visszavonulásra kényszerítették a magyarokat. Azonban mégsem foglalhatták el a kis települést. Mielőtt bármiféle hadi helyzetet teremtett volna a teljes sereg, a dandárparancsnoktól parancs érkezett, hogy vonuljanak át a közeli Kürt településre. A Kürttől délkeletre fekvő magaslatok kulcsfontosságúak voltak Párkány elfoglalása és egy lehetséges Érsekújvár elleni vonulás szempontjából. Ugyanezen az éjszakán a zászlóalj őreit többször is megtámadták a magyar járőrök, és az egyik tűzharc során Jaroslav Jurásek főhadnagy is elesett.⁴⁶²

1919. június 5-én újabb rendeleteket fogalmazott meg a város új ideiglenes parancsnoksága. Kincstári, egyéb ruházati és felszerelési cikkek, valamint az összes szűrő és lőfegyver beszolgáltatását elrendelték. Ezenfelül megtiltották az este kilenc óra után a kint tartózkodást,

⁴⁶⁰ Saskó, 1969, 27

⁴⁶¹ Dikáczová, 2015/2, 120

⁴⁶² VÚA. Vojenské kroniky a fotoalba. Přír. čís. 378/II. Kronika pěšího pluku 24 od státního převratu do 1. dubna 1927. I. 23-24

illetve tíz óra után tilos volt megvilágított helységben tartózkodni. Elrendelték a férfi lakosság jelentkezését a vasútállomáson. Megtiltották a harangozást és az esti hangoskodást is.⁴⁶³

Bonneau francia őrnagy dandárjának Érsekújvár visszaszerzése vagy újbóli csehek általi elfoglalása szempontjából kulcstényezőnek számított. A 24-es gyalogezred krónikája legalább alapvető tanúságtételt hagyott ránk az Érsekújvár birtoklásáért folyó csatákról, ennek az ezrednek az első zászlóalja megszállást kezdetét vevő napon érkezett Érsekújvárba. A városban nagy volt a zűrzavar, mert a vasútvonal mentén többször megjelent az állomáson egy ellenséges páncélvonat, amely géppuskákkal és ágyúkkal lőtte a csehszlovák helyőrséget. Ugyanazon a napon az őrnagy elrendelte Bonneau következő előrenyomulását, amelyben az 1. zászlóaljat a dandár jobb szárnyának őrzésére rendelték be.

Az Érsekújvár – Párkány vonalon a haladás június elején kezdődött. 1919. június 7-én az állomás felett megjelentek a csehszlovák repülőgépek, melyeket francia tisztek vezettek. Elkezdődött a csehszlovák csapatok napok óta előkészített ellentámadása. Az előkészületekkel és a harcokkal párhuzamosan a légi tevékenység is megélénkült ebben a térségben. A csehszlovák légierő hat repülőgéppel rendelkezett, amelyek között bombázók és egy vadászgép is volt. A légi támadás célpontja az érsekújvári pályaudvar volt, majd 8 órakor a támadást megismételték, ekkor ismét a vágányokra és a pályaudvarra hullott a gépek bombarakománya.

Másnap délelőtt egy bombázó cseh személyzetével – Bedřich Starý és Josef Hamšík hadnagyokkal – felderítést végzett Léva irányában, és öt bombát dobott a városra, amelyből csak kettő robbant fel. Délután három úgyszintén egy bombázó repült a vasútvonal mentén Udvard és Párkány települések között, és egy magyar páncélvonatot támadtak meg, de a ledobott hat bomba közül egy sem ért el találatot. Perbete vasútállomására viszont több bombát is dobtak. Ezeket az Érsekújvár környéki légitámadásokat azért is volt fontos megejtenie a csehszlovák hadseregnek, mert ezzel biztosította, hogy a város elleni offenzíva esetén elzárja a vörösök útvonalait, így lényegében egy esetleges körbezárást akadályozott meg, illetve nem tudtak így a hátuk mögé kerülni ellenséges csapatok.⁴⁶⁴

A 5/7-es tüzérsztály parancsnoka nem tudta még telepíteni a megfigyelőberendezést, amelyet a toronyra kellett volna helyezni, ami a város egyetlen pontja volt, ahonnan jó rálátás volt a vasúti sínekre. Ez a helyzet lehetővé tette, hogy a páncélvonat közel kerüljön anélkül, hogy

⁴⁶³ Saskó, 1969, 28

⁴⁶⁴ Czirók Zoltán: *Az első légi háború Magyarország felett – 1919.* IN: *Hadtörténelmi Közlemények* 2011/2. 354

célponttá válna a tüzérség számára. Pontosan 12 órakor kemény összecsapás történt az állomáson lévő egység és a páncélvonat között 1000 méteres távolságra. A tüzérség parancsnokát lelőtték, egy tüzér megsérült. Körülbelül 14 órakor észak felől belépett a városba egy páncélos bolsevista vonat.⁴⁶⁵

Niederle kapitány ellentámadást rendelt el. Jirs és Dřimal tiszteknek sikerült bekeríteniük a Nyitrára vezető hidakat. A bolsevisták rövid ellenállás után mindenhol letették a fegyvert. Fél szabadon bocsátották a foglyokat, köztük egy tisztet és hat géppuskást, és visszavonultak a vasúti pályáról. Öt roma származású lakost, akik hátulról lőttek a csehszlovák egységekre, lelőtték, és a kezükben lévő fegyvereket elkobozták. A csehszlovák egységek kezében maradt hat bolsevista géppuska.⁴⁶⁶

Este hat óra tájékában Komárom felől, gyakorlatilag könnyű szerrel bevonultak a Georges Bonneau parancsnok által vezetett csehszlovák hadsereg egységei, amelyek elsősorban a postaépületet szállták meg. A Vörös Hadsereg alakulatai azonban nem vették fel a harcot, hiszen nem is vehették, mert még a délelőtt folyamán elhagyták a várost. Egészen Udvard és Perbete irányába vonultak vissza.⁴⁶⁷

1919. június 8-án Georges Bonneau városparancsnok hirdetmény útján adta tudtul a város lakosságának, hogy a csehszlovák hadsereg vezénylete alatt megszállta a várost, miután a bolsevik magyarokat kiűzte a városból. Egyben közölte, hogy *„el van tökéelve, hogy inkább a várost megsemmisíteni, sem, hogy a vörösöknek átengedje.”* Mindenkit biztosított arról, hogy a nyugodt békés lakosságnak bántódása nem lesz, de minden cselekedet, amely árulásnak vagy engedetlenség tárgyának minősül, azonnal megtorolja. Egyedüli büntetésnek a halált szabta meg.⁴⁶⁸ Majd egy sor intézkedést lépettetett életbe, hasonlókat azokhoz, mint amiket a korábbi városvezetések szabtak ki: *„minden fegyvernek minősülő tárgy beszolgáltatását, és a kijárási korlátozás meghatározását, stb. Egy különbség azonban volt az előzőkhez képest. Jelen rendeletek be nem tartása „azonnali kivégzést vont maga után.”*⁴⁶⁹

A szigorított intézkedések egyébként nem voltak ritkák az északi hadjárat idején. Pozsonyban Jankovics Marcell is kifogásolta a hatósági eljárások természetét. *„A csehszlovák uralom sajátos intézményeket és fogalmakat eszelt ki az államába beteretelt magyarság megnyerésére.*

⁴⁶⁵ VHA Trnava, f. (VBS), Historique du Detachement Bonneau, 5.

⁴⁶⁶ Dikáczová 2005/2, 122

⁴⁶⁷ Saskó, 1969, 30

⁴⁶⁸ Saskó, 1969, 33

⁴⁶⁹ Ismeretlen forrást idézi: Strba: Érsekújvár 70.

pl. Srobár Vavro dr., első teljhatalmú miniszter úrnak alkotása volt a – propagačná kancelária – hírhedt intézménye, (...) mely kétes múltú egyének, (...) kik jó zsoldért vigyáztak a szerencsétlen magyarokra, azaz a magyarságot lecikkezték, gyanúsították, minden keserű szavát, sokszor még csak az arc szomorúságában tükröződő gondolatát is besúgták. A cseh oldalon pedig mindennapos volt az ún. provokáció vádja. Kis és nagy (?) emberek hihetetlen érzékenységgel tárták föl a provokáció eseteit, melyek legtöbbször a legszerényebb emberi jogok gyakorlásából állottak, még csak nem is súrolták a nemzetiségi kérdést és távolabb estek az államellenes és „rendtörvényes” cselekményektől... ”⁴⁷⁰

Sajnos nemcsak napjainkban, de különösen a vizsgált időszakban egyaránt érvényes a római kori drámaíró, Titus Maccius Plautus szállóigévé vált mondása – „Ember embernek farkasa”. Ahogyan Jankovics Marcell a *Húsz esztendő krónikája* című művében panaszolta valóban számos esetben tanúskodtak, besúgó tevékenységet folytattak emberek egymás ellen, hol bosszú, irigység, vagy valami más motiváció mellett. Érsekújvárbán például lakott egy bizonyos egyén, aki mindjárt a megszállás első napjától, azaz januártól kezdve titkos detektívi, illetve spicli minőségben működött. „*E rossz és kegyetlen indulatú és beteglelkű ember annak idején keserűséget és bajt okozott itt a városban élő szlovák és magyar polgároknak egyaránt. Kezdetben a katonai és politikai hatóságoknak annyira bírta a bizalmát, hogy elég volt, ha hüvelykujjával mutatott valakire, máris letartóztatták, megverték és politikai bűnök gyanújának terhével Therezienstadtba vagy Josefstadtba, vagy valahová Csehországba vitték és az ottani földalatti börtönökben 3-6 hónapig ártatlanul sínylődtek.*” Egyszer aztán, ahogy Vágovits visszaemlékezett: „*a sötétben ismeretlen tettesek, valószínűleg a sztrájkoló vasutasok közül kegyetlenül, majdnem halálra verték, de felgyógyult. Támadóit nem ismerte fel és ezért ettől kezdve még vadabbul bosszulta meg magát mindenkin.*”⁴⁷¹

De mit éltek át a lakosok 1919. június 8-án hajnalban? Az egész éjen át tartó kínos síri csendet a puskák ropogása és a kézigránatok robbantásának félelmetes zaja váltotta fel. A kora reggeli órákban a magyar Vörös Hadsereg részei Udvard felől közeledtek. Élcsapataikkal Nyárhíd felé nyomultak előre, hogy aztán innen északkeleti irányból támadhassák Érsekújvárt. Minthogy stratégiai szempontból, érthető módon legelőször a vasútvonalat és az állomást akarták birtokba venni.⁴⁷² Azonban a csehszlovák csapatok erői is résen álltak, mert a vörösök előőrsei a

⁴⁷⁰ Jankovics Marcell: *Húsz esztendő Pozsonyban*. Franklin Társulat, Budapest, 1939. 145

⁴⁷¹ Vágovits, 1944, 88

⁴⁷² Uo

csehszlovák előőrsökkel már ott találkoztak. Kölcsönös előcsatározások kezdődtek, melynek távolból jövő hangját már a városban is lehetett hallani.

A városban addig nem történtek katonai hadműveletek. Lévén, hogy pünkösöd vasárnapja volt, Erhardt Viktor plébános ünnepi misét tartott, amelyen Bonneau francia alezredes szintén részt vett. *„Az öreg plébános a szent mise elvégzése után rövid, de szívbe markoló szavakkal szólt az oltár mellől az ott lévő hívekhez és közölte, hogy ő többedmagával túszként van letartóztatva és kérte az ott lévők által a város egész lakosságát, hogy ne ragadtassák el magukat semmiféle tiltott cselekedetre, mert akkor őt és társait agyonlövik.”* Tehát a megpróbáltatás eme nehéz óráiban nyugalomra és teljes önfegyelemre intette a híveit.⁴⁷³ Amelynek a megszegése nyilvánvalóan következményekkel járt. A harcok során három utcából (a Naszvadi utca, Hónig utca és Málna sor) minden férfit összegyűjtöttek a laktanyák a közeléből, és többet közülük lelőttek árulás gyanújával.⁴⁷⁴

Ez alatt kint a határban a város birtoklásáért heves harcok keletkeztek. A lakosság a pincékben és egyéb rejtkehelyeken elbújva, rettegve, bizonytalanul várta a közelgő veszélyt. A harcokban részt vettek a csehszlovák részről a sorkatonaságon kívül a legionáriusok és a csehszlovák milícia, vagyis a „domobrancok”, a magyar vörösök részéről pedig a Vörös Hadsereg aktív részei és azok az utánpótlások, amelyeket, mint friss erőket az ország belsejéből feltöltöttek. De részt vettek ebben az ádáz, véres küzdelemben többen az elmenekültek közül is, különösen az érsekújvári ifjak részéről, akik közül többen elesetek e napok heves harcaiban.⁴⁷⁵

Délben már a város közvetlen közelében folytak a harcok, mert *„a csehszlovák csapatok a vörös hadsereg nagy és erős nyomása elől mindinkább a város felé húzódtak vissza, azonban az állomást és annak környékét még mindig birtokban tartották. (...) A vörösök páncélvonatja az állomás közelébe húzódott és onnan lőtte tüzérségi gránátokkal azt, de egyben a keleti részen támadó vörös gyalogságot is támogatta, akik igyekeztek betörni a városba. (...) Végül a csehszlovákokat átnyomták a Nyitra folyó jobb partjára.”*⁴⁷⁶ Így bejutottak a városba.

A magyarországi csapatok benyomultak egészen a Naszvadi utcába a kaszárnyáig, de onnan őket a csehszlovák katonák heves harcokban ismét visszaverték. *„A harcokban feldühödött csehszlovák katonák berontottak a házakba is és ott keresték a vörösöket. Sajnos, sokat csak a*

⁴⁷³ Vágovits, 1944, 90.

⁴⁷⁴ Dikáczová, 2005/2, 122-123

⁴⁷⁵ Vágovits, 1944, 91

⁴⁷⁶ Uo

*puszta gyanú alapján szuronyélre hánytak, sőt történtek olyan esetek is, hogy az ágy alá döfködtek, szuronyaikkal, ahol véletlenül kicsi gyerekek voltak elbújva a harc zajától való félelmükben.*⁴⁷⁷ A harcok egészen éjjelig tartottak, míg reggelre a város mégis a csehszlovák csapatok birtokában maradt. A városból kiszorított vörösök pedig visszavonultak Párkány irányába. A harcok alatt összefogott polgárokat, akiket a vörösökkel való összejátszás gyanújával vádoltak, a nagy kaszárnyába zárták be, ahol közülük többeket statáriális úton agyonlőttek.⁴⁷⁸

A háborús helyzet nem kímélte az Érsekújvár környéki falvak lakosságát sem. Udvard is a harcok színhelye volt a cseh legionáriusok és a magyar Vörös Hadsereg katonái között. Maczkó Ferenc által szerkesztett Nagy György, egykori udvardi lakos memoárjában olvashatunk arról, hogy több személyt túsul ejtettek, illetve olvashatunk egy esetről is, amikor a zsidó rabbi fiát, a csehszlovák hadsereg tagjai kivégeztek. A legfőbb bűnének azt tulajdonították, hogy motozáskor megtalálták nála a zsebébe elrejtve a revolverét, és ez súlyosbította a tagadhatatlan tettét, és – ahogy olvashatjuk a visszaemlékezésben – *„azért volt hiába való könyörgése, és könyörtelenül végre is hajtották rajta az ítéletet, majd kötél általi halállal azonnal kivégezték.*”⁴⁷⁹

A többi udvardi tús sorsáról pedig Galla Sándor visszaemlékező kéziratában olvashatjuk, hogy *„bekísérték őket a nagysurányi község házára, éjjelre egy ideiglenes fogdába. Majd másnap kihallgatás után hazaküldték őket, sőt lófogatú kocsit rendelt számukra fegyveres kísérettel. És kerülő úton a Tormás patak mellékén és Zsitva folyó fölötti fahídon, azon időbeli fahídon a Keszi hídon keresztül, a Paskolomon keresztül semmi akadályba nem ütközve szerencsésen hazaérkeztek, egy személy kivételével, akit ott kivégeztek.*”⁴⁸⁰

Június 9-én tovább folytatódott Bonneau ezredes csoportjának általános előrenyomulása egyrészt a városból kifelé, Kürt község irányába, másrészt déli irányba, Bajcstól Ógyalláig tartó tengelyen. Céljuk egy esetleges Párkányig tartó ék kivitelezése volt, amelynek hatására az északi hadjárat nyugati részét a Garam folyó torkolatáig megsemmisítenék. Ugyanezen a napon érkeztek a parancsok, hogy mindkettőt szakítsák meg.⁴⁸¹

⁴⁷⁷ Vágovits, 1944, 92

⁴⁷⁸ Vágovits, 1944, 92

⁴⁷⁹ Nagy György: *Legyen emlék a múltból – legyen emlék a jövőnek.* DMC, Udvard. 2022. 76.

⁴⁸⁰ Galla Sándor: *Udvard történelmi arca.* Kézirat.

⁴⁸¹ A harcokat Pellé tábornok parancsára alapján felfüggesztették, aki G. Clemenceau békekonferencián elnöki nótájára reagálva, amelyben felszólította a csehszlovák és magyar kormányokat, hogy azonnal fejezzék be a harcokat, 1919. június 7-én.

Így ez által lehetőség nyílt a megtorlásra, amelyet pont az udvardiak nem kerülhettek el. 1919. június 10-én a megszálló cseh legionisták meggyilkolták a templom déli falánál Wágner Béla és Szokolai István jegyzőket, valamint egy nappal később Kálazi Ferenc és Kálazi Lajos munkásokat. A negyedik halálra ítéltet egy nappal később végezték ki. A végrehajtás helyszíne is különbözött a többitől, hiszen a helyi temetőben előbb kiásatták vele saját sírját, és amikor kész volt a sírásással, a sír fölé állítva végezték ki, szintén golyó által.⁴⁸²

Bonneau ezredes még ugyanazon a napon egységeit megerősítette a 99. ezred I. számú zászlóaljával. A csehszlovák egységek Kürt felé indultak, feladatuk a 7. csehszlovák hadsereg jobb szárnyának védelme volt, amely Léva ellen harcolt, valamint Érsekújvár központjának megőrzése.⁴⁸³

Tulajdonképpen adott naphoz tartozik egy érdekes, de semmilyen szempontból nem bizonyított érsekújvári anekdota, amely szorosán fűződik Bonneau-hez, Érsekújvárhoz és persze egy fiatal francia nyelvérzékkal bíró, érsekújvári magyar hölgyhöz. Ugyanis a francia karhatalom, hogy megértesse magát az érsekújváriakkal, egy francia nyelven tudó segédet alkalmazott, akinek volt egy közeli hajadon rokona, aki amellet, hogy kiváló nyelvérzéssel és nyelvismerettel rendelkezett, még ráadásul ritka szépségnek titulálták. Judit asszonyság ugyanis maga volt a káprázat. Bonneau állítólag nem, vagy ritkán beszélt stratégiai helyzetről, de azon az éjszakán, amikor az udvardi sikereiről beszélt, Judit asszony széttépte a statáriumról és a Bonneau-féle szükségállapotról szóló felhívást, és azokat a zongorára dobta. Majd úgy távozott, hogy azt elképzelni is kevés.⁴⁸⁴

Másnap persze újra változott a világ mindenki körül, amikor délután 16 órakor a „fegyverszünetet” feloldották, és a harcok folytatódtak. Június 13-án hajnalban a csehszlovák hadsereg előretörést kezdett: a 8. zászlóalj Kürt települést, a 11. zászlóalj Szógyéنت, a 12. zászlóalj pedig Perbete községet fenyegette.⁴⁸⁵

Magyar szemszögből a prioritást június 15-étől kezdődően a Nyitra folyón birtoklása jelentette. Bánkeszit elfoglalták, további előrehaladásukat viszont megállították. Mivel Bánkeszinek olyan földrajzi adottságai voltak, hogy Érsekújvár és akár Nagysurány elfoglalása kivitelezhető volt, úgy kulcskérdést jelentett a további esetleges támadás vagy ellentámadás szempontjából.

⁴⁸² Nagy, 2022, 79

⁴⁸³ Boje v úseku novozámockom. IN: Pamiatník odhalenia pomníka padlých v bojoch o Nové Zámky 1919. Kézirat, ŠA OANZ. 24

⁴⁸⁴ Egy magyar Judit, Holofens táborában. Kézirat; František Daniel gyűjteményében.

⁴⁸⁵ VHA Trnava, f. (VBS), Historique du Detachement Bonneau, 11.

Így a csehszlovák hadsereg érdeke volt, hogy a települést mihamarabb visszaszerezze. A csehszlovák gyalogság néhány századot küldött a város északi részébe, hogy ne engedjék a bolsevikokat a vasúti pályához. A lövegeket a Surányból vezető országútra helyezték, és estére tüzet nyitottak a falura.⁴⁸⁶ „*Bonneau alezredes az első ágyú kezelői közelében ült egy szénakazalon, és távcsővel figyelte, hol robbannak a csehszlovák gránátok. Az éjszaka nagyon nyugtalan volt. Nagyon gyakran lőttek. A sötétség eltakarja a sérült pályaudvart, néhány darabokra tört vagon és a gránátok maradványait a síneken. A peron teteje körülbelül két négyzetméteres felületen át volt löve, és az éjszakai égboltot lehetett látni. Hirtelen egy mély dördülés hallatszott a pályaudvaron, amely megrázta az ablakokat. Az alezredes azt mondta, hogy holnap az egyik ágyúval el kell menni a pályaudvarra. A bolsevikok géppuskákat tartanak a folyó túloldalán a tetőkön, azokat ki kell iktatni*” – jegyezte meg. Azonban hamar meggondolta magát, „*mivel már készülő támadás volt Bánov (Bánkeszi) ellen, az ágyúknak segíteniük kell a gyalogságnak.*”⁴⁸⁷ Napról napra rosszabb lett a helyzet. Bármikor, amikor a csehszlovák egységek közel álltak egy majorhoz, annak lakói mindig attól féltek, hogy a bolsevikok rátalálnak, és ágyúval megsérül a major. De soha nem történt meg.⁴⁸⁸

Az eseményeket követően a község vezetése közgyűlést szervezett, ahol az adóügyi jegyző jelentette a képviselőtestületnek, hogy a megszálló csehszlovák csapatok parancsnoksága Vágner Béla jegyzőt halálra ítélte, és az ítéletet 1919. június. 10-én, délután hat órakor végre is hajtották. Az elhunytat a község lakossága nem kísérhette el az utolsó útjára, „*sem koszorút nem helyezhetett ravatalára, mert azt a katonai parancsnokság meg nem engedte, hanem a kivégzést követő éjjel éjjeli időtájban, minden egyházi szertartás mellőzésével földelték el. Tudja az egész község, hogy teljesen ártatlanul pusztult el. Mert semmi olyat nem tett, amiért a halálos ítéletet megérdemelte volna.*” Tekintettel arra, hogy a község lakossága a kegyeletét nem róhatta le, a jegyző indítványozta a képviselőtestületnek, hogy Vágner Béla emlékét jegyzőkönyvileg örökítsék meg, és „*sírjára, midőn azt viszonyok meg engedik, a község közönsége nevében koszorút helyezzen.*” Siposs Antal plébános kérte, hogy a képviselőtestület Szokolai István emlékét is örökítse meg, aki hasonlóan csehszlovák katonák áldozatául esett.⁴⁸⁹ Ami érdekesség, hogy a közgyűlés nem említette a két Kálazi kivégzését, így később az emlékműre sem kerültek fel a neveik.

⁴⁸⁶ Československý domobranecký prápor č. 7 v bojoch o Nové Zámky. IN: Pamiatník odhalenia pomníka padlých v bojoch o Nové Zámky 1919. 45.

⁴⁸⁷Kopečný, Viliam: Pri Zámkoch. IN: Vpád boľševikov na Slovensko. Slovenský chýrnik, Bratislava, 1936. 152

⁴⁸⁸ Uo, 153.

⁴⁸⁹ Nagy, 2022, 80-81

„1919 júniusában, amikor tudomásomra jutott, hogy a magyar Vörös Hadsereg közeledik Újvár felé – meséli Csulák József egy visszaemlékezésében – én is többedmagammal eléjük mentem Kürt községbe. Így indultunk támadásba a cseh intervenciók ellen. Ezeknek vegyes alakulataik, gyalogosok, kerékpárosok, szállítóoszlopok, tartózkodtak Újvárban. Két századnyi erővel, ágyú-ütegek támogatása mellett a Vörös Hadsereg páncélvonatan indultunk Kütről.”⁴⁹⁰

Amikor megtámadták a csehszlovák hadsereget a városban, rövid időn belül a Nyitra folyó nyugati oldalára húzódtak vissza a város védői. A csehszlovák hadsereg azonban rövid időn belül erősítést kaptak és ellentámadásba lendültek: „Érsekújvár környékén a fegyveres harcokban a mi alakulatunknál elesetek: Prochászka Károly ifjú munkás és Supán újvári lakosok. Megsebesültek Kotruc Gyula hentes és Cagán Ferenc újvári lakosok. Cagán haslövést kapott, vonatra tettük és a váci kórházba szállították, ahol néhány nap múlva sebesülésébe belehalt. A Kürttől megindított támadással az ellenséget egészen Tardoskeddig és Nagysurányig vetettük vissza. Bánkesziről és Surányból több szlovák munkás is csatlakozott a forradalmi erőkhöz, mivel ők is tudták, hogy Eperjesen megalakult a Szlovák Tanácsköztársaság. A Vörös Hadsereg páncélvonatan a visszavonuláskor több légionárius hadifogoly is volt. Kütről másodszor is ellentámadásba mentünk, megerősített ágyúütegekkel ellátva. Az ellenséget ezúttal Udvardig és Bajosig vertük vissza. Udvardon Söki őrmester, aki századparancsnokunk volt, közölte velünk, hogy az antant hatalmak jegyzékben szólították fel a Tanácskormányt, hogy csapatait vonja vissza az újonnan kijelölt demarkációs vonalakra. Ezért nekünk is vissza kell vonulnunk. Egységünk felbomlott és mi indultunk haza Érsekújvárba. Útközben a légionáriusok elfogtak, bekísértek a kaszárnyába, majd két nap után Prágán keresztül Terezínbe vittek.”⁴⁹¹

Terezíni élményeit is elmesélte Csulák József. Visszaemlékezésében a következőket írja „Nyomorúságos körülmények között tartottak minket. Az utazás alatt két napig egy falat ételt sem kaptunk. Amikor a polgári lakosság Terezínben megtudta, hogy mi bolsevikok vagyunk, meg akartak minket lincselni, de a karhatalom megvédett és a gyűjtőtáborba vitt. A táborba hetek múlva egy bizottság jött, amely megvizsgálta a táborban levők életkörülményeit. Ennek alapján leváltották a tábor parancsnokságát. Nem sokkal ezután hazaengedtek.”⁴⁹²

⁴⁹⁰ Štrba, 2017, 71

⁴⁹¹ Hét, 1971. 5. 28

⁴⁹² Uo.

Az Érsekújvárért folytatott harcok ezen időpont után is folytatódtak. A magyarok itt az egész hadosztály erejével támadtak, és a Nyitra folyón való átkelés és Bánkeszi elfoglalása után közvetlen lehetőség nyílhatott volna Érsekújvár, sőt Pozsony megszerzésére egyaránt. A magyar Vörös Hadsereg parancsnoksága azonban nem tudta kihasználni ezt a helyi sikert, mivel a fő hangsúly továbbra is a Garam völgyében való előrenyomuláson, e terület birtokba vételén volt. Ez volt az oka annak is, hogy a csehszlovák hadsereg végül sikert aratott Érsekújvár városért és területért vívott csatákban.⁴⁹³

Június 11-én 16 órakor a „fegyverszünetet” feloldották, és a harcok folytatódtak. Június 13-án hajnalban a csehszlovák hadsereg előretörést kezdett: amíg a 8. számú zászlóalj elfoglalta Kürt község északi területét, a 11. zászlóalj pedig Szógyén település északnyugati határát, addig a 12. zászlóalj Perbete felé összpontosította erejét. A 10. zászlóalj tartalékban maradt a város területén.⁴⁹⁴ Az ezt követő napokban, június 17-ig mindkét oldalon csupán katonai mozgások zajlottak, de különösebb összecsapás nem történt.⁴⁹⁵

A rendkívüli állapot tehát lényegében egészen június 12-ig tarott, ekkor engedték ki a túszoikat is, mint Kvetán László polgármestert, akit a fogvatartás nagyon megviselt, testileg és lelkileg teljesen összetört. A pincében egészen jól hallották az ágyúk és fegyverek harci zaját, de a fent folyó eseményekről tájékoztatva egyáltalán nem voltak. Nem tudták kik tulajdonképpen urai a városnak és minden pillanatban azt várták, hogy nyílik az ajtó és viszik őket kivégezni. Mint mondotta, fogságuk ideje alatt a plébános előimádkozása mellett állandóan imádkozott maga a zsidó főrabbi is a többi zsidóval és kereszténnyel egyetemben. A halálverejték gyöngyözött ki rajtuk akkor, amikor a pinceajtó kinyílt és a fegyveres őrök felvitték őket, és csak akkor nyugodtak meg, amikor közölték velük, hogy szabadok.⁴⁹⁶

A város visszafoglalásával párhuzamosan egy újfajta lendületet vett a bolsevikellenes propaganda. Ennek elindítója maga Vavro Šrobár teljhatalmú miniszter volt, aki sorozásra szólította fel felhívásában a lakosságot, mivel „*hazánkat, őseink földjét vad gyilkos támadta meg. Bolsevista magyar hordák ölnek és rabolnak. A felszabadult Szlovenszkót ismét rabiga, vegeláthatatlan nyomorúság fenyegeti, ha azt nem védjük meg. (...) Szlovákok ne tűrjétek magatok között senkit, aki védeni nem tudná hazáját, s nem fog fegyvert a haza védelmére!*”⁴⁹⁷

⁴⁹³ Hronský, Marian. *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*. Bratislava, 1998. 182

⁴⁹⁴ Boje v úseku novožamočkom. IN: Pamiatník odhalenia pomníka padlých v bojoch o Nové Zámky 1919. 24.

⁴⁹⁵ VHA Trnava, f. (VBS), Historique du Detachement Bonneau., 11

⁴⁹⁶ Vágovits, 1944, 94

⁴⁹⁷ Saskó, 1969, 34

Az elesett vörösöket leginkább a Tóth József utca végén lévő temetőbe hordták, és ott közös sírba elföldelték. Sokan közülük a határban szanaszét voltak már eltemetve, akiket még a harcok alatt katonatársaik hantoltak el. Az elesett csehszlovák katonákat pedig a vasúti állomásra hordták, ahol vagonokba rakva a cseh országrészebe, illetve hazaszállították. Itt csak igen kevesen lettek eltemetve, kizárólag csak azok, akiket később találtak meg vagy nem tudtak beazonosítani.⁴⁹⁸

A város a harcok után igen szomorú képet mutatott. A házak tetőit megrongálták a gránátok, a falak puskalövésektől és a gépfegyverek golyóitól voltak összelyuggatva. Szemét és piszok szanaszét, vérfoltok a járdák, utcák kövein. A következő napok már látszólagos nyugalomról szóltak. A hivatalok is lassan működni kezdtek, az üzleteket is kinyitották, de a nyugalom csak látszólagos volt, mert már 12-én délután ismét az a hír terjedt el a városban, hogy a vörös magyar csapatok újból közlednek Kürt felől Érsekújvárra, ugyanis a Párkányig visszavonult vörösök új erősítéseket kaptak, és új támadásra készültek.

1919. június 15-én a 8. magyar hadsereg egyik divízióját Érsekújvár alatt összpontosították, hiszen a város az egy héttel korábbi megtartásának sikertelensége ellenére továbbra is kulcsfontosságú stratégiai célpont volt, mert Nagysurány és Tótmegyer felé, majd Nyitra és Pozsony irányában további lehetőségek nyíltak volna meg. Ezen oknál fogva a hadsereg alakulatait Érsekújvár, Léva és Párkány közti területen összpontosították.⁴⁹⁹

Érsekújvár stratégiai szempontból hatalmas jelentőséggel bírt a magyar bolsevik hadsereg számára, mivel a 8. hadosztálynak innen kellett támadnia Nagysurány és Tótmegyer irányába, továbbá Pozsony és Nyitra felé. Ehhez azonban szükséges volt Érsekújvár, illetve annak vasútállomásának az elfoglalása.⁵⁰⁰

Bonneau alezredes a védelmet két szakaszra osztotta: Létezett egy északi szakasz, melynek parancsnoka Dřimal százados volt, és ami a komáromi úttól északra helyezkedett el. Egységei az I. zászlóalj Szabadság Őrség, 39. ezred mérnökei, 3. tengerész század, valamint a 11-es számú géppuskás szakasz voltak. Emellett pedig egy déli szakaszt is felállított, melynek parancsnoka Jirsa százados volt. Területe a Komáromi úttól délre helyezkedett el. Egységeit 5.

⁴⁹⁸ Vágovits, 1944, 96

⁴⁹⁹ Nagy, 2022, 75.; Československý domobranecký prápor č. 7 v bojoch o Nové Zámky IN: Pamiatník odhalenia pomníka padlých v bojoch o Nové Zámky 1919. 45.

⁵⁰⁰ Uo.

század a 39. légió ezredből, az I. zászlóalj a 99. gyalogezredből, illetve a 33. légió géppuskás szakasza és a gyalogos tüzei képezték.⁵⁰¹

Június 18-án harcok folytak Udvard és Bajcs község területe között. A harcok reggel 5 órától délután 2 óráig tartottak anélkül, hogy a csehszlovák csapatok erősítéseket vagy löszert kaptak volna. Ennek következtében Bonneau alezredes parancsot adott a visszavonulásra a Nyitra folyóig terjedő vonalig.⁵⁰² Az egész Érsekújvár és Pozsony vonalon már ekkor zűrzavar uralkodott. Az evakuáció folyamatban volt, Galántán és más állomásokon menekültekből álló vonatok sorakoztak. A várostól északra található Tótmegyer határában lévő mezőkön demoralizált katonák bolyongtak. Délután 5 órakor a csehszlovák hazai őrség 7-es számú zászlóalja belépett az érsekújvári pályaudvarra, ahol a Vörös Hadsereg tüzéség alá vette őket.⁵⁰³ Az 1-es és 2-es század négy géppuskával azonnal útra kelt Nagysurány felé, de az ottani eseményekről nem voltak információik. Bánkeszi közelében ugyanis a magyarok a frontot áttörték, és megindult a hadsereg Tótmegyer felé. A magyar sereg célja az volt, hogy nyugati irányba haladva körülzárja Érsekújvárt.⁵⁰⁴ Végül a 8. hadosztály nem várta meg, hogy megszerezze a várostól nyugatra lévő településeket. Bánkeszi elfoglalásával a hadtest egy déli irányú előrenyomulást hajtott végre.⁵⁰⁵

A 8. hadosztály támadásának sikere súlyos helyzetet okozott a szlovákiai nyugati hadsereg jobb szárnyának. A tartalékok már kimerültek. A 8. hadosztály előrenyomulása miatt már csaknem biztosnak tűnt, hogy ha elesik Érsekújvár, tiszta út áll majd a Pozsony irányába. A csehszlovák katonai vezetésnek a reményvesztettségét jól tükrözi Šrobár reakciói is, amelyeket megörökített az emlékirataiban: „június 18-án este 10 órakor belépett az irodámba Mittelhauser tábornok, és megkérdezte, hogy elmehetnénk-e, az egész kormányral Pozsonyból Trencsénbe vagy Brnóba, mert éppen most hátrálunk Érsekújvárból, és az út Pozsony felé szabad a magyarok számára. Megkérdeztem tőle: Nincs segítség a magyar katonák előrenyomulásának megállítására? Nincs – válaszolta a tábornok.”⁵⁰⁶

⁵⁰¹ VHA Trnava, f. (VBS), Historique du Detachement Bonneau, 13

⁵⁰² Boje v úseku novozámockom. IN: Pamiatník odhalenia pomníka padlých v bojoch o Nové Zámky 1919. 28.

⁵⁰³ Az ezred eredeti állása 80 km-es szakaszon volt a Dunán. Amikor a magyarok erőteljes előrenyomulása a Érsekújvár – Pozsony vonal ellen kritikus helyzetet teremtett, Mittelhauser tábornok parancsára június 18-án reggel az ezredet sürgősen kicserélték, visszavonták Pozsonyba, és Érsekújvárba irányították. Csehszlovák hazai őrség ezred harcai Nové Zámkyért. IN: Uo. 46

⁵⁰⁴ Dikáczová, 2005/2, 125

⁵⁰⁵ Uo.

⁵⁰⁶ Liptai Ervín: *Vöröskatonák előre!* Zrínyi katonai kiadó, Budapest 1979, 65

Június 19-én és 20-án heves harcok zajlottak Érsekújvárért. A várost folyamatosan ostromolták, a lakosság a pincékben tartózkodott. A bolsevik katonák eljutottak a Nyitra folyóig, amely gyakorlatilag a város határát képezte, és elfoglalták a bőrfeldolgozó üzemet is.⁵⁰⁷ Délután megindultak az első próbálkozások a magyar fél részéről – írja Szomolányi. A magyar csapatok sikerének a kulcsa állítólag az volt, hogy Geyer ezredes telefonos kapcsolatot tartott egy a városban tartózkodó személlyel, aki folyamatosan tájékoztatta őt, ha a csehszlovák csapatok valamilyen mozgást végeztek a városban, így előre olvashatta a csehszlovák lépéseket.⁵⁰⁸

A magyar Vörös Hadsereg 17. ezredének egyik zászlóalja frontálisan támadta a Nyitra folyón átívelő hidakat, amelynek a birtoklása csehszlovák részről kulcskérdésnek bizonyult. Hiszen a folyó hídján bevezető út megszerzése egyet jelentett volna magyar részről, hogy a várost sikerült megszerezni.⁵⁰⁹ Az egységeik megerősítése érdekében Mittelhauser generális 300 katonát, a második számú csehszlovák milíciát és egy páncélozott vasúti harckocsit bocsátott a hídfőt védők rendelkezésére.⁵¹⁰ A rajvonalból néhányan átúsztak a Nyitra folyón és bejutottak a laktanyák környékére is.⁵¹¹ Az utcai harcok elkezdődtek, és az esti órákban a magyar Vörös Hadsereg katonáit a csehszlovák hadsereg a városból kiszorította. Érdekes módon nem tudták kihasználni hatalmas tüzérségi fölényüket, mivel 34 ágyújuk volt szemben a hat csehszlovák ágyúval.⁵¹²

Ezekben a harcokban esett el a Párkány felé vezető vasúti hídnál Jiří Jelínek legionárius őrnagy, a csehszlovák hadsereg 30. ezredének parancsnoka is. Jelínek őrnagy, aki éppen akkor érkezett meg az állomásra – körülbelül 250 fős csapatával⁵¹³ –, amikor kulcsfontosságúnak bizonyult a páncélvonat kiszabadítása, önként vállalta a feladatot. Az alakulat élén sikeresen vette az akadályt, de egy ellenséges golyó eltalálta, és röviddel azután, hogy Mittelhauser is megérkezett az állomásra, az életét vesztette. Azonban még éppen maradt annyi idő, hogy a generális Katonai Kereszttel tüntesse ki.⁵¹⁴ Holttestét ideiglenesen a Tóth utcai temetőben egy kápolna kriptájában helyezték el, amíg Prágába nem szállították.⁵¹⁵

⁵⁰⁷ VHA Trnava, f. (VBS), Historique du Detachement Bonneau. 25

⁵⁰⁸ Dikáczová, 2005/2, 125

⁵⁰⁹ Dikáczová, 2005/2, 126

⁵¹⁰ Szomolányi, 1931, 68.

⁵¹¹ Saskó, 1969, 35

⁵¹² Boje v úseku novozámockom. IN: Pamiatník odhalenia pomníka padlých v bojoch o Nové Zámky 1919. 29.

⁵¹³ Uo. 30

⁵¹⁴ Szomolányi, 1931, 69

⁵¹⁵ Strba, 2017, 77

A magyarok újabb támadásokat kíséreltek meg a Nyitra folyón átívelő hidakra egészen este 9 óráig, de ezek visszaverésre kerültek. Sőt, Nagysurány irányából érkező csehszlovák seregeknek sikerült nagy erőket koncentrálniuk Bánkeszi felett, így az éjszaka leple alatt az ott tartózkodó katonáknak ki kellett üríteniük a falut. A csehszlovák csapatok nagy mennyiségű lőszert, készleteket és irodai anyagokat zsákmányoltak. Köztük azokat az értékes információkkal bíró, magyar parancsnokság által írt utasításokat is, amelyek szerint a bánkesziti birtokló csoport feladata egy folyosó megnyitása volt. A folyosót a Vág folyó mentén kellett volna végrehajtani, az első epizódja a tervnek a nagysurányi vasúti csomópont és a Tótmegyer megszerzése lett volna.⁵¹⁶

Június 20-tól ismételtén a bevált recept mentén védekezett a csehszlovák haderő. Érsekújvár védelmében repülőgépeket vetettek be, amelyek Nemesócsa repülőteréről teljesítették bevetéseiket. Ezen a napon a René Roussin és Viktor Adam alkotta legénység tüntette ki magát a Kiskeszi (ma Nagykeszi része) és Bánkeszi körüli harcokban, három felszállásuk során elsősorban vasúti célpontokat támadtak 12 bombával és 1300 gépfegyver-lövedékkel. A Joseph Poulliquen és Robert Ellner páros Udvard és Perbete vasútállomására és az ott található vonatokra összpontosított, és négy felszállás során 13 bombát dobott le a térségben.⁵¹⁷ A taktika immáron az volt, hogy ellehetetlenítsék a magyar csapatok előrenyomulását.

A légi csapásokat követően délután háromnegyed négykor összpontosított csehszlovák támadás ágyúkból és golyószórókból történt. Ezen támadás a vasúti töltés mentén haladt előre. Este hat órakor a csehszlovák hadsereg a börgyárat is megtámadta.⁵¹⁸ Estére elhallgattak az ágyúk, és ez a próbálkozás ismét a csehszlovákok győzelmével zárult. Másnap sem hagyott alább a bizonytalanság. A csehszlovák katonaság összeszedte a Nyitra folyó mentén, illetve a kaszárnyák környékén fekvő házakból a férfi lakosságot, és a kaszárnyába kísérték őket, azonban néhány napi megfigyelés után hazaengedték őket.⁵¹⁹

Ez a nap a harcok szempontjából döntőnek bizonyult. Nemcsak a magyar, hanem a csehszlovák katonák is a fizikai és lelki erejük határára értek. Elfogytak a fegyvereik, a lőszer, és a fronton a helyzet továbbra sem javult. Egyetlen esélyük volt a helyzet megfordítására: a csehszlovák páncélvonat megérkezése, amelyet már vártak. E kritikus helyzetet számos katona naplója is

⁵¹⁶ Československý domobranecký prapor č. 7 v bojoch o Nové Zámky. IN: Pamiatník odhalenia pomníka padlých v bojoch o Nové Zámky 1919. 46

⁵¹⁷ Czírók, 2011/2, 357

⁵¹⁸ Rusnák, Pavol: Jún 1919 očami Novozámčanov I. / 1919. júniusa az érsekújváriak szemével VI. IN: https://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=641

⁵¹⁹ Saskó, 1969, 35

visszaadja. Az egyik ilyen visszaemlékezés Stráže Slobody ezred katonájának naplójában olvasható: „*Mint a többiek, a kötelességem tudatában mentem, a legprimitívebb harci eszközök nélkül, lapát, kézi gránát nélkül. Nem aludtam, nem ettem, saját kezeimmel ástam. Hirtelen hallottam egy gránát robbanását, ami a földre döntött. Elöl hallottam a magyar káromkodást, lassan húzódtam a gabonába. Beleütköztem. Megfagyott test. Nézem, és felismerem Kodedát őrmestert. Nem a fej alapján, ami a gránát robbanása miatt feketére égett, hanem a ruházat alapján. Kezeimmel tovább haladok. Újabb test. Klomínek. A fiatal és szép fejét lövedék széttörte, csak egy kék szem, ami mindig mosolygott, néz a zavaros tekintetével, és így tovább.*”⁵²⁰

1919. június 22-én a csehszlovák hadsereg újabb támadást indított, immár a déli vonal feltörése volt a cél. Annak legfőbb állomása pedig Bajcs község volt. Burkoň kapitány két teljes századdal a 39. légió zászlóaljából, valamint a 7. olasz honvéd zászlóaljjal és két ágyúval színlelt támadást végzett, hogy elterelje a magyar hadsereg figyelmét. A többi gyalogos egységgel és az előszabadított páncélvonat segítségével Rejholec főhadnagy saját támadást indított egyenesen a déli irány felé. 13 órakor elkezdődött a három gyalogos század közeledése Bajcs irányába, amelyek tüzérségi egységekkel voltak megtámogatva. A páncélvonat Farkas puszta (Vlkanovo) körüli pozíciókra lőtt. A főúton Bajcs felé haladt Kovařík hadnagy nehéz géppuskákkal, aki súlyosan megsebesült.⁵²¹

15 órakor két hullámban a csehszlovák egységek elfoglalták a települést. Az egyik irányt azok jelentették, akik a Zsitva folyó mindkét csatornáján átkelve tértek be a faluba. Közben a másik vonalon az érsekújvári úton tették meg az egységek a bevonulást. A tüzelést bal oldalról a páncélvonat támogatta, amely egyidejűleg sakkban tartotta a magyar helyőrséget a falu északkeleti részén, jelentős veszteségek árán elfoglalta a faluba vezető hidat. A leghevesebb harcok a falu délkeleti részein és az állomás környékén zajlottak, ahol a Terror néven ismert vörös század az utolsó pillanatig védekezett. Bajcsot csak másnap fél hétkor tudták elfoglalni. Ezzel gyakorlatilag véget értek a harcok Érsekújvárért és környékéért.⁵²²

A hadihelyzet fennállása egészen június 24-ig tartott, amikor is a békekonferencia elnöke, G. Clemenceau értesítést küldött a csehszlovák kormánynak az Antant Legfelsőbb Katonai

⁵²⁰ ŠA OANZ, NÚ 1919-146-55-ös doboz

⁵²¹ Boje v úseku novozámockom. IN: Pamiatník odhalenia pomníka padlých v bojoch o Nové Zámky 1919 32-33; Vö: Kopečný, 1936, 156

⁵²² Čs. domobranecký prápor č. 7 v bojoch o Nové Zámky. IN: Pamiatník odhalenia pomníka padlých v bojoch o Nové Zámky 1919. 48.

Tanácsának döntéséről, miszerint Pellé tábornok 1919. június 22-én értesítette a magyar sereg főparancsnokát, Böhm Vilmost Gödöllőn, hogy megbízása szerint kérje, hogy a magyar csapatok június 24-én reggel 5 órakor állítsák le a tüzet⁵²³. A délutáni órákban csapatszemle volt a Kossuth Lajos téren, amikor híre ment, hogy a tárgyalások békekötéssel végződnek. Ezután rövidesen helyreállt a nyugalom, a hivatalokba bevonultak az alkalmazottak, és megkezdődhetett a normális élet.

Különösen nagy gondot okozott a sok sebesült és beteg ápolása, amely munkát Dr. Hückl Ernő kórházigazgató irányította. A halottak és a sebesültek pontos számát nehéz megállapítani, hiszen nem készültek feljegyzések.⁵²⁴ Vágovits Gyula emlékiratában azt állapította meg, hogy az „1919 évi harcokban 207 tiszti és 7305 legénységi állományú katona esett el, azaz az egész csehszlovák haderő 12%-a. A jelentős részük egyébként Érsekújvárért folytatott júniusi harcokban vesztette életét.”⁵²⁵ A magyar vörös haderő embervesztesége Böhm hadügyi népbiztos közleménye szerint a következő: „Halott tisztek és katonák száma 6977 fő volt, fogságba estek 471-en”.⁵²⁶

A harcok befejeztével a karhatalom hozzálátott a belső ellenség likvidálásához. A kormánybiztos rendelkezése alapján minden gyanús egyénnek, férfinak, nőnek egyaránt az otthonát nem volt szabad elhagynia. A 18-45 év körüli férfiakat, akik bizalmas forrásból szerzett információk alapján a bolsevista mozgalom beszervezett tagjai voltak, Terezínbe internálták. A visszatérő vasutasokat, akik a Vörös Hadsereg oldalán harcoltak, június 26-án hadbírószám elé állították.⁵²⁷ A bolsevik harcok után nemcsak Érsekújvárból, de a Garam és Ipoly völgyéből, valamint a Csallóközből is rengeteg túszt hoztak be az itt megszervezett katonai hadbírószámhoz. Késő őszig tartottak a kihallgatások. Számos magyart hurcoltak el Cseh- és Morvaország katonai fegyházaiba, a lipótvári és illavai fegyintézetbe, ahonnan egyesek csak hónapok, sőt évek múltán szabadultak ki.⁵²⁸

Tovább folytak az átvilágítások is Bonneau városparancsnok a városházán jelentkezésre kötelezte a lakosságot, valamint kijelentette, hogy aki nem jelenik meg az említett átvilágításon,

⁵²³ Hronský-Krivá-Čaplovič: 1996. 127

⁵²⁴ Saskó, 1969, 37

⁵²⁵ Vágovits, 1944, 97

⁵²⁶ Rusnák, Pavol: Jún 1919 očami Novozámčanov I. / 1919. júniusa az érsekújváriak szemével VI. IN: https://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=641

⁵²⁷ Saskó, 1969, 38

⁵²⁸ Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, Mit élt át a Felvidék. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége, Bp. 1939. IN: <https://watson.sk/?id=674>

„a csehszlovák rendeletek értelmében úgy a várost harcok során elhagyó lakosok, mint a bolsevik mozgalomban résztvevő egyének javai el lesznek kobozva, és ezen bevételből fogják a hadikárokat fizetni.” Aki nem jelentkezik, hangsúlyozta, eltávozottnak lesz tekintve.⁵²⁹ Nyitra megye zsupánja 1919. június 26-án elrendelte minden érsekújvári és nagysurányi, 18 és 45 év közötti nem megbízható, bolsevikokkal rokonszenvező, magyar vasutasokat és dolgozókat internálását Terezínbe.⁵³⁰

A hónap végén Tordon Vincét nevezte ki Nyitra vármegye zsupánja rendőrkapitánnyá.⁵³¹ A város megmaradt képviselői közül, Guth Jenő képviselő azonban arra hivatkozva, hogy a városnak már van kinevezett rendőrkapitánya Holota János személyében, úgy, ha a zsupán Tordont akarja főkapitánynak, a tisztségért járó járandóságokat ő folyósítsa. Ennek ellenére átvette Tordon a parancsnokságot, viszont, ha nem is címben, de a gyakorlatban Holota és Tordon párhuzamosan vitte a rendőrparancsnok posztját. Ezt követően megnőtt a jelentések száma a városban. A rendőrfőkapitány egy 1919. augusztus 29-i keltezéssel jelentést tett a Nyitra megyei zsupánnak, hogy a városban erős az agitációs hangulat, amely a Köztársaság kormánya ellen irányul. Ennek ürügye a rendőrkapitány szerint a gabonaellátásban és a marharekvirálásban keresendő.⁵³²

A városi tanács testületi ülésén, amely szeptember 2-án zajlott le, a polgármester megrótt a rendőrkapitányt, és kiigazította a jelentését. Elmondása szerint „a rendőrkapitány csak rövid idő óta tölti be az állását, még talán nem ismeri a polgárság hangulatát és magatartását, s így csakis ennek tulajdonítható elhamarkodott eljárása. (...) A gabonaellátás kérdésében a közönség nyugtalansága szintén nem képez államellenes agitációt. Ugyanis köztudomás szerint a háború folyamán ezidáig a lakosság legszegényebb rétege a nem termelő ellátatlanok a város részéről gabonával lettek ellátva, ezek a gabonát a malomban őröltették fel, onnan élvezhető jó lisztet s amellet korpát is kaptak, s ily módjukban állott az általános drágaságot apró állatok tartásával némileg ellensúlyozni. Legutóbb a város az ellátatlanok részére más vidékről már lisztet kapott, ez úgyszólván élvezhetetlen volt, így nem csoda tehát, ha a lakosság legszegényebb osztálya elégedetlenkedett. A marharekvirálások miatt egyéni fejjajdulások (...) előidézöje a

⁵²⁹ Saskó, 1969, 38

⁵³⁰ Nitra ŽNI. Prezidentálne 601/1919

⁵³¹ ŠA OANZ, NÚ 328/1919

⁵³² ŠA OANZ, NÚ 1171/1919

*forgalmi ár és a rekvirálási ár közötti nagy különbséget. Mindezek azonban nem csupán helyi, de köztudomás szerint állandóan hallható panaszok.*⁵³³

A buzgó rendőrfőkapitány olyan eseteket is felterjesztett a zsupánhoz, amely nem az izgatás, hanem a provokáció vádját képezték. Volt olyan eset, ahol egy érsekújvári lakos azért került kihallgatás elé, mert magyarul beszélt nyilvános helyen, provokálva egy szlovák társaságot. Az ügy elindításában a rendőrkapitány oroszlanrészt vállalhatott, hiszen a bagatellnek tűnő eset a kihallgatásig, illetve a megyei bíróságig biztosan nem jutott volna a közreműködése nélkül. Egyébként a kifogás nélkül lezajlott tárgyalás felmentette az illetőt a vádak alól.⁵³⁴

A harcok után sokan tértek vissza, gyalog az Ipoly folyón átgázolva vagy átúszva, titokban éjjel érkeztek meg házaikba. Besúgás után itt őket elfogták, s ha a jegyzékben nevük nem szerepelt, akkor őket is internálták különböző táborokba. Időben azonban a békés helyzet helyreállt.⁵³⁵ A megüresedett hivatali helyekre a legionáriusok, illetve azok családtagjai, vagy máshonnan érkezett csehszlovák hivatalnokok kerültek. A hűségeskü letételét továbbra is elvárták, bár aki megbízhatatlannak minősült, annak az állása így is kiadásra került. A diktatúrához hasonló adminisztráció bizonyos tekintetben őszig tartott. 1919. szeptember 1-jén ugyanis Füzék Jánost, Rózsahegy egykori tanácsnokát nevezték ki városbírónak.⁵³⁶

A város összlakosságának a békére és nyugalomra irányuló törekvését azonban mindig valami megzavarta. Így történt ez 1919. október 28-án is, amikor a csehszlovák forradalom, illetve a Köztársaság megalakulásának a kikiáltását ünnepelték. Az első évfordulóról ünneplésének talán csak a formális részére volt igaz, hogy ünneplésről szólt. A csinnadratta, ünnepi beszédek és kötelező körök ugyan rendben megvalósításra kerültek, de a csehszlovák győzelem ellenére s érezhető volt a gyűlölet és a feszültség a volt legionáriusok körében, akik pedig már akkor beilleszkedettnek látszottak a városban, nyilván feloldatlanok maradtak az elmúlt hónapok történései okán. A másik oldalon a város magyarsága sem volt éppen elragadtatva, hogy ilyen jellegű ünnepség történik a településükben: *„A délutáni órákban a hivatalos ünnepségek után egy legionáriusokból összetevődött tömeg nagy lármával és fűvós zenekarral kísérve a főtéren tüntetett és a belváros utcáiban levő üzletek magyar nyelvű feliratait, illetve tábláit létráról vasdorongokkal mind leverte. Ekkor törték össze azt a két darab márvány emléktáblát is, amelyek a város több, különböző épületein voltak elhelyezve. Az egyiket II. Rákóczi Ferenc*

⁵³³ ŠA OANZ, NÚ 1171/1919

⁵³⁴ Nitra ŽNI. Prezidentálne 718/1919

⁵³⁵ Vágovits, 1944,97

⁵³⁶ Saskó, 1969, 39

*emléktábláját a volt járásbíróság épületén, a másikat Batthyányi utcában a Vak Bottyán emléktábláját törték össze. A harmadikat, amely a ferencesek zárdáján volt található, és amelyik Bercsényi Miklóst ábrázolta, szintén le akarták verni, de a zárdaablakból a gvárdián erélyesen rájuk szólt. Erélyes fellépésének pedig eredményi is volt, mert azt aztán nem bántották.”*⁵³⁷

Mindez persze nem volt elég. Amikor folytatni kívánták a garázdaságot, a legionáriusok a csehszlovák polgári hatóságokkal találták szembe magukat, akiknek nem igazán akartak engedelmessé válni. Ezt követően a rendőrfőkapitány látva, hogy a város vezetőségének intézkedése eredménytelen, telefonon kért gyors segítséget a kaszárnyából. Szuronyos és gépfegyveres csehszlovák katonai osztagok futólépésben jöttek fel a főtérre és a legionáriusokat szétverték, majd a rendet helyreállították.⁵³⁸

Összességében elmondható, hogy ebben a rövid, pár hetes eseménysorozatban, ahol az érsekújvári és környékbeli emberek valamilyen szinten a bolsevik Magyarországgal érintkeztek, alig vonhatunk le tanulságokat arra vonatkozóan, hogy értékeljük viszonyukat a Tanácsköztársasághoz. Nyilván a bolsevizmus, mint ideológia, nem jelentett átjárhatatlan és megküzdhetetlen akadályt, hogy elérje az érsekújvári közösséget. Ezt bizonyítja az is, hogy a helyi társadalom intenzíven követte a magyarországi forradalom eseményeit, a változások és változtatások meneteit. Viszont nem véletlen, ahogyan reagált a Vörös Hadsereg fogadására. Az, hogy újra magyaroknak, jobban mondva magyarországinak érezhették magukat, felülírta az ideológiai meggyőződést.

A tanácsuralom megjelenése tehát bizakodásra adott okot a kor embere számára, de nem ideológiai, sokkal inkább nemzeti érzés táplálta ezt a fajta eufóriát. A rend valamilyen szinten helyreállt, és minden olyan forгатókönyv, amely a Szent István-féle Magyarországhoz kötődik, feledésbe merül. Tévedtek. Már csak abban is, hogy a rövid időszak csak nevében maradt magyar. A hadsereg megjelenése inkább internacionalista vetületet, az első intézkedések szigorított feltételeket teremtettek a Csehszlovákia első megszállásának időszakához képest. A mindennapi élet boldogulását jelentő változások a gyakorlatban meg sem jelentek. Az államigazgatási szinten, a helyi rendfenntartás aspektusaiban sem történtek előre induló változások. Ráadásul azoknak a rétegeknek, akik a hagyományokhoz ragaszkodóak voltak, a rítusaikat is valamilyen szinten hanyagolniuk kellett. Az Istentiszteletek korlátozása, a

⁵³⁷ Vágovits, 1944, 98

⁵³⁸ Vágovits, 1944, 99

szabadságjogok megnyirbálása mind a hadiállapotra hivatkozva érvényben és szigorítás alatt maradt.

Volt azonban egy óriási különbség. A korábban megjelent, magyarul nem értő idegen elemek hirtelen elmentek a városból. Ám ennek óriási ára volt. Hiszen sem a szabadság, sem a nemzeti erő nem volt tapasztalható. Sőt, a kivonulással párhuzamosan együtt történt események következtében megjelent a gyász, a fokozatos fenyegető érzés – akár belső indíttatásból, hogy valamilyen ideológiai probléma fog megjelenni, akár külső veszélytől, hiszen a csehszlovák haderő fokozott fenyegetést jelentett abban a vörös hétben, amelyet Érsekújvárbán töltöttek a hadjárat résztvevői.

Mindenesetre sajnos nem állnak a rendelkezésünkre olyan hitelt adó adatközlő médiumok, amelyekkel bővebb és komplexebb képet kapnánk az érsekújváriak vörös időkben töltött mindennapjaikról. Csupán furcsaságok, amelyek főként a forráshiányokból, valamint az ambivalens viselkedésekből fakadnak. Miért volt fontos mindenáron megszerezni Érsekújvárt, amikor stratégiai potenciálja miatt amúgy is az ellenfélnek az volt birtokolni? Miért állt a hadsereg vezetése felemásan ehhez a kérdéskörhöz? Hiszen olyan könnyen megszerezte a várost, majd ugyanolyan könnyedséggel átadta. Félig ezt a kérdést válaszolják meg a nagyperspektívában megközelített munkák megállapításai, azonban további kérdéseket vet fel az újbóli és többszöri visszaszerzési kísérlet is. Egyelőre nagyon úgy néz ki, hogy a város vasúti csomópontja jelenti a kulcsválaszt ezekre a kérdésekre.

6. Az impériumváltás következményei Felvidéken, illetve Érsekújvárbán és környékén

*„Azon a 1919-es február végi napon északról kegyetlenül vágott a szél; az első vonattal Érsekújvárbá menők hátukat tartották a szélnek, az állomásépület mögött. Kezükben volt a jegy, várták a vonatot. Az új, cseh állomásfőnök háromszor is odament a tardoskeddiekhez, tízszer is elmondta: „Tu je vlak, tu je vlak”, „itt a vonat, megjött a vonat”, de azon a napon még senki sem értette a nyelvet; a vonat beszaladt, az ordító szélben semmit sem lehetett hallani, így a bezúduló vonat ki is ment az állomásról. Otthagyta a tardoskeddieket, akik gyalog eredtek neki a 15 kilométeres útnak. Ettől a naptól kezdve vigyáztak rá, hogy sem a vonat, sem a történelem ott ne hagyja őket.”*⁵³⁹ – írja Morvai Gyula egyik művében.

Az idézett eset nagyon jól mutatja, hogy mit is jelentett az államfordulat. Egyszerre változott meg minden és az itt élők nem akartak tudomást venni a változásról. Bizonyos szempontból a tudatlanság érzése rögzülhetett a szereplőkben, másfelől pedig az a fajta kiszolgáltatottság, amely valamilyen szinten talán a mai napig érezhető nem csak a tardoskeddi magyarok, de a szlovákiai magyarság körében is.

1918 decemberében az antant hatalmak képviselői a demarkációs vonalat a Duna, az Ipoly, majd nagyjából Rimaszombattól a Bodrog folyóig húzott határvonalban határozták meg. Ide a kivonuló magyar csapatok helyett 1919 januárjának végéig csehszlovák csapatok vonultak be, s a csehszlovák állam birtokba vette a Felvidéket. Ezzel tulajdonképpen, azt is mondhatnánk, hogy befejeződött Csehszlovákia határainak kialakulása, hiszen a békekonferencia 1919 júniusában a határkérdést végeredményben kisebb változtatásokkal jóváhagyta. A trianoni határok gyakorlatilag áthidalhatatlan ellentétek forrásává váltak a Magyarország és a történelmi területének több mint kétharmadát birtokló utódállamok között. Bár a magyar kormány a körülmények kényszerítő hatására aláírta a trianoni békeszerződést, az igazságtalan döntésbe nem igazán volt képes belenyugodni. *„Amit mi, magyarok, történelmünk talán legsúlyosabb csapásának érzünk, az a csehek, és szlovákok számára önálló államuk létrejöttét jelenti. Törvényszerű hát, hogy nemzeteink történelmi emlékezetében ellentétes előjellel szerepel az esemény, s ezen valószínűleg nehezen lehetne változtatni.”*⁵⁴⁰

Az itt élő lakosság úgy értékelte talán 1919 júniusáig – a demarkációs vonal sűrű változása és a magyar Vörös Hadsereg sikeres előnyomulása következtében – hogy a határok sem voltak

⁵³⁹ Morvai Gyula: Tardoskeddi mondandó. Irodalmi szemle 1975/1, 59

⁵⁴⁰ <https://parameter.sk/rovat/kulfold/2008/06/04/simon-attila-trianoni-kerdes-szlovak-es-magyar-megkozeliteserol>

még véglegesen rögzítettek. Az új helyzet által megrettentett és bizonytalanságban élő kisebbségi magyarság védekező reflexeit teljesen megbénította az önkormányzati tevékenység felfüggesztése. Ezt az intézkedést az új államalakulatnak legfőbb ideiglenes végrehajtó szerve, a Nemzeti Tanács még 1918 végén hozta meg. A Csehszlovák Nemzeti Tanács által életre hívott, kizárólag csehekből és szlovákokból kinevezett forradalmi nemzetgyűlés 1918. november 14-től 1920. április 15-ig számtalan olyan törvényt hozott (köztük az alkotmányt is), amelyek az új állam formáját, politikai és szociális jellegét meghatározták, és többek között a nemzeti kisebbségek jogállását is szabályozták.⁵⁴¹

Csehszlovákia a békeszerződések megkötésekor vállalt kisebbségvédelmi szerződés (a saint germain-i) alapján a nemzeti kisebbségek jogait az 1920. február 29-én szentesített alkotmányban és további alkotmánytörvényekben fektette le. Az új állam határait azonban nem etnikai, hanem stratégiai, gazdasági és közlekedési szempontok alapján húzták meg.

A Csehszlovákiába került magyarság tényleges számát nem lehet hitelt érdemlő módon pontosan megállapítani, mivel a népszámlálások általában tízévenként kerülnek megszervezésre, ezért a szlovákiai magyarság demográfiai adatainak a hitelességét, illetve azok jellemzőit csupán korlátozott érvénnyel ismerhetjük meg. A vizsgált korszakunkra vonatkozóan az 1910-es magyarországi-, az 1919-es csehszlovák rendkívüli-, és az 1921-es tervezett népszámlálást tudjuk felhasználni. Az impériumváltás előtt, a „boldog békeidőkben”, a prosperitás időszakában a Monarchia gazdasági fejlődésével egybeforró Felvidéknek nevezett térsége vegyesen lakott területnek számított. Az adatok tanulsága szerint azonban itt is – akárcsak a történelmi magyar állam több területén is – előrehaladott állapotban volt a magyarság javára történő asszimiláció. Az 1910-es évi népszámlálás adatai szerint a mai értelemben vett Szlovákia területén összesen 2 916 086 lakos élt. Az itt élő népesség megoszlása az anyanyelv szerint: 57,9% szlovák (1 687 800 fő); 30,2% magyar (880,851 fő); 6,73% német (198 461 fő); 3,3% rutén (97 037 fő); továbbá a lengyel, cseh, szerb, horvát, román kisebbség az 1%-ot sem érte el.⁵⁴² Az 1910. évi népszámlálás a későbbi Szlovákiának és Kárpátaljának megfeleltethető területen összesen 818 magyar jellegű községet mutatott ki, amelyből 671 községben 80% felett volt a magyarok száma, 76 községet magyar többségűnek

⁵⁴¹ Turczel, 1967, 15

⁵⁴²Ščitání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. Československá statistika – Svazek 9. Praha, 1924. 75

tekinthetünk, vagyis a magyarok lélekszáma 50-80% között mozgott, és a maradék 71 község idegen többségűnek számított.⁵⁴³

A Felvidéket idővel homogenizálni akaró csehszlovák vezetés természetesen nem a magyarok beolvasztásáról, asszimilálásáról beszélt, hanem a szlovákok úgymond reasszimilálásáról, vagyis visszaszlovákosításáról. Ennek a konstrukciónak a kiindulási pontja az volt, hogy az itt élő magyarság, valójában nem is igazi magyar, és az ősei tulajdonképpen elmagyarosodtak. Így a felvidéki magyarok valójában elmagyarosodott szlovákok, akiket természetesen a szlovák nemzet fokozatosan majd visszahódít a maga számára.⁵⁴⁴

„A felszabadulás utáni megváltozott viszonyok közepette nem lehet más eszközünk a szilárd csehszlovák állam kiépítésénél, mint a reasszimiláció” – szögezte le például a Szlovák Nemzeti Párt központi napilapjának a *Národné noviny*-nak egyik vezércikke 1920. október 1-jén. *„Mindenütt visszaállítani az eredeti állapotokat. Éspedig olyan folyamatossággal, ahogy az asszimiláció is történt. Tehát nem elhamarkodottan. Fokozatosan kell eltávolítani a magyarosítás következményeit, és hazánk összes vidékére, a mi Szlovákiánk minden szeletébe el kell juttatnunk az egységes szlovák nemzeti szellemet.”*⁵⁴⁵

A magyar ajkú lakosság számára a beilleszkedés rendkívül nehézkesnek bizonyult. Az 1918-1920-ban lezajlott államfordulat következtében számukra új, s számos szempontból idegen társadalmi, politikai viszonyok közé kényszerülve nemzeti kisebbségi státuszba kerültek. Mindez kimutatható a nemzetiségek számarányának változásaiban is. Az 1910-es népszámlálás adatai azt mutatták, hogy a Szlovákia területén élő magyarság száma 884 ezer fő volt. Ez százalékban ugyebár valamivel több, mint 30%-ot jelentett a terület összlakosságához képest. 1919 nyarán szerveztek egy újabb népösszeírást, amelynek az volt a célja, hogy felmérje a frissen megalakult ország tényleges összetételét. Az eredmény szerint a területen élő magyarság lélekszáma 689 ezerre csökkent, amely százalékos arányban 23,6%-ot jelentett. A cseh és a szlovák historiográfia ezt a fajta csökkenést az 1910-es népszámlálás hitelességének a megkérdőjelezésével magyarázza. Ekkora csökkenést azonban nem lehet ilyen egyszerűen magyarázni. Simon Attila ezt úgy véli, hogy alapvetően több tényező okozta a nagy különbséget. Az első tényező a menekültáradat nagysága, a második a több identitással rendelkező városi lakosság identitásváltása. Szintén tényező a magyarság természetes

⁵⁴³ Turczel, 1967, 9

⁵⁴⁴ Turczel, 1967, 14

⁵⁴⁵ Národné noviny, 1920. október 1, 1

szaporulatának az összlakossághoz viszonyított negatív mutatói, valamint a későbbi asszimiláció is. Mindezek mellett a népszámlálás metodikájában való változás is okozhatja a csökkenés mértékének a nagyságát.⁵⁴⁶

A Vavro Šrobár által vezetett Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium az 1919-es összeírást végző biztosok számára kiadott egy gyakorlati útmutatót, amely 50 paragrafusba sűrítve foglalta össze a szükséges tudnivalókat a számlálás általános elveivel, a kibocsátott összeírási ívek egyes rovatainak kitöltésével, illetve az adatok összegzésével és statisztikai feldolgozásával kapcsolatban. Az útmutató (Podrobné Poučenie pre popisujúcich poverenkov) 31. paragrafusa tartalmazta a nemzetiség felvételezésével kapcsolatos alapelveket és gyakorlati utasításokat. Eszerint a nemzetiség alatt a felnőtt (14 évesnél idősebb) és szellemileg egészséges személyeknél az egyén nemzetpolitikai meggyőződése értendő, amely egy bizonyos nemzeti közösséghez vagy nemzethez való faji hovatartozáson alapszik. Emellett hozzátették, hogy mindenkinek csakis egy nemzetisége lehet. Ennek meghatározásánál egyedül a megszámlált személy akaratának a megnyilvánulása a döntő, s annak adatát feltétlenül hitelesnek kell tekinteni, feltéve persze, ha nem bizonyosodik be, hogy ezt a bevallást kényszer hatása alatt tette.

Mindez persze azt jelenthette, hogy a nemzetiségi kérdés nagyobb hangsúlyt kapott, mint az anyanyelv. Így például a zsidóságnak a magyar nemzetiségtől való disszimilációja is megtörténhetett. A zsidóságnak a magyar nemzettestből való nagyarányú formális kiválását az első hivatalos, vagyis az 1921-es népszámlálás indította meg, ugyanis a zsidó vallású személyeknek lehetővé tették, hogy mint zsidó nemzetiségként definiálják magukat.⁵⁴⁷

Egyébként az 1921-ben megtartott első hivatalos népszámlálás során 634 827 fő, vagyis Szlovákia lakosságának 21,48%-a vallotta magát magyarnak, az 1930-as népszámlálás idején pedig még tovább csökkent a szlovákiai magyarok száma, amely 571 988 főt, vagyis az összlakosság 17,58%-át tette ki.⁵⁴⁸ Ezeket a nagyarányú és rohamos számbeli csökkenéseket előidéző fenti körülményeken kívül még számos olyan ok generálta, amely a magyar kisebbség nemzeti erejét és ellenállási képességét folyamatosan gyengítette.

Turczel Lajos szerint „*a kisebbségi elnyomottságból államalkotó nemzetté vált cseh és szlovák népben a visszavágás szelleme élénken élt, és azt az iskola és a közvéleményformáló erők*

⁵⁴⁶ Simon, 2010, 11-13

⁵⁴⁷ Turczel, 1967 12-13

⁵⁴⁸ Simon, 2010, 12

továbbra is ébren tartották. A magyarellenes elfogultságot a Horthy-féle Magyarország revizionizmusa és a csehszlovákiai magyar ellenzéki pártok irredentizmusa még intenzívebbé tette."⁵⁴⁹ Természetesen Turczel ezen kijelentése elég tendenciózus és túlzó, mindenesetre lehetett némi alapja. Ami sokkal nagyobb szerepet játszott a szlovákiai magyarok közösségi megszerveződésének a gyengítésében, az nem más volt, mint a régi közhivatalnoki rétegnek a Magyarországra való önálló távozása, valamint az itt maradt rendezetlen állampolgársággal rendezők kiutasítása.

Öldvedi János szerint 101 977 személyt utasítottak ki Szlovákia és Kárpátalja területéről. Az itteni hivatalnoki rétegről pedig megállapítja, hogy *„a nép problémáival szemben érzéketlen maradt, és kasztszellemmé fajult nagyfokú exkluzivitása a fordulatig nem csökkent.*"⁵⁵⁰

A középosztály kiesésének a gondját abban állapíthatjuk meg, hogy nem csak lélekbeli hiányt jelentett a szlovákiai magyarok arányában, hanem ez a kiesett réteg kultúrahordozó és kultúrafogyasztó jellege nagymértékben befolyásolta a szlovákiai magyarság megszerveződésének a kérdését a két háború közötti időszakban.

Popély Gyula a népszámlálás során felmutatott adatok mellett a szlovákiai magyarság területi elhelyezkedésében is látja a közösségi megszerveződés hátrányának az okát. Ugyanis a szlovákiai magyarok által lakott terület pántlikaszerűen mindenütt szorososan a csehszlovák-magyar országhatár mentén húzódott. A magyar etnikum ilyen alakú elhelyezkedése az új államban hátrányos volt abból a szempontból, hogy annak nyugati és keleti végei rendkívül messze voltak egymástól, emellett pedig szinte semmilyen kötődése nem volt egymáshoz, sőt nyilvánvalóan kulturális, mentalitásbeli és világnézeti különbségek mutathatók ki az egyes régiók között.⁵⁵¹

Simon Attila szerint a magyarság csökkenése a statisztikákhoz képest a valóságban nem volt olyan mértékű, mint ahogyan azt a számok jelzik. A városokból némileg ugyan kiszorult a magyarság, de Érsekújvárbán, Léván, Rozsnyón, Rimaszombatban, Losoncon továbbra is a magyar nyelvű lakosság számított dominánsnak. A városok kulturális jellegükben, valamint a köztereken használt nyelvet tekintve inkább magyar nyelvet bírták.⁵⁵² A magyarság presztízsvesztésének az okát Simon Attila abban látja, hogy a magyar kisebbség többnyire falun

⁵⁴⁹ Turczel, 1967, 14

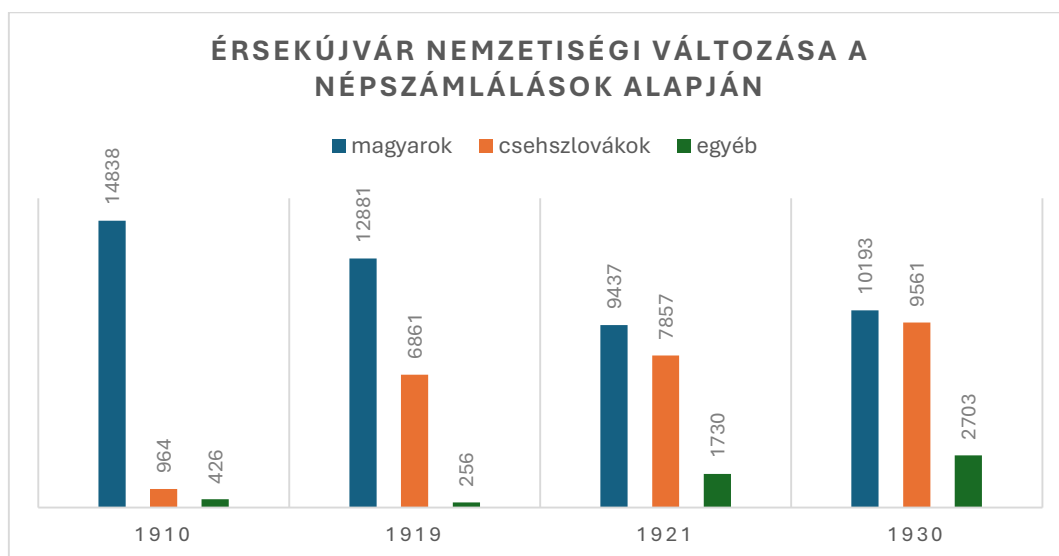
⁵⁵⁰ Öldvedi, 1926/3, 1

⁵⁵¹ Popély, 1995, 10

⁵⁵² Simon, 2010, 22

élt, így a cseh protekcionista iparpolitika és a protekcionista földbirtokreform a kisebbség előnytelen bevonását okozta. Az előnytelen iparpolitika okán tovább nőtt a gazdasági lemaradása a szlovákiai magyarok által lakott régióknak, nemcsak a cseh- és morvaországi, hanem a szlovákiai területekhez képest is.

Mint ahogyan sejteni lehet, Érsekújvár hasonló nemzetiségi változásokon ment keresztül, mint a szlovákiai magyarság. A 1910-es népszámlálási adatok alapján a város szinte teljesen magyar nemzetiségű volt. Kicsivel több, mint 16 ezer főt számláló város 91,1%-a magyar anyanyelvűnek vallotta magát. Mellettük a szlovákok, a csehek és a németek együtt alig tették ki az ezer főt.⁵⁵³ 1919-es rendkívüli népszámláláson a város lakosságának a száma 19 998 fő volt, amelyből a magyarok lélekszáma 12 881 főt (64,5%) tett ki. Mellettük a szlovákok száma 6 861 fő (34,5%) volt. 1921-re már a 19 024 főből 9 437 (49,6%) vallotta magát magyarnak és 7 857 (41,3%) pedig csehszlováknak. Ezekből megállapítható, hogy a két világháború közötti időszakra a homogenizált városból teljesen kétnyelvű város lett, ahol a két nemzet aránya nagyjából kiegyenlített jelleget mutatott.⁵⁵⁴

Az érsekújvári vonzáskörzetben lévő települések közül Tardoskedden az 1910-es népszámlálás alapján 5353 lakosból 5050 fő, vagyis majdnem az egész település magyar anyanyelvvel bírt, a szlovákság száma 234 főt tett ki.⁵⁵⁵ A 1919-es rendkívüli népösszeíráson a község lakosainak a száma elérte a 6137 főt, amelyből 5578 magyar és 551 csehszlovák volt.⁵⁵⁶ A két évvel

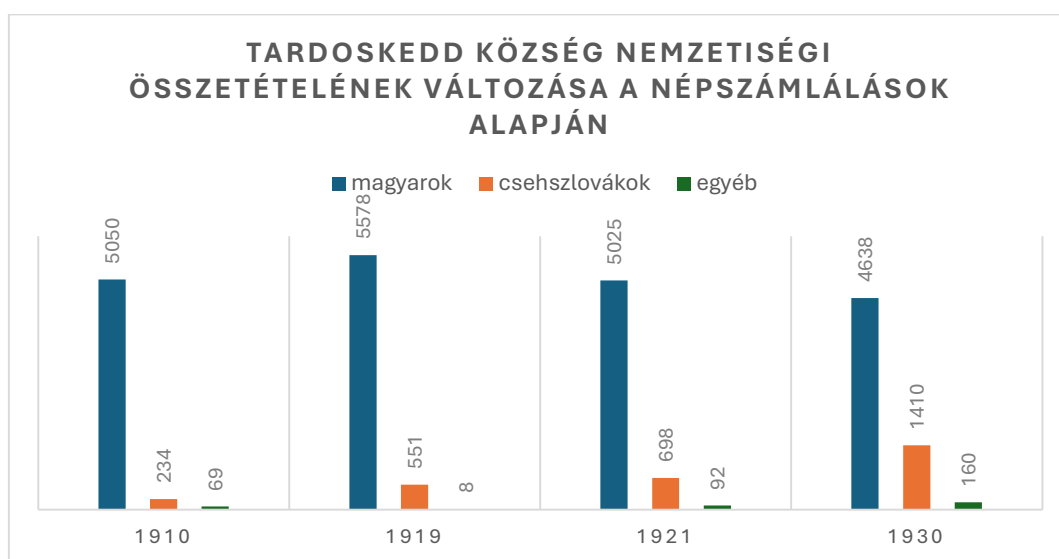
⁵⁵³Szlovákiai Magyar Adatbank: Településtár: IN: <http://telepulesek.adatbank.sk/>

⁵⁵⁴Seznam miest na Slovensku podľa popisu ľudu z roku 1919. Bratislava,

⁵⁵⁵A magyar szent korona országainak népszámlálása. Budapest, 1912.

⁵⁵⁶Seznam miest na Slovensku podľa popisu ľudu z roku 1919. Bratislava, 1919.

későbbi népszámlálási adatok azt mutatják, hogy az összlakosság 5815 főre csökkent, amelyből 5025 magyar nemzetiségű volt. A szlovákok száma ekkor 698 főt számlált.⁵⁵⁷ A statisztikai számokból kiderült, hogy a népesség összetétele tíz év alatt nem változott jelentősebb mértékben. Viszont az 1930-ban tartott népszámlálás során az adatok a következőket mutatták: 6208 lakosból 4683 magyar és 1410 csehszlovák volt.⁵⁵⁸ A számok alapján megállapítható, hogy Tardoskedd község esetében a békediktátum aláírását követő tíz évben megindult egy folyamat, amely a magyarság csökkenését és a magukat csehszlovák nemzetiségűnek vallók radikális növekedését okozta. Elképzelhető, hogy ez egyfajta asszimiláció eredménye, de az sem lehet kizárandó ok, hogy bizonyos körülmények hatására a falu lakosságának egy része csehszlováknak kezdi vallani magát.

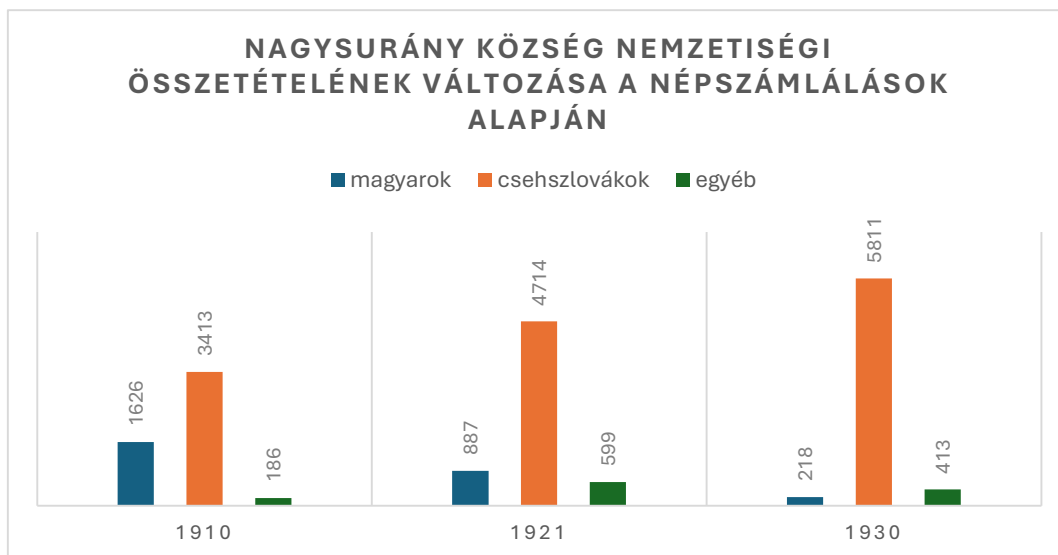
Nagysurány esetében az 1910-ben lezajlott népösszeírás alkalmával a város 5225 lakosából 3413 fő szlováknak, 1626 fő magyarnak és 176 németnek vallotta magát.⁵⁵⁹ Az arány később csak tovább növekedett. Az 1921-es népszámláláskor 6200 lakos élt a városban, amelyből 4714 személy vallotta magát szlováknak, s mindössze 887 fő magyarnak. A szlovák és a magyar lakosság mellett 451 zsidó vallású és 106 német nemzetiségű vallotta be nemzetiségi hovatartozását.⁵⁶⁰

⁵⁵⁷ Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I Štátní úřad statistický, Praha 1924

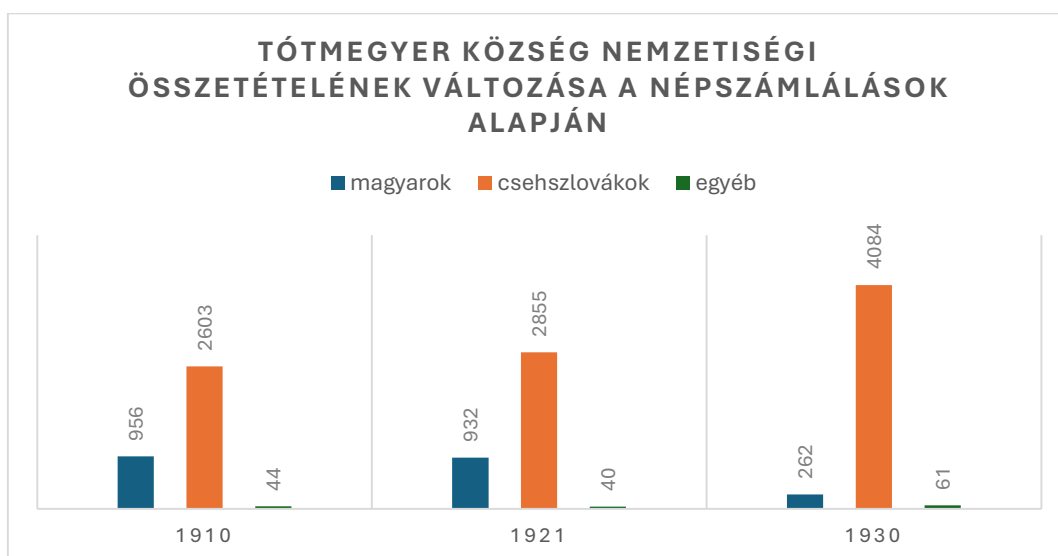
⁵⁵⁸ Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Státní úřad statistický, Praha 1934

⁵⁵⁹ A magyar szent korona országainak népszámlálása. Budapest, 1912

⁵⁶⁰ Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I Státní úřad statistický, Praha 1924

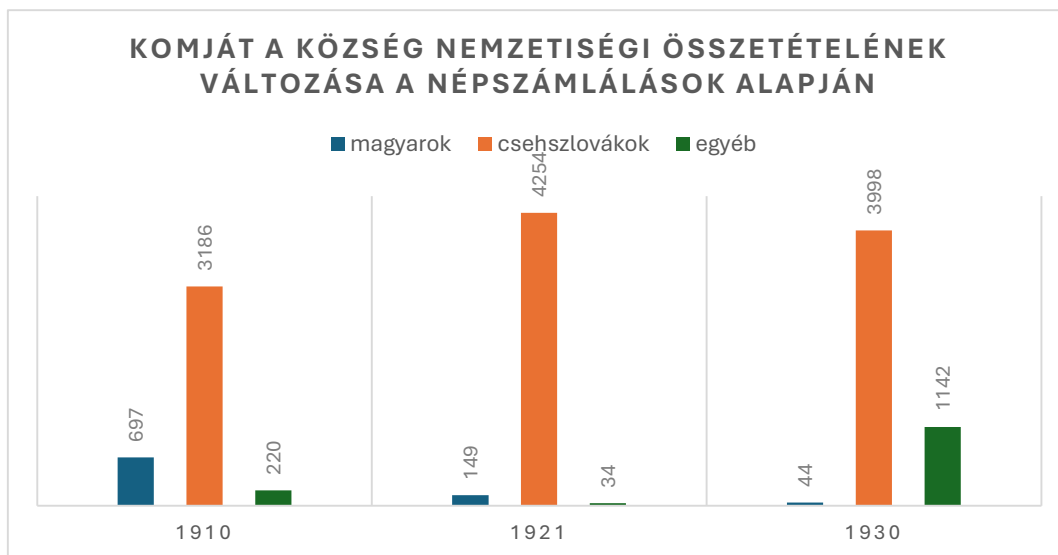

Tótmegyeren a statisztikák tükrében a magyarság fokozatos kiszorulását figyelhetjük meg. Amíg 1910-ben a 3603 főből álló településen a magyarok száma még 956 főből állt, 1921-re még csak arányaiban veszít nagyságrendjéből (932 magyar, 2855 szlovák), 1930-ra viszont a település nemzetiségi összetételét tekintve a magyarság lélekszáma nagymértékben csökkent: 262 magyar, 4084 szlovák.

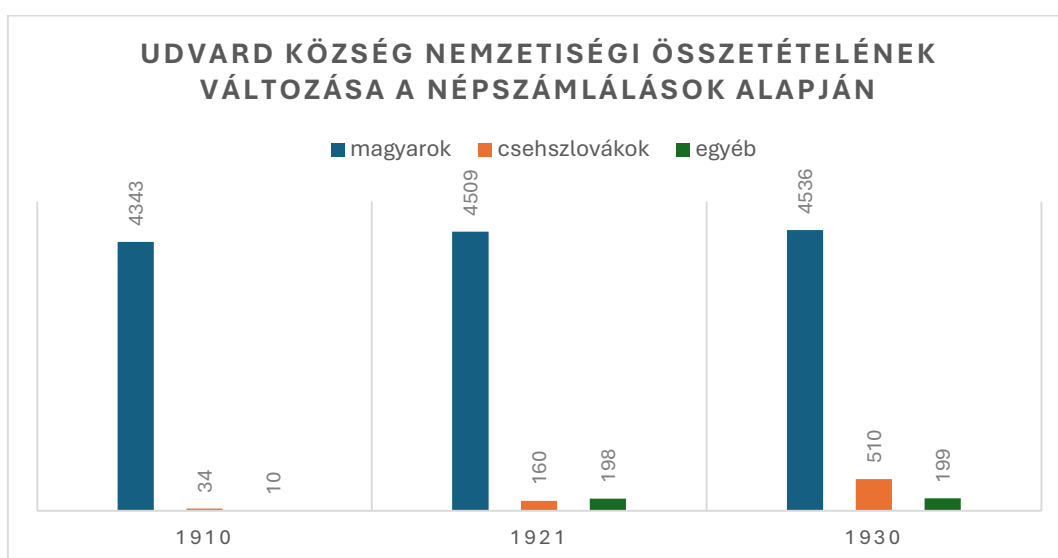

Komjátón 1910-ben a 4103 fős településen 3186 szlovák és 697 magyar élt. Az 1921-es népszámlálási adatok szerint a település lakossága 300 fővel emelkedett. Az összlakosságból 4254 szlovák, és csupán 149 ember vallotta magát magyarnak. Az 1930-as népszámlálási adatok szerint már alig élt ebben a községben magyar ajkú lakos (mindösszesen 44 fő).⁵⁶¹

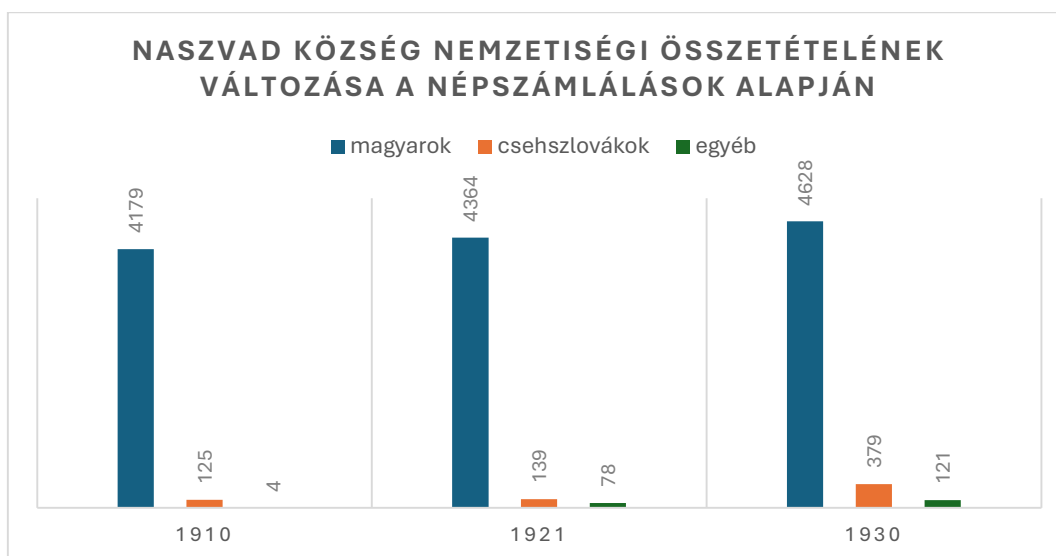
⁵⁶¹Szlovákiai Magyar Adatbank, Településtár: <http://telepulesek.adatbank.sk/>

Udvardon és Naszvadon fordított volt a helyzet Tótmegyerhez és Komjáthoz képest. Amíg Udvardon az 1910-es népszámlálás során 4377 lakost számláltak, amiből 4343 magyar, s mindössze 34 szlovák nemzetiségű volt, addig Naszvadon 4304 főből 4179 volt magyar és 125 szlovák. Az 1921-es népszámláláson mindkét településen nőtt a lélekszám, illetve a szlovák lakosok száma is. A statisztikai adatok alapján Udvardon 4867 személy élt, ebből 4509 magyar, 160 szlovák, 88 roma volt. Naszvadon ebben az évben 4364-en vallották magukat magyarnak, s a csehszlovákok száma 139 főt tett ki. Mindkét településen 1930-ra nagy növekedésnek indul a csehszlovák kisebbség száma. Amíg Udvardon a magyar nemzetiségűnek 4536 főt tudtak kimutatni, a szlovákok száma az 1921-es népszámláláshoz képest már 510 főre emelkedett. Naszvadon pedig a magyar és a csehszlovák nemzetiségűek aránya 4628 fő a 379-hez.⁵⁶²

⁵⁶²Szlovákiai Magyar Adatbank, Településtár: <http://telepulesek.adatbank.sk/>

Felvetődik a kérdés, hogy mi eredményezte a magyarság nagyarányú csökkenését, illetve miért emelkedett folyamatosan a csehszlovákok száma a vizsgált térségben. Egyfelől minden bizonnyal érvényesültek azok a tendenciák, amelyek országosan is okozták a szlovákiai magyarok fogyását. Tehát az 1910-es népszámláláshoz képest az 1921-es népszámlálásra vonatkozóan valóban beszélhetünk a lakosság egy részének az identitásváltásáról, és a zsidóság formai kiválásáról a magyar nemzetből, vagy például az Érsekújvár esetében arról, hogy a dolgozó hivatalnokok egy része elhagyta az országot. 1930-ra pedig valószínűsíthetjük, hogy az asszimiláció is megtette hatását.⁵⁶³ A felvidéki magyarság jelentős népességcsökkenése azonban nemcsak az országos átlagot jóval meghaladó mortalitással, de az alacsonyabb népszaporulattal is magyarázható. Ma az asszimiláció számlájára írják a szlovákiai magyarság nagyarányú csökkenését, azonban a témánk időbeni keretei miatt erről a tényezőről még nem beszélhetünk. A tudatos identitásváltás módjáról viszont sokkal inkább. Ezért ebbe a kategóriába főleg azok a több nyelven bíró városi középrétegből származó személyek tartozhatnak, akik a dualizmus korának népszámlálásai során származástól függetlenül inkább magyarnak vallották magukat, s magyarként kapcsolódtak be a közéletbe. Identitásuk azonban ennek ellenre nem volt véglegesen rögzülve, csupán az aktuális hatalom „magyarsága” miatt vallották magukat magyarnak. Az 1918–1919-es államfordulatot követően a csehszlovák nemzeti diktatúra és propaganda hatására ez a réteg identitást válthatott, s az 1921-es népszámlálás során már csehszlovák nemzetiségűnek vallotta magát. Mindamelllett úgy érzem, hogy továbbgondolásra szorul annak az értékelése, hogy a magyarság statisztikai fogyásában

⁵⁶³ Simon, 2010, 11-18

mennyire játszottak szerepet más, további tényezők azt illetően, hogy a helyi lakosság a népszámláláskor csehszlováknak vallja magát. Egyáltalán felmerülhet-e az a kérdés, hogy pusztán gazdasági érdekek okán felveszik vagy elfogadják a csehszlovák állampolgárságot, s ezáltal affiliálódnak a csehszlovák nemzetiséghez. Az 1920-as években a város magyar vezetéséhez rengeteg elutasító kérvény érkezett az iparendedélyek kiadatása kapcsán. A magyar jogszabályokkal szemben azonban a Tejhatalmú Minisztérium csak egy feltételhez kötötte az iparendedélyek kiadatását, vagyis azt kérte a kérvényezőtől, hogy vallja magát csehszlováknak. Annak kimutatása, hogy az affiliáció Érsekújvárbán mennyire játszott szerepet a magyarok identitásváltásában, még hátra van.

A fogyást, illetve a magyar jelenlét hígulását nem csak a lélekszám csökkenése okozta. Az egyik olyan intézkedést, amely nagyban hozzájárult az arculatváltozáshoz, a földbirtokreform tette lehetővé. Elmondható, hogy korábban e terület túlnyomóan nagybirtokokból állt, s ennél fogva pedig viszonylag alacsony volt az önálló gazdálkodók és magas földtulajdonnal nem rendelkező mezőgazdasági munkások száma, mivel a csehszlovák 1919-es földbirtokreform a visszavágás szellemében protekcionista és nacionalista szempontból lett végrehajtva. Felvidéken elsősorban a magyar birtokosoktól vették el földjeiket. A mezőgazdasági területnek mindegy 29%-át foglalták le, majd a földosztásnál ismét csak a nemzeti szempontok érvényesültek.⁵⁶⁴

A köztársaság megalakulásakor a magyarok által lakott déli területeken a földbirtok-tulajdon nemzetiségi szintű birtoklása ugyanolyan, sőt még nagyobb aránytalanságokat mutatott, mint Csehszlovákia, illetve Szlovákia egyéb területein, hiszen a túlnyomórészt sík területen a földtulajdon nagy része nagybirtokokban összpontosult, ennél fogva pedig viszonylag alacsony volt az önálló gazdálkodók és magas a földtulajdonnal nem rendelkező mezőgazdasági munkásság száma. Így bár a szlovákiai magyar politika alapvetően negatívan állt hozzá az 1919-ben megkezdett földbirtokreformhoz, a szlovákiai magyar lakosság mégis reménykedve várta annak eredményeit, hiszen bízhatott volna egy pozitív változásban. Mindazonáltal nagyon hamar csalódniuk kellett.

A nemzetállami elképzelések által mozgatott csehszlovákiai gazdaságpolitikai környezetben a magyar nemzetrészt megpróbált ugyan saját közösségsszervező gazdaságpolitikai programot megvalósítani – a többségivel szemben egy kisebbségi gazdasági nacionalizmust szembe

⁵⁶⁴ A földbirtokreformról és visszasságairól lásd bővebben: Simon Attila: *Telepések és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. 2. kiadás. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2009.

állítani –, ennek azonban eleve korlátozottak voltak a lehetőségei. Mint ahogyan Gaucsík István jelzi, 1918–19 után a magyarok nem csupán a gazdasági-pénzügyi döntéshozatalból szorultak ki, hanem a Csehszlovákia első éveiben megvalósított földbirtokreform, az ipar nacionalizálása, nosztrifikálása következtében a gazdaság egyes területeiről való kiszorításuk is elkezdődött.⁵⁶⁵

Bizonyos szempontból az 1919-ben bekövetkezett Alois Rašín nevéhez fűződő pénzreform volt a másik olyan intézkedés, amely nagy hatással volt az itt élő szlovákokra és magyarokra egyaránt. A pénzreformtörvénnyel ugyanis aránytalanul váltották át az osztrák-magyar koronát csehszlovák koronára, így a szlovákiai magyarok jelentős része elszegényedett.⁵⁶⁶

A magyar kisebbséggel szembeni hátrányosan megkülönböztető bánásmód legsúlyosabban az állami állások betöltésénél, valamint a már említett földreform végrehajtása során mutatkozott meg. A magyarságnak a közhivatalnoki és közalkalmazotti állásokban való alkalmazása igen alacsony volt. A két legnagyobb állami vállalatnál, a postánál és a vasútnál 1930-ra például teljesen alulreprezentáltak számított a magyar jelenlét. A posta esetében mindössze 0,88 %-os volt a magyar munkaerő, valamint a vasútnál is csak 2%-ban volt képviselve a magyar lakosság.⁵⁶⁷

A versenyszférában a Mátyusföldtől a Bodroghöz húzódó, egyszerre etnikailag homogénebb és nemzetiségileg vegyes, változatos domborzatú régiók 1920 után eltérő gazdasági jelentőséget kaptak. A takarmánynövények termesztése, az állattenyésztés és a távolsági kereskedelem szempontjából a kisaliforniai sík terület értékelődött fel. Természetföldrajzi határát, a Dunát, 1918-tól ugyan államhatár írta felül, a határ azonban nem okozott „törvényszerűen” perifériára kerülést és visszafejlődést. Regionális központjai, így Pozsony, Komárom, Győr, a gazdasági térszerkezet változásainak megfelelően hol elveszítették, hol visszanyerték gazdasági hátságukat és vonzáskörzetüket. Erre Dél-Csallóköz a legjobb példa, hiszen azáltal, hogy Komáromban tovább folytatódhatott a kikötőfejlesztés, az iparban és kereskedelemben alkalmazottak száma meghaladta a Pozsonyhoz közelebbi Dunaszerdahely térségét.⁵⁶⁸ Az egész Csallóközre egyébként is jellemző maradt, hogy az élelmiszeripari szerepét a két világháború közötti időszakban meg tudta őrizni. Egyébként Érsekújvár vasúti csomópontként, kereskedelmi és vidéki centrumként vált fontossá, emellett mégis csak egy fő vasútvonalon

⁵⁶⁵ Gaucsík István: *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése. 1918–1938.*

Dokumentumok. Pozsony, Kalligram, 2008, 16.

⁵⁶⁶ Simon, 2010, . 23-30

⁵⁶⁷ Turczel 22-23

⁵⁶⁸ Demeter Gábor – Radics Zsolt: *A Dél-Felvidék reintegrációjának gazdaság- és társadalomföldrajzi vonatkozásai.* Limes. 2007/2, 65–82.

helyezkedett el. Pozsony vonalán helyezkedett el, a város kiszolgálása miatt perifériának tekinthető.

Gaucsik István disszertációjában rámutatott arra, hogy 1938-ra a felvidéki területek iparosodottabbak voltak, mint a többi anyaországi területek. Számos esetben – hatáskeltő módon, „a gyárak temetőjeként” megjelölt – Felvidéket, melyet a kortárs magyar közgazdászok egy része „gyarmatosítónak” nevezett, céltudatos – és a sarkított vélemények szerint „irtóháborúra”, „sorvasztásra” berendezkedett – csehszlovák iparpolitika sújtotta.⁵⁶⁹ A valóságban – mutatott rá Gaucsik István – ez a területsáv nem volt fejlettebb a trianoni magyar területtől, és Budapest ipari kapacitásait leszámítva elérte az országos átlagot.

Az érsekújvári régióban azonban az árpa-, zab- és burgonyatermesztés mutatkozott eredményesnek. Jelentős volt a helyi adottságokat kihasználó cukorrépa-, len-, kender és napraforgótermesztés.⁵⁷⁰ A köbölkúti és érsekújvári paprika, paradicsom és a mátyusföldi, Garam menti gyümölcsök kivitelre alkalmasak és keresettek voltak. A zöldség- és gyümölcsstermesztésre kiterjedt élelmiszer- és konzervipar épült.⁵⁷¹ A legjelentősebb, egyébként dualizmuskori hagyományokkal rendelkező és újításokat bevezető cukorgyárak Diószegen, Oroszkán és Nagysurányban működtek.⁵⁷² Az Érsekújvár körüli kisvárosokban és községekben, kiépült malom- és szeszfőzőipar, melyben a két világháború között a dél-szlovákiai magyar vállalkozók és polgárosodó parasztság komoly pozíciókkal és tulajdonrészrel rendelkezett, szintén nagy szerepet játszott. A háziipar továbbra is szervezetlen maradt, csupán helyi szerveződések ismerünk.⁵⁷³

Az impériumváltást megelőző évtized a magyarországi társadalom gyors fejlődésének, a társasági élet kivirágzásának az időszak volt, amely időszakban az akkori társadalom lázas alapítási tevékenységbe kezdett: színjátszó csoportok, sportklubok, olvasókörök, karitatív és egyéb kulturális szervezetek alakultak. A Csehszlovák Köztársaság demokratikusabb berendezkedése és liberálisabb szellemisége a dualizmus korának világánál is nagyobb lehetőséget hozott a civil élet számára, ami aktív társadalmi életet jelentett, illetve gombaszámra nőttek ki a különböző nagyságú és orientáltságú egyesületek. Ez a társadalmi felpezsdülés rendkívül színes kulturális világot teremtett, amelyben a különböző társadalmi rétegek,

⁵⁶⁹ Gaucsik István: *A csehszlovákiai magyarság gazdasági státusvesztése (1945-1948)*. Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2011. 119-120

⁵⁷⁰ Demeter – Radics, 2027, 70.

⁵⁷¹ Uo.

⁵⁷² Gaucsik, 2011, 120.

⁵⁷³ Uo 121

felekezetek, nemzetiségek szervezetei olykor egymás mellett, máskor egymás ellenében vagy éppen egymással együttműködve működtek.

A társadalmi egyesülés kereteit az egyik oldalon a rendszer liberalizmusa, a másik oldalon viszont az államhatalom szinte folyamatos megfigyeléssel, állandó hatósági ellenőrzéssel járó szigorú tevékenysége határozta meg. Ugyanis az országban nem volt semmilyen akadálya, hogy a kisebbségek valamilyen szervezetet alapítsanak, ám a rendőrség és a hatalom szigorú szabályozásokkal tudta kordában tartani, hogy a kisebbségi szervezetek semmilyen politikai tevékenységet ne folytassanak. Persze a csehszlovák hatóságok szemében a nemzetépítő szerep vagy az irredenta program jelentette a legsúlyosabb vétséget. Így gondosan figyelte, hogy a köztársaság szellemiségével összeférhetetlennek bizonyuló, a történelmi Magyarországot megidéző vagy azt dédelgető szervezetek ne is működjenek. Ezek a korlátok viszont meglehetősen megnehezítették a magyar szervezetek bejegyzését és működését.

A történelmi Magyarország szétesése radikális változásokat indított el a Csehszlovákiához került térség oktatásügyét illetően. A változások iránya alapvetően helyes volt, hiszen a kor szellemének és a köztársaság jellegének megfelelően a korábbihoz képest egy demokratikusabb oktatási intézményrendszer és oktatáspolitikai vette kezdetét. Csökkent az analfabetizmus, modernebbé vált az oktatás tartalma, a közép- és a felsőoktatás társadalmi hovatartozásra való tekintettel egyformán elérhetővé vált mindenkinek. Nem ilyen egyértelmű azonban a kép, ha a magyar kisebbség sajátos nemzeti szempontjaiból nézünk az iskolaügyben bekövetkezett változásokra.

Csehszlovákia megalakulását követően a szlovákiai oktatásügy legfontosabb folyamata az iskolaügy szlovákosítása volt. Ez az országos tekintetben alapvetően indokolt folyamat, amely során az addig magyar nyelvű oktatási intézmények sorát változtatták az egyik napról a másikra szlovák nyelvűvé, számos sérelmet is okozott a magyar kisebbségnek, hiszen alkalmat nyújtott a magyar nyelvű oktatás elleni frontális támadásra is. Az egyik oldalon tehát azok a pozitívumok állnak, amelyek az első világháború utáni európai oktatást általában jellemzik: az oktatási infrastruktúra modernizálása (új és modern iskolaépületek, iskolai könyvtárak, iskolarádió stb.), az oktatás tartalmi és formai demokratizálása, a másik oldalon viszont a magyar iskolákat sújtó nemzetállami intézkedések. Így a magyar iskolák sorának indokolatlan betiltása, a magyar szellemiség kitiltása a magyar iskolákból, a magyar tanfelügyelők teljes hiánya, a magyar nyelvű felsőoktatás felszámolása. Különösen erősen érvényesültek a csehszlovák nemzetállami törekvések az oktatás tartalmát illetően. Persze az igazsághoz hozzá

tartozik, hogy olyan, többségében szlovákok által lakott településeken szűnt meg a magyar nyelvű tanítás, ahol a csekély magyar ajkú lakosság miatt amúgy is érdektelenné vált a magyar nyelvű oktatás. Gondoljunk csak Tótmegyerre, Nagysurányra, vagy éppen Bánkeszire, ahol a magyar lélekszám 1919-ben is borzasztóan alacsony volt.

Változások történtek az anyanyelvi iskolák számát illetően is. Közvetlenül az államfordulat előtt Szlovákia területén mintegy 3641 elemi iskola volt, és ebből csak 343 volt szlovák anyanyelvű, a 60 középiskolában pedig kivétel nélkül magyar nyelven folyt a tanítás a világháború előtt. A Csehszlovák Köztársaság megalakulását követően megszüntették a magyar elemi iskolákat azokon a településeken, ahol szinte teljes egészében csak szlovák nyelvű lakosság volt. A középiskolák egy jelentős részét államosították. Az 1921/22-es iskolaévben Szlovákiában csupán 727 magyar tanegység nyitotta ki a kapuit.⁵⁷⁴

Érsekújvárbán az 1918-ban bekövetkezett államfordulat után az iskola egy ideig államilag támogatott városi katolikus gimnáziumként működött, majd 1920. szeptember 1-jétől kezdődően reálgimnáziummá alakult át. Ebben az évben nyitották meg az első szlovák osztályt. Ekkor párhuzamosan működött szlovák és magyar nyelvű tanítás. 1925. június 19-től az állam és a városi tanács között létrejött szerződés értelmében az intézetet államosították, s a hivatalos neve egészen 1938-ig ez lett: Csehszlovák Állami Reálgimnázium volt. Ebben az időben az intézetnek 19 osztálya volt (magyar párhuzamos osztályokkal), esetlegesen több, mint 60 diák is tanult egy osztályban.⁵⁷⁵

A csehszlovákiai magyarság kisebbségi közéleti élete nem az állam alapításakor kezdődött, hanem mintegy félévvvel később, politikai szerveződése pedig majdnem egy egész évvel később. A magyarok által lakott vidék 1919 januárjáig tulajdonképpen nem is tartozott még a csehszlovák állam keretébe. December 30-án vonultak be a csehszlovák csapatok Kassára, 1919. január 1-jén Pozsonyba, január 12-én Ungvárra s február végéig került sor a Csallóköz, Érsekújvár, Losonc, Rozsnyó elfoglalására. Az új rendszert, ahogyan már fentebb részleteztük, a vasutassztrájk fogadta, Šrobárék pedig az egész országrészben ostromállapotot hirdettek ki. Március 20-án a Vix-jegyzék újabb délebbre fekvő demarkációs vonalat rendelt el, erre a Károlyi-kormány lemondott, helyébe a Tanácskormány jött, amelynek a csapatai május 30-án Losoncot, június 2-án Érsekújvárt, június 6-án Kassát visszafoglalták, de miután a

⁵⁷⁴ Turczel, 1967, 41

⁵⁷⁵ Vágovits: *Közművelődés Újvárbán*. Kézirat. Elérhető:

https://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=1578&PHPSESSID=b9cdd939c6ab85a3852ef3e71f5c86e1

békekonferencia Párizsban június 12-én megállapította a csehszlovák-magyar határt, június 30-án újból önként visszavonultak. Július 24-ére ért véget csehszlovák részről a magyarlakta vidék teljes birtokbavétele.

A hónapok, hetek a teljes politikai bizonytalanság teltek. A közigazgatási tisztviselők, tanárok, tanítók, vasutasok, postások a határmegállapításig nem voltak tisztában azzal, mely államhoz fognak tartozni. És mert jogilag egészen a békeszerződés ratifikálásáig a magyar állam alkalmazottainak tekintették magukat, igen sokan nem tették le az előírt időpontra a hűségesküt. Emiatt elvesztették munkájukat. A vasutas- és a postásztrájk résztvevőit tömegesen bocsátották el. A magyar köztisztviselők és közalkalmazottak eme tömeges elbocsátása és a nyugdíjból való kizárása volt az első nagy veszteség, amely a magyarság nemzeti jövedelmét egyszerre sújtotta.

A másik fontos intézkedés, amely az itt élő magyarságot rögtön az államfordulat éveiben súlyosan érintette: az önkormányzati tevékenység általános felfüggesztése volt. A megyei, járási és községi képviselőtestületeket föloszlatták, élükre biztosokat és kinevezett tanácsokat állítottak, a katolikus egyházvagyon kezelését kinevezett állami szervre bízták, a református és evangélikus egyház önkormányzati szerveit elmozdították, s az egyházak vezetését kormánybiztosokra bízták, a kereskedelmi s iparkamarák, az ügyvédi kamara, a betegsegélyzők élére szintén kinevezett kormány megbízottak kerültek, egyéb gazdasági egyesületeket betiltották.⁵⁷⁶ A magyarság egy csapásra kiszorult az önkormányzati jogok gyakorlásából. A megyék jogkörét a későbbi reformok megszükitették, a járási, városi, megyei és tartományi önkormányzatban a népakarat érvényesülését később lényegesen korlátozta még az is, hogy a képviselőtestületek tagjainak csak a kétharmada került ki választások útján, egyharmadát a kormány nevezte ki.⁵⁷⁷

Nem csupán önkormányzati szinten, hanem tulajdonképpen a politika legfelsőbb szintjén is teljesen tapasztalható volt, hogy az itt élő magyarság képviselete fokozatosan kiszorult döntéshozatali helyzetéből. Legékezebb példája ennek, hogy a csehszlovák nemzetgyűlést, amely 1918. november 14-től 1920. április 15-ig működött s az alkotmányt és a legfontosabb alaptörvényeket hozta, kizárólag csehek és szlovákok alkották. A német, magyar és ruszin

⁵⁷⁶ Magyarellenes, illetve magyarokat előnytelenül érintő kérdésekről Vö: Popély Gyula: *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, Kalligram, 1995; Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum intézet–lilium Aurum, 2002,

⁵⁷⁷ Popély, 1995, 93. Vö. *Népakarat*, 1922. február 12. 2.

kisebbség beeszlása nélkül.⁵⁷⁸ Még a választókerületek beosztása is hátrányosan érintette a kisebbséget, mert míg a magyarjellegű érsekújvári kerületben 1920-ban az egy mandátumra 27 652 szavazat, a kassaiban 27 743 szavazat kellett, addig az ország valamennyi többi 19 választókerületében 24 ezren aluli volt a választási szám: például Liptószentmiklóson 17 679, Eperjesen 18 022, Turócszentmártonban 19 182, Nagyszombatban 21 892, Besztercebányán 21 992. Másszóval míg egy szlovák mandátumhoz 1920-ban átlagban 19 ezer szavazat kellett, egy magyar mandátumhoz több, mint 27 ezer, azaz majdnem 8 ezer szavazattal több.⁵⁷⁹

A statárium hónapjai alatt a közvéleménynek csak a belföldi sajtó állhatott rendelkezésére, s abból is egy jó ideig csak előzetes cenzúra mellett tájékozódhattak. A magyarországi lapok ki voltak tiltva. A polgárok megbízhatóságára a „propagačná kancelária” ügyelt, s a gyanúsnak vélt személyeket vizsgálati fogságba küldhette. A volt magyar politikusok mozgási szabadságát korlátozta az intézmény. Gyakran csak külön engedéllyel utazhattak el, vagy hagyhatták el tartózkodási helyüket. Többek között korlátozták más településre való utazásukat Szlovákia területén belül is. Például: *„Petrogalli Oszkár az 1920. december 17-i ótátrafüredi pártközi értekezleten, bár ő lett volna az előadó, csak írásban elküldött emlékiratával vehetett részt, hasonló eset volt, mikor a magyar pártok közös vezérő bizottságának 1921. február 14-i ülésén Szilassy Béla, későbbi szenátor, nem jelenhetett meg, mert a nyitrai zsupán az ülés idejére kitiltotta a vármegye területéről. Ilyen volt a kisebbségi sors kezdete.”* – írja Darvas János tanulmányában.⁵⁸⁰

Az első Csehszlovák Köztársaságban a politikai pártok alakítását és működését hosszú éveken keresztül semmiféle törvény sem szabályozta. Csupán a választási törvény tartalmazott megkötéseket a választásokon való indulásukat illetően, illetve az 1923-ban a köztársaság védelméről elfogadott törvény szorította bizonyos korlátok közé a pártok tevékenységét. A végleges rendezést a nemzetgyűlés által 1933-ban elfogadott 201/1933. sz. törvény jelentette, amely többek között a politikai pártok tevékenységének felfüggesztését, illetve a pártok megszüntetését szabályozta.⁵⁸¹ A pártok működésének szabályozatlansága leginkább a pártpolitika jelentőségének túlbujánzásában, a társadalmi szervezetek szoros pártkapcsolataiban, sőt egyenesen a pártoknak való alárendeltségben, az egész csehszlovák

⁵⁷⁸ Popély, 2014, 22-34.

⁵⁷⁹ Darvas János: *Politikai életünk húsz éve*. IN: Borsody István (szerk.): Magyarok Csehszlovákiában 1918-1938. Az ország útja kiadó, Budapest, 1938. 60

⁵⁸⁰ Darvas, 1938, 62.

⁵⁸¹ Simon, 2010, 35

közélet túlzott átpolitizáltságában, valamint a politikai palettát minden szinten színesítő rendszer kialakulásában mutatható ki.

Ebben a rendszerben a korabeli magyar közéletre is a pártok túlkínálata és mindenre rátelepedő befolyása volt a jellemző, miközben azt is látni kell, hogy a magyar szavazók kegyeiért az etnikai magyar pártok mellett az egyéb országos pártok is nyomatékosan jelentkeztek. Persze valódi beleszólása a politikába csak kevés pártnak volt lehetséges.

A felvidéki magyar kisebbségi politikára koncentrálva elmondható, hogy az államfordulat utáni tanácstalanság és bizonytalanság miatt a szlovákiai magyar politikai élet csak lassan és fokozatosan, a húszas évek második felére állandósult. Alapvetően három irányzat, illetve három politikai gondolkodás mögé tömörült a magyar érdekképviselet. Az első ilyen csoportba tartoztak azok a pártok, amelyekre a sérelmi politikára alapozott ellenzéki magatartás volt jellemző. Az ilyen pártokkal szemben helyezkedtek el azoknak a pártoknak a csoportjai, amelyekben a kormánytámogató alapállás, mondhatni aktivista attitűd mutatkozott meg. A harmadik pólust a Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) által képviselt baloldal jelentett újabb alternatívát.⁵⁸²

Az 1920-as év eleje politikai összefogásra készítette a magyarságot Érsekújvárban is. Ennek oka nem más volt, minthogy április 18-án és 25-én szervezték meg első ízben a prágai parlamentben a választásokat. Két politikai magyar tábor alakult a városban: az Országos Keresztényszocialista Párt és a Magyar Kisgazda Földműves- és Kisiparos Párt, amely zászlóbontását Érsekújvár főterén, hatalmas tömegének jelenlétében tartotta meg. A titkos választásokon nyolc párt küzdött a mandátumokért. A két magyar párt, bár külön-külön listával indult a választásokon, az „érsekújvári egyezmény” értelmében kapcsolták a két listát, nehogy a magyarság szavazatai elveszzenek. *„Sajnos, az idő rövidege miatt a beszerzés nagyon gyenge eredményt hozott s pártjaink városunk választópolgárainak csak 40 százalékát vallhatták magukénak.”* – konstataulta Saskó Gyula. Ezen arányszám volt az érsekújvári választókerületben is. Saskó Gyula szerint a magyar választók kb. 25 százaléka a felkészült és nagy gyökerekkel rendelkező szociáldemokrata pártra adta le szavazatát.⁵⁸³ A várost a kisgazdapárt részéről a prágai parlamentben Hango István szenátor, majd elhalálózása után

⁵⁸² Uo.

⁵⁸³ Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, *Mit élt át a Felvidék*. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége, Bp. 1939 IN: <https://watson.sk/?id=674>

Ficza József kisgazda képviselte. A nemzetgyűlés tagja pedig Füssy Kálmán, komáromi szekeresgazda lett.⁵⁸⁴

Visszakanyarodva a Szociáldemokrata Pártra és a népszerűségére: Tulajdonképpen már a háború kitörésekor komoly erőfeszítéseket tettek a háborúellenes propaganda népszerűsítésében, és ahogyan eszkalálódott a háború, fokozatosan nőtt a népszerűsége. A párt érsekújvári helyi szervezete 1920. július 21-én nyilvános gyűlést tartott, ahol mintegy 4000 személy jelent meg. A gyűlésen előterjesztette memorandumát, mely követelte az élelmezési helyzet megjavítását és a munkanélküliség felszámolását. Az 1920-as csehszlovákiai általános sztrájkba is bekapcsolódott a város munkássága; a börgyári, az építőipari és a vasúti munkások több napon át sztrájkoltak, üzemi bizottságokat választottak. Érsekújváron az alelnök Csóka Jakab lett.⁵⁸⁵

1921. január 16-17-én tartotta meg a szlovákiai szociáldemokrata mozgalom balszárnya emlékezetes ľubochňai konferenciáját.⁵⁸⁶ Ezen a városból – visszaemlékezések szerint – mint küldöttek Csóka Jakab, Grosz Mihály, Szuchy Gusztáv és Pekarcsík József vettek részt.⁵⁸⁷

Csehszlovákia Kommunisták Pártjának megalakulása után Érsekújvár a dél-szlovákiai kommunista mozgalom központjává lett. A munkások, a szegényparasztság és a haladó értelmiség soraiból sokan beléptek a kommunista pártba. Érsekújvárbán a Janisch-féle vendéglőben volt 1920-tól a kommunista párt helyi szervezetének helyisége, egészen 1938. október 8-i megszűnéséig. Ez idő alatt általában 2-4 kommunista tagja volt a városi képviselőtestületnek. Abszolút többsége volt viszont a kommunista pártnak a járás több községében, Andódon, Csúzon, Nagykéren, Szemerén, Szímón és Muzslán. Évekig vagy kommunista bírók vagy helyettes bírák álltak a községek élén.⁵⁸⁸

Ezen parlamenti választások eredményének arányában 1920 júniusában a vármegye zsupánja (főispánja) kinevezte a 42 tagból álló városi közigazgatási bizottságot, amelyben 9 keresztényszocialista és 8 magyar kisgazdapárti tag foglalt helyet.

⁵⁸⁴ Simon: 2010, 39.

⁵⁸⁵ Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, Mit élt át a Felvidék. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége, Bp. 1939 IN: <https://watson.sk/?id=674>

⁵⁸⁶ Simon Attila: *A magyar szociáldemokrácia útkeresése a húszas évek Csehszlovákiájában*. Múltunk, 2013/1. 36

⁵⁸⁷ Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, Mit élt át a Felvidék. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége, Bp. 1939 IN: <https://watson.sk/?id=674>

⁵⁸⁸ Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, Mit élt át a Felvidék. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége, Bp. 1939 IN: <https://watson.sk/?id=674>

Az ellenzéki magyar pártok nesztora, vagyis mondhatni, hogy a városi képviselő rangidőse, Ozorai József ügyvéd volt, akit Saskó Gyula úgy jellemzett, hogy a „*tüzes, magyarságtól izzó beszédjei, az itteni magyar hetilapban meg-megjelenő magasnívójú hazafias vezércikkei, sok magyart felráztak a mélyálomból*”. Az útmutatásának volt köszönhető, hogy a különböző pártokból delegált képviselők helyi szinten félretették azt a bizonyos politikai csatabárdot, és egységesen léptek fel a magyar érdekképviselő mellett. Képletesen értve Ozorai köpönyegéből sokan bújtak ki, akik a sérelmi pártokban egységes listát alkotva politizáltak. Közéjük tartozott: Holota János, Hangos István, Kukán Béla, Kurucz Ferenc, Horváth Imre, Benkó István, Hlavicska János kisgazdapárti, továbbá Noszkay Ödön, Néder János, Vranesits Gyula, Szirmay Gyula, Ollerényi János, Staudt Ferenc, Pekárik Ede, id. Liszy István és Csontos János keresztényszocialista párti városi képviselők. Mindezek sok kellemetlenségnek és zaklatásnak lettek kitéve nemcsak a politikai, hanem a többi állami hivataloktól és hatóságoktól.⁵⁸⁹

Mindenképpen a legnagyobb kihívást számukra és más szlovák ajkú helyi képviselőkre egyaránt az a közigazgatási reform jelentette, amelynek értelmében Szlovákia községeinek csökkentett státuszt eredményezett. A 243/1922. évi csehszlovák törvénynek értelmében 1922. év végével a Felvidék összes városát – Pozsonyt és Kassát kivéve – nagyközségekké szervezték át, minden közigazgatási jog és jelleg nélkül meghagyva „város” elnevezésüket.⁵⁹⁰ A városok régi magyar tisztviselői karát, úgyszintén a községek jegyzőit, akiket az állam nem vett át, legnagyobb részben nyugdíjazták. Helyükbe államhű csehszlovák tisztviselők és állami vezető jegyzők kerültek, akik közül egyesek megértéssel voltak az itt élő magyarsággal szemben. Így került Szlavik Alajos jegyzői pozícióba, aki – mint Saskó Gyula említi – „*minden nehezítés ellenére igyekezetével segítségére volt nemcsak a város tisztviselőinek, hanem a helybeli magyar közönségnek is.*”⁵⁹¹

A városokat nagyközségekké átszervező törvény 1923. január 1-jével lépett életbe, amiért is az eddigi 42 tagból álló kinevezett városi közigazgatási bizottságot a zsupán feloszlatta s helyébe a nemzetgyűlési választások eredményének arányszáma szerint 36 tagú városi képviselőtestületet nevezett ki. Ebbe a Keresztényszocialista Párt három és a magyar kisgazdák 6 tagja lett kinevezve. A képviselőtestület 1922. november 29-én alakult meg. Az egyesült magyar pártok Holota Jánost szerették volna megbízni a város bírói tisztségével, azonban a 16

⁵⁸⁹ Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, Mit élt át a Felvidék. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége, Bp. 1939 IN: <https://watson.sk/?id=674>

⁵⁹⁰ 243/1922 Sb. Zákon zo dňa 13. júla 1922 o prozatýmnej úprave sriadenia obcí na Slovensku.

⁵⁹¹ Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, Mit élt át a Felvidék. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége, Bp. 1939 IN: <https://watson.sk/?id=674>

szavazatával alulmaradt Hirsch Gézával, egy cseh agrárpárti képviselővel szemben, aki 18 szavazatot kapott.⁵⁹² A városi tanácsba a magyar pártok 5 tagjukat küldték ki: Holota János, Hangos István, Noszkay Ödön, Farkas Sándor és Néder János városi képviselőtestületi tagokat.⁵⁹³

Az így megalakult városi önkormányzati testületekben kemény harc várt a kinevezett magyar tagokra. Kitartással, megértő készséggel, alapos közigazgatási, jogi, gazdasági, kulturális, társadalmi tudással helytálltak a csehszlovák pártok képviselőivel szemben, amit mi sem bizonyít jobban, hogy a magyarpárti tagok indítványait, javaslatait a csehszlovák képviselők számtalan esetben kénytelenek voltak elfogadni. *„A magyar tagok megértő, alapos és érvekkel alátámasztott javaslatai a város közigazgatásának nagy hasznára voltak, s ezt a cseh kormánykörök több ízben maguk is elismerték.”*⁵⁹⁴

Társadalmi szempontból is Érsekújvár nem csak a régió, de talán a Felvidék egyik szellemi központjává vált. Hiszen pontosan ezekben az években szerveződik meg Érsekújvárban az a fajta generációs összpontosulás, amelynek hatására a két háború között szocializálódott csehszlovákiai magyar fiatal értelmiség örségváltást hajtott végre. A Sarló mozgalom egyik korai központja az érsekújvári fiatal cserkészek körében bontakozott ki.⁵⁹⁵ Dobossy László, a mozgalom egyik aktív szervezője az érsekújvári szárny megalakulását a következőképpen foglalta össze: *„Szerencsénkre, éppen a látóhatár-tágító eszmélkedésünk legfogékonyabb szakaszában működött tornatanárként Hornyák Odilo, aki menten cserkészcsoportot szervezett. E kezdetben szokványos tevékenységű, majd egyre inkább új eszmék felé forduló, s új társadalommal telítődő öntevékeny csoportunknak mi ketten lettünk az ifjúsági vezetői. Ennek révén kerültünk baráti kapcsolatba a művelt polgári családból származó pozsonyi fiatalokkal (...) akik hozzánk képest európai látókörűek voltak. (...) E találkozásnak, valamint aztán más újvári fiatalok bekapcsolódásának köszönhetően városunk csakhamar fontos központja lett a később nagy visszhangot kiváltó csehszlovákiai magyar ifjúsági mozgalmaknak.”*⁵⁹⁶

⁵⁹² ŠA OANZ, NÚ 1475/1922

⁵⁹³ ŠA OANZ, NÚ 1475/1922; Említi: Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, *Mit élt át a Felvidék. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége*, Bp. 1939 IN: <https://watson.sk/?id=674>

⁵⁹⁴ Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, *Mit élt át a Felvidék. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége*, Bp. 1939 IN: <https://watson.sk/?id=674>

⁵⁹⁵ A mozgalom és tagjainak tevékenységét ezidáig legjobban Bajcsi Ildikó foglalta össze disszertációjában, amelyet könyvében közreadott. Bajcsi Ildikó: *Kisebbségi magyar küldetés Csehszlovákiában. A sarlós nemzedék közösségi szerepvállalása Trianon után*. L'Harmattan, Budapest, 2021.

⁵⁹⁶ Dobossy László: *Érsekújvári emlékek*. Új forrás, 1990/3, 86

Az érsekújvári csoport célját talán a legjobban Jócsik Lajos foglalta össze. Hiszen ők elsősorban újítani akartak mindent maguk körül. Elsősorban a várost, majd a csehszlovákiai magyarságot, végül pedig szomszédos országok és népek mindennapjait.⁵⁹⁷ A célnak megfelelően szerveztek „regős járásokat”, amely alkalmak során ellátogattak különböző környékbeli településekre, ahol szociológiai vizsgálatok mérése mellett különböző előadásokat és foglalkozásokat szerveztek a magyar kisebbség számára. S talán ez a fajta alulról építkező csoport is hozzájárult programjaival ahhoz, hogy a környező magyarság az identitását erősítse, illetve felzárkóztassa az államfordulat okán perifériára szorult itt élő közösséget.

Összességében elmondható, hogy az államfordulat hatalmas változásokat okozott a vizsgált térség mindennapjaiban. Az élet szinte valamennyi területén megjelenő változást nehéz lenne egyetlen jelzővel illetni. Annyi azonban bizonyos, hogy az Érsekújvár környezetében lévő települések nemzetiségi aránya valamelyest a többségi társadalom irányába mutatott elváltozásokat. Magyarán a csehszlovák többségű településeken ténylegesen megszűntek a magyarosodási folyamatok. Nem nyíltak újra a magyar iskolák, így valamennyi homogén szlovák településen már kizárólag csak szlovák intézmény nyitotta meg a kapuit. Természetesen a színmagyar településeken továbbra is a magyar oktatás működhetett, persze bizonyos feltételek mellett. Itt megjelentek ugyan a szlovák órák, de azok tényleges tanítása csak az oktatók megérkezése után vették kezdetét. A csehszlovák többségű településről fokozatosan eltűntek a magyar képviselők és hivatalnokok, valamint az állami alkalmazottak. A vegyesen vagy magyar dominanciával rendelkező falvakban a magyar adminisztráció személyi állománya mellett megjelentek csehszlovák hivatalnokok és képviselők, de jellemzően a magyar nyelven beszélő polgármester irányította a települést.

Természetesen mindennemű fejlesztést immár Prágából remélhettek a települések vezetői, de azok jórészt csupán remények maradtak. Az államhatár kemény valósággá lett és az addig megszokott kereskedelmi és kapcsolati hálók rövid időn belül átrendeződtek. A város környezetében lévő faluknak szűkült a mozgásterük és még inkább a városra és annak vasúti csomópontban meglévő lehetőségeire, illetve a szomszédos kapcsolatokra koncentrálnak.

Érsekújvár tekintetében már más a helyzet. Városi jellege miatt erőteljesebben jelent meg a csehszlovák jelenlét. Társadalmi, gazdasági, kulturális és érdekképviselési szinten teljesen átrendeződött és megszűnt a magyar hegemonia. Ez pedig statisztikai szinten is egy vegyes

⁵⁹⁷ Jócsik, Iskola a magyarságra 29.

nemzetiségű várost eredményezett. A csehszlovák állami alkalmazottak megjelenése és letelepedése az élet minden szintjén átalakította a város arculatát. Érsekújvár vasútállomásán dolgozók nagyrésze már csehül, vagy szlovákul beszélt. A csehül és szlovákul beszélő állami hivatalnokok foglalták el a korábban távozók helyeit a postán a városházán, és más állami hivatalokban. Az új biztosítókat, a bankokat már az új állam alapította, mely intézmények csehszlovákokat alkalmaztak. Az egykori gyárak vezetői nem tudtak állami támogatáshoz fordulni, ráadásul a városban megjelenő új gyárak, ahol már csehszlovák vezetőket találunk, fokozatosan kiszorították őket.

Ilyen kondíciókkal a csehszlovákiai magyarok csupán a kulturális életük felé fordulhattak. A térségben soha nem látott egyesületi élet kezdett működni. Gombaszámra nőttek a különböző ifjúsági, politikai, társadalmi, gazdasági és felekezeti egyesületek. Soha nem látott számban alapítottak folyóiratokat is. Összességében tehát az államfordulat okán megállapíthatjuk, hogy kulturális és politikai szinten saját maga felé fordult. Ugyan nem beszélhetünk ekkor még felvidéki identitásról, hiszen ők magukat még mindig magyarnak tekintették elsősorban, azonban felnőtt mellettük egy generáció, amely már nem viszonyult olyan nosztalgiával a történelmi Magyarország felé. Sokkal inkább saját közösségük megszervezésén fáradozott. Hiszen ez a generáció már ha nem is éppen az új helyzetbe született bele, de kétségkívül az új helyzetben szocializálódott. Megértette és elfogadta Csehszlovákia helyzetét, viszont a közösség társadalmi problémáira egy új választ, majd később egy új programot kívánt alkotni. Az pedig már a felvidéki magyarság, egy új közösség programja volt.

7. Összegzés

Az elvesztett első világháború a történelmi Magyarország felbomlásához vezetett. A békekonferencia győztes nagyhatalmak által hozott döntése, amely után a magyarok úgy érezték, elvesztették kelet-közép-európai középhatalmi státusukat. Így a trianoni békeszerződésben rögzített területi felosztása okán hárommillió magyar anyanyelvű került kisebbségi helyzetbe. A döntés magyar szempontból a 20. századi fejlődést meghatározó legsúlyosabb következménnyel járó fejezete. Amely kérdésről szinte mindenkinek van valamilyen véleménye.

Arról a kérdésről, hogy ki érte a felelős, s milyen okok, összefüggések, előzmények vezettek a szerződés megszületéséhez, már rengeteg hozzáértő szakértő kifejtette a véleményét. Az okok között felsorakozik a nagyhatalmi politikai stratégia, a győztes elképzelések, a nemzetiségek, a régi magyar politikai vezetés elhibázott nemzetiségi politikája, a különböző szomszédországi, nemzetiségi politikusok propaganda munkája és más összeesküvéselméletek egyaránt. Valamilyen részigazság mindegyikben megtalálható, így a forrásokat nem ismerő emberek könnyen megtalálhatják a saját magyarázatukat a kialakult helyzetre. A szerencsétlen eseménysorozat legfontosabb origója mindazonáltal nem más, minthogy a történelmi Magyarország a vesztes oldalon fejezte be a háborút. Ahol kiszolgáltatott szerepbe kerül és az ellenfelei, a győztesek elképzelései valósulhattak meg. Nem volt szerencsés a korábbi nemzetiségi politika sem, amelynek az eredményeképpen megfogalmazódott a különválás lehetősége is. Közép-Európa azóta is fennálló nemzetállami létformája azt is jelzi, hogy a birodalmi szerkezet ebben a régióban nem tudta kezelni a nemzeti kérdést.

Persze a kuruzslás és a jóslás nem fér bele a tudomány világába. Emiatt nem tudunk választ adni a mi lett volna kérdésre, ha például másfajta nemzetiségi politikát folytat a történelmi Magyarország, ha mondjuk nagyobb engedményt ad a nemzetiségeknek, vagy ellenkezőleg támogatja a magyarosodási és magyarosítási folyamatokat. Mint ahogy azt sem, ha abban a bizonyos összeomlási folyamatban Károlyi Mihály kormánya másfajta stratégiát követ. Egy viszont biztos, hogy valamennyi ok közös együtthatása kellett ahhoz, hogy a történelmi Magyarország a békekonferencia döntésének megfelelően felosztásra kerüljön.

Mindazonáltal a magyar történetírás, hosszú évtizedeken keresztül viszonylag kevés figyelmet fordított arra vonatkozóan, hogy mi történt az érintett területeken. Mit jelentett az impériumváltás egy régióban, vagy egy városban élők számára. Valóban hirtelen sokkhatás volt

tapasztalható, amikor 1919-ben hirtelen meglátták a csehszlovák, a román, vagy a délszláv haderőt? Valóban semmi lehetősége, semmilyen eszközrendszere nem állt rendelkezésre például az érsekújvári városvezetésnek, hogy saját kezébe vegye a sorsát. S általában egy idegen hadsereg megjelenése ezekben az időkben mit jelentett az emberek számára? Mit jelentett a szlovák, a román, vagy valamilyen délszláv nép számára, és hogyan érezhettek, mit gondolhattak a magyar anyanyelvű tömegek? Nehéz kérdések. Ezeket pedig ma már nem tudjuk megkérdezni az időszakot átélte emberektől.

Marad a kutatás és az eredmények prezentálása. Emiatt teljes képet valószínűleg sosem tudunk visszaadni. A szlovák, vagy csehszlovák források pedig egyszerre megnehezítik és segítik a kutatók munkáját. Újabban többen is próbáltak azzal, hogy a régió a két nagyvárosán keresztül Pozsony és Kassa eseményeiből leszűrjék a felvidéki főhatalomváltás körülményeit. Mindenesetre mondhatni, hogy az egykori Felsőmagyarország, vagyis Felvidék nem csak ebből a két városból állt. Vagy, ha összeválogatjuk a pántlika szerűen húzódo dél-szlovákiai magyar többségű városok legfontosabb történeti forrásait és abból vonunk le következtetéseket. Így tehát marad számunkra a mikrotörténetírás és egy-egy város, vagy régió története, amelyen keresztül vonjuk le és hasonlítjuk össze következtetéseinket az országos tendenciákkal.

Romsics Ignác és Simon Attila meglátásai, gondolatai úgy érzem nem véletlenül hatottak rám a leginkább a téma megírása alatt. Mindkét történész jó érzéssel, nyúlt hozzá a kérdéskör európai, országos, illetve regionális részéhez. Abban is biztos vagyok, hogy a felvidéki magyar történelemmel foglalkozó történészek nem véletlenül kerültek az érsekújvári régió anyagait. Sajnos a rendezetlen nagymennyiségű iratanyag és forrás a kutató idejét és munkáját könnyen felemésztheti, amíg rátalál valami fontosra, érdemlegesre, esetleg olyanra, amely árnyalhatja témáról eddig kialakult, egészen élesen szembenálló magyar, illetve (cseh)szlovák képet.

Tisztában vagyok vele, hogy az eredményeim elsősorban az érsekújvári régió, valamint környezetére vonatkozóan lesznek elsősorban érdekesek. Másodsorban bízom benne, hogy az egyre gyakoribb mikrotörténeti kutatások sorába illeszkedő munkám folytatásokat eredményez majd, amely által több figyelmet fordítunk majd az 1918-1920 között lezajló helyi események feltárására.

Kétségtelen, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia mindkét állama soknemzetiségű volt, ahol az uralkodó nemzet csak relatív többséget alkotott. 1880-ban, Ausztriában a németek aránya 36,7% volt, míg a magyar korona országaiban a magyarok aránya 41,2%-ot tett ki, és a két

uralkodó nemzet nem tette ki az összlakosság felét sem. Mindamellet az összlakosság majdnem a fele valamilyen szláv nyelvet beszélt. A belpolitikai szempontból a birodalom egyik legfontosabb célja, hogy biztosítsa a stabilitását. Azt pedig az aktuális és potenciális problémák kiküszöbölésével érheti el. A nemzetiségi kérdés így vált az egyik legégetőbb problémává a kiegyezést követően. A történelmi Magyarország kormányzati körei egyszerre próbálták alkalmazni az engedmények politikáját. Jogi szempontból gyakorlatilag biztosítani kívánták a nyelvi, oktatási, kulturális feltételeket a kisebbségek boldogulásához, másfelől azonban támogatták azokat a folyamatokat, amelyek a természetes asszimilációt segítették elő, illetve olykor a tudatosan vezettek be intézkedéseket, amelyek a tervezett, vagy legalábbis tervszerű beolvadást célozták meg. A legnagyobb gondot viszont az jelentette, hogy a felelős magyar kormányzat a hárommillió román vagy a kétmillió szlovák autonómiájáról egészen 1918 őszéig hallani sem akart.

A történelmi magyar állam iránti szlovák lojalitás a századfordulón ily módon egyre inkább kényessé vált, bár a világháború alatt, sőt még a háború utolsó évében is az elszakadási vágy csupán papíron létezett. Igazi alternatívát csak a Masaryk által vezetett emigráns csoport jelentett, s gyakorlatilag az is csak az után, miután Milan Rastislav Štefánik, Masaryk híve, francia idegenlégiós alhadnagy csatlakozását megnyerték maguknak. Így előbb a francia, majd fokozatosan a nemzetközi, nagyhatalmi zárt ajtók, fokozatosan megnyíltak az emigránsok előtt. Mindamellet az addig nem létező csehszlovák hadsereget (franciaországi, majd oroszországi csehszlovák légiókat) antanterőnek ismerték el. Ezzel pedig a „kitalált” csehszlovákok előtt hirtelen óriási lehetőség termett, hogy egy új állam megszervezését levezényelje. Ebben a szerepkörben a szlovákság egy óriási dilemmában találta magát, szakítson a bizonyos ezeréves házassággal, vagy maradjon az a „Hungáriának nevezett haldokló hölgy, amelybe egy kisfiú kapaszkodik, és egy kuruc védelmez”.

A világháború kitörése előtti időben került rá sor, hogy néhány cseh politikus eltért a Monarchia szerkezeti változását célzó törekvésektől, és valamilyen fajta elszakadás melletti lehetőségeket, együttműködések keresett. Palacký, Kramář, vagy éppen Beneš. Egyébként pedig inkább a Monarchia új állambeli berendezkedésének átstrukturálási megfontolásokról, reformokról voltak víziói a cseh politikusoknak. A szlovák értelmiség még ilyen megfontolást sem fogalmazott meg. Viszont a közös csehszlovák állapotépítéstől azonban csak a világháború éveiben, s akkor is elsősorban a politikai emigrációkban fogalmazták meg.

Masaryk, aki leginkább szorgalmazta a csehszlovák közös különválást, terve sikerének az érdekében kénytelen volt mind hazai és nemzetközi kapcsolatokra szert tennie. Átütő sikernek elkönnyvelendő műve, amelyet memorandumban is megjelentetett, a Független Csehország címet viselte, már körvonalazta az új állam és a meg nem valósított korridor területeit, terveit.

Ha tervezet a maga mélységében még lényegében megfoghatatlan is volt, a stratégia bevált. A francia álláspont 1917 végére egyértelműsödni látszott Monarchia jövőjét illetően. A háborús ígéretek, a francia kormány- és stratégiaváltás, ráadásul a Monarchia szilárd elkötelezettsége a németek felé, illetve a Sixtuss-affért követő makacs hozzáállás fordulatot jelentett egyszerre a Monarchia, s annak a történelmi Magyarország sorsa és a tervezett Csehszlovákia ügyében. Az egyik elvesztette létjogosultságát a párizsi fejekben, a másokra éppen ígérlet született...

A külföldi sikerek bizonyos tekintetben ösztönzően hatottak a szlovák politikai elitre. Persze nem volt még számukra világos, hogy fog rendeződni Európa a világégést követően, de mindazonáltal a szlovák politikai kör passzivitásból, aktivizálódás volt tapasztalható. A „valamin változtatni kell” hangulat átjárta a forradalmi hangulatot és a kifelé gravitáló nemzetiségek érzéseit. 1918 októberében sorban alakultak a Nemzeti Tanácsok, az új és régi államalakulthoz húzó mecénások, civilek és aktivisták, nemzetiek és kisebbségiek adták le a voksukat és támogató intézkedéseket, illetve vezényeltek le nemzeti vonalon. Magyarán egyszerre érte a kor emberét a forradalmi hangulat, és az aktuális nemzetiségi különválasztási törekvések. A felső-magyarországi területeken már 1918 novemberétől érezhető bizonytalanság volt jellemző, 1919 januárjától, a volt koronázóváros, Pozsony elfoglalása után már nem csak Érsekújvárbán, de valamennyi településen már valós problémaként értékelték a csehszlovák területszerzéseket.

A háborús hírek, a megjelenő menekültek, a hazatérő katonák, a spanyolnátha járvány és a forradalom vívmányai voltak azok a témák, amelyeket a magyar sajtó leginkább foglalkoztatott témának tartott és tematizált a hasábjain. Mindamellet a háttérben már megjelentek arról is tudósítások, hogy valamilyen új állam, itt a történelmi Magyarország romjain megszületett. Az pedig 1918 végén legalábbis nem jelent különösebb veszélyt. Talán volt, még az érsekújváriak között is olyan, aki dajkamesének tekintette, hogy létezhet olyan forgatókönyv a jövőben, hogy a városuk nem Magyarország része lesz. Bár abban biztosak lehetnek, hogy más lesz, mint a történelmi Magyarország.

A változások ígérete és a reform, amelyet az összeomlás és az őszi 1918-as forradalom indított el, bizonyos tekintetben elködösítette a közvélemény valóságérzetét a készülő megszállásról, vagy birtokbavételről, bár még ennek ellenére is a haza és az egység megtartása, vagy mondhatnánk, hogy az ország védelme érdekében történtek megnyilvánulások. Az ország egységéről, feloszthatatlanságáról és a magyar államhoz való érvényes tartozásról szóló memorandumok sora két csoportba osztható. Az 1918 novemberi csehszlovák betörés alkalmával megszületett jegyzőkönyvek mellett nagyhatású propagandát fejtett ki az 1919 év elején a Honvédelmi Bizottmány, amelynek a célja az ország integritásának a megtartása volt, akár fegyveres erővel. A Bizottmány fegyveres ellenállásról akkor döntött, amikor Pozsony elfoglalásra került, és Érsekújvár városát tartotta kulcsfontosságúnak, hiszen vasúti csomópontja stratégiaileg kiemelte a többi város közül.

Az 1918 év végi és 1919-es év eleji hetek kaotikus helyzetet szültek valamennyi magyarországi területen. A káoszt pedig nem feltétlenül csak arra értjük, hogy államhatalmi bizonytalanság kerekedett a megszállt, vagy potenciálisan megszállás előtt álló régiókban. A bizonytalanságot erősítette az is, hogy a magyar hadseregben szolgáló egységek hazatérve nem sok lehetőséget találva a rablás és a rend felforgatása mellett képzelték el jövőbeni terveiket, vagyis olyan önkényes, törvényen kívüli tevékenységet folytattak, amellyel szemben inkább célszerűnek bizonyult, hogy behívják a csehszlovák hadsereget, mintsem a civil lakosság váljon céltáblává.

Az Érsekújvárból szervezett ellenállás sikertelenségre volt ítélve. Hogy pontosan miért nem volt eredményes, az gyakorlatilag több okra vezethető vissza. Az egyik a dezinformáció, ugyanis az előre nyomuló csehszlovák hadsereget még a novemberi hadsereghez hasonlították, amely még kisebb létszámú, fegyelmezetlen és szakvezetés híján volt. Másik ok, amiért nem sikerült az ellenállást megszervezni, az nem más, mint az állami támogatás hiánya. Harmadrészt pedig bizonytalanságot jelentett a nem reguláris magyar csapatok, csoportok viselkedése. Ezek a haza védelme címszó alatt, inkább a számukra kedvező bizonytalanságot, zűrzavaros helyzetet, felfordulást tekintették kívánatosnak. A tevékenységük kicsengéséhez megfelelően a legrosszabb pillanatban próbáltak az érsekújvári ellenállásban vezető szerepet betölteni a Virág Ferenc és Prokopec Ferec által vezetett bandatagok.

A csehszlovák egységgel történő megállapodás követően Érsekújvár esetében is a megszálló katonaság fő feladata a város közbiztonságának fenntartása volt. Sikerült kiküszöbölni a felforgató elemeket, majd egyértelműen a törvények betartására és közbiztonság

helyreállítására helyezték a hangsúlyt. Ebből a szempontból pedig le kell szögezni, hogy a csehszlovák hadsereg jelenléte egyfajta stabilitást hozott.

Nem úgy, mint a távozó adminisztráció. Steiner polgármester és kíséretének távozása megalapozta a későbbi elégedetlenséget. A polgármester ugyanis távozásával magával vitte a város készpénztartalékot, amelynek eredményeképpen előbb utóbb nem csak a város gazdasági mozgásterét bénította meg, de a csehszlovák erőre bízta annak a helyreállítását.

Így nem meglepő, hogy időközben a megszállt területeken egyre halmozódtak a lakosság sérelmei, amelyeket a határmódosításból származó frusztráció még inkább felnagyított. Persze a munkanélküliség, az élelmiszerhiány, a Károlyi-kormányzat által bevezetett pótlékok elmaradása, a csehszlovák hatalom egyre arrogánsabb viselkedése önmagukban is elegendő okot adott az ellenszegülésre, az 1919 februárban bekövetkezett események mögött azonban végig ott húzódott az a szándék, hogy a Csehszlovákiához csatolt magyar lakosság a hatalom és világ tudomására hozza, nem akar Csehszlovákiához tartozni.

Tiltakozásuk kifejezésére pedig a sztrájk eszközt választották, amely békés, ám egyben hatékony nyomásgyakorló eszköznek számított. Így február 3-ával kezdődően a több mint két héten át változó helyszíneken és változó intenzitással folyó sztrájk határozta meg a szlovákiai országrész, különösen pedig déli területek a mindennapjait.

Az 1919. február 3-án kezdődő sztrájknak két egymástól független kiindulópontja Pozsony és Komárom volt, amelyek közül az első esetében a sztrájk kirobbanását nem lehet elválasztani a prágai kormányzat által Szlovákia élére kinevezett Vavro Šrobárnak és teljhatalmú minisztériumának Pozsonyba való átköltözésétől. A másik, ezzel párhuzamosan kirobbant komáromi sztrájk, egyébként is szinte predesztinálva volt, hiszen az akkor még szinte teljes egészében magyar városban egy hónappal a megszállás után ellehetetlenült a mindennapi élet. Nem működött a vasúti közlekedés, a posta és telefonszolgáltatás és az élelmiszerellátás rendkívül hiányos volt, és persze a raktárak készleteit fokozatosan csökkentek, miközben a munkanélküliség kezdett óriási méreteket ölteni.

A február 3-án a délelőtti órákban kezdődő sztrájk okait a sztrájkolók követeléseiből is kiolvashatjuk. Ezek csupán részben voltak szociális természetűek, hiszen a munkásküldöttség a sztrájk okai között azt is említette, hogy ezzel akarnak tiltakozni a színmagyar területek megszállása ellen is.

Érsekújvár azonnal csatlakozott a pozsonyi és komáromi sztrájkhoz. Ezzel pedig országos szintűvé emelte a vasutassztrájk mértékét. Hiszen a város olyan csomópont volt, amely egyszerre biztosította Pozsony, Komárom, Párkány, Zólyom és Ipolyság felé való vasúti tömegközlekedést. Az érsekújvári sztrájkot megérezte az ország minden vasútállomása. Az érsekújvári vasutasok követeléseikben rámutattak azokra a regionális, társadalmi problémákra, amelyek miatt a tiltakozó hullám egyik városról a másikra futótűzként terjedhetett tovább. Összehasonlítva a pozsonyi, komáromi és érsekújvári tüntetők követeléseit, megállapíthatjuk, hogy elsősorban és általánosságban véve a szociális problémák orvoslását tekintették a fő problémának és csak másodlagos szempont volt a magyar főhatalom és adminisztráció visszaállítása. Az, hogy miért függött össze a bérek és juttatások kérdése az állami hovatartozás ügyével, nagyon egyszerű a válasz. A szociális gondok háttérében a katonai jelenléttel egyetemben az új államhoz való tartozás annyit jelentett, hogy nem kerültek kifizetésre a gazdasági és háborús pótlékok.

Mindez kicsit illúzióromboló. Hiszen, mint Jócsik szülei példáján is látható, az átmenet időpontjában nemcsak a magyar identitás kérdése fontos, sőt sokkal fontosabb a mindennapi boldogulást biztosító feltételek megléte, mint az, hogy milyen zászló lobog az adott vasútállomás homlokzatán. Emiatt érthető, hogy elsősorban a pótlékokért és a fizetésért indítottak tüntetést.

Az igazgatósági figyelmeztetés ellenére az Érsekújvárban szolgáló vasutasok nem vették fel a munkát. Ez pedig az állásukba került. Helyettük az osztrák tartományokból elmenekült cseh nemzetiségű alkalmazottak százai igyekeztek elfoglalni a megüresedett helyeket. Amíg nem érkeztek meg, addig a hadsereg egységeit vetették be a sztrájkolók pótlására.

A sztrájk következménye az volt, hogy a csehszlovák vezetés elrendelte a számára megbízhatatlannak számító magyar nemzetiségű alkalmazottak elbocsátását más állami szférában is. Ha megnézzük a sztrájk hosszútávú eredményét, akkor elmondhatjuk, hogy a mai napig érezhető ez a fajta bizalmatlanság az állami szférát vállalók körében. Különösen igaz ez a szlovákiai vasutas és postai dolgozók esetében, ahol ma is nagyítóval kell keresni a magyar nemzetiségű alkalmazottakat.

Az 1918 novemberétől 1920 tavaszáig tartó csehszlovák „nemzeti diktatúra” időszakában a Vavro Šrobár Teljhatalmú Miniszter vezényelte le az átmenetet. Az államhatalom rengeteg új törvényt és rendeletet bocsátott ki, amelyet a jelentős számú magyar és német kisebbség nélkül

vezényelt le. A Magyar Tanácsköztársaság miatt kihirdetett szükségállapot eszközeit is felhasználva kezdte meg a szlovákiai közélet magyartalanítását is. Ennek az áldozata volt az érsekújvári Kossuth-szobor is.

Érsekújvár elfoglalását követően egy viszonylag rövid konfliktusmentes időszak következett, amelyet a Tanácsköztársaság kikiáltása „zavart meg”. Hiszen a Tanácsköztársaság egyszerre hirdetett ideológiai és nemzeti ellenállást. Érsekújvárban ezzel egyetemben rendkívül feszült helyzet alakult ki, hiszen az itt szolgáló csehszlovák katonaság számára is egy ideológiai kérdést jelentett a kommunizmus államhatalmi szintű térnyerése egy közvetlen szomszéd államban, illetve nemzetiségi szempontból mégiscsak egy magyar hadseregről volt szó, amely függetlenül attól, hogy vörös köntösben, a marxista, internacionalista ideológia expanzióját, világforradalmat hirdetett, így potenciális veszélyt jelentett számukra. Így talán nem is csodálkozhatunk egy magából kikelt csoport reakciójától. 1919. május 22-én éjjel a csehszlovák legionáriusok és a cseh vasutasok egy máig meghatározatlan csoportja a város főterén álló Kossuth Lajos szobrát ledöntötték, a vasútállomásra vonszolták, majd elemeire bontva nagy valószínűséggel elszállították.

Az érsekújvári lakosság körében hatalmas felháborodást keltett az eset. Bizonyos szempontból a békés átmenet végét jelentette helyi szinten. Pontosán ettől tartva Kvetán László polgármester a Teljhatalmú Minisztertől is biztosítékot kapott, hogy orvosolni fogja a szobor incidensét. Azonban mindent megváltoztatott a Tanácsköztársaság Északi Hadjárata.

Összességében elmondható, hogy nem történtek különösebb intézkedések a birtokba vett területeken, amelyek kifejezetten a magyar ajkú közösség ellen irányultak volna, egészen a Tanácsköztársaság megalakulásáig. A lakosság ideiglenes állapotnak fogta fel a csehszlovák katonaság jelenlétét, így nyugtalanságra egészen addig nem volt okuk, amíg úgy vélték, hogy a mindennapi élet boldogulásához szükséges javak biztosítva vannak.

A változást 1919 tavaszán lehetett érezni, amikor a szociális ellátás fennakadásokba ütközött. Az élelmiszer, a szén, a petróleum hiánya, az előnytelenül lebélyegzett pénz, és a csehszlovák hadseregbe való sorozás kihirdetése egyaránt unszimpatiát, de legalábbis csupán ellenérzéseket válthatott ki a lakosságból. Így nem meglepő, hogy teljesen más helyzetet hozott a Tanácsköztársaság március 21-i megalakulása, majd a statáriális állapot kihirdetése, hiszen ez már mozgósításra, tenni akarásra szólította felvidéki embert. Nem beszélve, arról az előbb

említett esetről. Hiszen a szobor ledöntése egyértelműen sértést és felháborodást jelentett a magyar ajkú lakosság számára.

A csehszlovák vezetés számára egyébként a bolsevik megjelenés egyszerre jelentett veszélyt és lehetőséget. Veszélyt különösen a szlovák kormányzat köréből éreztek, attól tartva, hogy a friss és tapasztalatlan lábakon álló ország vezetését megdöntik. Éppen ezért, Šrobár Szlovákia egész területét érintő statáriumot hirdetett. Korlátozták a szabadságjogokat és az intézkedésnek megfelelően a számára megbízhatatlannak minősülő, döntéshozó, meghatározó magyar ajkú szereplőket internálhatta, vagy házi őrizetbe vehette.

Lehetőséget pedig azért jelentetett, mert ezzel benne volt a levegőben, és némi realitást is jelentett, hogy a Vix-jegyzékben meghatározott ideiglenes csehszlovák-magyar államhatárt délebbre terjesszék ki. Egy a bolsevik Magyarország ellen indított csehszlovák offenzíva ugyanis nem csak Miskolcot, de akár a salgótarjáni szénmedencét és a tokaji borvidéket is bekebelezte volna. Az április 27-én meginduló csehszlovák támadás kezdeti sikereit azonban a Tanácsköztársaság vörös hadseregének ellentámadása, majd május 30-án kezdődő ún. északi hadjárata követte, amelynek eredményeként Felvidék egy jelentős része újból magyar kézre került, köztük egy rövid időre Érsekújvár is.

1919. május 29-én a magyar vörös csapatok Helembánál átkeltek az Ipolyon, majd az esztergomi vörös gárda Párkányon partra szállt. Június 1-jére a csapatok már megérkeztek Érsekújvár alá. Abban a pillanatban zavargások kezdődtek a városban. A főtéren összegyűlt tömeg és a fokozatosan kivonuló hadsereg között robbanásig feszült helyzet alakult ki. A kérdés az volt, hogy ki, mikor és hogyan kezdődik el. A visszaemlékezések szerint egy kompromitáló személy a közeli városházán való megjelenése jelentette a gyújtóbombát. A zúgolódásra a csehszlovák sereg egységei pedig értelemszerűen hevesen, de természetesen válaszoltak. Mihamarabb szerették volna szétzavarni a tömeget, és a tragédia megelőzése érdekében ellentmondásos módon akár tragédiáig terjedő eszközöket is bevetettek.

Így a főtéri incidensnek halálos áldozatai is voltak. Összesen hét halálos áldozatot jegyeztek fel, viszont a könnyebb és komolyabb sérültek számáról gyakorlatilag ismeretlen számaink vannak. Valószínűsíthető, hogy nem is jelentkeztek orvosi ellátás érdekében. Azok közül, akik az életüket is ott hagyták, kiemelkedett a város polgármesterének a fia, aki nagyon szerencsétlen körülmények között kapott halálos lövést.

Másnap, 1919. június 3-án sikerült a magyarországi vörös hadseregnek visszafoglalnia Érsekújvárt. Az első találkozás a „felszabadítókkal” máris megmutatta, hogy bizony messze nem nemzeti érzelmek motiválták a visszafoglalást. A harcok végeztével díszszemlére felsorakozó hadseregben nem csupán magyarok állnak a sorokban, akik kifogásolták a koreográfia és díszítés nemzeti elemeit is. A nemzeti zászlók eltávolítását mindenki értetlenül figyelte, a tanácshatalom ezt követő intézkedései azonban már az új hatalommal szembeni ellenérzéseket is kiváltottak.

A viszonylag szerény levéltári anyag ellenére kiderült, hogy bizonyos tekintetben a helyi erők megértették Érsekújvár stratégiai fontosságát. Igyekeztek olyan intézkedéseket bevezetni, amellyel kontrollálni tudták az elfoglalt várost és környezetét. Ugyanilyen belátásra jutottak azonban a csehszlovák katonai egységek. Éppen ezért a város visszaszerzését légi támogatással indította a csehszlovák légió.

Majd június 7-én Komárom felől, gyakorlatilag könnyű szerrel bevonultak a Georges Bonneau parancsnok által vezetett csehszlovák hadsereg egységei, amelyek elsősorban a postaépületet szállták meg. A vörös hadsereg alakulatai azonban nem vették fel a harcot, hiszen nem is vehették, mert még a délelőtt folyamán elhagyták a várost és a környékbeli falvakba vonultak vissza. Az ismételt csehszlovák jelenlét gyakorlatilag összehasonlíthatatlan intézkedéseket eredményezett a februári elfoglalással. A fokozott és szigorú intézkedések között megerősítették a statáriális állapotot, ráadásul internálták a helyi vezetőket és a potenciálisan veszélyesnek gondolt személyeket.

A város második elfoglalását követően, amelyet olasz tisztak helyett már francia vezetés vezényelt le, újabb próbálkozások érkeztek magyar oldalról. Ezek azonban a szigor és a fegyelmezett helytállás eredményeképpen a bolsevik részről eredménytelenül zárultak.

Egyrészt eredményesnek bizonyultak az intézkedések, amelyeknek köszönhetően kiküszöbölték az esetleges belső közreműködést. Gondoljunk csak az internált személyekre, a letartóztatott és fogvatartott egyénekre, valamint a besúgóhálózatra, amelynek a kiépítésének köszönhetően a város belső hangulatát kezelni tudták. Teljesen más eszközökhöz nyúltak az érsekújvári területet környező falvak esetében. Itt elmondhatjuk, hogy a lehető legradikálisabb módszerek bevetésével annulálni tudták az esetleges ellenállást.

Éppen ezért a falvakon kívül, olykor a köztes határrészekeken folytak heves harcok a város birtoklásáért. A városi lakosság a pincékben és egyéb rejtekhelyeken elbújva, rettegve,

bizonytalanul várta a közelebbi veszélyt. A harcokban részt vettek a csehszlovák részről a sorkatonaságon kívül a legionáriusok és a csehszlovák milícia, vagyis a „domobrancok”, a magyar vörösök részéről pedig a vörös hadsereg aktív részei és azok az utánpótlások, amelyeket mint friss erőket az ország belsejéből feltöltöttek. De részt vettek a városból korábban elmenekültek közül is.

1919. június 15-én a 8. magyar proletár internacionalista vörös hadsereg egyik divízióját Érsekújvár alatt összpontosították. A támadók elsődleges célja a Nyitra folyón történő átkelés volt, ahol csupán részsikert tudott elérni vörös hadsereg. Összességében pedig nem tudott átjutni a folyón. Egy újabb próbálkozást ejtettek meg. Pár nappal később meg is indult az offenzíva. A vörös hadsereg célja újra a Nyitra folyó feletti hidak elfoglalása volt.

Az ellenállás segítségére érkezett Jiří Jelínek legionárius őrnagy és hadtest parancsnok, akinek a vezércsele eldöntötte a város birtoklásának a kérdését ugyan, viszont soha meg nem ünnepelhette saját teljesítményét. A katonai keresztel is kitüntetett őrnagy, cselekedetével gyakorlatilag kultuszt teremtett, amellyel az 1918-19-es birtokbavétel sikerességének, és önfeláldozásának szimbólumává vált csehszlovák, illetve szlovák körökben.

A hadihelyzet fennállása egészen 1919. június 24-ig tartott, amikor is reggel öt órakor életbe lépett a fegyverszüneti egyezmény. Ennek értelmében az Érsekújvár birtoklásáért folyó harcok véget értek, és a város végérvényesen csehszlovák kézen maradt. A város és környékéért folyó harcokban elhunytak és a sebesültek pontos számát lehetetlen meghatározni. Csupán visszaemlékezésekből őrzött számokkal tudjuk kifejezni az elesettek számát. Ezek alapján mindkét oldalon 7-7 ezer katona vesztette életét. A civil áldozatokról nem igazán készültek feljegyzések.

A harcok befejeztével folytatódott a megbízhatatlan magyarok ellehetetlenítése. Késő őszig tartott kihallgatások lényege az volt, hogy kiszűrjék a bolsevik haderőnek segítő lakosokat, illetve a korábban tiltakozó vasutasokat. Számos magyart hurcoltak el Cseh- és Morvaország katonai fegyházaiba, a lipótvári és Illavai fegyintézetbe, ahonnan egyesek csak hónapok, sőt évek múltán szabadultak ki.

Idővel azonban a békés helyzet helyreállt. De milyen áron, kérdezhetnénk... a megüresedett hivatali helyekre a legionáriusok, illetve azok családtagjai, vagy máshonnan érkezett csehszlovák hivatalnokok kerültek. A hűségesküt továbbra is elvárták, bár aki megbízhatatlannak minősült, annak az állása így is kiadásra került.

A felszín alatt azonban a feszültségek nem kerültek feloldásra. 1919. október 28-án is, amikor a csehszlovák forradalom, illetve a Köztársaság megalakulásának a kikiáltásának az első évfordulóját ünnepelték. A legionáriusok frusztrációit jól mutatta az ünnepséget követő rendbontások, amely alkalmával további magyar vonatkozású emlékművek, és magyar felirattal rendelkező táblák és feliratok kerültek megrongálásra. A hadsereg beavatkozásával végül sikerült elfojtani az atrocitásokat és „csupán” az emlékművek bánták a csehszlovák kihágásokat.

A beilleszkedés tehát nem ment zökkenőmentesen az első év után sem. Túl a nyelvi nehézségeken az impériumváltás teljesen átalakította a környék arculatát és teljesen új helyzetet teremtett. A csehszlovákiai magyarság, amely korábban semmilyen történelmi és kulturális alapokkal nem rendelkezett, így gyakorlatilag saját magát kellett megszerveznie. Aligha voltak kimutatható közös identitású elemek a királyhalmeci polgárok, vagy éppen az érsekújváriak között. Éppen ezért az értelmiség első feladata a közösség kulturális alapjainak lefektetése volt. Mindezt nehezítette, hogy a regionálisan és néprajzi sajátosságokkal is tarkított közösség kollektíve nem rendezett különösebb intézményi háttérrel, kulturális jogalapokkal csupán az 1919-es saint-germaini szerződésben alapozott nyelvtörvény keretei között érvényesíthette jogait.

Az új, immár kisebbségi helyzet magával hozta a csehszlovákiai magyarok lélekszámbeli csökkenését. Ez a tendencia megmutatkozott az érsekújvári és a környékbeli adatokkal is. Az asszimiláció természetes folyamatai mellett a 144 ezres nagyságú menekültáradat nagysága, a több identitással rendelkező városi lakosság identitásváltása, a népszámlálások módszertana a zsidóság önálló nemzetként való kezelése és a természetes szaporulat negatív mutatói is hozzájárultak ahhoz, hogy fokozatos csökkenés statisztikailag kézzel fogható legyen. Rövidtávon, vagyis a vizsgált időszakban főleg az identitásváltásról, a magyar adminisztráció térvesztéséről, és elmeneküléséről beszélhetünk. Ezek mellett érdekes az a jelenség is, amikor a különböző gazdasági előnyök megszerzését követően egyfajta lojalitás kifejezése eredményeképpen magyarul beszélő emberek csehszlovák állampolgároknak definiálták magukat az összeírások alkalmával.

Annak ellenére, hogy az 1921-es és 1930-as népszámlálási adatok szerint megállapítható, hogy a két világháború közötti időszakban a homogenizált városból teljesen kétnyelvű város lett, ahol a két nemzet aránya nagyjából kiegyenlített jelleget mutatott, a statisztikán kívül azonban több magyar város is megtartotta magyar jellegét. Ilyen volt Érsekújvár is. Ahol a városi lakosság

továbbra is dominánsan magyar nyelven beszélt. Jól mutatja ezt, hogy az impériumváltást megelőző évtized a magyarországi társadalom gyors fejlődésének, a társasági élet kivirágzásának az időszakának bizonyult, amely a csehszlovák demokratikusabb és liberálisabb szellemiségének köszönhetően folytatódni tudott. Ez a társadalmi felpezsdülés rendkívül színes kulturális világot teremtett, amelyben a különböző társadalmi rétegek, felekezetek, nemzetiségek szervezetei olykor egymás mellett, máskor egymás ellenében vagy éppen egymással együttműködve működtek. Ugyanakkor semmilyen nemzetépítő szerepet, vagy az irredenta programot nem tűzhetett egyetlen szervezet sem a zászlójára.

Ahogy a szervezeti élet virágzott, úgy szorult fokozatosan hanyatlásnak a magyar oktatás. Hiszen a szlovákiai oktatásügy legfontosabb folyamata az iskolaügy szlovakizálása volt. Ennek eredményeképpen nagy arányban épült le, illetve váltott nyelvet korábbi több oktatási intézmény. A városban az intézményt nem építették le. Előbb az egyház fennhatósága alatt működhetett tovább, kiegészítve szlovák osztályokkal, majd 1925/26-os iskolaévtől átkerült állami hatáskörbe a helyi gimnázium.

A politikai élet tekintetében a nemzeti diktatúra időszakában értelemszerűen kiszorult a magyar érdekképviselet. A regionális szinteken pedig fokozatos kiszorulás volt jellemző. Az első Csehszlovák Köztársaságban a politikai pártok alakítása azonban nem ütközött semmilyen problémába, sőt a pártpolitika jelentőségének túlburjánzása, és az egész csehszlovák közélet túlzott átpolitizáltsága volt jellemző. Ezzel egyetemben a magyar közéletre is a pártok túlkínálata a politikai paletta minden irányából és mindenre rátelepedő befolyása volt tetten érhető. Mindamelllett érvényes volt az is, hogy nagyon sok beleszólása a közéletre csak kevés magyar pártnak volt beleszólása. Érsekújvárbán a választók kegyeiért így óriási küzdelem alakult ki legalábbis az országos szinten. Ez nem mondható el a helyhatósági választásokról, ahol a magyar pártok példaértékű összefogással közös listán indították jelöltjeiket.

A pártok összehangolt munkája is kellett ahhoz, hogy az 1922-es közigazgatási reformot követően, amely alkalmával Érsekújvárt nagyközséggé degradálták, az a városi státuszt ugyan elveszítette, de magyar jellegét megtartotta.

Összességében tehát elmondható, hogy ez a fajta hozzáállás hiányzik, vagy nem honosodott meg az immár történelmi gyökereket eresztő felvidéki magyarságban. A jelenleg is jellemző szétziláltság talán az miatt is van, hogy nem örökítettük meg helyi eredményeinket. Hiszen hozzám is távol áll akár a kassai, de a pozsonyi magyarok nemzetükért való erőpróbái. Holott

egy a szülőfalumtól 15 kilométerre lévő település 1918-1920 közötti szereplőiről és az események folyamatáról korábban semmit sem tudtam.

Érsekújvárt és környékét 1918-19-ben vizsgáló munkám a főhatalom átmenetének a bemutatását vállalta fel. Igyekeztem párhuzamosan értékelni az 1918–1920 közötti országos és regionális eseményeket, illetve azok lefolyását. Próbáltam megválaszolni, hogy a felső-magyarországi magyarságot, illetve az Érsekújvár környéki lakosságot valóban felkészületlenül és váratlanul érte-e az impériumváltás? Ezzel összefüggésben úgy érzem, kijelenthetem, hogy bizonyos tekintetben nyilvánvaló volt a számukra, különösen 1918 december – 1919 január tájékában, hogy itt államváltásról lesz szó, ahol bizony saját településük is érintve lesz, lehet.

Az új államba való beilleszkedést pár illúzió, vagy legalábbis téveszme befolyásolta. Az egyik ilyen volt, hogy mindent az idő megold, és valóságban igazságos ítélet születik a békekonferencián. A másik, hogy a csehszlovák katonai jelenlét csupán átmeneti, amely a rend megalkotásáért szól. A hangsúly pedig a békén és a stabilitáson lesz. Sajnálatosan egyik sem bizonyult igaznak.

Munkám épp ezért támaszkodott az eddig nem használt, vagy éppen elhanyagolt lokális levéltári forrásokra. Az eddigi kutatásaim során ebben a témában, amely nagyjából immár öt évet ölelt fel, rengeteg forrásanyag halmozódott fel. Ez pedig a város és környékére vonatkozik csupán. Így különösen sok még a feltáratlan anyag más városokra és környékére vonatkozóan. Tehát a témához kapcsolódó elméleti rész szakirodalmának feldolgozásán túl a munka alapvetően eddig feltáratlan levéltári forrásokra épült, ami kiegészül statisztikai, demográfiai és sajtóforrásokkal is. Amellett pedig fontosnak tartottam, hogy megtaláljam azokat a visszaemlékezéseket, amelyek átadják azokat az érzéseket, élményeket, melyekből több konzekvenciát, következtetést lehet levonni, mint egy „sima levéltári adatból”.

8. Felhasznált irodalom

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

- MNL OL K 440 PTI 607f, 37.
- MNL OL K 40, VII. tétel 1082/1918.
- MNL OL K 40, VII. tétel 196/1918;
- MNL OL K 40, VII. tétel 21/1918
- MNL OL K 40, VII. tétel 722/1918.
- MNL OL K 40, VII. tétel, 759/1918.
- MNL-OL-S 75
- Molnár: Kassától, I., 315-317.
- Molnár: Kassától, II., 401–404.
- Molnár: Kassától, IV., 54.
- NA ČR, fond Presídium ministerstva Nitra, AMV 225 (f. AMV-PMV 225), k. 1455, 225-1455-4a.
- NA ČR, PMR, k. 3196, 168/1919
- OANZ, NÚ 11665/1919
- Pamiatník odhalenia pomníka padlých v bojoch o Nové Zámky 1919. Kézirat, ŠA OANZ.
- SNA, f. I. Markovič, k. 1., inv. č. 19.
- SNA, f. MPS, k. 271, č. j. 1524
- ŠNA, Fond Vavro Šrobár, 637/1919
- ŠA BA, fond Bratislavská župa I. k. 3, 1248/1919.
- ŠA BA, fond Bratislavská župa II. k. 228, Dejiny prevratu v bratislavskej župe – správy z jednotlivých obcí.
- ŠA NŽ, fond Prezidentálne 444/1919
- ŠA NŽ, fond Prezidentálne 445/1919
- ŠA NŽ, fond Prezidentálne 601/1919
- ŠA NŽ, fond Prezidentálne 718/1919
- ŠA OANZ, NÚ
- ŠA OANZ, NÚ 11665/1918
- ŠA OANZ, NÚ 1171/1919
- ŠA OANZ, NÚ 12101/1918

- ŠA OANZ, NÚ 12434/1918.
- ŠA OANZ, NÚ 1244/1919
- ŠA OANZ, NÚ 1475/1922
- ŠA OANZ, NÚ 1919-146-54-es doboz
- ŠA OANZ, NÚ 328/1919
- ŠA OANZ, NÚ 1164/1918
- ŠA OANZ, NÚ 11850/1918
- ŠA OANZ, NÚ 11953/1918
- ŠA OANZ, NÚ 12008/1918
- ŠA OANZ, NÚ 1210/1918
- ŠA OANZ, NÚ 13110/1919
- ŠA OANZ, NÚ 2136/1919
- ŠA OANZ, NÚ 2136/1919
- ŠABA, f. Bratislavská župa I 1398 – 1922, Podžupan 1868 – 1918, inventárne číslo 2202, spis číslo 27206/1918, škatuľa číslo 652.
- VHA Praha, fond VVVS, k. 4,
- VHA Trnava, f. (VBS), Historique du Detachement Bonneau,
- Vojenský ústředný archiv, Praha (VÚA), fond Velitelství skupiny Schöbl (VS-Schöbl), k. 1. Rozkazy *diverné* 1918, č. 7.
- VUA, f. VVVS, k. 5a., op. 27.
- VUA, fond Vrchní velitelství čs. vojsk na Slovensku (f. VVVS), k. 5a, op. 66.
- VUA, VVVS, k. 5a., op. 89.
- VÚA. Vojenské kroniky a fotoalba. Přír. čís. 339/II. Kronika pěšího pluku 27 na rok 1918-1921. s. 55
- VÚA. Vojenské kroniky a fotoalba. Přír. čís. 378/II. Kronika pěšího pluku 24 od státního převratu do 1. dubna 1927. I. s. 23-24

MONOGRÁFIÁK, TANULMÁNYOK, FORRÁSOK:

- 243/1922 Sb. Zákon zo dňa 13. júla 1922 o prozatýmnej úprave sriadenia obcí na Slovensku.
- *A magyar szent korona országainak népszámlálása.* Budapest, 1912.
- *A nagyabonyi plébánia története az 1900. évtől.* Kézirat.

- Ablonczy Balázs: *Medzi legitimitou a mýtom. K typológii modelov historickej pamäti maďarských utečeneckých spolkov medzi dvomi svetovými vojnami.* IN: Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva.* SAV, Bratislava, 2013. 233-244
- Ablonczy Balázs (szerk.): *Úton – Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után.* Budapest. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020;
- Ablonczy Balázs: „*Maradtunk volna ott, ahonnan jöttünk!*” *Magyar menekültpolitikák 1918 és 1924 között.* IN: Császtvay Tünde (szerk.): *Metszéspont. Tanulmányok Trianon 100. évfordulóján.* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2021. 37–51
- Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2010.
- Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.) *Francia diplomáciai dokumentumok a Kárpát-medence történetéről, I-III,* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.
- Andics Erzsébet: *Fasizmus és reakció Magyarországon.* Szikra kiadó, Budapest, 1945.
- Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés.* Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918-1938. Fórum Kisebbségkutató Intézet – LiliumAurum, Galánta-Dunaszerdahely, 2002.
- Angyal Dávid: *Magyarország felelősége a világháborúért.* Budapest, 1923
- Angyel Miklós: *Udvard múltja és jelene.* Madach, Pozsony, 1993.
- Angyel Miklós: *Udvard nevezetességei.* Madach Posonium, Pozsony, 1994.
- Angyel Miklós: *Udvardi mindenek gyűjtemény I., II.,* KT Kiadó, Komárom, 2006-2007.
- Anka László (szerk.): „*Valami fáj, ami nincs*”. *A Trianoni békekötés előzményei és következményei.* Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, Budapest, 2020.
- Apró István – Paál Vince: *A határon túli sajtó Trianontól a XX. század végéig.* Médiatudományi Intézet, Budapest, 2014
- Arató Endre *Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918-1975.* Budapest, 1977.
- *Archiv diplomatických dokumentů československých.* Sešit 1–3, Ministerstvo zahraničních věcí, Praha, 1927.

- Arday Lajos: *Térkép csata után. Magyarország a brikülpolitikában 1918 - 1919.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- Bácskai Vera: *Városok Magyarországon az iparosodás előtt.* Osiris, Budapest, 2002
- Bácskai Vera–Gyáni Gábor–Kubinyi András: *Budapest története a kezdetektől 1945-ig.* Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2000
- Bajcsi Ildikó: *A trianoni szerződéstől a bécsi döntésig: Kisebbségi helyzet és reintegráció hatása a sarlós nemzedék életében.* Múltunk, 2020/2, 4-37
- Bajcsi Ildikó: *Szlovák történészek Trianon értelmezései. Historiográfiai áttekintés 1989-2019.* Clio Műhelytanulmányok 2020/4.
- Bajcsi Ildikó: *Szlovák történészek trianon-interpretációi napjainkig.* Kisebbségi Szemle, 2022/4.
- Bajcsi Ildikó: *Történeti sztereotípiák a magyar és a szlovák történetírásban a soknemzetiségű Magyarország felbomlásának, a nemzetállamok létrejöttének interpretációs problémái.* IN: Szoták Szilvia (szerk): *Határhelyzetek V. – Sztereotípiák, választások, túlélési stratégiák kisebbségi léthelyzetekbe.* Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2012
- Bajcsy-Zsilinszky Endre: *Helyünk és sorsunk Európában.* Gergely R. kiadása, Budapest, 1941.
- Bakos József: *Önképzés és szolgálat. Az Érsekújvári M. Kir. Áll. Pázmány Péter Gimnázium kis-önképzőkörének kiadványa. IV. kötet. Érsekújvár, 1944.* IN: https://watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=1645
- Bán András: *A világháború közötti magyarság kérdése.* IN: Diószegi László (szerk.): *Varietas Historiae. Tanulmányok Juhász Gyula 60. születésnapjára,* Magyarságkutató Intézet, Budapest. 1990.
- Bandoľová, Margita et. al. (eds.): *Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918 – 1919.* Bratislava – Košice, MV SR, Štány archív v Bratislave, 2018.
- Bangha Béla: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység.* Szent István Társulat, Budapest, 1920.
- Barabási Kun József – Illés Gábor– Maruzsa Zoltán (szerk.): *Gróf Tisza István képviselőházi beszédei,* VI. köt., Tisza István Baráti Társaság, Budapest, 2011.
- Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Gondolat kiadó, Budapest, 2008.

- Bárdi, Nándor. *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Kalligram, Pozsony, 2004.
- Basl, Antonín: *Boj v Komárne dňa 1. mája 1919*. IN: Zimák, Jozef (ed.): *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919*. Trnava, 1936.
- Beksics Gusztáv: *Magyarosodás és magyarosítás. Különös tekintettel városainkra*. Athenaeum R. Társulat, Budapest, 1883.
- Beneš, Edvard: *Světová válka a naše revoluce, díl. 1-3. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa*. Praha, 1929.
- Beneš, Edvard: *Zúžátok szét Ausztria–Magyarországot. A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása*. Szeged, 1992. IN: https://acta.bibl.u-szeged.hu/38247/1/doc_005.pdf
- Benkő Tímea – Dózsa Roland: *Emlékkönyv az érsekújvári Pázmány Péter Gimnázium alapításának 170. évfordulója alkalmából*. Pázmány Péter Gimnázium, Érsekújvár. 2012
- Bese László: *1919. május elseje Komáromban*. IN: Novák Anikó (szerk.): *Párhuzamok vonzásában*. Budapest, Balassi Intézet, 2015.;
- Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. IN: Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. Második kötet, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Bilek Jan – Kokešova, Helena – Quagliatova, Vlasta – Swierczekova, Lucie (eds.): *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*. Ustav T. G. Masaryka, Praha, 2005.
- Bódy Zsombor: *Háborúból békébe. A magyar társadalom 1918 után*. MTA BTK, Budapest, 2018.
- Bokes, František: *Dejiny Slovenska a Slovákov. Od najstarších čias po oslobodenie*. SAVU, Bratislava, 1946.
- Borsody István: *Magyarok Csehszlovákiában 1918-1938*. Az ország útja kiadása, Budapest, 1938.
- Borsody István: *Magyarok Csehszlovákiában 1918-1945*. Somorja, Méry Ratio, 2002;
- Borsody István: *Magyar-szlovák kiegyezés*. Budapest, 1946.
- Botos János: *A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924*. Múltunk, 2015, 3. sz. 73-74.

- Bödök Gergely: *Vörös- és fehérterror Magyarországon (1919-1921)*. Doktori értekezés, Eszterházy Károly Egyetem, Eger, 2018.
- Bödök Gergely: *Politikai erőszak az első világháború után: forradalmak és ellenforradalmak Magyarországon és Közép-Európában*. IN: Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó, 2015
- Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Bécs, 1923.
- Buda Ferenc: *Töredékek a Tardoskedd történetéből. A római katolikus egyház története*, Lucerna polgári társulás, Tardoskedd, 2012.
- Buda Ferenc: *Töredékek a Tardoskedd történetéből. A zsidó hitközösség története, Tardoskedd község önkormányzata, Tardoskedd, 2007.*
- Buda Ferenc: *Töredékek Tardoskedd történetéből. A vasút és a tardoskeddi Vasutasok Zászló Egyesülete*. Magánkiadás, Tardoskedd, 2005.
- Buda Ferenc: *Židia v Nitrianskej župe, Šuriansky rabinát*. Vlastné vydanie, Šurany, 2015.
- Buday László: *A megcsonkított Magyarország*, Budapest, 1921.
- Bukovszky László – Simon Attila – Szeghy-Gayer Veronika: *Kassától Košicéig. Molnár Miklós emlékkönyv*. Somorja – Budapest. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020.
- Bukovszky László: *Államhatalmi változások a Mátyusföldön 1918–1919-ben és 1938-ban. Trianon s az első bécsi döntés*. IN: Bukovszky László (szerk.): *Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005.
- Búza Barna: *Magyarország igaza*. Budapest, 1919.
- Czibulka Imre: *Szülőfalum, Tardoskedd*. MadachPozonium, Pozsony, 2002.
- Czirók Zoltán: *Az első légi háború Magyarország felett – 1919*, Hadtörténelmi Közlemények, 2011/2.
- Darvas János: *Politikai életünk húsz éve*. IN: Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918-1938. Az ország útja* kiadó, Budapest, 1938. 60
- Deák, Ladislav: *Od Trianonu po malú vojnu*, Eko-konzult, Bratislava, 2010.
- Deák, Ladislav: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918-1920*. Matica Slovenská, Martin, 1995.

- Deák, Ladislav: *Trianon – ilúzie a skutočnosť*. Vydavateľstvo Kubko Goral, Bratislava, 1995.
- Dejmek, Jindřich – Kolař, František (szerk.): *Československo na parížské mírové konferenci 1918–1920*. Svazek I. (listopad 1918–červen 1919). Praha, HU AV ČR, 2001.
- Dejmek, Jindřich – Kolař, František (szerk.): *Československo na parížské mírové konferenci 1918–1920*. Svazek II. (červenec 1919–červen 1920). Praha, HU AV ČR, 2001.
- Demeter Gábor – Radics Zsolt: *A Dél-Felvidék reintegrációjának gazdaság- és társadalomföldrajzi vonatkozásai*. Limes. 2007/2. 65–82.
- Dikáczová, Diana: *Boje o Nové Zámky*. IN: *Historické rozhľady*, 2015/2.
- Diószegi István: *Nemzeti törekvések és dinasztikus velleitások az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikájában a 19. század utolsó harmadában*. Aetas, 1994/2. 5-43
- Dobosi József: *Naszvad*. Magánkiadás, 2002.
- Dobossy László: *Érsekújvári emlékképek*. Új forrás, 1990/3
- Domanovszky Sándor: *A magyar kérdés történeti szempontból tekintve*. Budapest, 1920
- Dudeková, Gabriela a spol. (szerk.): *Medzi provinciou a metropolou: obraz Bratislavy v 19. a 20. storočí*. Historický ústav SAV, Bratislava, 2012
- Egry Gábor: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918-1944*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015. 91-93
- Éliáš, Miroslav: *Šuriánsky cukrovar*. Miestne Múzeum, Šurany, 2012.
- Erik Štenpien – Erik Štenpien: *100 rokov Trianonskej zmluvy*. Vydavateľstvo Šafarikpress, Košice, 2021.
- Faltus, Jozef – Prucha, Václav: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v r. 1918-1945*. Bratislava, 1969.
- Fedor Houdek: *Vznik Hraníc Slovenska*, Nákl. Prúdiv, Bratislava 1931.
- Fedinec Csilla: *Államfordulat a hétköznapiakban (Ungvár 1918-1920)*. IN: *Nemzet a társadalomban*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004.
- Fejtő Ferenc: *Rekviem egy hajdan volt birodalomért*. Atlantisz, Budapest, 1990.
- *Felsőmagyarország*, 1918. november 14.

- Ficeri, Ondrej: *Potrianonské Košice. Premeny etnických identít obyvateľov Košíc v medzivojnovom Československu*. Bratislava, VEDA, 2009.
- Filep Tamás – Tóth László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998*. Ister, Budapest, 1998.
- Filep Tamás Gusztáv: *Főhatalomváltás Pozsonyban 1918–1920. Események, történetek egy hírlap közleményeinek tükrében*. Pozsony, Kalligram, 2011.
- Fogarassy László: *A 6. vörös hadosztály és vezetői*. Irodalmi Szemle 1963/3. 254.
- Fogarassy László: *Az őszirózsás forradalom Pozsonyban*. Irodalmi Szemle, 1968/9., 810-816.
- Fóris Ákos: *Orosz hadifoglyok Magyarországon 1918 végén*. IN: Krausz Tamás – Katkó Márton Áron – Mészáros Zsófia (szerk.): *Világháború, világforradalom, világbéke*. ELTE Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest, 2017. 57-72.
- Gábor, Ján – Vrabel Ferdinand: *Život národa je večný/Sto rokov od Trianonu 1920*. Perfekt, Martin, 2020.
- Galadauer, Jan: *Vznik československej republiky, 1918*. Svoboda, Praha, 1988
- Galántai József: *A trianoni békekötés 1920*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990.
- Galántai József: *Trianon és kisebbségvédelem*. Maecenas Kiadó, Budapest, 1989.;
- Galla Sándor: *Udvard történelmi arca*. Kézirat.
- Gaucsik István: *A csehszlovákiai magyarság gazdasági státusvesztése (1945-1948)*. Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2011.
- Gaucsik István: *A csehszlovákiai magyarság gazdasági szervezetei (1918-1938). Gazdasági egyesületek, szövetkezetek, ipartársulatok*. Korall 2004/18, 48-64
- Gaucsik István: *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése. 1918–1938. Dokumentumok*. Kalligram, Pozsony, 2008.
- Gerő András (szerk.): *Sorsdöntések (Kiegyezés 1867, Trianon 1920, Párizs 1947)*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1990.
- Gulyás László – Vízi László Tamás: *A csehszlovák-magyar határ születése a versaillesi békekonzferencián, különös tekintettel a csehszlovák bizottság munkájára*. IN: *Medzi Trianonom a retribúciou Slovensko-maďarské vzťahy z právneho pohľadu*. Trnavská Univerzita – Právnická Fakulta, Trnava, 2021. 147-163
- Gyáni Gábor: *Elveszített múlt*. Nyitott könyvműhely, Budapest, 2010

- Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris, Budapest, 1998.
- Gyáni Gábor: *Az urbanizáció Magyarországon a 19–20. században*. IN: Limes. 1998/3-4
- Gyurgyik László: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*. Regio, 2002/1, 121-150
- H. Németh István–Szívós Erika–Tóth Árpád: *A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére*. Hajnal István Kör –Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 2011
- Haiczl Kálmán: *Egyháztörténelmi emlékek a cseh megszállás korából*. Esztergom, 1940.
- Halász Iván: *Az első Csehszlovák Köztársaság és a második Lengyel Köztársaság születése az első közjogi dokumentumok tükrében (1918-1919)*. Állam és Jogtudomány, 2019/3. 32-58.
- Halász Miklós: *Csehszlovákia 1918-1938*. Budapest, Századunk, 1938.;
- Hamar Kálmán: *Adalékok az 1919. május 1-i komáromi felkelés történetéhez*. Irodalmi Szemle, 1972/5
- Hanák Péter: *Magyarország a Monarchiában*. Gondolat Kiadó, Budapest. 1975.
- Hanák Péter: *Magyarország társadalma a századforduló idején*. IN: Magyarország története 1890-1918. Magyarország története, Tíz kötetben 7/1. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
- Hanák Péter: *Népi levelek az első világháborúból*. Valóság, 16. évf. 1988. 3. sz. 62-68.
- Hanák Péter: *Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon*. Történelmi Szemle, 1974/4. 514-536
- Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság*. Az 1918-as összeomlás és forradalom története. Jaffa Kiadó, Budapest, 2018.
- Hatos Pál: *Rosszfiúk világforradalma*. – Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története. Jaffa Kiadó, Budapest, 2021.
- Heckenast Gusztáv – Karácsonyi Béla – Lukács Lajos – Sipra György: *A magyar nép története, rövid áttekintés*. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1951.;
- Hermann Róbert – Ligeti Dávid (szerk.): *1918 – A nagy összeomlás*. Sorsfordító évek 1., Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019.

- Hermann Róbert – Ligeti Dávid (szerk.): *1919 – A nagy szétesés*. Sorsfordító évek 2., Országház Könyvkiadó, Budapest, 2020.
- Hermann Róbert – Ligeti Dávid (szerk.): *1920 – Kényszerpályán*. Sorsfordító évek 3., Országház Könyvkiadó, Budapest, 2022.
- Hetés Tibor: *80. nemzetközi dandár*. Zrínyi Könyvkiadó, Budapest 1963;
- Holec, Roman – Němeček, Jan: *Československo. Náš společný domov*. Historický ústav, Praha, 2018.
- Holec, Roman: *Trianon – Triumf a katastrofa*. Marenčin PT, Bratislava, 2020.
- Holec, Roman: *Trianoni rituálék*. IN: Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2011/4, Somorja, 2011;
- Holotik, Ludovit (ed.): *Sociálne a národné hnutie na Slovensku od Októbrovej revolúcie do vzniku československého štátu*. Bratislava, Veda, 1979.
- Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar Történet*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1928. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/00900/00940/html/tart/00595.htm>,
- Hodinka Antal (szerk.): *Pro Hungaria. Magyarország Igazsága. Szózat a békekonferenciához*. Pozsony, 1918.
- Horvárh Jenő: *A magyar kérdés a XX. században*. 1-2. kötet. Budapest, 1929
- Horváth Jenő: *A trianoni béke megalkotása*. Budapest, 1924
- Hronský, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon*. Národne literárne centrum, Bratislava, 1998
- Hronský, Marián: *Slovensko pri zrode Československa*. Bratislava, Pravda, 1987.
- Hronský, Marián: *Trianon Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti*. Veda, Bratislava, 2011.
- Hrušovský, František: *Slovenské dejiny*. Matica Slovenská, Bratislava, 1940.
- Hudek, Adam: *Slovenská historiografia a československé dejiny v rokoch 1918–1968*. *Forum Historiae*, 2007. 1. 49–62,
- Iványi Béla: *Pro Hungaria Superiore. Felsőmagyarországért*. Debrecen, 1919
- Jakešová, Elena – Dudeková, Gabriela – Mannová, Elena: *Spoločnosť, kultúrny a spoločenský život*. IN: Kováč, Dušan: *Slovensko v 20. storočí*. 2. zväzok. SAV, Bratislava, 2008.
- Jankovics Marcell: *Húsz esztendő Pozsonyban*. Franklin Társulat, Budapest, 1939.
- Jankovics Marcell: *Húsz esztendő Pozsonyban*. Mery Ratio, Somorja, 2010

- Jarinkovič, Martin – Kárpáty, Vojtech – Dulovič, Erik (szerk.): *Košice 1918–1938. Zrod metropoly východného Slovenska*. Ministerstvo vnútra, Štátny archív v Košiciach, Košice, 2018.
- Jászi Oszkár: *A Habsburg Monarchia felbomlása*. Gondolat kiadó, Budapest. 1982
- Jászi Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986;
- Jeszenszky Géza: *Az elveszett presztízs, Magyar Szemle Alapítvány, Budapest, 1986*.
- Ježek Zdeněk, *Boj o Slovensko v letech 1918 – 1919, vlastní náklad, Praha 1928*
- Jócsik Lajos: *A felvidéki magyarság gazdasági élete a kisebbségi sorsban*. IN: *Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve*. Felvidéki irodalmi emlékkönyv. MEFHOSZ Könyvkiadó, Budapest, 1940.
- Jócsik Lajos: *Érsekújvár*. IN: Tamás Mihály (szerk.): *Tátra Almanach. Szlovenszkói városképek*. Tátra Kiadás, Pozsony, 1938.
- Jócsik Lajos: *Hazatérés, Tájékozódás*. Janus Pannonius Társaság, Pécs, 1942.
- Jócsik Lajos: *Idegen igában*. Budapest, Atheneum, (é. n.);
- Jócsik Lajos: *Iskola a magyarságra*. Egy nemzedék élete húsz éves kisebbségben. Nyugat, Budapest, É.N.
- Jócsik: *Hét ember meg egy fél*. Magvető, Budapest, 1965
- Józsa Antal: *Orosz hadifoglyok Magyarországon 1917-1919*. IN: Pach Zsigmond Pál – Okladnyikov A. P.: *Magyar internacionalisták Szibériában és Távols-Keleten 1917-1922*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 247-267.;
- Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*. Kossuth Kiadó, Budapest. 1968.
- Karácsonyi János: *Történelmi jogunk hazánk területi épségéhez*. Szent István-Társulat, Budapest, 1921
- Kassai Géza: *Trianon és Párizs*. Magyar-Szovjet Társaság, Budapest, 1959.
- Katus László: *Sokszólamú történelem*. Válogatott tanulmányok. Kronosz kiadó, Pécs, 2021
- Katus László: *A modern Magyarország születése*. Magyarország története 1711-1914. Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs, 2010. 329
- *Képviselőházi napló*, 1910. XLI. kötet, 1918. október 19-i ülésnap, 348-350.

- Kerényi Éva: *Nemzetképek vizsgálata, avagy magyarok a tankövekben a szlovákok szemszögéből*. Fórum – Társadalomtudományi Szemle, 2012/3, 109-128.
- Kilianová, Gabriela – Kowalská, Eva – Krekovičová, Eva (szerk.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Veda, Bratislava, 2009.
- Kiss Balázs: *Államfordulat Nyitrán (1918-1923)*. Kisebbségkutatás, 2008/2.
- Klimek, Antonín (ed.): *Dokumenty československé zahraniční politiky. Sv. I. Vznik Československa 1918*. Praha, Ústav mezinárodných vzťahů, 1995. 142-143
- Klimek, Antonín: *Vznik Československa 1918. Ústav medzinarodných vstahů*, Praha, 1994
- Kočiš, Ladislav: *Nové Zámky v minulosti a súčasnosti*. Okresný národný výbor, Nové Zámky, 1967
- Kolečáni, Karol: *Palárikovo 1248-1998*. KT, Komárno, 1998.
- Kollai István (szerk.): *Meghasadt múlt*. Fejezetek a szlovákok és a magyarok történelméből. Terra Recognita Alapítvány, Budapest. 2008.
- Kollai István: *Emlékezetpolitika Szlovákiában és a szlovák társadalom magyarságképe*. Doktori disszertáció, Corvinus Egyetem, Budapest, 2014; Kollai István: *Szlovákia királyt választ*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2021.;
- Konrád, Ota – Kučera, Rudolf: *Fyzickénásilí v páduaobnověstředníEvropy 1914–1922*. Praha, Academia, 2018.
- Kopečný, Viliam: *Pri Zámkoch*. IN: *Vpád boľševikov na Slovensko*. Slovenský chýrnik, Bratislava, 1936
- Kovács Endre (szerk.): *Magyarország története 6/2*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979
- Kováč, Dušan: *K niektorým zahraničnopolitickým súvislostiam vzniku Československa*. Historicky Časopis, 1982/1.
- Kováč, Dušan: *Szlovákia története*. Kalligram, Pozsony, 2011.
- Kovács Éva: *Határváltó diskurzusok: Komárom 1918-1922, 1938*: IN: Bárdi Nándor (szerk.): *Konfliktusok és kezelésük Európában. Technikák és hagyományok*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 2000.;
- Kovács Éva: *O traumatickej pamäti Trianonu*. IN: Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. SAV, Bratislava, 2013. 265-276.

- Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918-1919-ben*. Kárpátia Stúdió, Köröstárkány–Kápolnásnyék, 2019.
- Kóvágó László: *Internacionalisták a Tanácsköztársaságért*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1969.
- Kratochvíl, Viliam: *Etnikai sztereotípiák a történelemtankönyvek mi és ők konstrukcióiban*. Történelemtanítás - Új folyam II, 2011/3
- Kunt Gergely – L. Balogh Béni – Schmidt Anikó: *Trianon Arcai*. Libri Könyvkiadó, Budapest, 2018
- L. Nagy Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország. 1918-1919*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1965.
- Léderer Lajos: *Egy év a revíziós küzdelemben*. Budapest, 1928.
- Linz, Juan J.: *Nemzetépítés és államépítés*. IN: Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek (szöveggyűjtemény)*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2004. 277-297.
- Lipták, Lubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1968.
- Mácza Mihály – Számadó Emese: *Komárom 1919. évi eseményei*. Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei 15. 2009.
- Mácza Mihály: *A politikai erőviszonyok alakulása egy dél-szlovákiai határvárosban az első Csehszlovák Köztársaság idején (Komárom 1919-1938)*. IN: Új Mindenes Gyűjtemény, 1, 1980.
- Marczali Henrik: *A béke könyve. A múlt tanulsága*. Athenaeum, Budapest, 1920
- *Magyarok kisebbségben és szórványban*. A Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának válogatott iratai, 1919-1944. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995.;
- *Magyarország az első világháborúban*. Lexikon A–Zs. Főszerkesztő: Sijj Jolán. Petit Reál Könyvkiadó, Budapest, 2000., 232 oldal
- Mannová, Elena: *Dél-Szlovákia, mint képzelt terület*. In: Vajda Barnabás (szerk.): *Államhatár és identitás*. Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom 2011. 19-20
- Márkus László: *Károlyi Gyula-kormány bel- és külpolitikája*. Akadémia Kiadó, Budapest. 1968.
- Medvecký, Karol A: *Slovenský Prevrat*. I. Spolok sv. Vojtecha, Trnava, 1931;

- Medvecký, Karol: *Slovenský prevrat*. III. Spolok sv. Vojtecha, Trnava, 3. kötet, 1930.
- Mészáros Andor: *A cseh elem a magyar polgárosodásban*. PPKE BTK, Piliscsaba – Esztergom, 2011
- Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. SAV, Bratislava, 2013
- Michela, Miroslav: *Emlékezet, politika, Trianon*. In: *Regio*, 4. szám, 2007.; *Reakcia slovenských politických kruhov a tlače na Rothermerovu akciu (1927–28)*. *Historický časopis*, 2004/3
- Michela, Miroslav: *Pod heslom integrity*. Kalligram, Bratislava, 2009.;
- Michela, Miroslav: *Trianon labirintusában. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon*. Magyarországi szlovákok Kutatóintézete – MTA-BTTK-TTI, Békéscsaba – Budapest, 2016. 28.
- Milei György – Smutny, Anton (összeáll.): *Dokumentumok a Szlovák Tanácsköztársaságról 1919*. Budapest, Kossuth, 1979;
- Molnár Erik (szerk.): *Magyarország története*. Gondolat kiadó, Budapest, 1964.
- Molnár, Ladislav: *Ludovít Karolyi - Vzorný poľovný hospodár*. Parpress, Bratislava, 2001.
- Morvay Gyula: *Tardoskeddi mondandó*. Irodalmi szemle 1975/1, 59
- Nagy Á.: *Trianont relativizálni szaftos, címlapos sztori a ballib agymosó gépezetben*. Magyar Nemzet.hu, 08/01/2020. <https://magyarnemzet.hu/belfold/trianont-relativizalni-szaftos-cimlapos-sztori-a-ballib-agymoso-gepezetben-7651265/>
- Nagy György: *Legyen emlék a múltból – legyen emlék a jövőnek*. DMC, Udvard. 2022. 76.
- Németh László: *Mozgalom*. In: Németh László: *Sorskérdések*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989.
- Novotny Tihamér: *Első világháborús katonaemlékek antropológiai és művészetszociológiai vizsgálata*. Országos Közművelődési Központ Művelődési Intézet–Múzsák Kiadó, Budapest, 1987.
- Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918-1920*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.

- Otčenášová, Slávka: *Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918-1989)*. Filozofická Fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice, 2010;
- Ölvedi János: *A szlovenszkói magyarság társadalmi rajza*. Magyar Írás, 1926/3., 1.
- Palacký, František: *Az osztrák állam eszméje*. IN: Pašaikova, Jaroslava (szerk.): *Esszék és tanulmányok hét évszázad cseh irodalmából*. Európa – Madách, Budapest – Bratislava, 1988, 105–121 *Eredetiben olvasható: Palacký František: Idea státu Rakouského*: IN: <http://texty.citanka.cz/palacky/isrtoc.html>
- Palotás Zoltán: *A trianoni határok*. Interedition, Budapest, 1990.
- Pásztor Cecília (szerk.): *Ahol a határ elválaszt, Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Nógrád m. Levéltár, Balassagyarmat–Várpalota, 2002.
- Peéry Rezső: *Peremmagyarok az idő sodrában*. Pozsony, Toldy kör, 1940.
- Péntes István: *Kürt, Az Prirt, Nové Zámky*, 2000.
- Peter Kompíš: *Na slovenském bojišti*. Zemědělské knihkupectví A. Neubert, Praha, 1920.
- Plevza, Viliam: *Rok osemnásty: 1918*. Smena, Bratislava, 1988.
- Pomichal, Richárd: *Csehszlovákia és Magyarország viszonya az 1920-as években*. Fórum Kisebbségkutató Szemle, 2007/2.
- Popély Gyula: *A felvidéki sorsforduló. Etnikum, impériumváltás, országhatár*. Regio 1, 2. szám, 1990.;
- Popély Gyula: *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918-1925)*. Kalligram, Pozsony, 1995.;
- Popély Gyula: *Erős várunk az iskola. Tanulmányok a szlovákiai magyar oktatásügy problémaköréből (1918-1938)*. Madách Kiadó, Pozsony, 2005.
- Popély Gyula: *Felvidék 1914–1920*. Magyar Napló, Budapest, 2010.
- Popély Gyula: *Felvidék 1918-1928. Az első évtized csehszlovák utalom alatt*. Kárpátia Stúdió, Budapest, 2014
- Popély Gyula: *Földreform és nemzeti terjeszkedés*. Irodalmi Szemle, 11-12. szám, 1997.
- Popély Gyula: *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918-1945*. Budapest, Regio, 1991.;
- Pozsony Ferenc: *Gazdasági és társadalmi élet az első világháború idején egy zabolai tűzér leveleinek tükrében*. IN: Fülemile Ágnes–Kiss Réka (szerk.):

- Történeti forrás – Néprajzi olvasat. L'Harmattan–MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest., 2008. 183–208.
- Priskin Magdolna: *Jedlik Ányos szülőfaluja, Szímő története*. Szímői Jedlik Ányos Társaság, Szímő, 2010.
 - Pritz Pál: *A magyar diplomácia a két világháború között*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995.
 - Raffay Ernő: *Erdély 1918-1919-ben*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987.
 - Raffay Ernő: *Szabadkőművesek Trianon előtt*. Kárpátia Stúdió, Csíkszereda-Budapest, 2011.
 - Raffay Ernő: *Trianon titkai, avagy hogyan bántak el országunkkal*. Tornádó Dannenija, Budapest, 1990.
 - Rapant, Daniel: *Maďarizácia, Trianon, revízia a demokracia*, Prúdy, Bratislava, 1930.
 - Rašín Alois: *Paměti Dr. Aloise Rašína*. 2. vyd, Bonus A, 1994.
 - Révai Mór Jánosné: *Naplójegyzetek 1918-1919*. Athenaeum Kiadó, Budapest, 2020.
 - Révész Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi intézet, 2019.
 - Ring, 2004;
 - Ring Éva: *Államnemzet és kultúrnemzet válaszütaján. Modern nemzetek születése Kelet-Közép Európában*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2004
 - Romsics Ignác: *A nagy háború és az 1918-1919-es Magyarországi forradalmak*. Helikon, Budapest, 2018.
 - Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001
 - Romsics Ignác: *Magyarország története*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2017.;
 - Romsics Ignác: *Trianon okai. A szembenézés narratívái a magyar történeti gondolkodásban*. Hadtörténeti Közlemények, 2014/3. 663-691
 - Romsics Ignác: *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914-1999*. I-II. kötet, Osiris, Budapest. 2000.
 - Rychlík, Ján (szerk.): *První Československá republika v slovenské ľudácké a neoludácké historiografii*. IN: *Reflexe dějin první československé republiky v české a slovenské historiografii*. Historický ústav AV ČR: Praha, 1998. 7–84.

- Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918-1920*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
- Saskó Gyula: *Érsekújvár*. IN: Hangel László, *Mit élt át a Felvidék*. Kiadta a Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Érdekvédelmi Szövetsége, Bp. 1939 IN: <https://watson.sk/?id=674>
- Saskó Kázmér: *Érsekújvár krónikája. 1918–1945*. Kézirat. Thain János Múzeum, RK-322.
- Schmidt Mária: *Új világ született 1918–1923*. Közép- és Keleteurópai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2019
- *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930*. Státní úřad statistický, Praha 1934
- *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. I. Štátní úřad statistický, Praha 1924
- *Seznam miest na Slovensku podľa popisu ľudu z roku 1919*. Bratislava, 1919
- Siklós András: *Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1987.
- Simon Attila: „*V tejto republike sa stal maďarský ľud národom ...“ Vzťah provládnych maďarských elit na Slovensku k Trianonu a Československej republike 1918 – 1938*. IN: Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. SAV, Bratislava, 2013. 115-130
- Simon Attila: *A magyar szociáldemokrácia útkeresése a húszas évek Csehszlovákiájában*. Múltunk, 2013/1. 36
- Simon Attila: *Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/1919-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Somorja – Budapest, 2021.
- Simon Attila: *Az elfeledett aktivisták*. Kormánypárti magyar politika az első Csehszlovák Köztársaságban. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. 2013.;
- Simon Attila: *Csehszlovákiai diplomáciai iratok a magyar-szlovák államhatár kijelöléséhez (1918-1920)*. MTA-BTK-TTI, Budapest, 2019.
- Simon Attila: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Fórum kisebbségkutató intézet, Somorja. 2010.
- Simon Attila: *Kassa három megszállása. Párhuzamok és tanulságok*. Történelmi Szemle, 2017/4.

- Simon Attila: *Magyar idők a felvidéken 1938-1945. Az első bécsi döntés és következményei.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2014
- Simon Attila: *Telepések és telepés falvak Dél–Szlovákiában a két világháború között.* 2. kiadás. Fórum Kisebbségkutatató Intézet, Somorja, 2009.
- Slovenský kalendár 1910.
- Šolle, Zdenek: *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919. (Říjen 1918-prosinec 1919).* I. Praha, 1993.
- Šolle, Zdenek: *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919. (Říjen 1918-prosinec 1919).* sv.2. *Dopisy.* Praha, 1994.
- Soltész István: *El kell menni katonának. A falusi ember és a régi katonáskodás.* Zrínyi Kiadó, Bp., 1988.
- Šrobár, Vavro: *Oslobenené Slovensko.* Bratislava 1928.
- Šrobár, Vavro: *Oslobodené Slovensko.* AEP - Academic Electronic Press, Bratislava, 2004.
- Stano J. – Major F. – Forró M.: *Z kože a ocele.* Nové Zámky, 1960
- Strba Sándor: *Érsekújvár II.* Magánkiadás, Érsekújvár, 2017.
- Šutaj, Štefan: *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989.* Universum, Prešov, 2005.
- Šutaj, Štefan: *Trianon v historickej pamäti na Slovensku.* IN: Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva.* SAV, Bratislava, 2013.
- Šutka, Jozef: *Šurany v zrkadle dejín.* Miestne kultúrne stredisko, Šurany. 2008.
- Svetoň, Slovaci v Maďarsku: *príspevky k otázke štatistickej maďarizácie.* Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov, 1942.
- Švorc, Peter: *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia.* Filozofická fakulta - Prešovská Univerzita, Prešov, 2012.
- Szabó, Imrich: *Kultúrna minulosť Palárikova.* Corcus, Nové Zámky, 1999.
- Szabó, Imrich: *Tisícročná historia rodu grófov Károlyi de Nagykároly.* DuBari, 2012.
- Szabó, Miloslav: *„Rabovačky“ v závere prvej svetovej vojny a ich ohlas na medzivojnovom Slovensku.* Forum Historiae, 2015.
- Szabó Pál Csaba (szerk.): *Kaland a vasúton.* Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

- Szabolcs Ottó: *A külföldi tankönyvek magyarságképe*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990
- Szakál Imre: „... Egymásra zuhanó sűrű történések“. IN: P. Kónya (szerk.): *Az első világháború a Kárpátokban – Prvá svetová vojna v Karpatoch*. Prešovská Univerzita v Prešove, Prešov, 2016
- Szarka László: *A kisebbségi kérdés a magyar-csehszlovák kapcsolatokban*. Regio 1, 3. szám, 1990.
- Szarka László: *A multietnikus nemzetállam*. Kalligram, Budapest, 2016
- Szarka László: *Identitás és lojalitás nemzetállami konfliktushelyzetei*. IN: Szarka László (szerk.): *Etnikai identitás, politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötődések*. Balassi Kiadó, Budapest, 2005.
- Szarka László: *Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák*. Lucidus Kiadó, Budapest 2004.
- Szarka László: *Modernizáció és magyarosítás*. Korunk, 2007/3, elérhető: <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00132/szarkal.html>
- Szarka László: *Tisza István, a háborús miniszterelnök*, IN: ifj. Bertényi Iván (szerk.): *Tisza István, két korszak határán*, Országgyűlési Hivatal, Budapest 2016. 143-164
- Szarka László: *Trianoni keresztlevél. A magyar kisebbségek két világháború közötti önrendelkezéséről*. Magyar Szemle 3, 8. szám, 1994.
- Szarka László: *Magyarosodás és magyarosítás a felső-magyarországi szlovák régióban a kiegyezés korában*. IN: Somogyi Éva: *Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1991.
- Szeghy-Gayer Veronika: *Államfordulat és az újrastrukturálódó helyi elit Bártfán 1918 és 1924 között*. Századok, 2018/ 6.;
- Szeghy-Gayer Veronika: *Civilek elleni erőszak Kassán: Az első csehszlovák megszállás hónapjai (1918.december-1919. június)*. IN: Müller Rolf - Takács Tibor - Tulipán Éva (szerk.) *Terror 1918-1919: Forradalmárok, ellenforradalmárok, megszállók*. Jaffa Kiadó, Budapest. 2019
- Szeghy-Gayer Veronika: *Faragó Ödön színházigazgató az 1918–1919-es kassai impériumváltásról*. IN: Kunt Gergely – L. Balogh Béni – Schmidt Anikó (szerk.): *Trianon Arcai*. Libri, Budapest. 2018;

- Szekfű Gyula: *Három nemzedék, és ami utána következik*. Maecenas Kiadó, Budapest, 1989.
- Szekfű Gyula: *Három nemzedék*. Budapest, 1920.
- Szemennyei Kornél: *A magyarosodás folyamata*. Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1908 705–726
- Szentí Tibor: *Vér és pezsgő. Harctéri naplók, visszaemlékezések, frontversek, táborig és családi levelek az első világháborúból*. Magvető Kiadó, Bp., 1987.
- Szomolányi, Anton: *Prevrat na južnom Slovensku: 1918-1919*. Lovasovce, 1931.
- Szóts Zoltán Oszkár: *Az első világháború az előtti magyar történetírásban*. Nézőpontok, műfajok, intézmények. Kronosz Kiadó, Pécs, 2020.
- Sztancs Gábor: *Keleti szlovákság, Kassa és a Szepesség 1918 őszén: Északkelet-Magyarország kormányzati és regionális megközelítésben*. Doktori értekezés, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Eger, 2021.
- Szüllő Géza: *Húsz magyar esztendő. Visszaemlékezések az elszakított Felvidék küzdelmeire*. Pesti Hírlap, 1939. február 12., 3.
- Szűts István Gergely: *Elűzöttek. Menekültek, optások, vagonlakók*. Rubicon 2017/7–8. 52–61
- Szűts István Gergely: *Optálási jegyzőkönyvek mint a trianoni menekültkérdés forrásai*. Századok 2018/6. 1236–1260
- Tomáš Garrigue Masaryk: *A világforradalom 1914–1918*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990. 43.
- Tormay Cécile: *Bujdosó könyv*. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet, Budapest, 1920.
- Tóth, Andrej: *A csehszlovák állam születése. Prága, 1918. október 28*. Act Sci Soc, 2018. 9-19
- Turchel Lajos: *Holota János és Érsekújvár*. Emlékezés egy elfelejtett csehszlovákiai magyar politikusra Irodalmi Szemle 41, 5-6-7. szám, 1998.
- Turczel Lajos: *Érsekújvár és a Sarló*. Irodalmi Szemle, 1988/6. Elérhető: Érsekújvár és vidéke elektronikus honlapján:
https://watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=601
- Turczel Lajos: *A csehszlovákiai magyar közművelődés alakulása 1918-tól 1945-ig*. IN: Gyurgyík László (szerk.): *Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből*. Kalligram, Pozsony, 1993.;

- Turczel Lajos: *Arcképek és emlékezések*. Madach Posonium, Pozsony. 1997.
- Turczel Lajos: *Az érsekújvári reálgimnázium, mint irodalmi és tudományos életünk műhelye 1918-1938 között*. Irodalmi Szemle 41, 5-6-7. szám. 1998.
- Turczel Lajos: *Két kor mezsgyéjén*. Madach Posonium, Pozsony, 2007.
- Turczel Lajos: *Visszatekintések a szlovákiai magyar kisebbségi lét első szakaszára*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2002.
- Vágovits Gyula: *Historia*. Érsekújvár, 1944.
- Vágvölgyi Szilárd: *Cergát parti tűnődések*. Andód keletkezése és fejlődése. 1998
- Varga Kálmán: *Telepesfalvak és kolóniák Komárom környékén*. Regio 3, 2. szám, 1992.
- Vígh Károly: *A szlovákai magyarság sorsa*. Bereményi könyvkiadó, Budapest.
- Vörös László: *Rozpad Uhorska, vznik Československa a Trianon. Reprezentácie udalostí rokov 1918 – 1920 v maďarskej a slovenskej historiografii*. IN: Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Historický ústav SAV, Bratislava, 2013.
- Weber, Eugen: *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France, 1870-1914*. Stanford, Stanford University Press, 1976.
- Yinger, John M.: *Toward a Theory of Assimilation and Dissimilation*. Ethnic and Racial Studies. 1981;
- Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon*. Osiris kiadó, Budapest, 2003.
- Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Teleki László Alapítvány, Régió Könyvek, Budapest, 2002.
- Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Kalligram, Pozsony, 2009.; Zeidler Miklós: *Revíziós törekvések és külpolitika*. In: Gróf Bethlen István és kora. Osiris, Budapest, 2014.
- Zeidler Miklós: *A magyar békeküldöttség naplója. Neully – Versailles – Budapest (1920)*. MTA BTK-TTI, Budapest, 2017.
- Zeidler Miklós: *Verejné prejavy maďarského irredentizmu medzi dvomi svetovými vojnami*. IN: Michela, Miroslav – Vörös, László: *Rozpad Uhorska a Trianonská mierová zmluva*. SAV, Bratislava, 2013. 205-232;
- Zelenák, Peter: *Slovensko-maďarské vzťahy v 20. storočí*, Historický ústav SAV, Bratislava, 1992.

- Zeman, Zbyněk: Edvard Beneš. Politický životopis. Mladá Fronta, Praha 2002.

SAJTÓ FORRÁSOK:

- A kormány fütyül a házszabályokra. *Népakarat*, 1922. febr. 12. 2.
- A megszállók folytatják kegyetlenkedéseiket. *Világ*. 1919. február 11. 3.
- Az elkeseredett Felvidék sztrájkja *Világ*. 1919. február 6. 1.
- *Az Est*, 1918. november 8. 3
- *Az Újság*, 1918. december 7. 3.
- *Bars*, 1918. november 3.
- *Bars*, november 10. 2.
- *Bars*, november 23. 2.
- *Bars*, november 28. 2.
- *Csallóközi Lapok*, 1918. január 16. 1.
- *Érsekújvár és magyar vidék*, 1939. 1. 29, 1.
- *Érsekújvár és Vidéke*,. 1919. 1. 5. 1.
- *Érsekújvár és Vidéke*, 1919. január 12. 1.
- *Friss Újság*, 1919. január 3. 1.
- *Friss Újság*, 1919. január 9. 2.
- *Gömöri Ujság*, 1919. január 19. 1.
- *Gömör-Kishont*, 1918. december. 29. 1.
- *Gömör-Kishont*, 1918. november 10. 1
- *Gömör-Kishont*, 1918. november 3. 2.
- *Komáromi Lapok*, 1918. november 2. 3.
- *Komáromi Lapok*, 1918. október 19. 2. p.
- *Komáromi Lapok*, 1919. januar 1.1
- *Komáromi Lapok*, 1919. január 4. 1. p.
- *Komáromi Lapok*, 1919. január 4. 1–2
- *Komáromi Lapok*, 1919. november 9. 2.
- *Komáromi Ujság*, 1919. január 2. 1–2
- *Komáromi Ujság*, 1919. január 23. 2–3.
- *Komáromi Ujság*, 1919. január 30. 2.
- *Komáromi Ujság*, 1929. február 20. 1.
- Ki idézi fel a bolsevizmust? *Népszava*, 1919. január 3. 1

- *Kassai Hírlap*, 1918. december 31. 1.
- *Kis Magyar Alföld*, 1902. december 21. 1
- *Híradó*, 1918. szeptember 20. 2.
- *Losonczi Hírlap*, 1918. október 15. 1. p.
- Méltatlan támadások özöne. *Népszava*, 1919. január 16. 1
- *Národné noviny*, 1920. október 1, 1
- *Népszava*, 1919. február 5. 2-3
- *Népszava*, 1919. január 9. 3
- *Népszava*, 1937. április 18, 9. p.
- *Nitrianske noviny*, 1919. május 26. 1
- *Nyitra megyei szemle*, 1919. február 16. 2.
- *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. 12. 24.
- *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. 12. 24.
- *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. 12. 25.
- *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. 12. 29.
- *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. július 13. 1.; 1918. augusztus 9. 2.;
- *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. november 24. 1.
- *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. szeptember 17. 6. p.
- *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. szeptember 29. 3.
- Szemle. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. június 23. 2.
- Száz év után is széttöredezve. *Népszava*, 04/06/2020,
- Szüllő Géza: *Húsz magyar esztendő. Visszaemlékezéseim az elszakított Felvidék küzdelmeire*. *Pesti Hírlap*, 1939. február 12. 3.
- *Újság*, 1919. január 7. 1.
- *Vasárnapi Ujság*, 1906. június 24. 1
- *Vasárnapi Ujság*, 1906. június 24. 2
- *Kassai Hírlap*, 1918. szeptember 21. 2–3;
- *Kassai Hírlap*, 1918. szeptember 22. 2.;
- *Kassai Hírlap*, 1918. szeptember 25. 2.
- Vajda Ernő: Forradalom. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. november 3.;
- *Világ*, 1919. február 13. 2
- *Világ*, 1919. február 13. 2
- *Világ*, 1918. november 15.
- *Pesti Hírlap*, 1918. november 8. 6

- *Národní listy*, 1918. október 27, 1.
- Májová manifestácia v Lipt. Sv. Mikuláši. *Robotnícké noviny*. 1919. 05. 08. 1
- *Zselízi Hírmondó*. 2019. április 4. 5.
- Csöcselék feldúlta a belvárost. *Nyugatmagyarországi Híradó*, 1918. november 1., 6
- Csulák József érsekújvári lakos meséli. Nehéz elfelejteni. *Hét*, 1971. 5. 28.

ONLINE FORRÁSOK:

- *Az 1868.évi nemzetiségi törvény*, Kisebbségkutatás, 1999/1. IN:
https://web.archive.org/web/20091220220710/http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/k_k_1999_01/cikk.php?id=20
- Bácskai B: *Trianon előnyeit ecsetelte egy történész*. Magyar Nemzet. hu, 06/01/2020.
<https://magyarnemzet.hu/belfold/trianon-elonyeit-ecsetelte-egy-tortenesz-7641956/>; 2
- Bencze Dávid: „Oltára volt az emberszeretetnek.” *A Csehszlovák birtokbavétel és az érsekújvári Kossuth-szobor története*. Újkor.hu, 2021. január 23.
<https://ujkor.hu/content/oltara-volt-az-emberszeretetnek-csehszlovak-birtokbavetel-es-az-ersekujvari-kossuth-szobor-tortenete>
- Bencze Dávid: *A csehszlovákok első lépései. A csehszlovakizmus gondolatától az államalapításig*. IN: Újkor.hu: <https://ujkor.hu/content/csehszlovakok-elso-lepesei-csehszlovakizmus-gondolatol-az-allamalapitasig>
- Csonka Ákos: *100. évfordulón új helyre került a zselízi sortűz áldozatainak emléktáblája*: IN:
[https://csonkaakos.blog.hu/2019/04/04/a_100_evfordulon_uj_helyre_kerult_a_zselizi_sortuz_aldozatainak_emlektablaja](https://csonkaakos.blog.hu/2019/04/04/a_100_evfordulon_uj_helyre_kerult_a_zselizi_sortuz_aldozatainak_emlektablaja;);
- Csonka Ákos: *Március 23, a zselízi mártírok napja*. IN:
https://csonkaakos.blog.hu/2018/03/23/marcius_23_a_zselizi_martirok_napja
- Gerő András: *Városok helyett magyar családokkal emlékezzünk Trianonra!* IN: 24.hu:
<https://24.hu/kozelet/2019/04/13/gero-andras-trianon--emlekmu-varos-csalad-nev/> 2019;
- Trianon 100 kutatócsoport adatbázisai. IN: <http://www.trianon100.hu/>
- Simon Attila: *A trianoni kérdés szlovák és magyar megközelítéséről*. IN:
<https://parameter.sk/rovat/kulfold/2008/06/04/simon-attila-trianoni-kerdes-szlovak-es-magyar-megkozeliteserol>

- Sipos András: Városaink az ipari forradalom korában. Arkádia folyóirat, Pécsi Tudományegyetem, Elérhető: <http://www.arkadiafolyoirat.hu/index.php/8-az-ipari-forradalom-kora/98-varosaink-az-ipari-forradalom-koraban>
-
- Pavol Rusnák: *Jún 1919 očami Novozámčanov I. / 1919. júniusa az érsekújváriak szemével I.* IN:
https://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=611&PHPS ESSID=8aa189aaae89c9f22aeaddebe5e9c103
- Szabó Zsolt László: *Horthyra kacsint a Fidesz.* IN: Magyar Hang:
<https://hang.hu/belfold/horthyra-kacsint-a-fidesz-106624> 2019.
- *Trianon: mit érez egy magyar június 4-én?* Origo.hu, 04/06/2020. <https://www.origo.hu/itthon/20200604-trianon-mit-erez-egy-magyar-junius-4en.html>
- Szegő Iván Miklós: *1918 ősze: Magyarországon pusztít a spanyolnátha.* IN Hadszintér és hátország, <http://elsovh.hu/1918-osze-magyarorszagon-pusztit-a-spanyolnatha/>
- Szarka László: *Soknyelvű ország – egynyelvű álmok és emlékek(mű).* IN: Új Szó online:
<https://ujso.com/panorama/soknyelvu-orszag-egynyelvu-alom-es-emlekmu>
- Ungváry Krisztián: *Harmincmillió magyar? – Raffay Ernő és a tudomány.* IN: Válaszonline.hu: <https://www.valaszonline.hu/2020/09/03/ungvary-krisztian-raffay-erno-szabadkomuves-konyv-elemzes/>
- Szlovákiai Magyar Adatbank: Településtár adatbázisa: IN:
<http://telepulesek.adatbank.sk/>
- Vágovits: *Közművelődés Újvárbán.* Kézirat. Elérhető:
https://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=1578&PHPS ESSID=b9cdd939c6ab85a3852ef3e71f5c86e1
- Veronika Szeghy-Gayer: „*Španielska choroba*“ v košiciach v roku 1918. IN:
https://www.sav.sk/index.php?lang=sk&doc=services-news&source_no=20&news_no=8807;
- Elbe István: *Kossuth-szobrok – Érsekújvár. Trianon 100 – Emlékműveink sorsa a Kárpát-medencében.* 27. rész. 2020. október 15.
Elérhető:https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2020/10/15/kossuth-szobrok_ersekujvar